

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BELEDİYE BAŞKANI CEMİL TOPUZLU’NUN
İSTANBUL’U DÖNÜŞTÜRME UYGULAMALARI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Birge YILDIRIM**

**Anabilim Dalı : MİMARLIK
Programı : MİMARLIK TARİHİ**

OCAK 2009

**BELEDİYE BAŞKANI CEMİL TOPUZLU’NUN
İSTANBUL’U DÖNÜŞTÜRME UYGULAMALARI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Birge YILDIRIM
502051101**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 29 Aralık 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 19 Ocak 2009**

**Tez Danışmanı : Prof.Dr. Turgut SANER
Diğer Jüri Üyeleri Yrd.Dr. Aygöl AĞIR (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. Nadide SEÇKİN (Y.T.Ü.)**

OCAK 2009

ÖNSÖZ

İstanbul’da Cemil Topuzlu döneminde dönüşüm uygulamalarını incelediğim bu tez çalışmasında bana verdiği her türlü destek için tez danışmanım Prof. Dr. Turgut Saner’e, Osmanlıca kaynakları çevirerek eski belgeleri tezimde kullanmamı sağlayan Züleyha Yördem’e, kaynak sağlamamda yardımcı olan ve benimle görüşmeyi kabul eden Cemil Topuzlu’nun torunu Prof. Dr. Cemalettin Topuzlu’ya, katkılarından dolayı annem Fügen Yıldırım’a, anneannem Güzide Büyükçaylı’ya, kuzenim Ceren Uluocak’a, ailem ve bana destek veren arkadaşlarım Zeynep Ataş, Mustafa Ataş, Ekin Aytaç, Meltem Erdem’e çok teşekkür ederim.

Ocak 2009

Mimar Birge YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	i
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. CEMİL TOPUZLU'DAN ÖNCE BAZI BELEDİYE UYGULAMALARI.....	4
3. CEMİL TOPUZLU'NUN YAŞAMI VE ŞEHREMİNLİĞİNDEN ÖNCEKİ ÇALIŞMALARI.....	10
4. İSTANBUL ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ VE AVRUPA GEZİSİ İZLENİMLERİ.....	15
4.1. İstanbul Üzerine Değerlendirmeler.....	15
4.2. Seyahatnamesi.....	17
5. İLK ŞEHREMİNLİĞİ DÖNEMİNDEKİ ÇALIŞMALARI:.....	21
AĞUSTOS 1912 – 7 KASIM 1914.....	32
5.1. İdari-Kurumsal İşler.....	32
5.1.1. Belediye Teşkilatı ve Islahatı	32
5.1.2 Aşçı-Garson ve Aktör Yetiştirme Okulları.....	37
5.2. Kent Düzenine İlişkin Çalışmaları.....	39
5.2.1. Kent Planının Hazırlanması.....	39
5.2.2. Karaköy Caddesi ve Tramvay Hatları.....	48
5.2.3. Temizlik İşleri, Sokaklar ve Lağımalar	50
5.3. Mimari Etkinlikler	52
5.3.1. Belediye Binaları	52
5.3.2. Merkez Hal	54
5.3.3. Haseki ve Cerrahpaşa Hastaneleri'ne Ek Pavyonlar.....	55
5.4. Kent Peyzajına İlişkin Etkinlikler.....	57
5.4.1. Gülhane Parkı	58
5.4.2. Sultanahmet Meydanı	76
5.4.3. Çamlıca Kısıklı Bahçesi'nin Yenilenmesi	87
5.4.4. Doğancılar Parkı	90

6. İKİNCİ ŞEHREMİN LİĞİ DÖNEMİNDEKİ ÇALIŞMALARI:	
18 MAYIS 1919-10 MART 1920.....	92
6.1. İdari-Kurumsal İşler	92
6.1.1. Mezbaha'nın Kuruluşu	94
6.1.2. Modern İtfaiye Teşkilatını Kurma Girişimi.....	94
6.2. Kent Düzenine İlişkin Çalışmalar ve Mimari Uygulamalar	96
6.2.1. Sandal Bedesteni	96
6.2.2. Harikzedegan Yurdu Projesi	102
6.2.3. Kuruçeşme Sahilini İlgilendiren Kararlar.....	106
7. İSTANBUL'UN İMARI HAKKINDA GÖRÜŞLERİ VE ÖNERİLERİ	109
8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	127
9. KAYNAKLAR.....	137
10. EKLER.....	209

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1: Cemil Topuzlu	10
Şekil 3.2: Fenerbahçe Stadı	13
Şekil 3.3: Cemil Topuzlu Köşkü.....	13
Şekil 5.1: Beyoğlu Altıncı Daire	33
Şekil 5.2: Türkiye’deki ilk modern tiyatro, Darülbeydi	37
Şekil 5.4: 1819 yılında yayınlanmış Kauffer haritası.....	42
Şekil 5.5: 1839 yılı Moltke haritası.....	43
Şekil 5.6: Alman Mavileri haritaları, Cankurtaran bölgesi birleştirilmiş	46
Şekil 5.7: Prost Planı	48
Şekil 5.8: 1966 hava fotoğrafında Karaköy Caddesi.....	49
Şekil 5.9: Karaköy Caddesi.....	50
Şekil 5.10: Kasımpaşa Deresi’nin üstü örtülmüş hali	51
Şekil 5.11: Kasımpaşa, Bahriye Caddesi hava fotoğrafı	51
Şekil 5.12: Fatih Belediye binası Yeri Şekil 5.13: Fatih Belediye binası.....	53
Şekil 5.14: Kadıköy Belediye binası	54
Şekil 5.15: Kadıköy Belediyesi.....	54
Şekil 5.16: Topkapı (Yeni Saray) Topluluğu.....	59
Şekil 5.17: Topkapı Sarayı kompleksi planı	61
Şekil 5.18: Gülhane Parkı’nda 1913 yılında ortaya çıkarılan kalıntılar	63
Şekil 5.19: Park Sarnıcı yanındaki çeşme.....	63
Şekil 5.20: Gülhane Parkı’nın yeni düzenlemesi	65
Şekil 5.21: Soğuksu Kapısı	67
Şekil 5.22: Gotlar Sütunu	68
Şekil 5.23: Park Sarnıcı	69
Şekil 5.24: Park ve Bahçeler Müdürlüğü Binası.....	72
Şekil 5.25: Park ve Bahçeler zemin kat planları	72
Şekil 5.26: Askeri Bina giriş cephesi	72
Şekil 5.27: Ahır Binaları 2003.....	73
Şekil 5.28: Ahır Binaları 2005.....	73
Şekil 5.29: Ahır Binaları zemin kat planı	73

Şekil 5.30: Ahır Binaları üst kat planı	73
Şekil 5.31: Alay Köşkü, 1929	74
Şekil 5.32: Alay Köşkü, 2008	75
Şekil 5.33: Telgrafhane, üstüne kat çıkıldıktan sonraki durum	76
Şekil 5.34: Konstantinapolis Mese yolu restitüsyonu	77
Şekil 5.35: Sultanahmet Meydanı ve çevresi, 1912-13 hava fotoğrafı	80
Şekil 5.36: Sultanahmet Meydanı ve Haseki Hamamı 1935	80
Şekil 5.37: Sarayburnu 1918 hava fotoğrafı	81
Şekil 5.38: 1928 Sultanahmet Meydanı ve çevresi hava fotoğrafı.....	82
Şekil 5.39: Place de la Concorde.....	83
Şekil 5.40: Place de la Concorde plan	83
Şekil 5.41: Haseki Hamamı	84
Şekil 5.42: Sultanahmet Meydanı, 1918.....	85
Şekil 5.43: Millet Bahçesi.....	88
Şekil 5.44: Doğancılar parkı hava fotoğrafı.....	90
Şekil 5.45: Doğancılar Parkı	90
Şekil 5.46: Doğancılar Parkı planı	91
Şekil 6.1: Eski kartpostallarda Kapalıçarşı kompleksi	96
Şekil 6.2: Sandal Bedesteni'nin Kapalıçarşı içindeki yeri.....	97
Şekil 6.3: Kapalıçarşı 19.yy	99
Şekil 6.4: Drouot Oteli, Paris	100
Şekil 6.5: Sandal Bedesteni, 2008.....	101
Şekil 6.6: Tayyare Apartmanları	103
Şekil 6.7: Tayyare Apartmanları, kat planları.....	104
Şekil 6.8: Tayyare Apartmanları, sol ön bloğun güneyinden orta avlu	105
Şekil 7.1: Topuzlu'nun İstanbul için önerdiği imar uygulamasının etaplamaı	110
Şekil 7.2: Eminönü Meydanı'nın, Topuzlu'nun deyimi ile Yenıcamı Meydanı olarak dönüştürölmüş hali.....	114
Şekil 7.3: Yenıcamı, üstte 1930'daki hali, aşğıda Topuzlu'nun hayali	115
Şekil 7.4: Ayasofya ve Sultanahmet çevresi, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali.....	116
Şekil 7.5: Eminönünden Eyübe gidecek Balık Pazarı Caddesi'nin görünüşü, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali	118
Şekil 7.6: Süleymaniye camisi, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali	119
Şekil 7.7: Galata kulesi ve çevresi, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali	120

Şekil 7.8: Yenikapı, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali.....	121
Şekil 7.9: Yemiş İskelesi ve Balıkthane, sağda 1930'daki hali, solda Topuzlu'nun hayali.....	122
Şekil F.1: Cemalettin Topuzlu ile kişisel görüşme.....	200
Şekil G.1: Gülhane Parkı Planı.....	205
Şekil G.2: Gülhane Parkı Planı.....	196
Şekil G.3: Gülhane Parkı yapı gurupları, vaziyet planı.....	209
Şekil G.4: Gülhane Parkı yapı gurupları, vaziyet planı.....	210
Şekil G.5: Alay Köşkü 2008.....	211
Şekil G.6: Alay Köşkü'ne çıkan rampa 2008.....	211
Şekil G.7: Alay Köşkü rölevesi planı.....	212
Şekil G.8: Telgrafthane Binası, Fossatiler tarafından çizilen proje.....	213
Şekil G.9: Telgrafthane Binası, avludan görünüş.....	214
Şekil G.10: Telgrafthane Binası, ön görünüş.....	215
Şekil G.11: Telgrafthane Binası, zemin kat planı.....	216
Şekil G.12: Telgrafthane Binası, üst kat planı.....	216
Şekil H.1: Bizans Dönemi yerleşim planı 10 yy restitüsyon.....	217
Şekil H.2: Osmanlı Dönemi yerleşim planı 19 yy restitüsyon.....	218

BELEDİYE BAŞKANI CEMİL TOPUZLU'NUN İSTANBUL'U DÖNÜŞTÜRME UYGULAMALARI

ÖZET

Cemil Topuzlu döneminde İstanbul'da Batı etkili İmar Hareketleri konulu bu tez çalışmasında, ilk kez I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, ikinci kez ise Kurtuluş Savaşı'nın son senesinde olmak üzere iki kez İstanbul'da Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuş Topuzlu'nun çalışmaları incelenmektedir.

Çalışmaya öncelikle, şehremini kurumu ve Topuzlu öncesindeki şehreminlerin çalışmaları incelenerek başlamış, Topuzlu'nun çalışmalarını anlayabilmek için ise şehreminliğinden önce yaptığı çalışmalarına ve hayatına değinilmiştir. Topuzlu'nun yurtdışında aldığı eğitimi ve gezileri, Fenerbahçe Stadı'nı kurma girişimi, Tıp Fakültesi reformu ve aynı zamanda padişah ve sarayla ilişkileri sonucu nasıl şehremini seçildiği bu bölümde ele alınmıştır.

Bir sonraki bölüm İstanbul'un durumunu Topuzlu'nun gözünden anlatır. Topuzlu'nun İstanbul'u dönüştürmek üzere Avrupa kentlerine yaptığı araştırma gezisinin raporu da bu bölümde incelenmiştir. Batı'da İstanbul'a örnek teşkil edebilecek seçilmiş kentlere yapılan bu gezi aynı zamanda o dönemde Batılılaşmanın yarattığı hayranlığı ve İstanbul'u imar ederken Topuzlu'nun kriterlerini ortaya koymaktadır.

Çalışma Topuzlu'nun ilk şehreminliği dönemindeki çalışmaları ile devam etmektedir. Kentin temizliği, lağımların düzenlenmesi, belediye teşkilatının ıslahı ve yeni yaptırılan belediye binaları, Gülhane Parkı, Doğancılar Parkı, Sultanahmet Meydanı gibi yeni kamusal alanların kente kazandırılması, kullanılmayan Çamlıca Kısıklı Bahçesi'nin, Doğancılar Parkı'nın yenilenerek kullanıma açılması bunlar arasındadır.

Bir sonraki bölüm Topuzlu'nun 1919-1920 seneleri arasında ikinci şehreminliği dönemindeki çalışmalarına yer verilmiştir. Modern itfaiye teşkilatının kuruluşu, mezbahanın açılışı, Laleli Apartmanları'nın yaptırılması, Sandal Bedesteni gibi günümüze kalmış ve günümüzü etkileyen çalışmaları bunlar arasındadır.

Çalışmanın son bölümünde Topuzlu'nun şehreminliğinde yaptıkları, şehreminliğinden sonra İstanbul'un imarı ile ilgili görüş ve önerileri, Avrupa örnekleri üzerinden tartışılmıştır. İstanbul için üretilen Prost planı gibi diğer uygulamalara da yer verilen son bölüm, günümüz İstanbul'unu da sorgular niteliktedir.

TRANSFORMATIVE PRACTICES OF THE MAYOR CEMİL TOPUZLU IN ISTANBUL

SUMMARY

This thesis is a research about the work of Cemil Topuzlu who was the mayor of the Greater Municipality of Istanbul for two periods; first, right before the First World War and second, the last year of the Independence War of Turkish Republic.

To understand what Cemil Topuzlu had done for Istanbul, the thesis starts with his life and work before the mayoralty periods. This part of the thesis includes his education and travels abroad, attempts to establish Fenerbahçe Stadium, reform of the Medical Faculty, being elected a mayor also as a result of his close relationship with the Emperor and the Palace.

The following part explains Istanbul's situation when Cemil Topuzlu was elected as the mayor, from his point of view. The report about his excursions to some of the European countries that would serve as an example to his plans for the transformation of Istanbul is included in this part. This report displays, together with the Western admiration of the period, Cemil Topuzlu's criteria in transforming Istanbul.

The thesis continues with the work of Cemil Topuzlu during the first period of his mayoralty. The works include the cleaning-up of the city, improvement of the sewer infrastructure, amendment of the municipality and new municipal buildings, the Gülhane Park, the addition of new public areas, such as Sultanahmet Square, to the city, renewal of Çamlıca Kısıklı Garden and Doğancılar Park.

The following part is about the work of Cemil Topuzlu during the second period of his mayoralty, between the years 1919-1920. The establishment of modern fire department and modern slaughterhouses, construction of Laleli Apartments and Sandal Bazaar are some examples of his work which has a great affect on the actual state of the city.

The final part of the thesis argues the work of Cemil Topuzlu as the mayor together with his views and suggestions on the public improvements of Istanbul after his mayoralty periods through the examples from European countries. This part also questions today's Istanbul including the projects designated for Istanbul, like the Prost Plan.

1. GİRİŞ

Kentler her zaman, “büyük projeler” ile dönüşerek varolmuştur. Kişisel iradelerin, üst kararlarıyla büyük projeler somutlaşırken kent bu yeni fiziksel kurguya uymuş, mevcut kültürel ve sosyal yapı da eski değerlerini yeni sahnelere taşımıştır. Kısaca bu bir adaptasyondur. Kentler için, dönüşüm kaçınılmaz bir dinamik olsa da, her kent ve kültür için farklı ve o yere özgü bir uygulamayı gerektirir.

Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile yeniden planlanan kentlerde, kente özel olması gereken büyük projeler yerine rant sağlamak ve hızlı üretmek adına tip projeler geçerli olmaktadır. Bugünkü İstanbul da, farklı örneklerden kopyalanıp yapılandırılmış olan bir çok projeyle, her seferinde yeniden dönüşmektedir. Tez çalışması, İstanbul’un yaşadığı dönüşümleri, tarihinden bir yüzyıl öncesinden bir kesit almaktadır. Batılılaşma adı altında, İstanbul’da yapılan erken imar hareketleri içinde erken bir örneğe odaklanmaktadır. Girişimin nedenleri, “Avrupa kenti” imajı ve hayalleri, kente yeni yüklenen batılı kimliğin yarattığı yeni uyarlama, Cemil Topuzlu’nun çalışmaları üzerinden gösterilmektedir.

Topuzlu cerrahi alanındaki başarıları ile nispeten araştırmalara konu olmuş fakat belediye faaliyetleri henüz araştırılmamıştır. Bu tez Topuzlu’nun şehremini olarak İstanbul’da yaptığı idari, sosyal faaliyetleri daha çok kentin fiziksel yapısı ve mimarisini ilgilendiren yönleri ile incelemektedir.

Tezde, ilki I. Dünya Savaşı’nın arifesinde, ikincisi ise Kurtuluş Savaşı’nın son senesinde olmak üzere iki kez İstanbul’da Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuş Topuzlu’nun çalışmaları incelenmektedir. 1912-1914 ve 1919-1920 yılları arasında İstanbul’da iyileştirme veya güzelleştirme çalışmaları yapılırken, “iyi” ve “güzel” olarak nitelendirilen örnek Avrupa’dır. Avrupa’nın ondan bir yüzyıl önce deneyimlediği, yıkıp yeniden modern kentler yaratma geleneği, tasarım yöntemleri, kentsel dönüşüm ve peyzaj projeleri Osmanlı başkentine de aktarılmıştır. Topuzlu, öğrenim görmek üzere Fransa’ya gitmiş ve döndüğünde, cerrah olmasına rağmen İstanbul’un imarı için seçilmiş ve belediye başkanlığı görevine başlamıştır.

Topuzlu'nun çalışmalarını anlayabilmek için teze öncelikle kendisinden önce yapılmış, belediye uygulamaları araştırılarak başlanmıştır. Sonraki bölüm ise Topuzlu'nun şehreminliğinden önce yaptığı çalışmaları ve hayatını kapsamaktadır. Topuzlu'nun yurtdışında aldığı eğitimi ve gezileri, Fenerbahçe stadını kurma girişimi, Tıp fakültesi reformu, Padişah ve Saray'la ilişkileri sonucu nasıl şehremini seçildiği bu bölümde ele alınmıştır. Bu dönemi kavramak, Topuzlu'nun daha sonra yaptığı çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

Çalışmanın ikinci bölümü, İstanbul'un genel durumunu Topuzlu'nun gözünden anlatmaktadır. Topuzlu'nun şehreminliğe gelişi ile İstanbul'u dönüştürmek üzere hazırlattığı, Avrupa kentlerine yaptığı araştırma gezisinin raporu da bu bölümde incelenmiştir. Batı'da İstanbul'a örnek teşkil edebilecek seçilmiş kentlere yapılan bu gezi aynı zamanda o dönemde Batılılaşmanın yarattığı kayıtsız hayranlığı ve İstanbul'u imar ederken Topuzlu'nun kriterlerini ortaya koymaktadır.

Çalışma, Topuzlu'nun ilk şehreminliği dönemindeki çalışmaları ile devam etmektedir. Kentin temizliği, kanalizasyon düzenlenmesi, belediye teşkilatının islahı ve yeni yaptırılan belediye binaları, Gülhane Parkı, Sultanahmet Meydanı gibi yeni kamusal alanların kente kazandırılması, kullanılmayan Çamlıca Kısıklı Bahçesi'nin, Doğancılar Parkı'nın yenilenerek kullanıma açılması gibi yenilikler bu bölümde incelenmiştir.

Bir sonraki bölümde Topuzlu'nun, ikinci şehreminliği dönemindeki çalışmalarına yer verilmiştir. Modern itfaiye teşkilatının ve mezbahanın kuruluşu, Tayyare Apartmanlarının yaptırılması, Sandal Bedesteni'nin kullanımı gibi günümüzü de etkileyen çalışmaları ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, Topuzlu'nun şehreminliğinde yaptıkları, şehreminliğinden sonra İstanbul'un imarı ile ilgili görüş ve önerileri, Avrupa örnekleri üzerinden tartışılmaktadır. Bu bölümde Topuzlu'nun nasıl bir İstanbul hayal ettiğini tariflediği, "Yarınki İstanbul" isimli kitabından yararlanılmıştır. İstanbul için üretilen Prost planı gibi diğer uygulamalara da değinilen son bölüm, günümüz İstanbul'unu sorgulayan yönler taşımaktadır.

Topuzlu'nun uygulamaları ile İstanbul'un fiziksel karakterinde günümüze uzanan izler bırakması açısından önemlidir. Çalışmada Topuzlu'nun öznel olabilecek kişisel yazıları bu tez çerçevesinde eleştirilmeden olduğu gibi kabul edilmiştir.

Kamuoyunun Topuzlu'nun imarına karşı tepkisi veya onayını anlayabilmek için dönemin gazete ve dergileri taranmış, maruz kaldığı eleştiriler ve şüphe uyandırmış olan uygulamalarına değinilmiştir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphanesi ve TBMM Kütüphanesi'nde yapılan araştırmalar sonucu, Sabah Gazetesi'nde Reşit Saffet'in ve Türk Yurdu Dergisi'nde Mimar Kemalettin'in eleştirel yazılarına ulaşılmıştır.

Konuya ilişkin basında çıkan yazıların, dönemin dili Osmanlıca olması nedeni ile, taranması, bulunması ve çevrilmesi konusunda zorluklar yaşanmıştır. Metinler Osmanlıca'dan bugünkü Türkçe'ye çevrilerek çalışmaya kaynak teşkil etmiştir. Eski Türkçe olan bu metinlerin günümüz Türkçesine uyarklanarak analiz edilmesi gerekmiştir. Topuzlu'nun torunu, Prof. Dr. Cemalettin Topuzlu'u ile söyleşi yapılarak, Topuzlu'nun kişiliği hakkında bilgi alınmıştır. Topuzlu'nun belediye başkanlığı döneminde yazdırdığı “Şehr Emanet_i Celilesine, 329 Senesinde Avrupa'ya Vukubulan Seyahatimiz Esnası'ndaki Tetkikat_i Fenniye Ait Rapor”a ulaşılmış ve bu aydınlatıcı rapor latin harflerine çevrilerek tezin ikinci bölümüne katılmıştır.

2. CEMİL TOPUZLU'DAN ÖNCE BAZI BELEDİYE UYGULAMALARI

İstanbul'un fethinden önce hükümetin merkezi olan Bursa ve Edirne'de "şehremini" adı altında bir görevliye dair kayıt ve bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle "şehremini" görevinin ve sözcüğünün Bizanslılardan alındığı düşünülmektedir (Ergin, 1996, 23). Fatih döneminde şehreminlerin görevlerinin inşaat işleriyle uğraşmak, çalışanların ücretlerini ödemek ve malzeme sağlamakla sınırlı olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, o dönemler Osmanlıların yönetiminde olan Budapeşte'yi anlatırken orada bir şehremini bulunduğundan bahsetmektedir (Ergin, 1996, 24).

"Kırkbirinci haim şehreminidir ki, askeri yoktur. Amma şehrin bütün işleri ondan sorulur"

Evliya Çelebi eserindeki "Kırkinci zabıt Mimarbaşı'dır ki beşyüz adam ile kale imaretindedir" sözü Mimarbaşı'nın görev ve sorumlulukları hakkında bize bilgi vermektedir (Ergin, 1996, 24).

Şehreminliği, 1453'ten 1831 yılına kadar devam etmiş, II. Mahmut döneminde, 1831 yılından sonra bu görev Ebniye-i Hassa Müdüriyeti'ne verilmiştir. Osmanlı devletinde belediye görevleri başlıca kadılar, mimarbaşılar, subaşılar tarafından yapılmış ve şehremini kurumuna ancak Batılılaşma ile Avrupa'ya yaklaşıldığında gerek görülmüştür. I. Abdülmecit dönemine rastlayan 1853 Kırım Savaşı, İngiliz, Fransız, İtalyan müttefik askerlerinin İstanbul'a gelmesi, Avrupa ile görüşmelerin sıklaşması ve sonrasında Batı'dan örnek alınan idari bir kuruma gerek duyularak, Préfecture de la ville'nin "şehreminliği" adı altında çevrilmesi açısından önemli bir tarihtir (Ergin, 1996). 1855 yılında Fransa'dan alınan kanunnamesi ile yeni şehreminliği kurumu göreve başlamıştır. Belediye teşkilatının oluşturulması çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı anlatılmıştır (Ergin, 1996).

I. Abdülmecit'in saltanatlığı olan bu dönemde şehremaneti kurumunun yaptığı kentsel atılımlar yeni uygulama ve çalışmalara rastlanmamaktadır. Yeni Şehremaneti'nin ilk şehremini Salih Paşa'dır. Salih Paşa ve ondan sonra şehremini olan Hacı Hüsam Efendi de üç ay süre ile görevlerine devam etmişlerdir. Yaptıkları kentsel uygulamalar ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır (Ergin, 1996). 1856 yılında

görev alan Osman Bey, yaklaşık iki buçuk sene görevini sürdürmüş ve zabıta belediye nizamnâmesi onun döneminde düzenlenmiştir (Ergin, 1996). Hüseyin Bey döneminde yapılmış olan kentsel proje Valide Camisi'nin inşaatına başlanmasıdır (Ergin, 1996). Ondan sonra gelen ve iki sene görevde kalan Ahmed Şükri Bey döneminde posta ve telgraf idarelerinin birleştirildiği bilinmektedir (Ergin, 1996). Hacı Ahmed Efendi iki ay süre ile görevde kalabilmiş ve imar işlerine dair bir çalışması olamamıştır (Ergin, 1996).

Abdülaziz döneminde görevine başlayan ve şehreminliği kurumu kurulduktan sonra nispeten daha uzun süre görevde kalabilmiş, önemli kentsel düzenlemeler yapmış olan şehremini Server Paşa¹'dir. Server Paşa Paris ve Viyana Başkonsolosu olmuş ve şehreminliği görevine başlamadan önce iki şekilde belediyecilikle ilgili görevlerde bulunmuştur. Birincisi Altıncı Daire belediye başkanlığı görevi, ikincisi ise Hoca paşa yangınının ardından kurulan Islah-ı Tarik Komisyonu memurluğudur. Server Paşa, 1868 yılında şehreminliği görevine başlamış, Belediye Kanunu'nu düzenlemiştir (Ergin, 1996). Onun döneminde İstanbul 14 Belediye Dairesine ayrılmıştır. Server Paşa Islah-ı Tarik Komisyonu'nun açmaya başladığı caddeleri tamamlamış ve yeni meydan ve yollar inşa ettirmiştir (Ergin, 1996, 153). 25 Ağustos 1285 tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan fıkralarda bu konular hakkında bilgi vermektedir;

-Sâye-i ma'muriyet-vâye-i hazret-i padişâhide bir müddetten beri Dersââdet esvâkının tanzim ve tensikine himmet buyurulmakda olunduğundan bu miyanda âsâr-ı cesîmeden olan Ayasofya Cami-i şerifinin etrafında vâki binaların hedmiyle Cami tamamen meydana çıkarılmış ve Maliye Nezaret-i celilesi dairesi pişgahında iki taraflı şose yol olmak üzere güzel bir meydan yapılmış ve oradan tâ cennet-mekan Firdevs-âşîyan Sultan Bayezid Han-ı tâbe-serâh hazretlerinin cami-i şeriflerine kadar bazı dekâkinin hedmi ile bir muntazam cadde küşad olunmuş ve Buğdaycılar kapusu ile Göncüler kapusu arasında vâki adanın ref'i derdest-i icra olunmuş ve Hasan Paşa Karakolu'ndan Laleli Cami-i şerifine vâsi bir tarik açıldığı misillü bugünlerde dahi Tophane iskelesinden bed' ile Beyoğlu'na kadar bir araba yolunun (Boğazkesen Caddesi olacak) küşâdına karar verilerek icra-yı ameliyâta mübaşeret olunmuş ve Tophane'den tâ Dolmabahçe'ye kadar olan tarik dahi tevsî ve tanzim edilmiştir (Ergin, 1996, 153).

¹ 1821 senesinde doğan Server Paşa, 1863 senesinde 6. Belediye Dairesi reisliğine getirilmiş, bu görevde bulunurken Komiser ünvanıyla Girid'e vali vekilliği yapmıştır. 19 Mart 1868'de Şehremaneti'ne tayin olunan Server Paşa Sadrazam ve Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın vefatından sonra Hariciye Nezareti'ne tayin olunmuş, 1872'de de Paris Sefaret-i Seniyyesi'ne atanmıştır. Nafia Nezareti ve Şura-yı Devlet Reisliği gibi görevlerde de bulunan Server Paşa Meclis-i A'yan'ın ilk teşkilinde a'yanlığa seçilmiş ve daha sonra Ayan Reisliği'ne getirilmiştir. Daha sonra tekrar Hariciye Nezareti'ne getirilen Server paşa bu görevinden istifa ettikten bir süre sonra Dahiliye ve Adliye Nazırlığı görevlerinde bulunmuştur. 1885 senesinde Adliye Nazırı olan Server Paşa 1886 senesinde ölmüştür (Ergin, 1927)

Server Paşa zamanında tramvay yollarının genişletilmesi ve yapımı için 150.000 altın borç alınmıştır. Tramvay yollarının imarı konusunda Server Paşa'nın büyük emeği olduğu bilinmektedir (Ergin, 1996, 153). Bu dönemde yapılan bir başka iş ise Altıncı Belediye Dairesi'nin ihalesinin yapılarak inşası için 3500 lira ayrılmasıdır. Aynı dönemde Hristiyan Mezarlığı olan Taksim Bahçesi de mezarlığın Şişli Kabristanı'na taşınması ile bahçe haline dönüştürülmüştür.

Server Paşa'nın bir başka önemli atılımı ise "Türkçe tiyatro oyunları icrasına" dair Güllü Agob'a izin vererek sözleşme imzalamasıdır. Bu sözleşmenin 6. maddesi "Tercüme ve telif olunan oyunlar evvelâ Şehremaneti'ne verilip ruhsat alınmadıkça tiyatroda oynatılmayacaktır" denmesine rağmen, tiyatro tarihi açısından önemlidir. Ergin'in açıklamasına göre Darülbeydi'nin ilk temelleri Server Paşa'nın bu girişimidir (Ergin, 1996).

Şehrin aydınlatılması için gaz fabrikalarının inşasına da Server Paşa döneminde başlanmıştır (Ergin, 1996).

Server Paşa kendisinden önce gelen şehreminlerine bakıldığında şehrin imarı konusunda en çok uygulama yapan belediye başkanı olmuştur. Onun yaptıkları kendisinden sonra gelen ve gerçekten İstanbul'u iyileştirme çabası olan şehreminlere temel olmuş, özellikle Ziver Bey, Halil Bey, Tevfik Bey, Cemil Paşa gibi kendisinden sonra gelen ve İstanbul için uygulamalar yapmış şehreminleri de onun temelini attığı işlerini sürdürmüştür (Ergin, 1996).

Server Paşa'dan sonra gelen Haydar Efendi, Ali Rıza Bey, Besim Bey, Ali Paşa, İsmail Paşa'nın kent düzenlemesine dair bir uygulaması kaydedilmemiştir. 1874 yılında şehremini olan Şevket Bey sadece 2 ay 21 gün görevinde kalmış ve Server Paşa döneminde yapılan Ayasofya Camisi etrafındaki binaların istimlak edilerek yıkılması sonucu ortaya çıkan meydana bugün de Ayasofya'da bulunan parmaklıkları koydurmuş ve camiye bitişik olan abdesthaneleri kaldırmıştır (Ergin, 1996).

Şevket Bey'den sonra 1880'de göreve başlayan Mazhar Paşa'ya gelinene kadar şehrin imarına yönelik iz bırakan bir iş bulunmamaktadır. Mehmed Arif Paşa, 4 ay görevde kalmış bu kısa süreli zamanda bugünkü İstanbul Defterdarlığı ve Maliye şubelerinin ilk şekli olan vergi toplama idaresini düzenlemiştir (Ergin, 1996). Yirmi belediye dairesine bölünmüş olan belediyenin iş yapamadığını fark etmiş, siyasi kimliğinden de yararlanarak dairelerin sayısını ona indirmiştir (Ergin, 1996). Bu

belediye ıslahatında önemli bir adım olmuştur. Mazhar Paşa'nın kent düzenine yönelik çalışmaları da kent merkezinde bulunan önemli cadde ve yolların ağaçlandırılmasıdır (Ergin, 1996). Beşiktaş, Yıldız ve Divanyolu'nun ağaçlandırılması onun döneminde yapılmıştır. Aynı zamanda, Beşiktaş-Yıldız Caddesi'ni ve İhlamur-Beşiktaş arasındaki yolları açtırmıştır (Ergin, 1996). İstanbul Gazhanesi ve Terkos Su şirketi Mashar Bey döneminde gerçekleştirilmiştir (Ergin, 1996).

1890'da göreve gelen ve 15 sene görev alan, Rıdvan Paşa'nın kente yönelik yaptığı tek iş kolera salgınına önlemek için Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar'da buhar üretim yerleri yaptırılarak Avrupa'dan getirilen uzmanlarca İstanbul'un temizlenmesidir (Ergin, 1996).

Rıdvan Paşa'dan sonra görev alan Reşid Mümtaz Paşa ve Rauf Paşa da Rıdvan Paşa'nın başlattığı 15 senelik durgunluğu sürdürmüşlerdir (Ergin, 1996).

1908'de şehremini olan Ziver Bey, 7 ay görevini sürdürmüştür. Ziver Bey'in en önemli icraatı, 1876 Belediye Kanununu tekrar yürürlüğe koyarak belediye dairesi sayısını 20'ye çıkartmasıdır (Ergin, 1996). Bu dönemde İstanbul'un imarı için Avrupalı uzmanlara başvurulduğu Bouvard gibi isimlere danışıldığı ve kent planının yapılması için girişimlerin olduğunu görüyoruz,

Hele, mezbaha, umumi bağçe gibi ihtiyacât ve tezyinât-ı beldeye ait icrâât ve te'sisât-ı nâfiaya müteallik layihalar tertib edildiği gibi bunların tatbikatı için de evvel-emirde umumi planın tertib ve tanzimi düşünüldü.

Avrupa mecalis-i belediye erkânı tarafından Osmanlı muhibbi sıfatıyla vuku bulan tavsiyeler dahi i'mar-ı memlekete ibtidar etmek hususunda ilk hatvede yapılacak işin bir umumi planın tertib ve tanzimi olduğunu te'yid eyledi. Bu bâbda Paris muhteremi Ahmed Rıza Beyefendi'nin tavsiye-i vatanperveraneleriyle ahiren Dersââdet'e gelen Milano Belediye azasından Mösyö Agrati ile de müzakerat icra edilerek nizâmât ve talimât-ı belediyeye aid ihda olunan evrak dahi mevki-i tedkike yaz' olundu (Ergin, 2006, 298).

Batı hayranlığı ile adım atılan bu dönemde Mühendis Mehmed Galib, şehri ilgilendiren projelerin ve kent haritasının hazırlanması işinin Avrupalı mühendislerle verilmesini eleştirmektedir,

Her şeyi önümüze hazırlanmış görmeye alışmışız. Yapılacak işe bir göz gezdirüb de bizde yapılab yapılamıyacağını anlamağa çalışmak ve ancak yapılamayacağı tahakkuk etdikten sonra Avrupalılara müracaat etmek lazım değil midir? Şâyan-ı teşekkürdürki Mösyö Bouvard kendi kendiliğinden “-Evvela emakin-i miriye ve tarihiyyeyi muhtevi İstanbul şehrinin mufasssal bir haritasını almak, saniyen bu harita üzerinde müceddeden sokaklar tersim ve ba'de tatbik etmek” lüzumunu dermiyan etmiştir. Şehrin haritası lâ-akal iki, üç senede husul bulabilecek bir teşebbüs-i azimdir. Harita ahz ve tersimi ileştigal edilecek olan bu seneler zarfında Mösyö Bouvard ve maiyeti gibi büyük mühendislerle lüzum yoktur.

Yerli mühendisler iş görür ve bu işe gayyurâne hasr-ı vücud etmiş olanların semere-i muvaffâtiyetleri umum için bâdi-i iftihar olur (Ergin, 2006, 320).

Bu dönemde kentin imarına yönelik diğer çalışmalar ise kaldırım taşları ve yolların yapımı yönündedir.

Ziver Bey'den sonra gelen Hazım Bey daha çok maliye ve belediye bütçesi ile ilgilenmiştir. 1909 yılında şehremini olan ve beş ay görevde kalan Halil Bey, müze müdürlüğü muavinliği yapmış olması ve Tarih Encümeni Mecmuası'nda yayınladığı "asar-ı atikaya" yönelik makaleler yazmış olması, dolayısı ile kentin imarındaki korumacı yaklaşımı açısından şehremini olarak farklı bir isimdir. Halil Bey'in kısa şehreminliğinde İstanbul'un imarına yönelik yapılan en önemli çalışma 20 Kasım 1909 tarihinde, *Paris Tedkikat ve Ameliyat-ı Topografya Cemiyet-i Umumiyesi* ile yapılan anlaşma sonucu, Leon Belediyesi başmimarı Ouric'in İstanbul'a getirilmesine karar verilmesidir (Ergin, 1996).

Subhi Bey ve Hüseyin Kazım Bey dönemlerinde Belediye Teşkilatı'nı düzenlemeye yönelik girişimler olduysa da girişimleri yarım kalmıştır. Bu dönemden sonra ikinci kez görev alan önemli bir isim Tevfik Bey'dir. 1911'de görevine başlamış ve belediyecilik ve kentcilik yönünde önemli adımlar atmıştır. Tevfik Bey'in bu dönemde hazırlattığı yönetmeliklerde, aldığı kararlarda, belediyeciliğin ve kentcilik tarihinin izlerini bulmak mümkündür (Ziyaoğlu, 1971). Günümüzde yürürlükte olan bazı nizamlar, yönetmelikler, kurumlar Tevfik Bey dönemine aittir. Bunlardan bazıları İstimlâk kanununun geliştirilmesi, otobüslerin ruhsata bağlanması, gıda maddeleri nizamnamesinin hazırlanması, yangın ve geçici hastalıklar ile ilgili nizamnamelerdir. "Dersaadet Hamallar Talimatnamesi" yönetmeliği düzenlenmiş ve yeniden hazırlanmıştır. Yangın esnasında Belediye görevlilerinin yetki ve görevlerini açıklayan sekiz maddelik bir nizamname hazırlanmıştır (Ziyaoğlu, 1971).

Tevfik Bey'in kendinden önce gelen şehreminilerin başlattığı bir takım işleri sürdürdüğü görülmektedir. Bunlardan en önemli başlık kent haritasının hazırlanmasıdır. Harita masraflarının binaların ve arsaların tüm cephelerinin metretül hesabı ile uzunluklarından, bir kereye mahsus olmak üzere, vergi alınarak karşılanması planlanmıştır (Ziyaoğlu, 1971). Kentin haritasının hazırlanması işi daha sonra Topuzlu döneminde de sürmüştür.

Tepebaşında kışlık ve yazlık bir tiyatro yapılması düşünülmüş ve tiyatro yapıları için yarışma açılmıştır (Ziyaoğlu, 1971).

Kentin imarına yönelik müdahaleler Karaköy-Tophane ve Taksim-Şişli Caddesi'nin genişletilmesi, Kasımpaşa Deresi önü, Tarabya Limanı, Göksu Deresi, Beşiktaş önü, Balat İskelesi önünün temizletilmesidir (Ziyaoğlu, 1971). Ayrıca Kasımpaşa Deresi'nin örtülmesi için girişimde bulunulmuş fakat bu iş Topuzlu döneminde gerçekleştirilebilmiştir.

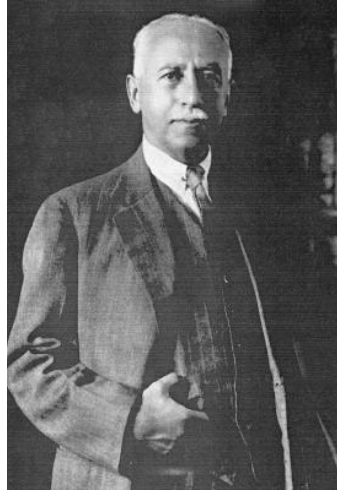
İstiklal Caddesi Tünel'den Taksim'e ve Taksim'den Harbiye'ye kadar genişletilmeye başlanmıştır. Galatasaray'dan Tünel'e kadar olan tramvay hattı uzatılmıştır.

Aksaray, Balat, Sultanahmet yangın yerleri düzenlenmesi için borç para alınmış ve hallerin inşası hakkında bir tasarı Babıali'ye sunulmuştur (Ziyaoğlu, 1971).

Topuzlu'nun yaptığı çalışmalara, kendinden önce yapılmış uygulamaların bir devamı olarak bakılmalıdır. Tüm şehreminlerinin ortak yönü eğitim veya iş amaçlı olarak Avrupa'da bulunmuş olmalarıdır. Bu durum, Topuzlu'nun da sahip olduğu “batılı” bakış açısının nedeni olarak değerlendirilebilir.

3. CEMİL TOPUZLU’NUN YAŞAMI VE ŞEHREMİNLİĞİNDEN ÖNCEKİ ÇALIŞMALARI

İskeçeli Topuzlu oğullarından Cemil Topuzlu, 2 Mart 1868’de İstanbul Salacak’ta doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Paşakapısı Askeri Rüşdiyesi Mektebi, Galatasaray Lisesi’nde ve Şam’da tamamladıktan sonra İstanbul’a gelerek Askeri Tıbbiye’den 1886’da yüzbaşı olarak mezun olmuştur (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 : Cemil Topuzlu (Topuzlu, 1994)

Cerrah olarak Humbarhane Hastanesi’nin cerrahi servisinde çalışmaya başlayan Cemil Topuzlu, septisemi² sonucu bir askerin ölmesi üzerine antisepsi yöntemini ve modern cerrahiyi öğrenmek üzere 1887’de Paris’e gitmiştir. Kitabında yüzyılın en iyi cerrahı olarak nitelendirdiği Pean’ın yanında Saint Louis Hastanesi’nde 3 yıl staj görmüş, 1890’da İstanbul’a dönmüştür. Paris’te bulunduğu sürede Übeydullah Efendi, Doktor Besim Ömer, Esat Cemal, Ahmet Rıza, Cemal Şahabettin ile Saint-Michael Bulvarı’nda Café Sufflot’ta gizlice toplanıp istibdat aleyhinde mücadele

² Kan zehirlenmesi, yıkım olayı sonucu ortaya çıkan toksinlerinin, kanda serbest olarak bulunmasıdır.

etmişler ve bu kahvede Jön Türklük'ün temelini atmışlardır. İstanbul'a dönüşünde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de öğretim görevlisi olarak ders vermeye başlayan Topuzlu, Haydarpaşa Hastanesi operatörü olmuş, daha sonra Hariciye Muallim Muavinliği'ne ve 1895 yılında Doktor Aristidi Paşa'nın yerine Hariciye Şefliği'ne tayin edilmiştir. Zeynep Kamil Hastanesi'ni yeniden düzenlemiş ve ilk özel hastane olarak hizmete açmıştır. [Şişli Etfal Hastanesi](#)'nde çalışmış ve II. Abdülhamit'in saray cerrahlığını yapmıştır.

1905'te [II. Abdülhamit](#) tarafından rütbesi müşirliğe yükseltilen Topuzlu, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkarılan bir yasayla rütbesi miralaylığa indirilince askerlikten ayrılmış, ancak o sıralarda Sultan Reşad'ın tutulduğu hastalığı tedavi etmesi ile Mülkiye Paşalığı rütbesi almıştır.

II. Abdülhamit devrinde İstanbul'da iki tane tıp okulu bulunmaktadır. Biri Sirkeci civarında Mektebi Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane diğeri ise Kadırga'daki Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane. Tıbbiye-i Askeriye'den mezun olanlar ordunun hizmetinde çalışmakta Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olanlar ise belediye ve vilayetlerde doktorluk yapmaktadır (Topuzlu, 1994). Mektebi Tıbbiye'nin eksikleri ve hastanenin yetersizlikleri nedeni ile Cemil Topuzlu bu okulu fakülteye dönüştürerek kadrolaşma sistemini değiştirmek istemiştir. Avrupa'daki uygulamalar esas alınarak, şimdiki dekanlık sistemi kurulmuştur (Topuzlu, 1994).

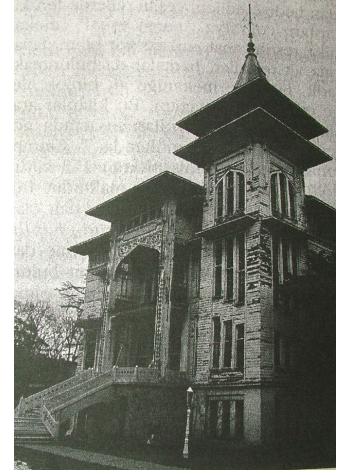
Daha sonra Kadırga'da kurulan Tıp Fakültesi, mimar Vallaury ve D'Aronco tarafından tasarlanan Haydarpaşa'daki yeni binaya taşınmış, Darülfünun'un yeni bir fakültesi haline getirilmiş ve 1909-1910'da her iki tıbbiye birtirilerek, Tıp Fakültesi adı altında öğretime geçmiştir. Kadırga'daki bina ise yenilenerek Diş Hekimliği Fakültesi buraya kurulmuş ve üst katında fakülteye bağlı Eczacılık Fakültesi açılmıştır. Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye'nin eski pavyonları yenilenerek doğum evine dönüştürülmüştür (Topuzlu, 1994). Bu şekilde Türkiye'de ilk defa Eczacılık, Diş Hekimliği Fakültesi ve doğum evi kurulmuştur.

Topuzlu yeni tıp fakültesin iki kere dekanlık yapmıştır. Topuzlu'nun 1909'da gerçekleştirdiği Tıp Fakültesi reformu, ilk üniversite reformu olarak kabul edilir (Topuzlu, 1994).

Cemil Paşa padişahın çocuklara özel yeni bir hastane kurulmasını talep etmiştir. Padişah bu teklifi kabul etmiş, hazine-i hassadan gerekli para temin edilmiş ve Şişli tepelerindeki Etfal Hastanesi bu şekilde kurulmuştur.

Kızlara özel yatılı bir lise bulunmadığı için Meclis- Mebusan Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey ile birlikte Topuzlu, Abdulhamit'ten Kandilli'deki, Adile Sultan Sarayı'nı istemiştir. Sarayın tadilatı için para toplanmış ve yapı Kandilli Kız Lisesi olarak hizmete açılmıştır.

Cemil Topuzlu Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Çiftehavuzlar'daki köşkünde bir parti vermiştir. Modada oturan zengin İngilizler de partiye katılmıştır. Bu partide Topuzlu'ya gençlerin toplanıp futbol oynayabilecekleri ve Kadıköy'de onlara futbolu sevdirecek bir stadyum kurma fikri ortaya çıkmıştır (Topuzlu, 1994). Bu öneriyi uygun bulan, eski Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa, Monsieur Vitol ve birkaç İngiliz akrabası, Mr. James, Maruf Rıfat Bey, Server Paşazade Rıfat Bey ve Cemil Topuzlu Fenerbahçe Kulübü'nün temellerini atmışlardır (Topuzlu, 1994). Cemil Topuzlu stad yapılacak alan olarak Kadıköy'de Kurbağalı Dere'nin Kalamış Körfezi'ne döküldüğü yerin hemen doğu yakasındaki alanı, o dönemde hazine-i hassaya ait Yoğurtçu'daki tarlayı, önermiştir (Hür, 1994). Eskiden Silahtarağa, 1900'lerin başında ise Papazın Çayırı denen bu alanda özellikle Moda civarında oturan İngiliz ve Rum gençleri maç yapmaktadır. Topuzlu padişahın bu tarlayı istemiştir. Bugünkü Fenerbahçe Stadı, "Union Club Sahası" adıyla, yıllık 30 altına kiralanarak, kullanılmaya başlanmıştır (Dağlaroğlu, 1988). Stadın etrafını tahta perde ile çevirmişler ve yaklaşık 3000 altın harcanarak saha İngiltere'den getirilen özel çimlerle kaplanmıştır. Cemil Topuzlu köşkünün bahçesinden 20 ağacı stadın kenarına diktirmiştir (Topuzlu, 1994). İttihat Kulübü adı altında kurulan yeni kulübe halkın rağbet etmemesi nedeni ile hasılat yapamamışlar, I. Dünya Savaşı sırasında kulübe el konulmuş ve adı İttihat Spor Kulübü olarak değiştirilmiştir. Fenerbahçe Stadyumu'nun temelleri bu şekilde atılmıştır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2: Fenerbahçe Stadı (Dağlaroğlu, 1988), **Şekil 3.3:** Cemil Topuzlu Köşkü (Batur, 1994)

Topuzlu 1911 yılında, Tıp Fakültesi'nin Rumeli yakasına taşınmasına karşı çıkmış, fakülteyle arasında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle öğretim üyeliğinden çekilmiştir. Bir süre Avrupa'da incelemelerde bulunmuştur (Topuzlu, 1994).

Avrupa'dan döndükten sonra, Cemil Topuzlu ilk şehreminliği görevine 1912 yılında başlamıştır. Topuzlu'ya şehremini olma teklifi dönemin sadrazamı, aynı zamanda Topuzlu'nun hastası, Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından yapılmıştır (Topuzlu, 1994). İstanbul'u imar edebilecek birini arayan, Gazi Ahmet Paşa Topuzlu'nun Çiftehavuzlar'daki köşkünü³ görmüş, binanın mimari tarzından ve bahçe düzeninden çok etkilemiş ve Topuzlu'nun İstanbul'u imar edebileceğine karar vermiştir (Topuzlu, 1994) (Şekil 3.3).

“ Bir ay önce Göztepe Feneryolu tarafında geziyordum. Senin Çiftehavuzlar'daki köşkünü gördüm. O zamana kadar görmemiştim. Binanın mimari tarzı bahçenin tanzim şekli o kadar dikkatimi celbettiki, bu avrupakari köşk kimin diye meraklandım. Senin olduğunu söylediler.

³ Kadıköy'de Çiftehavuzlar ilçesinde büyük kulübe bitişik olan bu köşkün planlarını 1900 yılında Haydarpaşa Tıp Fakültesi mimarı Alexandre Valluay tarafından çizilmiştir. Art Nouveau stiline başarılı örneklerinden biridir. 1986'da Kadıköy sahil şeridi operasyonu sırasında köşkün vaziyet planı, içinde çok değerli ağaçları barındıran bahçesi ve ek binaları önemli değişikliklere uğramıştır. Köşkün denizle bağlantısı kesilmiş sahil ve rekreasyon alanı olarak düzenlenmek üzere doldurulmuştur. Topuzlu'nun anılarında sık sık sözü geçen teknelerin yaşadığı rıhtım günümüze ulaşamamıştır. Arsanın kuzey kısmına inşa edilen dört apartman sonucu köşkün caddeye açılan girişini ortadan kaldırmış ve bu cadde üzerinde bulunan ahır binası da bahçe içine taşınmıştır (Batur, 1994). Bina ve denize uzanan bahçesi günümüzde kullanılmaktadır. Köşk uzun yıllar iş adamı Hayri İpar tarafından kullanılmıştır (Topuzlu, 1994)

O zaman düşündüm ki evinin içinde ve dışında küçük bir Avrupa yaratan adamı Şehremini yaparsam, İstanbul'u imar eder.” (Topuzlu, 1994)

O dönemde tekrar iktidara gelen, İttihat ve Terakki'nin Topuzlu'nun yaptığı girişimlere muhalefet etmesi, Şeyhülislam Hayri Efendi ile arasının açılması Topuzlu'yu görevden çekilmeye yönlendirmiştir (Ergin, 1995). I. Dünya Savaşı'nda savaşa İttifak Devletleri'yle girilmesine karşı olduğunu açıkça Sultan Reşat'a belirten Topuzlu düşüncelerinin hükümetin kulağına gitmesi halinde idam edileceği korkusuyla çocuklarını İsviçre'de tedavi ettirmeyi bahane ederek görevinden istifa etmiş ve Cenevre'ye yerleşmiştir.

1919 yılında, Sadrazam Tevfik Paşa'nın telgrafı üzerine ikinci kez şehreminliği görevini kabul etmiştir (Topuzlu, 1994). Bir yıl süre ile görevine devam etmiş fakat İtilaf Devleti ve mensuplarından gördüğü kötü muameleler ve müdahaleler sonucu görevden çekilmiştir. **Damat Ferid Paşa** kabinesinde Nafia (bayındırlık) nazırlığında bulunmuştur. Daha sonra hakkında kovuşturma açılacağını öğrenince Fransa'ya gitmiştir. 1924'te Türkiye'ye döndükten sonra resmi görev almamış, yalnız mesleğiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. 1946-1950 yılları arasında İstanbul Kent Meclisi üyeliğine seçilmiştir (Topuzlu, 1994).

Türkiye'de modern cerrahinin kurucularından, internasyonal cerrahi derneğinin kurucu üyelerinden olan, Topuzlu 25 Ocak 1958 yılında ölmüştür. Cemil Topuzlu'nun ölümü gazetelerde birçok yazıda yer almıştır. K. İ. Gürkan 26 Ocak 1958 Cumhuriyet gazetesinde bir makale ile Türk Tıp Cemiyeti Mecmuasında da bu konuda bir inceleme yayınlamıştır (Topuzlu, 1994).

4. İSTANBUL ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ VE AVRUPA GEZİSİ İZLENİMLERİ

4.1. İstanbul Üzerine Değerlendirmeler

21 Temmuz 1912'de Şehremini olan Cemil Topuzlu'nun belediye başkanı seçildiği dönemde İstanbul'un durumunu Topuzlu'nun gözünden, kendisinin şehreminliği döneminde başından geçenlerin anlatıldığı *Eski Şehremini Cemil Topzulu'nun Başından Geçenler* isimli kitaba dayanarak açıklamaktadır. Bu Topuzlu'nun İstanbul'da yaptığı iyileştirme ve yenileme çabalarının nedenlerini anlamak için önemlidir.

Gıda maddelerinin, özellikle ekmekler ve etlerin hijyenik olmayan koşullarda hazırlanması, gıda maddelerinin satıldığı dükkanların camekansız olması, kentde pazar yeri ve hallerin bulunmaması, geçici olarak kurulan pazarlardan sonra sokakta kalan pisliklerin temizlenememesi, çöp tenekelerinin bulunmaması dolayısı ile çöplerin gelişi güzel sokağa fırlatılması, kanalizasyon bulunmayan kentde lağımaların sıklıkla patlaması ve özellikle Kasımpaşa, Tatavla, Yenibahçe derelerinden pis su akmakta olması kentde bulaşıcı hastalıkların hızla yayılmasına yol açmaktadır. Sokakların sıkışıklığı ve asfalt olmayışı kent içinde otomobille gezmeyi imkânsız kılmaktadır. Karaköy ve Voyvoda caddelerinin darlığı nedeni ile tramvaylar Galata'dan Eminönü'ne geçememekte ve yeni köprü açılalı dört ay olmasına rağmen raylı ulaşım ihtiyacını karşılayamamaktadır. (Topuzlu, 1994).

İstanbul'un hali hazır bir haritası bulunmadığından 20 belediye dairesinin ayrı müdahaleleri sonucunda sokaklar farklı istikamet ve genişliklerde plansız olarak açılmaktadır.

Başka memleketlerde bir sokakta bulunan binaların yüksekliği, yüzünün genişliği ve istikameti belediyenin tayin edebileceği plan mucibince birbirine uygun olarak yapılarak, şehrimizde buna sureti kat'iyede riayet edilmezdi. Bazı caddelerin yaya kaldırımları üzerine birkaç merdiven basamağı, yahut evlerin, hanların zemin kat pencerelerine tesadüf edilirdi (Topuzlu, 1994).

Tepebaşı ve Taksim gibi bahçeler dışında halkın gidebileceği parklar yoktur. Üsküdar Parkı ve Çamlıca Kısıklı bahçesi düzensizdir ve otlak olarak kullanılmaktadır (Topuzlu, 1994). Sultanahmet Türbesi karşısındaki belediye binası belediye için bakımsız ve yetersiz kalmaktadır.

Mezarlıklarda hayvan otlatılmakta, açık lahitlerin içinde kemikler dışarıda durmaktadır. Araba içinde ölüyü taşımak günah kabul edildiğinden, Müslümanlar cenazeyi omuzları üzerinde, Rumlar ise yüzleri açık olarak bir sedye üzerinde taşımaktadır (Topuzlu, 1994). Paskalya zamanı Hristiyanlar sokak ortalarında silah atarak ruhani merasim, İraniler ise Muharrem ayının onunda kılıç ve zincirler ile vücutlarını yaralayarak ve kanlar akıtarak matem ayini yapmaktadırlar (Topuzlu, 1994).

İtfaiye teşkilatı askeriyeğe bağlı birkaç arabadan oluşmakta ve İstanbul'da sıklıkla çıkan yangınlara karşı yetersiz kalmaktadır. Yangın haberi kente gece Beyazıt ve Galata'da bulunan kırmızı elbise giymiş, çok hızlı koşan yangın nöbetçileri tarafından iletilmekte, gündüz ise kulelerden bayrak veya sepet çekilmektedir (Topuzlu, 1994).

İstanbul'da tiyatro binası bulunmamakta ve o dönemde sahneye çıkmak erkekler için ayıp kadınlar için ise gayri ahlaki bulunduğundan oyuncu yetişmemektedir. Toplum tiyatro ve sanatta çok geride kalmıştır (Topuzlu, 1994).

Garsonluk yapmak ayıp olarak görüldüğünden, önemli otel ve restoranlarda Türk-Müslüman garsonlar çalışmamaktadır.

Toplu taşıma, sinema, banka gibi kamu kuruluşlarında sıra bekleme alışkanlığı olmadığından sıklıkla kavga çıkmakta ve polis ve belediye memurları müdahale etmemekte ve düzen bozulmaktadır (Topuzlu, 1994).

Topuzlu anılarında halkın kıyafetinden de sıklıkla şikayet etmektedir;

İstanbul sokaklarını dolduran türlü türlü kıyafetteki insan kalabalığı köpekleri ile adeta bir karnaval panayırına benziyordu. Türlü türlü renkte çarşaf, peçeli, feraceli, yeldirmeli kadınlar başlarında fes, sarık, keçe külah, kalpak kavuk, papaz ve marabet başlıkları, sikke, yemeni, şapka, bere emsali alelacayıp başlarla; cübbe, entari, şapka, cepken giyen ve renkli kuşaklar taşıyanlar; uzun saçları milli elbiseleri ile Çinliler, Japonlar, Buharlılar, Afganiler, çıplak ayaklı tulumbacılar, dilenciler, yüzlerce uyuz köpekler, ağır yük taşıyan hamallar ve sırık hamalları, öküz arabaları, küfeciler... ve buna mümasil çirkinlikler (Topuzlu, 1994).

Cemil Topuzlu İstanbul'un durumunu tahlil ettikten sonra İstanbul'u Batılı anlamda dönüştürmek adına yaptığı çalışmalara başlamadan önce Avrupa'ya bir araştırma

gezisi yapmıştır. Kendisinin problem olarak gördüğü konuları tespit etmiş ve kentin hijyenik ve teşkilat eksikliklerini tamamlamak için Avrupa’da Paris ve Bükreş, kentlerini model alarak çalışmalarına başlamış, bazı memurları eğitim amaçlı olarak bu kentlere yollamıştır (Topuzlu, 1994).

4.2. Seyahatnamesi

Fransa’da eğitim görmüş olan Topuzlu, Avrupa kentlerinden etkilenmiş, şehremini olduktan sonra Bükreş, Berlin, Viyana ve Paris’e araştırma gezileri yapmış, İstanbul’un güzelleştirilmesi ve İstanbul’da tespit ettiği problemlerin çözülmesi için araştırmalarını çeşitli raporlarla belediyeye sunmuştur (Topuzlu, 1912, 114).

5 Şubat 1914 tarihli Sabah gazetesinde, Topuzlu’nun yaptığı araştırma gezisi haber olmuştur. Haberde Topuzlu ve belediye memurlarının gerçekleştirdiği gezi sonrasında yapılan gözlemler ve öğrenilenlere dayalı olarak İstanbul’da Avrupa benzeri uygulamalara girişileceği yazılıdır;

Biliniyor ki Belediye Başkanı Doktor Cemil Paşa bir heyet araştırmasının başkanı sıfatıyla Avrupa’da ilim ve tıbbı, belediye kanunlarının usulüne ve uygulanmasına yönelik gözlemler için bir seyahate çıktı. Bu heyeti oluşturan insanlardan birisi de Kadıköy Belediye Dairesi Müdürü’dür. Avrupa başkentlerinden bir kaçını dolaşacaklardı. Giderayak Şehremini Doktor Cemil Paşa’nın gazetelerde çıkan açıklamaları seyahat amacını belirtmiş, daha doğrusu gerek başkanın ve gerek refakatinde bulunan zevâtın Avrupa’da görüp öğreneceklerini, İstanbul’a gelince uygulayacakları kanaatini doğurmuştur (Atabinen 1914c).

Atabinen 29 Mart 1914 tarihli makalesinde, Topuzlu’nun park ve bahçeler açarak kenti güzelleştirdikten sonra bir doktor olarak kenti yaşanır kılacak sağlık ve altyapı koşullarını da sağlamak amacı ile Avrupa’ya araştırma gezisi yaptığını açıklamıştır;

İhtimal memleketin ruh halini pek iyi gözledikleri ve anladıkları için başkan göz boyayabilecek işler olan sokak ve meydanlar açmış, ve bahçeler ve parklar kurmuştur. Bir diğer taraftan da esaslı bir belediye programı düzenlemek ve bu program dahilinde İstanbul’u Avrupa kentleri haline getirmeye çalışmak, İstanbul halkının huzur ve rahatını, bilhassa genel sağlık durumlarını temin edecek araçları hazırlamak maksadıyla Avrupa’daki büyük kentlerin nasıl idare edildiğini araştırmak ve incelemek lüzumunu hissetmişti. (Atabinen, 1914e).

Topuzlu’nun Sabah Gazetesi’ne verdiği araştırma gezisi ile ilgili açıklamada, büyük kentlerin belediyelerinde idari teşkilât ve çeşitli hizmet kuruluşlarının incelendiği, amacın genel sağlığın korunması, bayındırlık işlerinde gözlemlerden yararlanması olduğu belirtilmiştir. Topuzlu ilk yapılacak işin bayındırlık işleri için para bulmak olduğunu açıklamıştır. Topuzlu doktor olduğu için genel sağlık koşullarının sağlanması ve korunmasına önem verdiğini açıklamış, kullanma sularının temizliği,

güneş alan rutubetsiz mekânların sağlanması, kaldırımların inşası için eğitimli görevlilerin çalıştırılması gerekliliğini vurgulamıştır (Atabinen, 1914e).

Topuzlu verdiği ifadede yapacaklarını açıklamış ve maliyetin 2 milyon lirayı bulduğunu belirtmiştir;

Bütün bu incelemelerin sonuçları hakkında ayrı ayrı raporlar düzenlenmiştir, Belediye encümenine verilecektir. Bundan böyle belediye, yolları müteahhitlere vermeyecek, kendi yaptıracak. Temizlik, ulaşım aletlerini ve araçlarını gördük. Bunların kataloglarını aldık. İstanbul'un aydınlatılmasına, genel lağımın acilen inşasına çalışacağız. Sipariş vermedik. Amele getirdiğimiz için yanlış anlaşılmasın. Şehremaneti'nin 450 bin liralık geliri, Avrupa'da 100 bin kişilik kasabaların gelirine denktir. En az İstanbul Belediye bütçesi iki milyon lira olmalı (Atabinen, 1914e).

Belediyenin ihtiyacı olan 2 milyon liranın oktruva (Belediye sınırlarına giren yabancılardan alınan vergi), emlak vergisi, nakliye araçları ve bayındırlık kurumlarının hisselerinden sağlanması beklenmektedir. Atabinen, makalesinde Topuzlu'nun maddi kaynak olarak gösterdiği bu gelirlerin imkânsızlığını açıklamıştır;

Muharririnin dediği nakliye araçları ve bayındırlık kurumları hisseleri şirketlerin mukavelenâme şartları yüzünden buna engeldir. Dolayısıyla burada söz edilemezler. Oktruva vergisi ise ilmen ve iktisaden en reddedilmiş bir vergi çeşididir. Burada uygulanması pek şüpheli bir durumdur. Zararlarını ölçmek gereklidir. Özetle ancak pek tereddütle ve araştırarak bu vergilere bakılmalıdır (Atabinen, 1914e).

Avrupa gezisi sonucu belediyeye ait üç ayrı rapor sunulduğu Sabah Gazetesi'nden anlaşılmaktadır. Bu raporlardan biri Belediye Genel Hukuk Müdürü Rıfat Müebbed Bey'e ait ve Belediyenin tanımını yapan Belediye teşkilatı ile ilgili olan rapordur. Bu raporun tümüne ulaşılammış olup ait Sabah gazetesinde yayınlanan Belediye kurumunun tanımının yer aldığı bölümlere ulaşılmıştır [Ek A]. Diğer rapor ise sağlık işlerini konu alan ve Doktor Nureddin Bey tarafından hazırlanan rapordur. Araştırma çerçevesinde ulaşılmış olan rapor, Kadıköy Belediye Müdürü Celal Esad ve Belediye Fen Heyeti Müdürü Ahmet Cevdet Bey'e ait raporlardır (Atabinen, 1914g).

Avrupadaki kentleşme hareketlerini yakından izlemek amacıyla yapılan araştırma gezisinin sonuç raporu olarak günümüze ulaşmış olan "Şehremaneti Celilesine, 329 Senesinde Avrupa'ya vuku Bulan Seyahatimiz Esnasındaki Tedrikat-ı Fenniyeye Ait Rapor" 1913 yılında Topuzlu'nun şehreminliği sırasında, kendi talebi üzerine gerçekleşmiştir. Ahmet Cevdet ve Celal Esad tarafından yazılan rapor, yollar, lağım, haller, tanzifat (temizlik), mezbahalar, itfaiye teşkilatı, plan başlıkları ile 7 bölümden oluşmakta ve bu başlıklar altında Milano, Paris, Peşte, Münih, Zürih,

Viyana, Berlin, B kre  kentlerinden bahsederek İstanbul’un nasıl imar edilebileceğini tartışmaktadır. Bu raporun içeriği ile ilgili  zet dönemin 13 Haziran 1914 tarihli Sabah Gazetesi’nde de yer verilmiştir [Ek B].

Celal Esad ve Cevdet Bey’e ait rapor kentcilik ve kent peyzajı açısından bir inceleme olması nedeni ile bu tez çerçevesinde detaylı ele alınmıştır.

Raporda yollar başlığı altında malzeme ve yapım aşamalarından bahsedilmektedir. Avrupa’da rastladıkları yollarda genellikle asfalt, ta  veya tahta parke kullanıldığı Arnavut kaldırımı olarak tabir edilen ta  malzemeye rastlanmadığı belirtilmiştir (Esad ve Cevdet, 1912, 2).

Yollarla ilgili olarak detaylı olarak malzemelerin karışım oranları, boyutları ve fiyatlarından bahsedilmektedir. “Tazyikli asfalt”, Avrupa’da sıklıkla kullanılmış olması, kolay temizlenebilmesi, mikrop kırıcı olması, s r   konforu yönüyle olumlu bulunmuş fakat eğimli alanlarda yüzeyinin cilalanma gereksinimi ve kanalizasyona ulaşmak için yolların kapanıp tekrar açıldığında deforme olması nedeni ile İstanbul’da sadece bazı caddelere uygulanması uygun görülmüştür.

Avrupa’nın her  hrinde tazyikli asfalt usulü üzre yollar inşası tekessür ve taammüm [ oğalmakta ve umumile mektedir] etmektedir. Vesait-i nakliyeyi sarsıntıdan ve civar evlerdeki sükkânı [oturanları] gürültüden muhafaza ettiği ve otomobil vesaire gibi vesait-i nakliyenin çabuk yıpranmasını mucib olmadığı gibi [nakliye araçlarının yıpranmasında etken değil] temizlenmek s huleti nokta-i nazarından da fev di câmi olması [temizliği kolaylaştırıcı özelliği ile de çokça faydaları] ve bâhusus tanzifat mesarının da yarı yarıya tenzilini mucib bulunması [temizlik i leri masraflarının yarı yarıya inmesini sağlaması] ve senevi iki milimetre kadar bir aşınma vermesine nazaran hemen parke kadar devamlı bulunması yazın toz ve kışın çamur hasil etmemesi aynı zamanda da muz dd-ı taaff n [mikropkırıcı] olması gibi hususât asfalt yolların bugün mevcut tarz-ı in alar içinde birinci mevki  ihrâz etmesine [birinci sınıfa eri mesine] sebep olmuştur. Fakat meyli çok olan yerlerde sath-ı mücella olmak hasebiyle [yüzeyi cilalı olması nedeniyle] tatbiki gayr-ı kabil ve lağımı mevcut olmayan kentlerde de daima açmak ve yaralamak mahzurları vardır. Bu sebeple bizde tarz-ı tatbiki mahdud bazı caddelere münhasır kalacağı tabiidir (Esad ve Cevdet, 1912, 4).

Avrupa’da ta  parkelerin İstanbul’daki gibi bozuk olmadığından bahsetmekte ve ta  parke yapılırken ta ların muntazam kesilmesine, zeminin silinerek tazyik edilmesine, kum tabakasının kalınlığına, ta ların yerlerine oturtulmasına, usta seğimine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Esad ve Cevdet, 1912, 4).

Atabinen’in 1914 yılında Sabah gazetesinde yayınlanan yazısındaki ifadesinden “Sokaklara asfalt ve parke d  enecek, sokaklar geni letilecek (Atabinen, 1914b)” belediye’nin bu geziden sonra İstanbul sokaklarını asfalt ve parke döşeme ile kaplamaya karar verdiği anlaşılmaktadır (Atabinen, 1914b).

Paris'te sıklıkla rastlanılan tahta parkenin konforlu fakat lüks ve bakım masrafı çok bir inşaat malzemesi olduğu vurgulanmış bu nedenle üzerinde fazla durulmamıştır (Esad ve Cevdet, 1912, 5).

Tahta Parke sarf (lüks) inşaatıdır. Bu nevi parke tazyikli asfaltın icadından evvel belediyesi zengin kentler tarafından gerek gürültünün men'i ve gerekse vesait-i nakliyenin teshil-i seyri [rahat yolculuğu] için yapılmaktaydı. Tahta parke bazı büyük kentlerde ba husus Paris'de pek çoktur. Fakat mesarifi çok olub asfalt kadar muhassenatı [faydaları] olmadığı cihetle yavaş yavaş terk edilmek üzeredir. Şu kadar ki mevcut fabrikaları vesaireleri olduğundan çar-nâ – çar [çaresiz] devam etmekte ve tezyinat makamında kullanılmaktadırlar. Biz de mevkî-i tatbiki olmayacağından fazla izahata hacet görülmedi (Esad ve Cevdet, 1912, 5).

Dökme asfaltın tazyikli asfalttan pahalı olması nedeni ile yalnızca ince bir katman dökülerek, yaya yollarında kullanılabileceği bildirilmiştir. Katranlı şose toz ve toprağı engelliyor olması ve kısmen ekonomik olması nedeni ile İstanbul için uygun bulunmuş fakat lağımlara ulaşırken zarar görecektir olması nedeni ile uygunsuzluğu vurgulanmıştır (Esad ve Cevdet, 1912, 7).

İstanbul'un umumi lağımları yapılmadıkça ve mevcut gaz, su ve elektrik boruları piyade kademeleri tahtına almadıkça [yaya kaldırımı altına almadıkça] asfalt yol yapmak doğru değildir. Şu kadarki lağımları yapılan ve meyilleri müsait olan bazı sokaklarda şimdiden tatbik-i kabildir. İstanbul'un sokaklarını en ziyade granit parkeden yapmak münasibdir. Fakat işlek olmayan yerlerde katranlı şose pek iyi neticeler hasıl edecektir. Piyade kademeleri meyli az olan yerlerde dökme asfalt ve çok olan yerlerde gayet küçük parkelerden ve çimento harcıyla yapılması müraccahdır [tercih edilendir]. İstanbul gayet büyük olduğu ve bütçesi her tarafının parke yapılmasına şimdilik müsait bulunmadığı cihetle köy vesaire gibi mürur ve uburu kısmen az olan yollarla tenezzüh mahalleri [gezinti yerleri] yollarını ki, yalnız yaza mahsusdur, şose yahut katranlamaktan başka çare yoktur. Kent içindeki Arnavut kaldırımlarına gelince: bundan böyle mümkün olduğu kadar bu tarz yol yapılmaması ve hiçbir suretle toz hasıl etmemekte hasıl olan katranlı şoselerin adı kaldırımı tercihi icab eder (Esad ve Cevdet, 1912, 7).

Lağımlar Peşte, Münih, Zürih ve özellikle Paris üzerinden anlatılmaktadır. Paris kentinde lağımların tümünün kentden kolektörlerle toplanarak Seine Nehri'ne kentin 13 km uzağında bulunan Asnieres bölgesinden döküldüğü ve bazı sularında filtrelenerek tarlalara döküldüğü, kanalizasyon kanallarından aynı zamanda su ve elektriğin de geçtiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır [Ek C].

Celal Esad Arseven ve Topuzlu'nun Paris lağımlarında gezdiklerini belgeleyen bir kaynak da Ekrem Işın'ın Celal Esad üzerine yazısıdır. Bu kaynakta İstanbul'un imarı konusunda öncelikle altyapı sorununu dikkate alan Celal Esad, I. Dünya Savaşı öncesinde Topuzlu'yu Paris lağımlarında gezdirerek onu sandalla dolaştırır (Işın, 1989).

Peşte ve Viyana'daki lağımların da benzer bir sistemle Tuna Nehri'ne döküldüğü açıklanmıştır. Berlin lağımlarının o dönemde yüksek bir teknoloji ile inşa edildiği belirtilmiştir.

Berlin lağımları fennin en son terakkiyâtına tevfikân [ilerlemesine bağlı olarak] inşâ edilmiş olmağla numûne ittihâzına şâyândırlar [örnek olarak incelenmesine değerdirlər]. Hele iktisad nokta-i nazarından pek güzel tedkîk ve intihâb edilmiştir [araştırılmış ve seçilmişlerdir] (Esad ve Cevdet, 1912,16).

Marsilya’da nehir bulunmaması ve eğimli arazi nedeni ile lağımların şebekelerde toplanarak, kent merkezinde bulunan rekreatif alanların kullanımını etkilememek için kentin 12 km uzağından denize verildiğı belirtilmiştir.

Marsilya şehri sâhil-i bahirde [deniz kenarında] oldukça arızalı tepeler üzerine müessis [kurulmuş] olduğundan lağımlarının heyet-i umûmiyesi diğerlerinden oldukça farklıdır. Marsilya Şehri’nin sahilinde gayet büyük ve işlek bir limanı olub mütebâkî sahili [geriye kalan sahili] dahî tenezzüh mahalli [gezinti yeri] olduğundan lağımları kent civârında denize vermek mümkün olmamıştır (Esad ve Cevdet, 1912,17).

Milano kentinde ise daha önce yanlış kurulan kanalizasyon sisteminde pis suyun temiz suya karışması sonucu kentte bulaşıcı hastalıklara neden olduğu ve yeni kurulan sistem sonucu kentin hastalıktan kurtulduğu belirlenmiştir [Ek C].

Avrupa kentlerinin kanalizasyon sistemi ışığında İstanbul’da yeni oluşturulmaya başlayan lağımlar için öneriler sunulmuştur. Kanalizasyon sistemi Kadıköy bölgesi, Beyoğlu ve İstanbul olmak üzere üç ayrı bölgeye ayrılmıştır. İstanbul’da lağım sularının verilebileceğı havzalar olarak Haliç ve Marmara’dan bahsedilmektedir. Haliç’e kanalizasyonun verilmesinin sakıncasının üzerinde durulmuş ve pis suyun buraya verilmesinin sağlık koşullarına uygun olmayacağı belirtilmiştir.

İstanbul ciheti bir çok tepeleri muhtevi olduğu gibi bu tepelerin teşkil eyledikleri hatt-ı içtima-ı miyâhlarda [suları bir yere toplanan arazinin hududu] biri Haliç ve diğeri Marmara olmak üzere iki havzaya dökülür. Bunlardan Haliç ciheti bir dere halinde olub yukarıdaki Avrupa şehrinde görüldüğü vechile bu dereye lağım verilmesi sıhhat-i umumiye nokta-i nazarından caiz olmamakla bu tarafın lağımları tedkikatı fenniye’nin göstereceğı surette Marmara’ya kadar îsal edilmek icab eder (Esad ve Cevdet, 1912, 19).

Haliç’in rekreatif kullanımının kent için öneminin ve atık suların Haliç’e verilmesinin kentte yaratacağı kirliliğın 1914 yılında bile öngörülmüş olması, bölgenin 1954 senesinde sanayi bölgesi ilan edilerek Haliç’in hızla kirlenmesini engelleyememiş, tüm atıklarla hızla kirletildikten sonra ilk defa Bedrettin Dalan döneminde bölgeyi temizlemeye ve korumaya dair projeler geliştirilmeye başlanmıştır.

Beyoğlu ve Galata bölgesinde topografyanın hareketliliğı nedeni ile lağımların toplanıp İstanbul bölgesiyle birleşmesi veya Marmara açıklarına verilmesi önerilmiştir. Kadıköy bölgesinin de bu iki bölgeden farklı ele alınması gerektiğı ve her bölge için araştırmalar ve çalışmalar sonucu projelerin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır [Ek C].

Kentin haritalarının çıkarılması ve haritalar doğrultusunda raporların hazırlanmasının gerekliliği belirtilmiş, Avrupa'dan uzman mühendislere başvurularak kanalizasyon projelerinin hazırlanması önerilmiştir.

İstanbul lağımının projesine başlanmazdan evvel baladaki mesail ve buna aid nukatın tettebbuat-ı ibtidaiyeleri icra edilmek ve ondan sonra projeye başlanılmak icab eder. Bunlar için ilk yapılacak şey, lağım inşası hususunda gayet muktedir ve sahib-i eser iki ve üç ecnebi mütehassısına bir meblağ mukabilinde iş bu etüdü yaptırmak ve bunlardan bütün teferrüatı üzerine adeta kitab şeklinde bazı haritaları dahi cami olmak üzere [içeren, toplanan] bir rapor taleb eylemek lazımdır. Bu raporda mütehassısların müttetik olmadıkları meseleler var ise onlarda her biri kendi imzası altında ayrıca derc etmek [açıklamak] ve bu gibi münazi-i fenniye olan mesaili [fenni çekişmeler olan sorunları] Avrupa mühendis heyetlerine müracaatla hall ve fasl etmek suretiyle raporun her noktasını katileşdirmek lazımdır (Esad ve Cevdet, 1912,21).

“Haller” başlığı altında Paris, Peşte ve Milano pazarlarından bahsedilmektedir. Paris'te gıda ihtiyacını karşılamak için merkez pazarı, hayvan pazarı ve mezbahalar bulunmaktadır. Merkez pazarı, 10 bölüm ve bu bölümleri ayıran yollardan oluşmaktadır. Hallerin etrafını çevreleyen geniş yollarda sebze satılan Pazar meydanları oluşmaktadır. Kanunlar ve denetleme ile kontrol altında tutulan satışlar sabah erken saatlerde yapılmaktadır. Gece 23:00'da mallar hale gelmekte çeşitlerine göre ayrılmakta ve farklı bölümlerde satılmaktadır. Hal kompleksinin içinde aynı zamanda polis, tabip odaları, gıda kontrol bölümü, bekçi ve hademe odaları da bulunmaktadır. Her satıcıya ayrı bir bölüm tahsis edilmiştir.

Burada şâyân-ı dikkat mühimm bir nokta vardır. Her satıcı en iyi yeri kapmak emeliyle birbirinden erken gelmeğe sa'y ederek [gayret ederek] izdiham teşkil etmek ve saatlerce beklemek zahmetinden kurtarmak için polisi komiserden aldığı emir üzerine keyfe mettefak [nasıl rast gelirse] bir sokakdan gelen arabaları birinci olarak geçirir. Ve bu sıra gayr-ı muttarid [düzensiz] olarak her gün değiştiğinden erken veya geç gelmenin iyi yer kapmağa tesiri olamaz (Esad ve Cevdet, 1912, 25).

Paris'te bulunan mahalle çarşılarında da merkez halde olan sistemli bölümlenme vardır. Kapalı pazarlar ise açık pazarlara göre daha pahalı olduğundan halk açık pazarları tercih etmektedir. Bu pazarların kullanılmamaları nedeni ile kapanmaya başlamıştır (Esad ve Cevdet, 1912, 25).

Peşte kenti hallerinin, Paris hallerine benzerliği tespit edilmiştir. Bu halde gündüzleri toptan satışlar yapılmakta günün kalan kısmında perakende satışlar yapılmaktadır. Peşte Hal Binası çelik konstrüksiyonlu bir yapı olarak tasvir edilmiştir (Esad ve Cevdet, 1912, 25).

Peşte pazarında mallar belediye tarafından biriktirilerek fiyatlar ilan edilmekte ve kontrolsüz, pahalıya satışlar engellenmektedir (Esad ve Cevdet, 1912, 25).

Ekmek sebze ve et yumurta yağ her nevi et, tavuk ve kömür gibi ihtiyacı-ı zaruriyeyi mağazalarında teraküm etdirerek [biriktirerek] mütemadiyen ilan eylediği fiyata satmakda ve bu vechile ihtikara [Karaborsa] meydan vermemektedir. Bu satışlar her daire dahilinde birer dane mevcûd olan belediye dükkanlarında ve mahalle pazarlarında icrâ edilmektedir (Esad ve Cevdet, 1912, 25).

Tren istasyonu kenarında konumlanan Milano pazarı üzeri örtülü tek bir yapıdan oluşmaktadır. Sebze ve meyveler Avrupa kentlerine de gönderildiğinden çok sistemli bir organizasyonu vardır. Satıcılara metrekaresi günlük olarak kiralanılan satış bölümlerinin altında soğuk hava mahzenleri, yapının etrafında ise hayvanlar için ayrılmış ahır ve araç parkları bulunmaktadır.

Paris, Peşte ve Milan hallerinin ışığında İstanbul'a yapılacak pazarların iklim dolayısı ile etrafı ve çatısının kapalı olması önerilmiştir. Pazarda çalışmak üzere bu konuda deneyimli görevli memurların yetiştirilmesi önemlidir (Esad ve Cevdet, 1912, 29).

Merkez pazarının işledilmesi kanun ve talimatnâme-i mahsus ile tayin edilmektedir. Ve bu husus için öğrenmek üzere Avrupa pazarlarında rasuh ve meleke kesb edecek [güvenilir ve kabiliyetli] memurlar yetiştirilmelidir (Esad ve Cevdet, 1912, 29).

İstanbul yeni yapılacak hal binalarının biri Kadıköy ve Üsküdar civarına, diğeri ise Avrupa yakasında Eminönü civarına hizmet etmek üzere belirlenmiştir. Eminönü civarına yapılacak köprünün iki köprü arasında yapılabileceği üzerinde durulmuş, depo, mahzen gibi servis birimlerinin sahilde ve iskelelerde konumlanması önerilmiştir.

Binaenaleyh merkez halinin en tabîi mevkii İstanbul cihetinde ve iki köprü arasındaki sahilde olmalıdır. Büyüklüğüne gelince bu da şehrin sarfiyatı hakkında arz u amîk [enine ve boyuna] tedkikat netîcesinde tahakkuk edebilecektir. İşbu merkez pazarının soğuk hava mahzenleri bulunmak ve civarında ahurlarla salaporya [bir çeşit kayık] ve kayıkların kolaylıkla eşya çıkarabilmelerine mahsus ve iskeleler ve depolar bulunmak icâb eder (Esad ve Cevdet, 1912, 30).

Anadolu yakası halinin ise merkez pazarın şubesi ve Kadıköy yakasının mahalle pazarı niteliğinde olup, iki hal arasında iletişim sağlanarak eksik malların oraya aktarılması planlanmıştır.

İstanbul cihetindeki merkez pazarı Anadolu cihetinden epeyce uzakça bulunduğu gibi Anadolu cihetinden gelen erzak ve sebzevat vesairenin Eminönü'ne gelmeksizin Üsküdar ve Kadıköy cihetlerindeki tacirlere satılabilmesi için Kadıköy ve Anadolu şimendüferi kurbunda [yakınında] bir merkez pazarı şubesine de ihtiyacı katî vardır. Bu şube ile merkez arasında telgraf ve telefonla irtibat temin edilüb her an piyasa her iki pazarda da müvâzenetde [bir ölçüde] tutulmak üzere icâbına göre bir pazarda fazla veya noksan olan mevâd diğer pazara sevk edilmek suretiyle idare edilmelidir (Esad ve Cevdet, 1912, 30).

Seyahatnamede üzerinde durulan bir diğer Pazar ise at pazarıdır. Hayvanların veterinerlik hizmeti görecekları bu pazarda hal binaları gibi Anadolu ve Avrupa yakası için ayrı düşünölmüştür [Ek C].

Seyahatname’de temizlik işleri detaylı olarak, Paris kenti üzerinden incelenmiştir. Paris’te ikiye ayrılan bu işler çöplerin toplanması ve imha edilmesi olarak tanımlanmıştır. Toplama arabalarla gerçekleştirilmektedir. Çöplerin sabah erkenden toplanarak halkın temiz bir kenti kullanması sağlanmaktadır (Esad ve Cevdet, 1912, 32).

Her şehrin kısm-ı merkezîlerinde sokaklar ahalinin sokağa çıkmasından evvel yıkanub temizlendiğı cihetle süprüntüler geceden kaldırılır Paris’de sokaklar geceden 6’dan 8’e kadar temizlendiğı cihetle evlerin süprüntüleri geceden kaldırılır (Esad ve Cevdet, 1912, 32).

İmha fabrikasına genellikle benzinli araçlarla çöpler nakledilmektedir. Kullanılan araçlar atlı ise dekovil⁴ vagonlarında çöpler toplanarak imha yerine sevk edilirler. Çöplerin imhası, yakılarak, gübre halinde yığılarak veya denize atılarak yapılmaktadır. Paris’te kullanılabilecek çöplerin geri dönüştürölmesi ve kullanılamayacak olanların ise imhası detaylı bir şekilde açıklanmaktadır (Esad ve Cevdet, 1912, 33).

Paris’te süprüntüler evvela kentden biraz uzak bir fabrikaya gelir. Orada madeni kısımları ve sanayide kullanılacak aksamı ayrıldıktan sonra tozu alınır -ki bu gübre olarak satılır- ve tertibat-ı mahsusa ile kurumlara naklolunur. Bu furunlar beyaz derece-i hararete kadar kızgındır. Ve mütemadiyen yanarlar. Yukarı taraftaki sandıkların kapağı açılarak süprüntü bu furunların içine dolar. Ve kendi kendine fırının hararetiyle yanar. Kül haline geldikten sonra furunlar hususi tavası ile beraber çıkarulup ve hususi bir havuzda sündürölür. Bu suretle hacmi tenakuz eder [azalır]. Ve muzırr-ı sıhhat [sağığa zararlı] bir halden çıkarak curûf haline intikal eder [maden posası haline dönüştürölür]. Bunların harice nakil mesârifinden dahi istifade edilmek üzere iş bu curufdan tuğla imal olunulması düşünölmektedir. Furunlardan husule gelen harareten dahi istifade olunarak elektrik hâsıl edilmektedir (Esad ve Cevdet, 1912, 33).

İstanbul’da çöplerin daha çok organik atıklardan oluşması nedeni ile geri dönüşüme uygun olmayacağı bildirilmiş, Paris örneğinde olduğı gibi zamanla mayalanarak gübre olarak kullanılması düşünölmüştür. Fakat bu alanların kötü koku nedeni ile kentin dışında yer almasının altı çizilmiştir.

Fakat bu memleketimize gayri kabl-i tatbik olduğı zannediyoruz. Çünkü Paris süprüntüsü içinde pek çok miktarda kağıt ve mukavva vardır. Bu ise iyice hararet husule getirir. Halbuki

⁴ Ray aralığı 60 cm veya daha az olan araçları buhar hayvan veya insan gücüyle yürütölün küçük demiryolu.

bizdeki süprüntü ekseriyetle sebze vesaire gibi yeşil, yaş ve yanması güç şeylerdir. Bu gibi süprüntü yığınlarının civara fena koku neşretmeleri tabii olduğundan kentden uzak ve etrafı gayr-ı meskûn bir mahalde toplanılmaktadır (Esad ve Cevdet, 1912, 33).

İstanbul'da o dönemde denize dökülen çöplerin gübre halinde gene açıklarda denize dökülmesi öngörülmüş, en çok bu çöpler akıntı sonucu kent sularına taşınacağı için birincil yöntem olarak çöplerin yakılarak imha edilmesi önerilmiştir (Esad ve Cevdet, 1912, 34).

İstanbul süprüntülerinin öteden beri denize ilka eyledikleri malumdur. Bu usulün iyilik veya fenalığına hükmetmeden evvel süprüntülerin gübre haline vaz'ındaki istifade ve mazarratların [yarar ve zararların] ve bir fabrikada imha edildikleri takdirde masrafını koruyabilüb bilemeyeceği tedkîki icab eder.

Herhalde şimdiki gibi mavnalara [bir çeşit kayık] doldurarak denize atmak hem masraflı hem de amele için muzırr-ı sıhhattir. Denize dökülmesi en münasib bir kent olduğuna göre süprüntüyü kendiliğinden döğen büyük dubalar inşası ve Marmara'nın akıntıları tedkik olunarak süprüntüyü tekrar şehre getirmeyecek kadar açıklara dökülmesinin temini lazımdır.

Yakmak emeliyatı masrafını koruduğu takdirde şüphesiz ki, müraccahdır [tercih edilendir]. Çünkü ne kadar olsa denizde süprüntüler dönüp dolaşp yine İstanbul sahillerini imlâ etmekte ve orada tefessuh eylemektedir [çürüyüp dökülmektedir] (Esad ve Cevdet, 1912, 34).

Paris, Bükreş, Berlin kentlerinde incelenen mezbahalar üzerinden İstanbulda yapılacak olan mezbaha inşasında dikkat edilmesi gereken faktörler 40 madde ile özetlenmiştir [Ek C].

Gezilen kentlerde edinilen bilgiler ışığında İstanbul'da yapılacak mezbahanın öncelikle yerinin belirlenmesinin önemi vurgulanmıştır. İstanbul'un topografyası gereğince kente farklı noktalardan hizmet verecek üç mezbahanın yapılması gerekli bulunmuştur. Bu noktalar o dönemde ve günümüzde de merkez niteliğinde olan Beyoğlu, Üsküdar ve Eminönü'dür. Fakat işletim ve kuruluş masrafları düşünüldüğün de üç mezbaha yapmak yerine, biri Anadolu ve diğeri Avrupa yakasında olmak ve iyi bir nakliye sistemi ile servisi yapılmak üzere iki adet mezbaha yapısına karar verilmiştir. Nakliye kolaylığı açısından, bunlardan biri Yedikule, diğeri ise Haydarpaşa olarak önerilmiştir (Esad ve Cevdet, 1912, 46).

Mezbahaların inşaatı yapılırken esnaf ve kasapların görüşlerinin alınması, hangi alanla yapılacağının belirlenmesinden sonra ise Avrupa'dan getirilen uzmanların danışmanlığında, düzenlemeleri yapılarak ihale edilmelidir.

Evvela mezbahalar bir heyet tarafından celb [heyet oluşturularak] esnafıyla kasapların mülahazahatı [ifadeleri, görüşleri] alınarak mevkileri tayin etdikden sonra [yerleri belirlendikten sonra] Avrupa'dan bir mütehasıs celb edilerek [uzman çağrılarak] projeleri Avrupa'nın en mükemmel mezbahası olan kentlerdeki mezbaha müdürleri ve mütehasıslarıyla istişare edilerek [fikir alışverişinde bulunularak] tertibat-ı fenniyele vesâir nevakısı var ise ikmal olduktan sonra [fenni düzenlemeleri ve eksiklikleri tamamlandıktan

sonra] keşifleri yapılarak inşâsı bir müteahhide ihale edilmelidir. (Esad ve Cevdet, 1912, 46)

Mezbahaların işletmesi ise Avrupa’da olduğu gibi belediyeler tarafından yapılmalıdır. Bu konuda görevlendirilecek memurların uzmanlaşması için, inşaat bitmeden bir sene önce eğitime başlanmalıdır (Esad ve Cevdet, 1912, 47).

Avrupa kentlerinin cümlesinde mezbahalar belediyeler tarafından işledilmektedir. Bizde de belediyeler tarafından işledilmesi lâzım gelür. Bunun için esas kabul edildiği takdirde inşaatın hitamından [bitiminden] bir sene evvel mezbahaların işledilmesinde kesb-i meleke etmek üzere [uzmanlaşmak üzere] idarenin erkân-ı mühimmesiyle [mühim adamları] bazı memurîn ve muayene baytarları bir sene kadar staj yapmak ve orada tatbîk edilen defâtir, [defterler] talimat, ve saireyi aynen burada tatbîk etmek üzere hazırlanmalıdır (Esad ve Cevdet, 1912, 47).

İtfaiye teşkilatı Cenevre, Paris ve Milano üzerinden açıklanmıştır. Cenevre kentinde itfaiye askeri ve yarı askeri olarak iki kısma ayrılmıştır. Yarı askeri kısım Harbiye Nezareti’ne bağlıdır ve bu askerlerin esas görevleri itfaiyecilik değildir. Bu heyet bir yüzbaşı ve bir çavuşun altında çalışan sekiz görevliden oluşmakta ve belediyeye bağlı olarak çalışmaktadır. Geceleri bile belediye bünyesinde bekleyerek nöbet tutan bu görevlilerin tenekeci, terzi, doğramacı, marangoz kunduracı, çilingir imalathaneleri olup belediye ihtiyaçlarına da hizmet etmektedirler.

Bunlardan başka bir de gönüllü tulumbacılar bulunmaktadır. Yangın anında polis merkezleri tarafından yangın çıkan sokağın ismi sarı bir levha duvara asılarak yangın haberi ilan edilmekte ve bu levhayı görenler yüzbaşının emirleri doğrultusunda operasyona katılmaktadırlar.

Bundan başka bir de gönüllü tulumbacıları vardır. Bunlar hakîki fedâkarân ve imdadcılardır. Harîk vukûunda polis merkezleri o sokağın ismini hâvî sarı bir levhayı duvara talîk eyler. Ve levhayı görenler der-akab o mevkiye şitâb idüb sessizce yüzbaşının emrine kör körüne itâat ederler. Yüzbaşının belinde kılıç; yerine balta, kordon yerine bir düdük bir dürbün ve bir çok anahtar bulunmaktadır. Bunlar daimâ boynunda asılıdır (Esad ve Cevdet, 1912, 49).

Kentin birçok yerine ve özellikler kamusal alanlara yerleştirilmiş yangın musluklarından su sağlandığına, fakat sudan çok kimyasallar yardımı ile yangınların söndürüldüğüne değinilmiştir. Su ile söndürmeye alternatif olarak Cenevre’de rastlanılan bu alternatif yöntem karbonat ve asit klorit çözeltisinin karışımı sonucu karbonun gaz halinde yangını söndürücü etkisidir [Ek C].

İtfaiyecilerin ateşi geçirmeyecek malzemelerden seçilmiş kıyafetleri ve kauçuk kaskları ile dumanla nasıl baş ettikleri de seyahatnamede detaylı olarak açıklanmıştır (Esad ve Cevdet, 1912, 51).

Mezkûr [bahsi geçen] sekiz kişinin kasketleri gayet hafif yanmaz bir nevi kauçuktan mamûl olup çenelerinin altına takılacak şerite bir de ufacık sünger muallakdır [asılıdır]. Bazıları bu süngerleri sirke ile ıslak tutuyorlar. Bu süngerleri burunları hizasında bulundurarak en kesîf [yoğun] duman içerisine girebiliyor (Esad ve Cevdet, 1912, 51).

Seyahatnamede itfaiyecilerin her gün yaptıkları talimlerden bahsedilmektedir.

Bundan mâada yevmî talim için itfaiyenin olduğu mevkide bir mahzen mevcutturki her gün efrâd kesif dumana maruz kalmak suretiyle bu mahzende mümârese kesb eyliyorlar (Esad ve Cevdet, 1912, 51).

Cenevre’de yangın durumunda öncelikle telefonla bildiri yapılmakta olmakla beraber aynı zamanda İstanbul’da o dönemde tek yöntem olarak kullanılan yangın kuleleri de vardır. Bu kulelerde gözlem dürbünler ile yapılmaktadır. Dürbün dumanın çıktığı noktaya çevrildiğinde, dürbünün eğim ve açısına göre oluşturulan koordinat sistemi yardımı ile yangının hangi bölgede çıktığı bulunmaktadır. Fakat İstanbul’da yangın yerinin tayini yangın kulesi gözlemcilerinin tahminleri doğrultusunda gerçekleşmekte ve genellikle yanlış belirlenen bu alanlar sonucu kentde yangın sonrası ciddi hasarlar oluşmaktadır. Bir yangın durumunda Cenevre’de gerçekleşen organizasyon anlatılmaktadır [Ek C].

Viyana, Peşte, Münih, Cenevre’de itfaiye görevlilerinin, görevlerinin itfaiyecilikle kalmayıp aynı zamanda cankurtaranlık, elektrik teli kesimi, ağaç kesimi, kapı kırmak, leş kaldırmak, kazazede araba ve otomobilleri taşımak gibi görevlerinin de olduğu belirtilmiştir.

Cenevre’ye itfaiye teşkilatı konusunda görev yapacak kişilerin yollanması sonucu daha iyi bir sisteme sahip olunacağına inanılmaktadır.

Hülâsa itfaiye zabitanından üç beş kişi Cenevre’ye gönderilüb bir iki ay kadar tecrübe gördükten sonra bizde itfaiyenin daha az masrafla ve daha muntazam bir hale konması mümkündür (Esad ve Cevdet, 1912, 54).

Paris itfaiyesi Harbiye Nezareti’ne bağlıdır İtfaiye görevleri polis müdürünün sorumluluğundadır. 12 bölük ve 12 kışladan oluşan itfaiye teşkilatında her bölüğe ait bir merdivenli ve bir buharlı olmak üzere 2 araba hizmet eder. Sokaklarda her 100 metrede bir yangın musluğu bulunmakta kentdeki toplam yangın musluğu sayısı 8000’i bulmaktadır.

Milano kentinde itfaiye askeri ve mülki olmak üzere ayrılmıştır. Askeri itfaiye tamamen belediyeye bağlı olarak çalışmaktadır. Mülki itfaiye ise esnaf gönüllülerinden oluşmakta ve haftada bir gün çalışmaktadır. Yangın halinde yaptıkları işi bırakarak yangın mahalline gelirler.

Mülki itfaiye sanatlarıyla meşgul olup esnaflardan müteşekkildir. Haftada bir kere talim ederler ve o gün hizmete âmâde bulunurlar. Binâenaleyh her gün muntazam itfaiyeden başka ihtiyat olarak esnaflardan dahi bir heyet-i hâzıra bulunur. Yani mülkiye itfaiyeciliğini kabul edenler [gönüllü itfaiyeciliği kastediyor herhalde]haftada bir gün mecburî hizmette bulunub bir günde mecburi ihtiyat olarak işleriyle uğraşır ve yangın vukuunda hemen işlerini bırakarak yangın mahalline gelirler. Hizmet günü olmayan ve ihtiyatta bulunmayanlardan dahi isteyenler gelir ve gelenler hakkında not tutularak ileride mükâfat verirler (Esad ve Cevdet, 1912, 54).

Yangın durumunda güvenlik amacı ile alanda bu çalışanlar dışında kimse kalmaz, kimlikleri ile giren mülki görevliler genellikle inşaat işçileridir ve evlerin yıkımı ve sistemi konusunda bilgi sahibidirler. Bazen yangın tatbikatı yapılarak bu işçilerin de gelip gelmediği denetlenir.

Seyahatnamede İstanbul'da yangınlara karşı alınan önlemlerin yetersizliğinden bahsedilmektedir.

Yangın hakkında bizde devair-i resmîyenin her biri kendi daire müdürünün fikrine nazaran bazı tedâbir ittihaz etmekte ise de] bu kere Bab-ı âlî ve Çırağan yangınları bunların kifâyet etmediğine acı tecrübeler teşkil eylemiş iken yine esaslı bir teçhizat yapılmamıştır [resmî daireler müdürlerinin fikirlerine rağmen bazı tedbirler almaktaysa da Babıali ve Çırağan yangınları tedbirlerin yetmediğine dair acı tecrübe olmuş yine de esaslı donanım sağlanmamıştır (Esad ve Cevdet, 1912, 55).

İstanbul'da itfaiye teşkilatı ve yangınlar konusunda alınması önerilen tedbirler açıklanmıştır,

Binaenlayh bizde dahi başlıca tiyatrolar ile şehrin ticaretgâh mahalleri itfaiyenin vereceği esaslı projelere göre edevat-ı ihtiyatiye ile mücehhez olarak [donatılarak] itfaiyenin taht-ı nezaret ve emniyetine terk edilmesi ve bu gibi mahallerin inşasında üssü'l-amel [işlemlerin ana merkezi] ittihaz olunmak üzere, ebniye [binalar] kanununa mevadd-ı mahsusa [özel maddeler] ilave olunması lazımdır. Avrupa'nın hemen her şehrinde tiyatro ve saire gibi içtimagâh olan [toplantı, buluşma yerleri] mahallerin inşasına ve idaresine ait kanunlar vardır. Şehrimizde günden güne tezayüd etmekte olan [artmakta] sinemalar hakkında şimdiden bu yolda tedâbir ittihazı lazımdır [tedbir alınması] (Esad ve Cevdet, 1912, 55).

Raporda yer alan son başlık kent planıdır. O dönemde bir plana sahip olmayan İstanbul için Avrupa'da yapılmış kent planları ve planların projelendirilerek uygulanışı modernleşme adına önemli bir örnek olarak kabul edilmiştir. Planı olmayan bir kent ne projelendirilebilmekte, ne planlanmakta ne de düşünülen planlar uygulanabilmektedir. Rapor Avrupa'da yüzölçümü, coğrafi konumu bilinmeyen, planı bulunmayan hiçbir alanın kalmadığını belirterek başlar.

Avrupa'da terakkiyât-ı fenniyyeye tevfiikan [bağlı olarak] haritası tanzîm olunmamış bir kent, bir kasaba hatta bir köy bile mevcut değildir (Esad ve Cevdet, 1912, 60).

O dönemde Nafia Nezareti (Bayındırlık Bakanlığı) tarafından haritalar çıkartılmış ve mülk sahiplerine tapu senetleri haritaları ile verilerek kayıt altına alınmıştır. Bu şekilde kentin belediyenin kontrolünde kalması sağlanmıştır.

Bütün haritalar Nâfia Nezareti tarafından tanzim edilmiş ve herkesin mülk-i misaha-i hakikiyerleri ile beraber sebt-i defter edilerek [deftere kayıtlı] sahibinin yedine de [eline de] harita ve senedi bu vech ile itâ edilmiştir [bu şekilde verilmiştir]. Haritasız bir senet veya senetsiz bir harita daima keen lem yekûn [olmazsa olmaz] hükmündedir. Binaenaleyh işbu sened ve haritaların birer nüshaları mazbut ve muntazam olarak [kayıtlı ve düzenli] belediyelere teslim ve ita edilmiş olduğundan devair-i belediye [belediye daireleri] bunlar üzerine muamele eylemektedir (Esad ve Cevdet, 1912, 60).

Seyahatnamede bahsedilen kentler, 1912 yılında henüz planlanmış veya planlanmakta olan Peşte, Viyana, Münih, Zürih, Cenevre kentleridir. Bu nedenle Paris, Berlin gibi imarı yaklaşık bir yüzyıl önce tamlanmış kentler üzerinde durulmamıştır.

Reşit Saffet Atabinen, Sabah Gazetesi'nde yayınladığı makalesinde belediye teşkilatı ve kentlerin imarı ile ilgili İstanbul Belediyesi'nin yaptığı çalışmaları dile getirmektedir. Örnek alınması gereken Belediyelerin Paris, Londra, Berlin değil; Bükreş, Sofya Belgrat belediyeleri gibi daha düşük ve gelişmekte olan kentlerin belediye teşkilatlarının örnek alınabileceğinden ve ancak yeni kurulmuş veya oluşmakta olan belediye teşkilatlarıyla İstanbul Belediyesini karşılaştırmanın mümkün olduğundan bahseder;

Bugün belediyelerin bir siyaseti var. Sosyal ve ekonomik gelişmeleri düzenleyen ölü bir siyaset. Belediye görevlilerinden bir zamanlar duymuştuk: Paris, Londra, Berlin belediyeleriyle boy ölçüşmek istiyoruz. Oysa belediyenin önemli gelirlerini düşünmeden böyle bir taklit içine girmemeliyiz. Bükreş, Sofya, Belgrad Belediyelerine bakalım. Ve görelim ki, onlar kadar olsun belediye işlerimizi düzenleyebilmiş miyiz? (Atabinen, 1914,a)

Seyahatname'de Budapeşte kentinin haritalarının 25 yıl önce oluşturularak imarı için projeler hazırlandığı ve dar sokaklı kent dokusunda inşaat araçlarının geçişi için geniş sokaklar açılarak parklar, bahçeler ve modern büyük binalar inşa edildiği anlatılmıştır.

Ez cümle [Bu arada] Budapeşte şehrinin katî planları bundan yirmi beş sene evvel tanzim edilmiş olup şehri sokaklarına verilecek şekil ve heyet, heyet-i fenniyeleri vasıtasıyla tayin edilerek meclis-i umumiye-i belediye vasıtasıyla dūr u dırâz [uzun uzadıya] müzakere ve münakaşadan sonra mezkur planlar tasdik edilerek dar sokaklar açılmış ve bir çok yeni mahaller teşkil, park, bahçe, Üsküdar mahalleri tayin ve tesbit edilmiş ve bu ehemmiyetli ameliyat birkaç sene zarfında ikmâl olunduktan sonra teferrüatı dahi zaman zaman icra edilmiş ve edilmekte bulunmuş olduğundan şehir-i mezkûr [adı geçen kent] bugünkü hâl ile intizama girmiştir (Esad ve Cevdet, 1912, 60).

Peşte'de gerçekleştirilen bu uygulamanın İstanbul için iyi bir model teşkil ettiği düşünülmüş ve yapılan imar çalışmasının yöntemi açıklanmıştır;

Binâenaleyh bu şehrin tanziminde tatbîk olunan bu usulün şehrimizde dahi iyi netice vereceğini ümid ediyoruz. Şöyle ki, Peşte şehri bir çok dar sokak ve küçük evleri hâvî olduğundan belediye evvela Peşte civarında mahalle teşkiline müsait arsaları elde etmiştir. Buraların vesait-i nakliye mürur ve uburunun [nakliye araçlarının geliş gidişlerini] temin ettikten sonra kent dahilindeki mahallâtı kâmilan istimlak ederek ahalisine civardaki arsalardan yer göstermiş ve istimlâk olunan mahallerin cadde ve sokaklarını dilediği gibi

tanzim ve bir de modelini yaptıktan sonra icrâata başlamış ve binaenaleyh bâkî kalan arsaları fûruht eylemiş [satmış] ve elyevm [bugün] mevcut olan mebâni-yi cesîmeyi [büyük binaları] teşvîk ile vücûda getirmeye muvaffak olmuştur (Esad ve Cevdet, 1912, 60).

Sokakların genişletilmesi sırasında emlak sahiplerinden alınan yerlere, Macaristan kanunlarında bedelsiz olarak belediyenin el koyabileceği maddesi bulunmamasına rağmen, emlak sahipleri karşı çıkmamış, seçtikleri belediyeye teslim olmuşlardır. İstanbul'da yeni oluşturulmaya çalışılan belediye kurumunun, Macaristan'da saygınlığı, yaptırımı ve yönetimin ve halkın demokratik olarak seçtiği bu kuruma duyduğu güven vurgulanmıştır.

Şimdiye kadar tevsiat için lüzüm görülen mahallerde emlak sahipleri belediyelerin takdir eylediği fiyata itiraz eylemediği gibi bir çok da fedakarlık eyliyorlar. Zira intihab ettikleri [seçtikleri] belediye azasına o kadar emniyet ve teslimiyet gösteriyorlar ki, belediye meclisinin her hangi bir kararı bila-itiraz kabul ederek el birliğiyle çalışacak mamafih Ticaret ve Sanayi Nezaretinin müsaadesiyle kent istediği mahalli istimlâk edebiliyor. Belediye meclisini kararına itaat Avrupa kentleri meyanında Budapeşte şehrinin en birinci meziyeti denilebilir (Esad ve Cevdet, 1912, 61).

Viyana kentinde imar projesi hazırlandıktan sonra kentin imarı zamana yayılmıştır. Bunun nedeni devletin vergi sistemidir. Devlet binaların yıllık kirasının %40'ını almakta ve halkı başka hiçbir vergiye tabi tutmamaktadır, bu gelirden belediyeye düşen pay değişken olduğundan, imar işi senelere yayılmış ve o dönemde de halen sürmektedir [Ek C].

Atabinen, Sabah Gazetesi'nde yayımladığı makalede belediyeye sunulan raporun belediye siyaseti ile ilgili yeterli bilgiyi içermemesi konusunda eleştirirken, Viyana belediyesinin uygulamalarının incelenmesi konusuna katıldığını belirtmiştir (Atabinen, 1914, g).

Belediye siyasetine ve belediyelerin genel işlerine bağlı ve ilgili olarak bu bahsettiğimiz raporlarda bize bir fikir verecek açıklamayı bulamadığımızı itirâf ettikten sonra, belediye siyaseti bağlamında Viyana Belediyesi'nin incelenmesi ve yararlanılması gerektiğini söylemekten de kendimizi alamıyoruz (Atabinen, 1914, g).

Topuzlu'nun belediye başkanlığı döneminde belediyeye sunulmuş olan, bazı Avrupa kentlerini inceleyen bu rapor, uygulamalarını Topuzlu'nun şehreminliği döneminde ve sonrasında göstermiştir. İdeal kent olarak Avrupa kentlerinin ele alınmış olması dönemin aydınlarının dikkatini çekmiş ve İstanbul gibi çok kültürlü bir kentin bir Avrupa kentine dönüştürme süreci hız kazanırken, yapılan uygulamalar zaman zaman eleştirilere maruz kalmıştır.

Dönemin sabah gazetesinde Atabinen yazılarında belediye çalışmalarından bahsederken, İstanbul'u Avrupa kentlerine benzetme çabasının nedenini sorgulamıştır,

Hep bunlar âmâl-i umrânperverâneye müstenid projelerdir. Bunda şüphe yok. Fakat gaye ve maksadı ne? İstanbul'u Avrupa kentlerine benzetmek değil mi? Mekteblerin binasını Avrupa mekteblerinin ders programlarına benzetmeğe teşbih edilemez mi?. İstanbul'u zâhir hali itibarıyla falan ve filan belde-i mütemeddine ve mamûrenin mümâsili yapmak demek olmaz mı? (Atabinen, 1914b).

Atabinen, bir kentin imarının amacının halkın refah ve mutluluğunun sağlanması için olduğunun ve bunun Avrupa geleneklerinin taklidi ile sağlanamayacağını belirtmiştir.

Fakat bir kentteki bütün imârâtın umûmî bir gaye ve maksadı vardır ki o da o kent sekenesinin refah ve saadeti, istirahati, mesâî-i umûmiyesinin teshîli ve tevsîi, hayat-ı umûmîyenin terfihidir. Bu da acaba yalnız zevâhiri taklîd ile hâsıl olur mu? Olaydı Maarif işleri de beş seneden beri yoluna girerdi (Atabinen, 1914b).

İstanbul halkı için böyle bir programın henüz geliştirilip uygulanmadığı Atabinen'in makalesinde açıklanmıştır (Atabinen, 1914b).

Bize öyle görünüyor ki İstanbul halkının hayat-ı içtimâie ve iktisadiyesiyle telif olunmuş, hayat-ı medeniyet ve marifete tevfiğ edilmiş henüz bir belediye programı da yoktur. Yani âsâr ve tezâhürâtına müsâdif olmadık. Bütün bu imârât ve tanzîmatın esâsât-ı içtimâiyesi tayin edilmemiştir (Atabinen, 1914b).

Atabinen, Topuzlu geziden döndükten sonra, Sabah Gazetesi'nde yayınladığı 29 Mart 1914 tarihli yazısında ise araştırma gezisi sonucunda belediye ve uygulamalarına fayda sağlayacak ne gibi bilgiler elde edildiğini ve bu bilgilerin belediye siyasetini halkın yararlanacağı şekilde nasıl değiştireceğini bilmediğini açıklar. Bu yazı aynı zamanda belediyeyi eleştirirken belediyeden bekleneni de ortaya koymaktadır;

Avrupa Belediyeleri temizlik yönüyle fennin genel sahasında, binalar kanunu, istimlâk işleri gibi hukuk, bir de yol inşâsı gibi noktalarda incelenmiştir. Henüz genel incelemeye dâir komisyonun ne elde ettiğini bilmiyoruz. Belediyelerin yiyecek ve içecek üzerine yardım kurumları oluşturmak, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, genel terbiye ve başlangıç seviyesinde okullar açmak her şekilde irfân seviyesini yükseltmek yönünden nice önemli görevleri var. Şehri güzelleştirmek başka, kent halkını mesut ve rahat, ruhi ve fikri terbiyeye sahip bir şekilde yaşatmak yine başka... Komisyon giderken söyledik, geldiği zaman yine söylüyoruz. Komisyonun belediye siyaseti üzerine araştırmasından henüz bir şey anlayamadık (Atabinen, 1914e)

Atabinen şu sözleri ile belediyeden bekleneni açıklamaktadır;

Hele bir kere biz İstanbul'u bir medeni kent yapaalım ve özellikle maneviyatta yalnızca maddi ferahlıkta değil, fikri ferahlığı da temin edecek şekilde bir belediye siyaseti düzenlenmesini ve oluşturulmasını sağlayalım (Atabinen, 1914d).

5. İLK ŞEHREMİNLIĞI DÖNEMİNDEKİ ÇALIŞMALARI:

21 ĞUSTOS 1912 – 7 KASIM 1914

5.1 İdari-Kurumsal İşler

5.1.1 Belediye Teşkilatı ve Islahatı

Osmanlı idari teşkilatında 1840’tan sonraki değişimler ve yerel idarelerin gelişmesi önemli bir konudur (Ortaylı, 1974). Bu dönemde İstanbul’da kent sakinlerinin genel anlamda saadet ve refahından sorumlu olan sadrazamın yönetiminde hiyerarşik bir yapı vardır. Fakat emlak işleri ve yargı da dahil olmak üzere kent yönetimde gerçek yetki kadılarındır (Çelik, 1996). Bina yükseklikleri, sokak genişliklerinin belirlenmesi kadıların kararına bırakılmıştır. Ergin’in açıklamasına göre “kadı aynı zamanda vali, hakim ve belediye reisidir” (Ergin,1914, Mecelle, s.1327). Her ne kadar kadının esas görevi bugünkü anlamda ceza ve medeni hukuk alanlarındaki davalara bakmaksa da, sorumlulukları çarşı-pazar denetleme, fiyat tespiti, loncaları düzenleme, kentin temizlik ve asayişini sağlama ve inşaat faaliyetlerini denetlemeye kadar uzanmaktadır. Kadılar, görevlerini mahalle ölçeğinde imamlara semtlerde ise kadı naibine (vekiline) devrederler. Klasik Osmanlı sisteminde, modern belediye örgütlenmelerinin tersine temel belediye hizmetleri bölge sakinlerinin kendileri tarafından yerine getirilmektedir. Ancak kent yönetimi tarafından denetlenirdi. Belediye tüzük ve yönetmelikleri yasalaşmamıştır. Fermanlar adli hükümler, adet ve geleneklere ya da yazılı olmayan kaynaklara dayanmaktadır (Ortaylı, 1974, s.111). Tanzimat felsefesi ile gelen reform kanun, sistem ve denetimi beraberinde getirmiş ve merkezi hükümetlerin görevleri genişletilerek kamu görevleri hiyerarşisine dayalı yeni bir sisteme geçilmiştir. Avrupa örneklerini esas alan yeni kanunlar çıkartılarak idari yetkiler kadılardan alınıp, İstanbul’da bulunan Avrupalı görevlilerin denetimine bırakılmıştır (Çelik, 1996, s.37).

Belediyeler kurulduktan sonra idare şekline uyum güç olmuş, yabancı belediye nizamnamelerinin çevirisi ile elde edilmek istenen yeni yönetim başarılı olamamıştır.

1855'te Kırım Savaş'ından sonra başlayan bu yeni atılım Fransız modeli "préfecture de la ville"nin doğrudan çevirisi olarak yeniden yaratılan şehremaneti makamıdır (Çelik, 1996, s.37). Aynı senenin Mayıs ayında kurulan İntizam-ı Kent Komisyonu ise beyannamesinde Avrupa başkentlerinin mükemmel biçimde inşa edildiği belirtilmiş ve İstanbul'un güzelleştirilmeye (*tezvin*), temizlenmeye (*tanzif*), yolların genişletilmesine (*tevessü*), sokakların aydınlatılmasına (*tenvir-i esvak*) ve inşaat yöntemlerinin iyileştirilmesine (*ıslah-ı usul-i ebniye*) ihtiyacı olduğu yazılmıştır. (Ergin, 1914, s.1377-1379). Mecelle-i Umrü Belediye'de Ergin'in belirttiği üzere,

"Belediye komisyonunun oluşmasında, kentte uzun yıllar yaşamış ve yabancıların usullerine aşina Osmanlı ve ecnebi ailelerin bilgilerinden yararlanılmasına karar verilmiştir." (Ergin, 1914, s.1378).

1855 senesinde, İstanbul'u imar etmek adına *commision municipale* yani intizami kent komisyonu, 4 sene görevde kalmış fakat ne temizlik işlerine, ne de kentin imarına dair bir uygulamada bulunamayınca, ilk önce Galata ve Beyoğlu'nda bir belediye dairesi açılmış ve sonra amaçlandığı üzere birbirinden bağımsız birçok daire İstanbul'un çeşitli semtlerinde açılmıştır.

İlk olarak 1858 senesinde Altıncı Daire adı ile Beyoğlu'nda açılan bu birim Türkiye'deki ilk belediyedir (Ergin, 1938, s.36). İlk belediye olmasına rağmen Altıncı isminin nereden geldiğini Ergin, Osmanlı yönetiminin hayran kaldığı Seine nehri kıyılarındaki "sixième arrondissement"dan geldiğini düşünmekte, Çelik ise İstanbul yarımadasının en prestijli bölge olarak "birinci" kabul edilip Galata ve Pera bölgesinin bu bölgeden hareketle "altıncı" olarak adlandırılma olasılığından bahsetmektedir (Şekil 5.1).

Şekil 0.1: Beyoğlu Altıncı Daire (Çelik, 1986)

Zamanın resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'de 1857'de yayınlanan bir raporda, Pera, Galata ve Tophane'yi kapsayan Altıncı Daire-i Belediye'nin oluşturduğu ve kent reformunda pilot bölge olarak seçildiği bildirilmiştir. Bu bölgede sokakların düzenlenmesi, döşenmesi, su ve kanalizasyon şebekelerinin tesisi ve bakımı gibi konularda odaklanan inşaat faaliyetleri, Avrupa yöntemlerine uygun olarak düzenlenecektir. Galata'nın pilot bölge seçimi yabancı uyrukluların barındığı gözde semt olmasından ileri gelmektedir. "*Hôtel de Ville*" yani Belediye Sarayı'nın, bugünkü Beyoğlu Belediye Binasında oluşturduğu örgütlenme ve yaptığı birçok iyi atılım sadece Pera'nın ana sokaklarında yaşayanlara yaramış, Taksim dere yataklarında, Kasımpaşa'da, Pangaltı'nın arka sokakları da yaşayan fakir Rum, Ermeni ve Türk ahali bu hizmetlerden yararlanamamıştır (Çelik, 1996, s.39). Kent hizmetleri demokratik bir yayılım göstermemiş Avrupai yöntemlerle İstanbul'da yaşayan Avrupalılara sunulmuştur (Çelik, 1996, s.39).

1877 senesinde Dersaadet Kanunu çıkartılarak İstanbul 14 Belediye dairesine ayrılmış ve Altıncı Dairesinin özerkliği kaldırılarak kentle ilgili mühendislik işlerini yapan ebniye idaresi, parasız olan şehremanetine verilmiştir. Bundan dolayı 1878 senesinden, 1917 senesine kadar geçen 39 senelik zaman diliminde, Islahat-ı Turuk Komisyonu ve Altıncı Daire'nin 10 senede gerçekleştirdiği imar işlerinin büyük bir kısmı gerçekleştirilememiştir. Belediyenin tüm parası Yıldız ve Beşiktaş taraflarında saray civarının güzelleştirilmesi için harcanmıştır. Birbirinden bağımsız olarak açılan birçok belediye teşkilatlanmayı imkânsız kılmıştır.

Topuzlu, anılarında Ergin ve Çelik'in açıklamaları gibi, o dönemde belediyedeki teşkilat bozukluğunun en büyük sebebini Paris belediyesinin "Belediye Teşkilat Kanunu"nun yanlış tercüme edilerek İstanbul Belediyesi'ne uygulanması olarak belirtir. Bu kanuna göre İstanbul 20 ayrı belediyeye ayrılması, her belediyenin ayrı bir belediye meclisi ve şehremini bulunması büyük bir kargaşa yaratmaktadır. Belediye meclislerindeki üyeler şehremanetinde ara sıra toplanan ve Cemiyeti Umumiye Belediye adını taşıyan mecliste *Kuvve-i Teşriye* ve ertesi gün aynı üye, bulunduğu belediye dairesinde *Kuvve-i İcraiye* görevi üstlenmektedir. Topuzlu bu durumu şöyle nitelendirir,

...hakimiyet kürsüsünden mesuliyet makamına geçiyorlar ve sail iken mesul oluyorlar ve zerre kadar eseri hayat göstermeyen belediye reisleri istedikleri gibi mübaayat, sarfiyat, inşaatta bulunuyorlar" (Topuzlu, 1994).

Bu sistemle belediye düzeni, ekonomisi bozulmaktadır. Reşit Saffet'in 11 Şubat 1914 yılında, Sabah gazetesinde yazdığı makalesi İstanbul Belediyesi'nin, belediye personelinin kalifiye duruma gelmesi için ve teşkilatın düzene sokulması amacı ile yaptığı iyi niyetli çabalardan bahseder;

Bu günlerde vesîle düşdükçe umûr-ı belediyeden bais olunuyor. Şehremanetinin hüsn-i niyetiyle göstermek istediği faaliyet de bahse zemin teşkil ediyor. ... muhteremimiz ahiren İstanbul Belediyesi'nin yapacağı çok işi olduğunu, bu işleri görmek için evvel be-evvel eski zihniyetlerin değiştirilmesi belediye umûruna hakkıyla vâkıf memurlar yetiştirilmesi tedricen halkın ihtiyacat ve iktisadiyatda mevkiini, hakkını, menfaatini takdir ederek gayret göstermesi lâzım geldiğini izah eyliyordu. (Atabinen, 1914a)

Cemil Topuzlu, Meşrutiyet'ten sonraki dönemde, belediye sorununu ilk defa olarak sistemli şekilde ele alan kişidir (Ortaylı, 1974). Topuzlu İstanbul'daki 20 ayrı belediye idaresini bir belediye dairesi altında toplamış ve ona bağlı çalışan 9 belediye dairesi kurmuştur.

Emanet merkezinde ıslahat yapmış, heyeti hesabiye, fenniye, sıhhiye, hukukiye, levazım, bahçeler, tanzifat müdüriyetlerini kurmuştur. Şehreminlere yardımcı olmak üzere iki şehremini muavinliği, müfettişi umumilik, belediye müfettişleri ve belediye mevki memuriyetleri görevlendirmiştir. 1914 yılının 5 Şubat tarihli Sabah Gazetesi Topuzlu'nun belediye başkanı olması ile belediye teşkilatında gerçekleşen değişimleri belirtir;

Sadece başkanlığın değişimleri dikkatlerden kaçmadı. Başkanlığın önemli isimleri de değişti. Şehremaneti muavinliği, müfettiş-i umûmiliği muhasebeciliği ve levâzım müdürlüğü gibi..(Atabinen, 1914c).

Aynı yazının devamında belediyede gerçekleştirdiği büyük değişimler sonucu Topuzlu'nun aldığı tepkiler ve Ahmed İhsan gibi önemli isimlerin istifa ettikleri anlaşılmaktadır;

Yapılacak değişimin belediye mensuplarına âit olması bakımından önemliydi. Çünkü gazetelerde aldığımız habere göre Beyoğlu, Bayezid, Anadolu Hisarı, Adalar Dairesi Müdürleri de değiştirilecektir diye yazılmış olması da gösteriyor ki, değişim önemli olduğu kadar oldukça geniş tutulmaktadır. Dün akşam çıkan Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Beyoğlu Daire-i Belediyesi Müdürü Ahmed İhsan Bey'in istifası bu haberi onaylayan bir olay olmuştur (Atabinen,1914c).

Topuzlu, hakkında çıkan olumlu olumsuz tepkileri göz ardı ederek, çalışmalarını sürdürmüş, Rûsumu⁵ Belediye Kanununu çıkartmıştır. Kendi deyimi ile “çalışkan,

⁵ Rûsum: usul, vergi, gümrük vergisi

retken ve güvenilir memurları” muavinlik ve müdürlüklerde görevlendirmiştir (Topuzlu, 1994).

3 Şubat 1914 tarihli, Tasfır-i Efka Gazetesinde Belediye Başkan Vekili ve Polis Genel Müdürü Bedri Beyefendi ile yapılan söyleşide, Bedri Beyefendi, belediyede yapılan değişikliklerin nedenini açıklar,

Bedri Beyefendi değişimi gerektiren sebepleri açıklarken karşılıklı gereken güven duygusunun bulunmamasının bu uzaklaştırmayı doğurduğunu, faaliyet sahasında ve kilit noktalarında belediyeye ruhen, fikren, bedenlen daha başka kuvvetle çalışacak memurlara ihtiyaç olduğunu söylemiştir (Atabinen, 1914c)..

Topuzlu belediye çalışanlarında yapılan değişimin yanı sıra yetersiz kalan belediye talimatnamesi yerine tüm yolsuzlukların önüne gecebilmek için yeni ve geniş içerikli bir talimatname hazırlatmıştır. Bu talimatnameyle;

Gıda maddesi satan dükkânların önünde camekân bulundurmasına, fırınların temiz tutularak ekmeklerin ayaklarla yoğrulmamasına, sokağa doğru çıkarılan ve yolu kesen ekmek kreklerinin sokağa doğru çıkarılmamasına, dükkânlarda karışık, hileli, bozuk gıda bulundurulmamasına, tavukların semiz göstermek için nefesle şişirilmemesine, koyun, ciğer ve işkembelerin sırt üstünde, açıkta satılmamalarına, odunların sokakta kesilmemesine, herkesin çöplerini kapalı çinko kutular içinde kapılarının önüne koymasına, kum kireç, kereste, odun gibi inşaat malzemelerinin deve, at ve merkepler üzerinde taşınmamasına dair, belediye tarafından yönetmelik hazırlatmış ve bu yönetmelik gazetede ilan edildiği gibi kentin çeşitli yerlerine asılarak da ilan edilmiştir (Topuzlu, 1914).

Topuzlu gibi bir cerrahın belediye başkanı seçilmiş olmasının nedenini Atabinen makalesinde, o dönemde, kentin hijyen ve sağlık problemlerinin çözülmesi, İstanbul halkına daha temiz ve sağlıklı bir kent ortamının sunulması, olarak açıklamıştır (Atabinen, 1914).

Avrupa yapılarında son zamanlarda genellikle inşaatıda yalnız muktedir mimarların ve mühendislerin oyuyla yetinilip, doktorların oylara katılmamasından hayli şikâyetler vukbulmuş, olaylar cereyan etmişti. Bld. Bşk.’nın belediyeye geldiği ilk sıralarda İstanbul’un kendilerinden sağlık konusundaki tecrübelerinden yararlanmasının mt edildiğini söylemiştik (Atabinen, 1914).

Belediye evraklarının düzensizliği ve karışıklığı nedeni ile hesap yapmak, araştırma veya kontrol yapmak, kanunları veya bir evrakı bulmak imkânsızdır. Cemil Topuzlu bu evrakları düzenlemek ve dosyalama sistemini kurabilmek için Dynu Umumiye’den iki çalışan görevlendirmiş ve iki ay içinde muhasebe kayıtları, evraklar ve dosyalama sistemi, belediye teşkilatında düzene sokulmuştur. Merkez ve dairelerde birikmiş evraklar toparlanarak yeni yapılan binada arşivlenmiştir. Kanun ve nizamlar, Osman Nuri Ergin’in çabası ile “Mecelle-i Umur-ı Belediye” adı altında 8 cilt olmak üzere basılmıştır. Belediyede çalışan memurların çalışma saatleri kontrol

altına alınmıştır. Topuzlu'nun belediye'de yaptığı bu düzenleme ve yeni teşkilatlanma Cumhuriyet dönemine de taşınmıştır.

5.1.2 Aşçı-Garson ve Aktör Yetiştirme Okulları

Topuzlu, o dönemde aşçı ve garson yetiştirmek için bir merkez bulunmadığından Şehzadebaşı civarında bir bina kiralarak aşçı ve garson yetiştirmeye yönelik bir merkez açtırmış fakat kendisi şehreminliğinden ayrıldıktan sonra bu merkez kapatılmıştır.

İstanbul'da oyuncu yetişemediğinden Topuzlu Sultanahmet Meydanı'nda bir tiyatro ve bir de Şehremaneti Binası yaptırmak üzere Şehremaneti Heyeti Fenniye Müşaviri Monsieur Oric'e bir proje hazırlatmıştır.

Şekil 0.2: Türkiye'deki ilk modern tiyatro, Darülbeyti

(www.tiyatroskop.4mg.com/s5r1.jpg)

Paris'teki Odeon Tiyatrosunun müdürü Andre Antoine'ı İstanbul'a çağırarak Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'nda bir mekân sağlamıştır. Darülbeyti ismi ile kurulan bu yeni merkez Monsieur Antoine'ın müdürlüğünde birçok önemli aktör ve aktristin yetişmesine hizmet etmiştir (Şekil 5.2). O dönemde kadın oyuncuların da tiyatro eğitimi almaları ve oynayabilmeleri için Topuzlu çok mücadele vermiş fakat başarılı olamamıştır. Cemil Topuzlu'nun Darülbeyti'yi kurma girişimi çağdaş Türk tiyatrosunun ve konservatuarın başlangıcı olmuştur.

Almanya'da 3 Ağustos 1914 tarihinde yayımlanan Die Deutsche Bühne isimli dergide çıkan yazı Türkiye'de sanat alanında yapılan atılımlardan bahseder ve İstanbul'da Cemil Topuzlu'nun girişimi ile kurulan ulusal ilk tiyatronun, toplumun alışkanlıkları, din ve töre ile çatışma ihtimalinin altını çizer (Nutku, 1969). İstanbul

Belediyesinin 3000 Türk Lirası harcayarak gerçekleştirdiği proje dönemin siyasal durumu içinde Die Deutsche Bühne dergisi yazarı Köhler, tarafından kuşku ile karşılamıştır (Nutku, 1969).

“Bu güne kadar siyasal ve ekonomik ilişkilerini yeniden kurmaya çalışan Türkiye, şimdi de sanat alanında yeni adımlar atma çabasıdadır. Bu arada güzel sanatlarda ihmal edilmek istenmediğinden, bu ülkenin başkenti İstanbul’da bir ulusal tiyatro kurulması işine girişmiştir. Eski tiyatro yöneticisi Monsieur Antoine, bu işi gerçekleştirmek üzere seçilmiş olan uzmandır. Paris gibi yüksek kalitede bir seyirci ile bile uğraşmış olan Antoine, şimdi bu açıdan tamamen bakir bir çevrede çalışacaktır. Din töre ve alışkanlıkların rol oynadığı bu çevrede bu uzmanı birçok engeller beklemektedir ve bu engeller karşısında onun nasıl hareket edeceği merak edilmektedir.

Bir tiyatro okulu ve bir müzik konservatuvarı için İstanbul Belediyesi bu maksatla yılda 3000 Türk lirası, yani 55.000 mark ödenek ayırmıştır. Hemen hemen bütün İstanbul basını bu duruma pek taraftar gözükmemektedir. Böylesine modern ve gerçek tiyatro için çevrenin henüz yeterli olgunluğa erişmemiş oluşu bizzat görülmektedir, Ancak Belediyenin bu işi desteklemesi, yapılan planın gerçekleşmesi için oldukça iyi bir garanti olduğundan bir sonuç alınabilmesi ihtimali vardır”(Köhler, 1914).

Cemil Topuzlu’nun 21 Mayıs 1914 tarihli kurul kararı ile Monsieur Antoine’ı İstanbul’a Paris elçiliği aracılığı ile çağırmasının ardından 8 Mayıs 1914 tarihli Sabah Gazetesi’nde şu şekilde bir haber yayınlanmıştır.

Cemiyet-i umumiye-i Belediye tarafından bir tiyatro mektebi açılmak üzere olduğu ve mektep binası ittihaz olunmak üzere Şehzadebaşı’nda kain Letafet Apartmanının isticar edildiği yazılmış idi. Bu mektebin teşkilat ve tertibat-ı esasiyesini icra etmek üzere Paris’ten sabık Odeon tiyatrosu müdürü Mösyö Antuvanın celbedileceği de söylenmiş idi. Mektebin resm-i küşadı yakında icra olunacaktır. Letafet apartmanının mektep haline serian ıfracı için lazım gelen teşebbüsata ibtidar olunmuştur. Şehremini Cemil Paşa, refakatinde muavin Bekir bey olduğu halde dün mektep yerine giderek icra edilen ameliyatı nazar-ı teftişinden geçmiştir.

Letafet Apartmanı’nda kurulacak olan konservatuara “Osmanlı Güzellikler Evi” anlamına gelen “Darülbedayi-i Osmani” adı verilmiştir. Darülbedayi-i Osmani’nin genel yöneticisi Reşat Rıdvan’dır. Konservatuar müzik ve tiyatro olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Müzik bölümü Modern Batı Müziği ve Türk Müziği olmak üzere ikiye ayrılırken, tiyatro bölümünün yalnızca batı tiyatrosundan oluşması eksik ve yanlış bir başlangıç olarak görülmektedir (Nutku, 1969).

Darülbedayi Türk Tiyatro tarihinde bir dönüm noktası olması yanı sıra, kuruluşu sırasında, Türk tiyatrosuna üvey evlatmış gibi baktığı için eksik ve kusurlu bir başlangıçtır. Bugün tiyatromuzda hala bir Türk üslubu bulamıyorsak bu çok yıllar önce elimize geçen fırsatları iyi kullanamamış olmamızdır.” (Nutku, 1969)

6 Ocak 1915 senesinde The New York Times gazetesinde Antoine’nın yazısı, Darülbedayi’nin neden tamamen Fransız tiyatrosu üzerinden kurulduğunun göstergesidir. Antoine yazısında,

“Türk Hükümeti’nin çağrısı üzerine, Fransız üslubunda ve özellikle Fransız oyunları oynayacak ödenekli bir konservatuar ve tiyatro” kurmak üzere getirildiğini açıklamaktadır. (Antoine, 1915).

Bu yazı Darülbedayi'nin kuruluşunda sanat alanında da batılılaşmanın ve batı hayranlığının o dönemde ne kadar etkili olduğu ve Türk Tiyatrosu'nun tamamen Fransız Tiyatrosu temel alınarak oluşturulduğunu açıklamaktadır.

Darülbedayi'nin ilk öğrenci sınavlarına 197 kişi başvurmuştur. Bunlardan yalnızca Hristiyan azınlıktan olan 8 kadın öğrenci bulunmaktadır. Müslüman bir kadının sahneye çıkması o dönemde ciddi bir sorundur. Tiyatro'da kadın öğrenci sıkıntısı çeken kurum, Türkçe'yi Ermeniler'den daha iyi konuşan Çingene kadınları eğiterek sahneye çıkartmak gibi farklı fikirler öne sürmüştür. Fakat dönemin İçişleri Bakanlığı Çingene kızlarının adlarının da Türk kızlarının adlarına benzediğini ileri sürerek bu konuyu kapatmıştır (Nutku, 1969).

I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'nın karşısında yer alması sonucu, Antoine çalışmalarını sonuçlandıramadan Fransa'ya dönmüş 22 Temmuz 1330 (4 Ağustos 1914) sayılı belediyenin günlük gazetelere gönderdiği ilanda Darülbedayi'nin açılışının gecikeceği belirtilmiştir.

Ahvali hazıra-i fevkalade ilcasiye Darülbedayi derslerinin tasnifi mektebin küşadı ilan-ı ahire kadar talik edilmiştir (Sevengil, 1934).

Darülbedayi Antoine'ın ayrılışının ardından kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış daha sonra Topuzlu'nun ardından, 8 Kasım 1914'te belediye başkanı olan ve 1915 yılına kadar hizmet veren, İsmet Bey'in hazırlattığı yönetmelik üzerine yeniden canlanmıştır. Bu yönetmelik ile Darülbedayi yalnızca bir öğretim yeri olarak kalmamakta, aynı zamanda uygulamalar yapacak, profesyonel bir tiyatro topluluğuna da dönüşmüş olmaktadır.

5.2 Kent Düzenine İlişkin Çalışmaları

5.2.1 Kent Planının Hazırlanması

Topuzlu'nun başkanlığı döneminde kent planı adına yaptığı çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için, Türkiye'de planlama gelişiminin Osmanlı döneminden günümüze kadar olan süreç içerisinde değerlendirmek gerekmektedir.

Topuzlu'dan Önceki Çalışmalar:

Osmanlı düzeninde, Tanzimat'a kadar olan dönemde, kadınların belli bir ofisleri olmadığı için bu döneme ilişkin kentcilikle ilgili belgeler de genel olarak korunmamıştır. Bu bakımdan o dönemlerde topografik açıdan nasıl çalışmalar

yapıldığı bilinmemektedir. Fetihten sonra Tanzimat'a kadar olan yaklaşık 400 yıllık dönemdeki kentin görüntülerini Piri Reis'in, Matrakçı Nasuh'un, Katip Çelebi'nin haritalarında ve bunlar dışında yabancılardan Münster, Vavassore, Coronelli, Homann, Reben, ve özellikle en doğru ölçüler içinde, daha geç çağlarda bir İstanbul haritası çizen Kauffer'de bulmaktayız (Şekil 5.3,5.4).

Bu eski haritaların içinde en önemlilerinden biri 1566–1574 tarihleri arasında Venedik'te basıldığı anlaşılan, çizeni bilinmeyen bir haritadır. Christovolos, Dr. Mordtmann, Caedicus ve Süheyl Ünver bu haritanın II. Mehmet zamanında, padişahın Trabzon'dan getirttiği bir Rum bilginin yapmış olduğunu ileri sürmektedirler. Christovolos'un Yorgi Imirokis, ötekilerin Amouritzes şeklinde adlandırdıkları bu bilgine Fatih'in haritalar çizdirdiği bilinmektedir (Kayra, 1990). Osman Ergin, İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri isimli kitabında belirttiğine göre, İstanbul'da ilk imar hareketi III. Selim'in yeniçeri zorbalarını kaldırıp, nizam-ı cedit denilen aynı zamanda mimar ve mühendis yetiştiren yeni askeri okulu açması ile başlar (Ergin, 1938,s.27).

Cahit Kayra da İstanbul'un ilk sistemli olarak imarının III. Selim zamanında Selimiye Kışlası'nın ve mahallesinin yaptırılması ile başladığı görüşünü desteklemektedir (Kayra, 1990). III. Selim kendi adından türeyen, Selimiye isimli mahallede adaların köşelerine numunelik evler yaptırarak kendi adamlarına hediye etmiştir (Ergin, 1938, s.27). Ergin Selimiye mahallesinin sokaklarını, “geniş, birbirine amut (dik) ve muvazi (paralel) vaziyette sokaklar” olarak tanımlamaktadır (Ergin, 1938, s.27). Bu mahallenin ve kışlanın tasarımının kime ait olduğu bilinmemektedir, fakat Ergin aynı dönemde, “İstanbul'da Antoine İgnace Melling adında bir frengin yaşadığını ve onun İstanbul'da, Hatice Sultan Sarayı, Beşiktaş Sarayı, Şevkiye Köşkü ve ilk yapılan Çırağan Sarayı'nı tasarladığını belirtmektedir. Osman Ergin'in tahmini, Selimiye Kışlası'nın da bu tasarımcı tarafından yapıldığı yönündedir.

Melling, İstanbul'da bulunduğu sürece, 55 gravürle İstanbul'u tasvirlediği eseri “Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, d'après les dessins de M. Melling, architecte de l'empereur Sélim III, et dessinateur de la sultane Hadidgé sa soeur: Paris, Treuttel et Würtz” oluşturmuştur. Bu eser, bu gün hala önemli bir belge niteliğindedir.

II. Mahmut dönemine gelindiğinde, 1837 yılında General Moltke'ye topografik ve genel nitelikte bir İstanbul imar haritası çizdirilmiş ve ilk kez ölçülere uygun kadastro haritası yapılmıştır. Von Moltke ile ilgili ilk plan çalışmaları Osman Nuri Bey tarafından yayımlanan bir ilmühabere dayanmaktadır. Bu ilmühabere göre yolların açılımı geometrik esaslara göre gerçekleştirilecek ve yollar arasında hiyerarşik bir düzen ön görülecektir. Ayrıca ekonomik gücü sahip olanlar kargir inşa edecek ve ahşap evler arası yangın duvarı inşa edilmesi zorunlu hale getirilecektir (Tapan, 1998).

Moltke'nin 22 Şubat 1837 tarihli hatıratında, yaptığı iş hakkında şu satırlara rastlanmaktadır;

İstanbul'un planını bitirdim. Düşünüyorumda başka bir payitahtta olsa idim sokaklarda bu kadar rahat çalışamayacak idim. Türkler beni görünce HARİTA der geçerlerdi. Yüzlerinden 'neme lazım bir şey anlamayız ki durup bakalım' demek istediklerini anlardım. Bazen mahalle arasında omzumda plançete ile geçerken çocuklar beni mahallebici sanır ve semahatimden hissedar olabilmek emeli ile durmayıp arkamdan koşarlardı. Bana en ziyade hayret ve teaccüble bakanlar ise Türk kadınlarıdır. Yanımdaki Türk arkadaşlarımın söylediğine göre, bu herif mahalle mahalle dolaşıp ne yazıyor, yoksa padişah İstanbul'u bilmiyor da, bu Türkçe bilmezden mi öğrenecek, derlermiş. Birbirimizin dilinden anlamadığımız için bana işaretlerle öte beri anlatmaya çalışırlar ve resimlerini çıkarmaklığını rica ederlerdi. Müslümanlıkta resim çıkarmak yasak olduğundan en ziyade meraklarını calıp olan bu keyfiyet idi. Ben de hemen bir yaşmağın aralığından nimmahmur nazarlar fırlatan uzun kirpikli iki siyah göz, nazik biçimli bir burun çizer, kendilerine verirdim. Eğer yanımda böyle basılmış birkaç bin resim olsaydı her resmini isteyene birer tane verirdim. Zannediyorum ki hepsi bu resmin kendisine pek benzemekte olduğunu iddia edecekti. Rumlarla, Yahudiler biraz daha yılışık oluyorlar. Durmayıp yanıma sokulduklarından muhafızlarım yasak hemşerim diye onların üzerine yürür ve hepsini çil yavrusu gibi dağıtırlardı (Ergin, 1938, s.29).

Moltke'nin planının Prost planına benzeyen birçok yönü vardır. Bu planda da genişletilmesi gereken caddelerden, iskelelerden, yeni açılacak rıhtım ve meydanlardan söz edilir (Şekil 5.5).

Şekil 0.3: 1819 yılında yayınlanmış Kauffer haritası (İMP arşivi)⁶

⁶ İstanbul Metropolitan Planlama, IMP

Şekil 0.4: 1839 yılı Moltke haritası (IMP arşivi)

Abdülaziz zamanına gelindiğinde ise, İstanbul'un ilk kadastral haritasının yapımına başlandığı bilinmektedir. II. Abdülhamit'in tahta çıkması bu çalışmaları ağırlaştırmıştır.

1855 yılında yeni bir plan girişimi olmuştur. Yangın haritaları yapımı konusunda İtalya'dan getirilen Mühendis L. Isoroti planlar hazırlatmıştır. Bu yıllarda ilk kez (1858) Beyoğlu Altıncı Daire'ye bağlı bölgelerin planları hazırlatılmıştır.

1866 senesinde 4 Eylül'de çıkan Hocapaşa yangını, Sirkeci'den Kumkapı'ya kadar olan sahayı yakmıştır. Birkaç gün geçmeden Kadırga'da bir yangın daha çıkmış, kentin Haliç'ten Marmara'ya ve Ayasofya'dan Beyazıt'a kadar olan alanının beşte dördü tarla haline gelmiştir (Ergin, 1938, s.38).

1866–1869 yıllarında yangın bölgesinin düzenlenmesi amacı ile planlar hazırlanmıştır, Islahat-ı Turuk Komisyonu kurularak yangın yerlerinin imar edilmesine yönelik planlar üzerinden çalışmalar başlamıştır.

Ayasofya önü ve meydanı, Unkapanı Caddesi, Babiâli ile Sirkeci arasında kalan Ankara Caddesi, Mercan ve Fincancılar yokuşu, Sultan Hamamı, Bahçekapısı, Galata-Azapkapı civarı, Karaköy Caddesi, Beyazıt Aksaray Tramvay Caddesi, 1866 yılında göreve başlayan ve 4 sene görevde kalan bu komisyon tarafından düzenlenmiştir.

İstanbul'un büyük ölçekli haritalarının alınmasında ilk adım olarak gösterilebilecek çalışma Ayverdi'nin yayımladığı 1/2000 ölçekli haritadır. 1875-1883 arasına tarihlendiği tahmin edilen bu harita, subay mühendislerce hazırlanmış ve bazı ayrıntıları tamamlanmamıştır (Tekeli, 1994a). Ancak harita, bu tarihlerde tamamlandığı halde II. Abdülhamit döneminin kapalı ve karanlık iç politikası yüzünden, kullanılmadan arşive kaldırılmış, 1908 Meşrutiyet devriminden sonra ortaya çıkartılmıştır (Kayra, 1990).

1887-1891 yılları arasında büyük ölçekli bir başka harita, Galata, Taksim, Pangaltı ve Feriköy için Haydarpaşa-Ankara demiryolu inşaat komiseri Binbaşı R. Huber tarafından hazırlanmıştır. Bu harita 1/1000 ölçekli olup binalar üzerinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

19. yüzyıl sonlarında hazırlanan ve çoğu kez plan olarak nitelendirilmiş olan bu belgeler, genellikle durum saptaması ve haritalardır. Bu haritalar bölgesel nitelikli olup, İstanbul'un tümünü kapsamamaktadır (Tapan, 1998).

İstanbul'un kentsel dokusu hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başka harita 1904-1906 yılları arasında C.E. Goad Şirketince yapılmıştır. Bu yangın sigortası haritaları, 1/600 ölçekli olup, binaların yapıları konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir. Üç parçalı olan çalışmanın birinci parçası tarihi yarımada'nın Sirkeci'den Cibali'ye uzanan kesimini Beyazıt Camisi'ne kadar olan bölgeyi kapsamakta, ikinci parça Pera ve Galata'yı, üçüncü parça ise Haydarpaşa ve Moda'yı içermektedir (Tekeli, 1994a).

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı haritacılığı ve İstanbul'un haritalarının çıkarılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu anlamda gerçekleştirilen ilk atılım, Erkan-ı Harbiye Dairesi Harita Şubesi'nin çalışmalarıdır. 1909'da Türkiye'nin jeodezik ölçmelere dayalı nirengi ağının kurulması ve harita alımı Albay

Mehmet Şevki Bey'in yönetiminde başlamıştır. Abide-i Hürriyet nirengi başlangıç noktası seçilmiş ve İstanbul'un 1/25.000 ölçekli 14 paftalık harita alımı 1911 yılında tamamlanmıştır.

İkinci atılım Halil Edhem Eldem'in şehreminliği döneminde başlamış Fransız topografya cemiyetine nirengi sistemi kurulması işi ihale edilmiştir. Galata Kulesi merkezli nirengi sistemi kurularak çalışmalar 1911 yılında tamamlanmıştır.

Topuzlu Dönemi Çalışmaları:

1913 yılında Cemil Topuzlu'nun girişimi ile İstanbul'un halihazır haritasının yapılması için bir yarışma açılmış, Avrupa gazetelerine ilanlar gönderilmiş, sonunda Amerika'da da birçok kentin planını hazırlayan Alman şirket, "Deutsches Holstadt Kontakt" ile ihale sonucu anlaşılmıştır (Ergin, 1996).

Aynı zamanda kentin planının da yapılacağı bu projeden beklentilerini Topuzlu şöyle açıklar;

Bu umumi projede büyük camilerimiz, âsâr-ı tarihiye ve nefise ve müessesat-ı cesime sabit kalmak üzere şehrin limanları, ticaret mevki'leri, fabrika ve darü's-sinâa mahalleri neresi olacağı ve ilerude yapılacak mecârinin büyük kolektörleri nerelerden geçeceği tesbit ve inşââtta kabul olunacak şark usûl-i mi'marisinin tarzı tayin edilecek ve şehrin atiyen alacağı tamamıyla irâe olunacaktır. Bu projenin tanzimini müteâkib evvelâ harik mahalleri i'mar saniyen şehrimizin hastalık menbâi bulunan Halic'İN iki sahilini bir taraftan Tophâne'den Azabkapu'ya ve diğer taraftan Sirkeci'den Eyyüb'e kadar geniş caddeler açarak ve Yeni Cami-i şerifin etrafıyla Galata'nın tünel ve tramvay mevkiinde birer meydan vücuda getirerek şehrin en galabalık mahalleri tevsî edilecektir (Ergin, 1996).

1914 yılının Şubat ayında, yayınlanan Sabah Gazetesi'nde Topuzlu'nun İstanbul'un imar edilebilmesi için kentin genel haritasını hazırlattığı bu genel harita bittikten sonra, İstanbul'un kent planının yarışmaya açılarak kentin bu plana göre imar kanununun çıkartılacağından bahsedilmektedir (Atabinen, 1914b).

Cemil Paşa bu defaki açıklamasında İstanbul'un imârı için Avrupa'nın bayındır kentleri gibi öncelikle genel bir harita yapıldığını, bu genel harita bittikten sonra bir yarışma ile İstanbul'un yeni bir planı yaptırılacağını, bu planın, kanuni yollardan geçirilip kesinlik kazandırılacağını, böylece imarlar konusunda bozulmaz bir esas konulacağını söylüyor. Halkın önceki görevlilerin uygulamalarını beğenmemesi, onun yaptığını bozması gibi keyfiyete göre süregelen yaklaşımların ve takipsizliğin son bulacağını anlatıyor (Atabinen, 1914b).

Daha sonraları plan, Deutsches Syndikat für Stadtebauliche Arbeiten firmasına devredilmiş ölçümler bu firma tarafından yapılmış, elde edilen bilgiler, Almanya'ya gönderilmiş, çizimleri orada gerçekleştirilmiştir. 1/500, 1/1000, 1/2000 ölçekli hazırlanan, "Alman Mavileri" olarak bilinen bu haritaların eşyükselti eğrileri

bulunmamaktadır ve haritalar Fransızca'dır. Haritalarda sokak, yapı adaları, kamu binalarının adları gösterilmiştir, fakat parsel düzeyinde bilgi yoktur (Tekeli, 1994a).

Şekil 0.5: Alman Mavileri haritaları, Cankurtaran bölgesi birleştirilmiş (IMP arşivi)

1914'ten sonra bu firma “Société Anonyme Ottomane d'Etude et D'Enterprises Urbaine” olarak değişmiştir (Şekil 5.6). Fakat bir ay sonra 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucu planın hazırlanması yarım kalmıştır. Ancak Topuzlu anılarında, 30.000 altına yaptırdığı bu işin Henri Prost'a altlık oluşturduğunu ve kentin imarının bu şekilde tamamlandığını açıklamaktadır (Topuzlu, 1994).

Harita işlemlerinin başlaması ile, Lyon Belediyesi Baş Mühendisi Auric, 3 yıllık bir süre için İstanbul Şehremini Fen Heyeti Müdürü olarak atanmıştır. Yangın yerlerinin planlarını yapan Auric'in aynı zamanda tüm İstanbul için bir plan geliştirdiği bilinmektedir fakat bu plan ve rapor bugün kayıptır (Tapan, 1998).

Topuzlu'dan Sonraki Çalışmalar:

1919 yılına gelindiğinde 27.000 hektarlık bir harita alımı yapılmıştır. Société Anonyme Ottomane d'Etude et D'Enterprises Urbaine ayrıntılı planlara dayanarak 1/10.000 ölçekli, Fransızca yazılı, İstanbul, Beyoğlu-Galata, Üsküdar haritalarını hazırlamıştır. Bu haritaların Erkan-ı Harbiye Dairesinin aldığı 1/25.000 ölçekli haritalarla uyumu sağlanmıştır (Tekeli, 1994a).

Carl Ch. Lörcher, 1922 yılında Beyoğlu yakasının 1/2000 ölçekli nazım planını, 1927 yılında Üsküdar ve Kadıköy için 1/10000 ölçekli yapmıştır (Tekeli, 1994a).

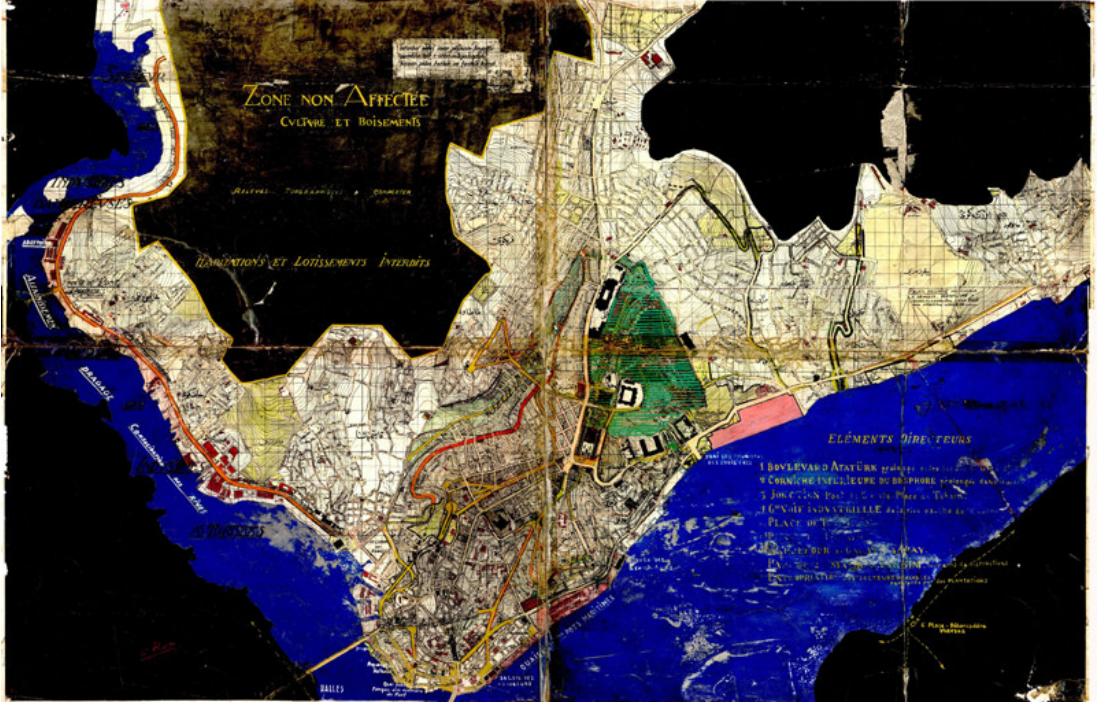
1932 yılında Avrupa'dan dört ünlü kent plancısı davet edilerek İstanbul için bir plan önerisi getirmeleri istenmiştir. Hermann Elgötz, Alfred Agache, Jack H Lambert, Henri Prost'un davet edildiği bu yarışmada Hermann Elgötz birinci olmuş fakat planı uygulanmamıştır (Tekeli, 1994a).

1936 yılında, Prost, İstanbul'a davet edilmiş ve kendisi 1937 yılından 1951 yılına kadar İstanbul'un imar-ı için çalışmıştır. Tezin ilerleyen bölümlerinde yer verilmiş olan Prost'un İstanbul planı Lütfü Kırdar'ın belediye başkanlığında geçerliliğini korumuş ve kısmen uygulanmıştır. Bu dönemde başta Eminönü ve Taksim meydanları olmak üzere birçok meydan ve Atatürk Bulvarı açılmıştır (Tekeli, 1994a).. Maçka ve Taksim gezi parkları Prost planı dâhilinde açılmıştır (Şekil 5.7).

Hızlı nüfus artışını göz ardı ederek oluşturulan Prost planı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İstanbul nüfusunun hızlı artışı sonucu yetersiz kalmış ve 1950 yılının son günlerinde Prost'un işine son verilmiştir (Tekeli, 1994a). 1948 yılında Lütfü Kırdar'ın belediye başkanlığından ayrılmasıyla duran bu imar operasyonu sırasında 1.148 bina yıkılmıştır. 1956 yılında, 6785 sayılı imar yasası ile 6830 sayılı yeni istimlâk yasası hükümetten geçmiş ve Menderes dışarıya gücünü göstermek, içeride ise siyasal destek kazanmak için İstanbul'u imar etmeğe başlamıştır (Tekeli, 1994a)..

Menderes imar-ı ile başlayan umursamaz ve duyarsız süre, 1990'lı yıllara kadar devam etmiş ve İstanbul yap-şatçı ve rant ekonomisine dayalı bir kentleşmenin kurbanı olmuştur.

Tarihsel süreç içinde bakıldığında, Topuzlu'nun yarışma açarak kent planını yaptırması o dönem için modern bir yaklaşımdır. İçinde bulunduğu dönem içinde, göz önüne çıkmamış olan bu girişimi, Türkiye'de kentciliğin gelişimi adına önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Şekil 0.6: Prost Planı (IMP arşivi)

5.2.2 Karaköy Caddesi ve Tramvay Hatları

Topuzlu'nun imar etkinlikleri çerçevesinde yaptığı çalışmalardan biri de Karaköy Caddesi'nin genişletilerek, elektrikli tramvay hattının düzenlenmesi ve yolların parke taşları ile kaplanmasıdır.

Karaköy Caddesi'nin 7.5 metre genişliğinde olması nedeni ile tramvaylar Galata Köprüsü üzerinden İstanbul'a geçememektedir. Caddenin 20 metre genişletilmesi için Karaköy Caddesi'nin doğu tarafındaki Borsa Hanı Maliye Nezareti'nden alınmış, bina yıkılarak arsanın yarısı sokağa bırakılmış ve bu alana yeni, kar getiren dükkânlar yapılmıştır. Caddenin genişliği Borsa Hanı'nın yıkılmaması durumunda 12 metre olacak iken binanın yıkılması sonucunda 20 metreye çıkartılabilmektedir. Ayasofya Meydanı'ndan başlayan bu 20m'lik yol Salkımsöğüt'e kadar inerek Karaköy'de son bulmuştur (Şekil 5.8, 5.9).

1878 yılında beygirlerle çekilen tramvay 1912 yılında elektriğe çevrilmiş ve yeni hatlar döşenerek parke taşı ile yeni yollar kaplanmıştır. Ergin'in deyimi ile bu

gelişmeler sonucunda İstanbul sokaklarının yüzü gülmüş, ana caddeler toz yuvası olan şoseden ve bozuk Arnavut kaldırımlarından kurtulmuştur.

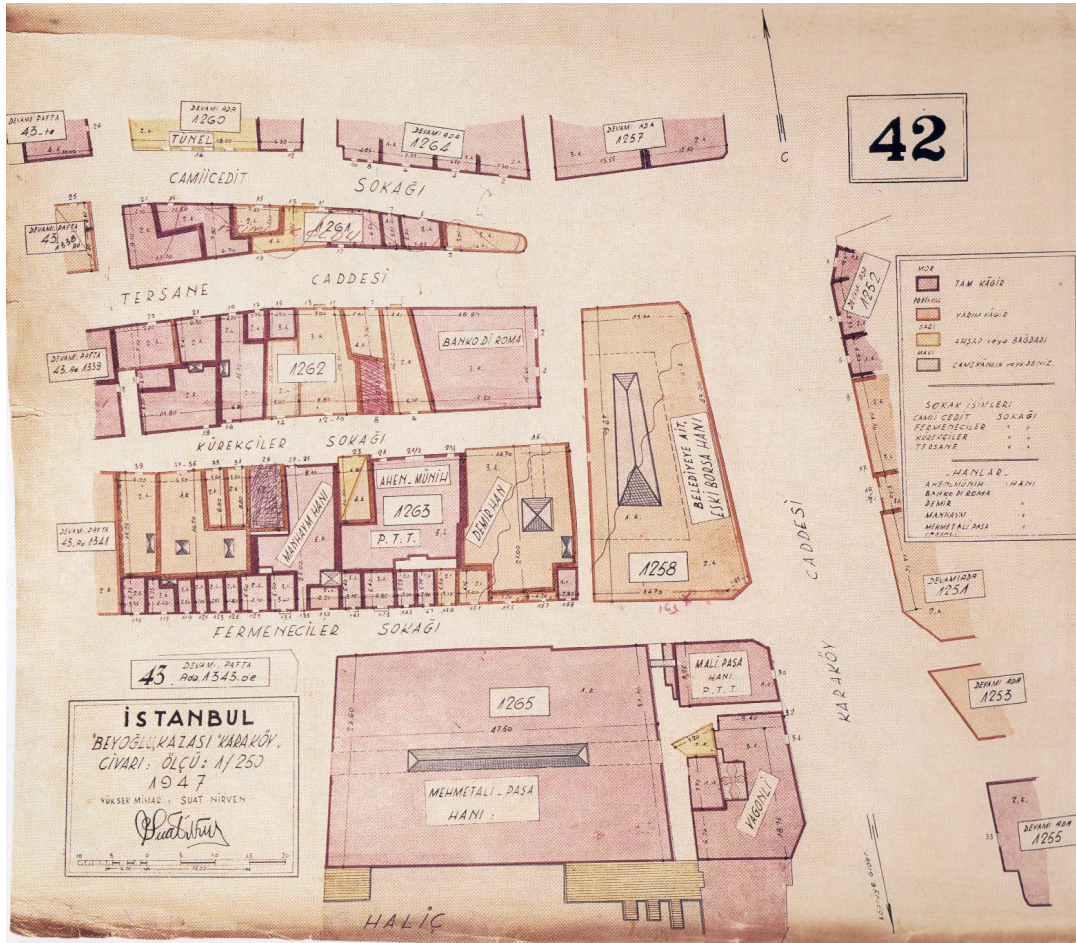
Şekil 0.7: 1966 hava fotoğrafında Karaköy Caddesi (sehirrehberi.ibb.gov.tr)

Eski Galata Köprüsü de bu zamanlarda yapılmıştır. (Ergin, 1938, s.51). Tramvay hatları Bebek’e, Tatavla’ya, Maçka’ya, Edirnekapi’ya kadar uzatılmış, Üsküdar – Kadıköy tramvayı da bu devirde açılmıştır (Ergin, 1938, s.52). Kısıklı Parkının yenilenme sırasında inşa edilen bu hat aynı zamanda kısıklı bahçesinin kullanımını arttırmıştır (Atabinen, 1914f). 6 Nisan 1914 yılının Sabah Gazetesinde çıkan haberde tramvay hattının yapımı hakkında bilgi verilmiştir;

Sabah’ın ve diğer gazetelerin verdikleri bilgilerden anlıyoruz ki Üsküdar, Alemdağı elektrikli tramvayının inşaat ve düzenlenmesine tam hızla ile devam olunuyor. Bu hattın dört buçuk kilometreden biraz fazla olan Üsküdar Kısıklı kısmında toprak düzenlemesi ve ray döşenmesi hemen bitmek üzeredir. Bu kısımda tramvayların işlemesini temin edecek elektrik kuvvetinin karşılanması için bir fabrika inşasına başlanmış, on yedi kilometre uzunluğunda olan hattın Kısıklı-Alemdağ kısmının yapılması bitinceye kadar fabrikanın elektrik üretmesi ve gerekli makinelerin temini sağlanacaktır. Bu halde hattın Üsküdar-Kısıklı kısmı yakında işlemeğe başlayacak, belki de Kısıklı Parkı’nın açılış töreni aynı zamanda yapılacak (Atabinen, 1914f).

Tramvay hattının elektrikli sisteme çevrilmesi, caddelerin genişletilerek ana yolların parke taşlar ile kaplanması kentin düzenlenmesinin yanı sıra, toplu taşıma, araç ve yaya sirkülasyonu adına da önemli bir adım olmuştur.

Topuzlu’nun aynı zamanda Şehit Muhtar Bey Caddesi, Taksim Meydanı, Alemdar ve Voyvodo caddelerini genişlettiği bilinmektedir (Ergin, 1996).

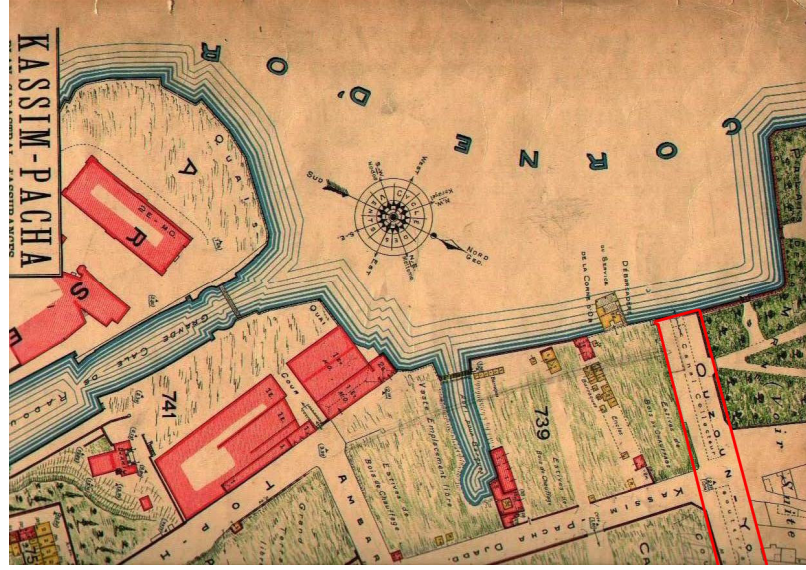
Şekil 0.8: Karaköy Caddesi, (Pervititch, 2003)

5.2.3 Temizlik İşleri, Sokaklar ve LağımLAR

İstanbul'da o dönemde bir kanalizasyon şebekesi bulunmadığı için Cemil Topuzlu, Kahire kanalizasyonunu yapmış olan iki İngiliz mühendisi İstanbul'a davet etmiş ve onların da dâhil olduğu dönemin tanınmış şirketlerinin katılımı ile uluslararası bir yarışma açarak, avan proje hazırlatmıştır (Topuzlu, 1994). Bu projeler hazırlanırken kentin sağlığını tehdit etmesi nedeni ile Kasımpaşa, Tatavla, Yenibahçe⁷ derelerinin üzerleri kapatılmış ve Kasımpaşa deresinin üzerine 35 metre asfalt dökülerek

⁷ Halk arasında Yenibahçe olarak bilinen bu derenin adı Bizans döneminde Lykos, Osmanlılar dönemindeki adı ise Bayrampaşa deresidir.

Kasımpaşa Bulvarı açılmıştır (Şekil 5.10). Kasımpaşa Deresi bugün üzeri tamamen kapatılarak Bahriye Caddesi olarak kullanılmaktadır (Şekil 5.11).

Şekil 0.9: Kasımpaşa Deresi'nin üstü örtülmüş hali (Pervetitch, 1926)

Şekil 0.10: Kasımpaşa, Bahriye Caddesi hava fotoğrafı (www.ibb.gov.tr)

Bu dönemde Cemil Topuzlu yeraltında inşa edilmek üzere 25 adet helâ projesini yabancı bir şirkete hazırlatmış, fakat I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine proje uygulanamamıştır.

Cemil Topuzlu, İstanbul sokaklarının pisliği ve düzensizliğinin önüne geçebilmek için Ahmet Nurettin Bey ile Bükreş'e gitmiştir.

“İstanbul’u temizlemek için Avrupa büyük kentlerini değil, Balkanlarda küçük Paris dediğimiz Bükreş şehrini numune yapmak istedim” (Topuzlu, 1994).

Geziden döndükten sonra Topuzlu emanet merkezi müdürlüğüne bir doktor tayin etmiş, çavuş ve onbaşları bu merkezde görevlendirmiştir. Müfettişlik için Fransa ve Belçika'dan belediyelerde temizlik işleri ile meşgul üç müfettiş İstanbul'a getirilmiştir. Kontrollerin kolaylıkla ve sıklıkla yapılabilmesi için müfettişlere at ve arabalar sağlanmıştır.

Üstü açık süprüntü arabaları yerine Bükreş'te gördüğüm üstü kapalı, içi çinkolu arabaları numune ittihaz ettim. Yeniden inşa edilen tamirhanede bulunan birçoklarını yaptırım. Paris'ten sokakları sulamak için arasöz, kamyon, otomatik el arabaları ve tanzifat malzemesi getirttim. Çöpçüleri Bükreş'te olduğu gibi iki sınıfa ayırdım Bir kısmı sabahları erkenden sokakları temizler, diğer kısmı da tanzifatı mütemadiye adıyla işlek caddelerin muayyen sokaklarına sabahtan akşama kadar onbaşlarının nezareti altında nöbet bekleyerek kendilerine tahsis edilen sokak kaldırımları üzerinde halkımızın yola attıkları çöpleri ve binlerce araba hayvanının yaptığı gübreleri toplarlardı (Topuzlu, 1994).

Şose ve kaldırım taşlarının yapılması için İtalya'dan 20 kişilik bir ekip getirilmiş, büyük yangın yerleri tesviye edilerek kaldırım ve kanalizasyon yapılmış, Kadıköy'den İhlamur Fenerbahçe'ye ve Haydarpaşa'dan Kuzguncuk'a, Bağlarbaşı'na kadar olan alanlar parke taş ile kaplanmıştır.

Ergin'in İstanbul Şehreminleri isimli kitabında Topzulu'nun açıklamalarında kent içinde yapılan yol inşaatı detaylı olarak şöyle açıklanmaktadır;

"Bu sene Mart ibtidasından Ağustos nihayetine kadar olan altı ay zarfında 116120 metro murabbâi parke kaldırım ve 62553 metro murabbâi âdi kaldırım, 34095 murabbâi şose kaldırım, 1357 metro tülüne çimento lağım ve 1024 metro tülünde âdi mecra ve 7386 metro murabbâi asfalt piyade kaldırımı, 10087 metro murabbâi çimento piyade kaldırımı inşât ve ta'mirât icra edilerek bunlar için min haysü'l-mec-mü' 83000 lira sarf olundu ve bunların bir kısmı hitama erdi." (Ergin, 1996).

5.3 Mimari Etkinlikler

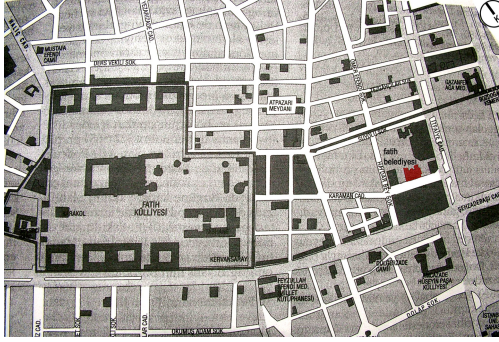
5.3.1 Belediye Binaları

Cemil Topuzlu belediye sistemini kurarken, belediyeye bağlı çalışan farklı semtlerdeki 9 belediye idaresi için, eksik olan bölgelerde belediye binaları yaptırarak veya konaklar satın alarak bu alanları belediyeye tahsis etmiştir. Üsküdar, Anadoluhisarı ve Büyükada'da konaklar kiralayarak, belediye binalarının hizmetine sunmuştur. 1913 senesinde Mimar Yervant Terziyan tarafından yapıldığını bildiğimiz diğer iki belediye binası ise Fatih ve Kadıköy ilçeleri belediyeleri için yapılmıştır.

Osman Ergin Topuzlu'nun bu girişimini şöyle anlatmaktadır;

Batı gelişmiş ve medeni memleketlerinde şehrin en büyük ve en muhteşem binası şehremanetidir. İstanbul ise hala böyle bir binadan mahrumdur. Belediye tarafından her sene yüzbinlerce lira şuraya buraya yollara, lağımlara sarf edildiği halde şehrin şan ve şerefiyle , latif ve belediî manzarasıyla uyumlu bir Emanet binası yaptırmak cesaretini şimdiye kadar hiçbir şehremini göstermemiştir. Cemil Paşa buna da teşebbüs etti ve yalnız Emanet için değil muhitlerinde ufak mikyasta birer Şehremaneti olan belediye daireleri için de binalar inşasına başlattı. Fatih ve Karaköy daireleri bu teşebbüsün taşlaşmış birer şahididir. Bunlardan başka Adalar, Hisar ve Bayezid daireleri içinde uygun binalar satın aldı.”

Saraçhane’de Belediye Meydanı’nda bulunan Fatih Belediye Binası, I. Ulusal Döneme ait bir kamu yapısı olarak, bu üslubun karakteristik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Kutun, 1993). Arka Cephesi Bozdoğan Kemerine bakmakta ön tarafından ise itfaiye binası ile çevrelenmiştir (Şekil 5.12).

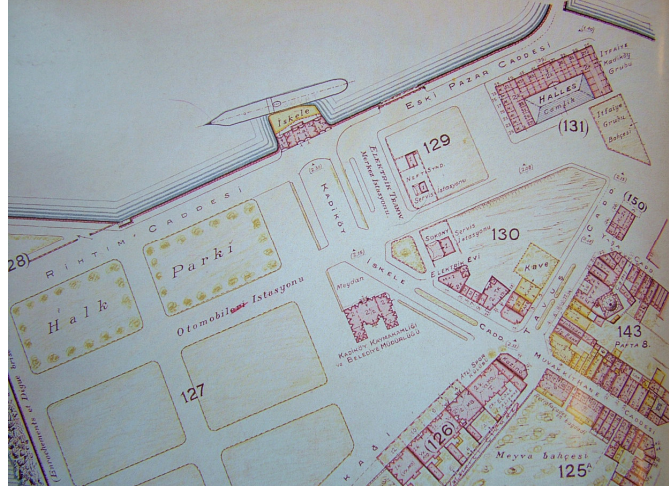

Şekil 0.11: Fatih Belediye binası Yeri **Şekil 0.12:** Fatih Belediye binası (Kutun, 1994)

Eğimli bir arazi üzerine oturan yapıda iki kattan oluşmaktadır. Birinci kat sade bir düzene sahipken ikinci katta çini süslemeler yer almaktadır. Simetrik düzene sahip olan cephede orta bölüm önde olmak üzere 3 katmanlı olarak çıkmalar vardır. Yapıya ana giriş bu bölümden sağlanmaktadır. Giriş kapısının üzerinde bulunan ikiz kemerli pencereyi çevreleyen büyük sivri kemerin içinde, çini panolar bulunmaktadır. Birinci katta bulunan basık kemerli, söveli pencerelerin altları içi boş panolar şeklinde düzenlenmiştir. İkinci katta ise pencerelerin tamamı sivri kemerlidir ve aralarında sütunlar yer almaktadır. Süsleme elemanlarının yoğun olarak kullanıldığı bu katta orta aks üzerinde bir balkon yer almaktadır. Balkonun korkuluklarının üzerinde kitabeler yer almaktadır. Bu alanda mukarnas ve kabara gibi bezemeler kullanılmıştır (Şekil 5.13) (Kutun, 1993).

Yapının çatı kotu ahşap üzerinde boşluklar açılarak yıldız motifleri ile bezenmiş bir parapet ile çevrelenmiştir. Giriş aksı üzerinde bulunan babalar taşıyıcı elemanlar olmamalarına rağmen ağırlık kulesi görünümündedirler (Şekil 5.13).

Kadıköy’de bulunan Belediye Binası da Cemil Topuzlu’nun şehreminliği döneminde, Fatih Belediye Binasında olduğu gibi mimar Yervant Terziyan’a yaptırılmış ve I. Ulusal Mimarlık akımının özelliklerini göstermektedir (Şekil 4.14, 5.15). Fatih Belediye Binası ile benzer özellikler gösteren bu yapıda bugün halen kamu yapısı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 0.13: Kadıköy Belediye binası,

Şekil 0.14: Kadıköy Belediyesi (Pervititch,2003)

Osman Ergin’in kayıtlarına göre Topzulu aynı zamanda Sultanahmet’te de bir Şehremaneti binası yaptırmak üzere yarışma açmış fakat başkanlıktan ayrılması sonucu bu girişimi sonuçsuz kalmıştır.

Adliye Binasıyla Sultan Camii arasında bulunan ve bir cephesi Sultan Ahmed Meydanı’na diğer cephesi ise denize bakan yangın yeri sahasını Şehremaneti inşa edilmek üzere seçmiş ve ayırtmıştı. Şehremaneti binasının beynelmilel bir kıymete sahip olması için bir program tertip ve Türkçe-Fransızca yüzlerce nüsha bastırarak dağıtmış ve gazetelerde ilan ettirip binanın planını tanzim hususunda beynelmilel bir müsabaka açmıştır. Emanet’den ayrılması ve Umumî Harb’in çıkması bu güzel teşebbüsü sonuçsuz ve kenti bir abideden mahrum bıraktı (Ergin, 1996).

5.3.4 Merkez Hal

Osmanlı döneminde gıda maddelerinin satışının yapıldığı, günümüz hallerine benzeyen yapıların yerine, çarşı, iskele, çardak adı verilen mekânlar kullanılmaktadır (Anonim, 1994a, s.532). Topuzlu, İstanbul’da sebze, meyve veya su ürünlerinin satıldığı, içinde çok sayıda komisyoncu tezgâhını barındıran, üstü örtülü geniş bir satış mekânı olan ve Avrupa’da da örneklerini gördüğü hal yapılarının olmaması nedeni ile Yemiş İskelesi civarında bulunan deniz kıyısındaki arsaları istimlâk

etmiştir. Bu arazilere merkez hal projesinin yapılması için Avrupa'dan kataloglar getirterek projeler hazırlanmıştır (Topuzlu, 1994).

Yardımcı Hal olarak eski şehremini Emin Bey'in Kadıköy'de yaptırdığı büyük bina kullanılmıştır. Bu bina daha sonra itfaiye garajı hizmeti görmüştür. Topuzlu'nun şehreminliğinden ayrılması sonucu hal projesi tamamlanamamıştır.

Osman Ergin, Merkez Hal projesi nedeni ile Topuzlu'ya olan takdirlerini dile getirmiştir,

Gelir kaynaklarından olan hallerin kurulup açılmasındaki hizmet ve şeref de Cemil Paşa'ya aittir. O zamana kadar sebze ve meyve Eminönü'nde rıhtım üzerinde şirket tarafından gösterilen bir yere çıkarılır ve orada rıhtım ücreti namıyla kap başına mühim bir para alındıktan sonra perakendeci esnafa satılmasına müsaade edilirdi. İleride Batı memleketlerindeki tarzında fenni ve sıhhi binalar yapılmaya kadar geçici mahiyette olmak üzere keresteciler duvarlarının iki tarafındaki meydanlar ve binalar Emanet tarafından istimlak olunarak daha sonra kerestecilerin de bunlara ilavesiyle muazzam bir merkez hal vücuduna getirilmesi düşünüldü o şekilde işe başlanmıştır (Ergin, 1996, 526)

Cumhuriyetten sonraki dönemde ilk yaş sebze meyve hali 1935 yılında Unkapanı'nda kurulmuştur, bunu Kadıköy Hali ile Topkapı Tepebağ Bostan Hali izlemiştir. Kadıköy İskelesi yakınlarındaki hal 1972 yılında İçerenköy'de kurulan yeni hal yapısına taşınmıştır. Unkapanı Hali ise 1986 yılında Bayrampaşa'da kurulan Bayrampaşa Merkez Hali'ne nakledilmiştir (Anonim, 1994a, s.532). Bugün İstanbul'da üçü taze sebze ve meyveye, biri de balık ve su ürünlerine ayrılmış dört toptancı hali bulunmaktadır.

5.3.5 Haseki ve Cerrahpaşa Hastaneleri'ne Ek Pavyonlar

Cemil Topuzlu'nun kentin ve halkın sağlığı adına attığı adımlardan biri de bu dönemde Haseki ve Cerrahpaşa hastanelerine yaptırdığı ek pavyonlardır.

Haseki Külliyesi içinde yer alan Haseki Darüşşifası'nın inşaatı 1550'de tamamlanmıştır. Darüşşifa 1843'te kadınlara tahsis edilmiş, 1848 'de nmutfak ve eczane ilavesi yaptırılarak hasta, çaresiz, muhtaç kadınlara tahsis edilmiştir (Yıldırım, 1994a). 1869'da Zaptiye Müşiriyeti'ne geçmiş ve adı Nisa Tevkifhanesi olmuştur. Bu dönemde halk arasında Haseki Zindanı adını almıştır. 1880 yılında hastanenin yönetimi şehremanetine geçmiş mahkumlar Sultanahmet'te yeni yapılan Nisa Tevkifhanesi'ne nakledilmiş Haseki Hastanesi ise Morali Ali Şefik Bey konağı satın alınarak yatak kapasitesi 100'e yükseltilmiştir (Yıldırım, 1994a). 1889'da yetersiz kalan Hastane'nin kaasitesi Mimar Patrocle Kompanaki'nin pavyon sistemli

planı ile yenilenmiştir. Daha önce değinilen ve Topzulu'nun girişimi ile gerçekleşen yeni planlar 12 ahşap koğuş, ameliyathane, sterilizasyon odası, iki katlı memurlar dairesi ile hizmete açılmıştır. Modern ameliyathanesi sterilizasyona uygun şekilde tavanı kubbeli olarak inşa edilmiştir (Yıldırım, 1994a). Antisepsi yöntemi ilk kez burada Topuzlu tarafından uygulanmıştır. 1894'te meydana gelen deprem'de bina kullanılmaz hale gelmiştir (Yıldırım, 1994a).

Darüşşifa 1908'de Müessesat-ı Hayriye Sıhhiye Müdürlüğüne bağlanmış, Sulu Konak arsası hastaneye dahil edilerek yatak kapasitesi 250'ye çıkarılmıştır. 1911'de ahşap pavyonlar ve darüşşifa onarılarak 1913'te Topuzlu'nun şehreminliği döneminde tamamlanmıştır (Yıldırım, 1994a). 1911'de Nurettin Bey pavyonu'nun yapımına başlanmış fakat Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı nedeni ile ancak 1924 yılında hizmete girmiştir (Yıldırım, 1994a). 1918 yangını Darüşşifa Binası'nı yeniden kullanılamaz durumu getirmiş ve ancak 1946 Lütfü Kırdar dönemi'nde onarılarak 1948 yılında yeniden faaliyete geçilmiştir ve halen poliklinik binası olarak kullanılmaktadır (Yıldırım, 1994a).

Bugün İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne bağlı Cerrahpaşa Hastanesi'nin kuruluşu, 1893 kolera salgınında, Takiyeddin Paşa Konağı'nın şehremanetince satın alınması sonucu gerçekleşmiştir (Yıldırım, 1994b). Cemil Topuzlu'nun girişimleri ile 1909 yılında konağın bahçesine bir pavyon eklenmiş ve Haseki Hastanesi ile aynı dönemde Haseki Niasa Hastanesi kadınlara Cerrahpaşa Hastanesi ise erkeklerin tedavisi için tahsis edilmiş ve Cerrahpaşa Zükur Hastanesi adı ile kullanıma geçmiştir (Yıldırım, 1994b). İstanbul'da yeniden bir kolera salgını olması sonucu yetersiz kalan 100 yataklı hastane kapasitesi koleralı hastalar için 24 yataklı bir pavyon inşa edilmiştir (Yıldırım, 1994b).

Cemalettin Efendi'nin hastaneye bitişik olan bahçe arazisini hastaneye bağışlaması ve hastane çevresinde satın alınan konutlar sonucu hastaneye bugün İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dekanlığı'nın da bulunduğu iki kargir bina, Topuzlu'nun belediye başkanlığı döneminde eklenmiştir (Yıldırım, 1994b). Topuzlu'nun girişimleri ile 14 Aralık 1913 yılında hastane kompleksi dahiliye, bulaşıcı hastalıklar, kulak-burun-boğaz, zührevi hastalıklar ve cildiye, diş, röntgen, patolojik anatomi, bakteriyolojiden oluşan bölümleri ile kullanımını sürdürmüştür (Yıldırım, 1994b).

Cerrahpaşa Hastanesi, günümüzde Cerrhapaşa Tıp Fakültesi'nin yer aldığı, 2.300 yataklı, tam teşekküllü modern bir üniversite hastanesi ve bir tıp merkezi olarak faaliyetini sürdürmektedir (Yıldırım, 1994b).

5.4 Kent Peyzajına İlişkin Etkinlikler

Cemil Topuzlu'nun, şehreminliği döneminde İstanbul'da yaptığı iyileştirme çalışmalarının büyük bir kısmı kentte açtığı meydan ve parklardan oluşmaktadır. Kentte halkın sosyalleşebileceği veya kendisinin tabiri ile “halkın nefes alacağı” yeşil alanlar oluşturmaya önem vermiş, hatta I. Dünya Savaşı arifesinde, devletin çöküş döneminde, parklar ve meydanlar açmak için gösterdiği çaba göze batmış ve eleştirilere neden olmuştur. O dönemde park, Osmanlı gelenekleri içinde yeni ve Avrupalı bir kavramdır.

Osmanlı döneminde başkentte kamuya açık park kavramı ilk olarak 1860 yılında dile gelmiştir. Çamlıca Sarıkaya'da, Server Paşa'nın şehreminliği döneminde, 1865 yılında ilk park-bahçe düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir (Kayra, 1990). 1864 yılında Taksim-Pangaltı yolu inşa halinde iken Taksim'deki Hristiyan mezarlıklarının Şişli'ye taşınması ile boşalan alanda Taksim bahçesi oluşturulmuştur. İstanbul'un en eski mezarlık alanları olan *Grand Champs de Morts* (Büyük Mezarlık, Taksim Bahçesi) ve *Petit Champs de Morts* (Küçük Mezarlık, Tepebaşı Bahçesi) Bizans'tan bu yana saraydan ve halkın yaşadığı tarihi yarımadadan uzaklığı nedeni ile mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Pera bölgesinin artan nüfusu ve bu alanın önemli bir yerleşim yeri haline gelmesi sonucu bu alanların halka açık parklar haline gelmesine karar verilmiştir (Altınar, 2008). *Grand Champs de Morts*'un paskalya kutlamaları, danslar, gösteriler ve diğer bayram kutlamaları için kullanıldığı bilinmektedir (Akın, 1995).

Osmanlı başkentinde türünün ilk örneği olan Taksim bahçesinin tamamlanması 4 yıl sürmüş, 1868 yılında açılmıştır (Çelik, 1994, s.57). Dikdörtgen planlı bahçe, simetrik, formel Beaux-Arts prensiplerine uygundur. Merkezden kenarlara doğru ise daha gevşek pitoresk motiflerle bezenerek tasarlanmıştır. Tamamlandığı yıllarda bu bahçe Pera halkının en gözde gezinti yeri haline dönüşmüştür. Adeta Concorde Meydanı'ndaki sosyal yaşamı andıran Taksim bahçesindeki bu yeni hali De Amicis 17 Temmuz 1899 yılında La Moniteur Oriental'de şöyle açıklamıştır;

Pazar öğleden sonraları park insanlar ve arabalarla dolar. Pera'nın renkli dünyası bira bahçeleri, kafeler, eğlence yerlerine taşar (Çelik, 1994, s.57).

Parkta öğleden sonraları müzik eşliğinde Fransız ve İtalyan toplulukları operetler sergilenmektedir. Parktaki bu yeni sosyal ortamı polis ahlaka aykırı bulmuş ve Müslüman kadınların parkta araba içinde veya yaya dolaşimleri yasaklanmıştır (Ergin, 1927, s.40). Tamamlanması uzun süren bahçe Osmanlı gelenek ve ahlak kurallarına aykırı olmaları nedeni ile Müslüman kadınlara yasaklanmıştır.

Altıncı Daire İdaresi Taksim Bahçesi'nden sonra bir diğer bahçeyi 1877 yılında, Tepebaşı'nda oluşturmuş (*Petit Champs de Morts*) ve bu bahçe de Pera halkının hizmetine açılmıştır. Gezin Ubicini'nin kayıtlarına göre Pera halkı akşam işlerinden evlerine dönerken *Petit Champs de Morts*'dan geçerek olan biteni izlemektedir.

İstanbul yarımadası ise ilk parkına kavuşmak için 50 yıl beklemek zorunda kalmıştır, ta ki Cemil Topuzlu Topkapı dış bahçesini Park dönüştürene kadar (Çelik, 1994, s.58).

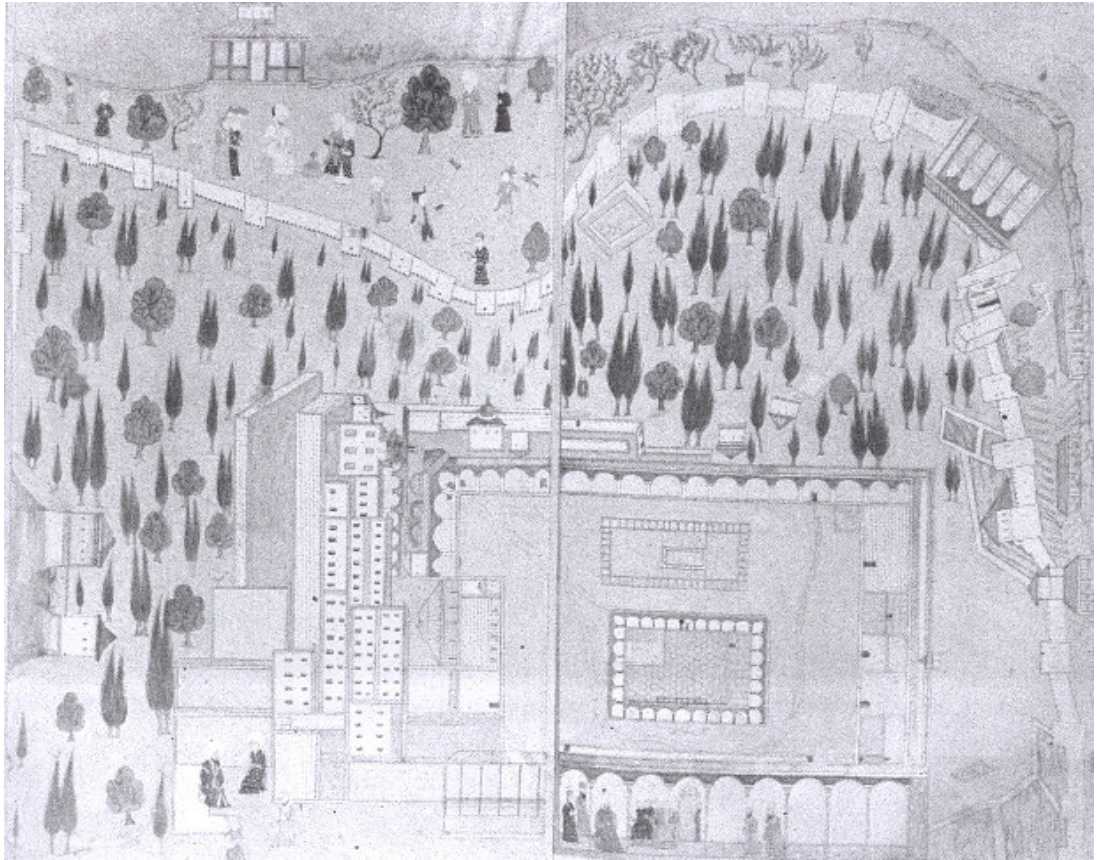
Topuzlu, Osman Ergin'in kitabında yer alan ifadesinde şehreminliği döneminde kent peyzajına yönelik yapmak istediği çalışmaları şöyle özetlemiştir;

“Gülhane parkı dışında mezbele halinde bulunan Sultan Ahmed meydanı da “Squar” ta'bir edilen bir bahçe suretinde tanzim eylediğimiz gibi Bayezid ve Fatih ve Kadıköy ve Üsküdar ve İstanbul'un diğer münasib cihetlerinde vücuda getirilecek bahçelerin projelerini ihzar eyledik. Peyderpey inşaata ibtidar edilecektir” (Ergin, 1996).

5.4.1 Gülhane Parkı

Gülhane Parkı, Fatih Sultan Mehmet zamanında, Yeni Saray adı ile kurulan, Sur-i Sultani'nin çevrelediği, [Topkapı Sarayı](#)'nın dış bahçesi olarak kullanılmakta ve içinde bir koruyu ve [gül](#) bahçelerini barındırmaktadır. Kauffer'in çizdiği İstanbul planında, Bab-ı Hümayun ve Bab-us Selam arasındaki birinci avlu ile Marmara denizi kıyısı arasında kalan bu alan, “Has Bahçe” olarak adlandırılmaktadır. Alay Meydanı olarak da adlandırılan bu alana, Bab-ı Hümayun kapısından, halk atla girebilmekte ve gezebilmektedir (Albayrak, 2000). Bu alan saraya hizmet veren çeşitli yapılarla çevrenmiştir. Meydanın Marmara Denizi tarafında has fırın, hastane binaları, yolun sol tarafında ise silahhane, darphane ve Aya İrini Kilisesi bulunmaktadır (Aydın,1993). Has Bahçe padişahın avlanma ve sportif aktiviteleri için kullandığı özel bir bahçe olmanın yanı sıra döneminde çiçek meyve ve sebze bahçelerinin de bulunduğu, Kanuni döneminde yazılmış hünernameden bilinmektedir (Şekil 5.16).

Bu alan da aynı zamanda döneminde bilim ve sanat öğretimi yapılan atölyeler bulunmaktadır. Bu atölyeler, Mimar Sinan, Mimar Mehmet gibi önemli sanatçıların yetiştiği bir akademi akademisi niteliğindedir (Evyapan, 1972). Has Bahçe’de eğitim setlendirilmiştir. Burada kurulan “safa bahçeleri” Marmara Denizi’ne ve Boğaz’a bakmakta, ve denizden meltem rüzgarlarını almaktadır (Evyapan, 1972). Fatih zamanında başlayan çiçek ilgisi, diğer padişahlar döneminde de devam etmiş, çiçek türlerinin en iyileri seçilmiştir. Edirne’den gül, Halep’ten zambak, Maraş’tan sümbül soğanı, Kırım’dan lale soğanları getirtilmiştir (Evyapan, 1972).

Şekil 0.15: Topkapı (Yeni Saray) Topluluğu (Evyapan, 1972)

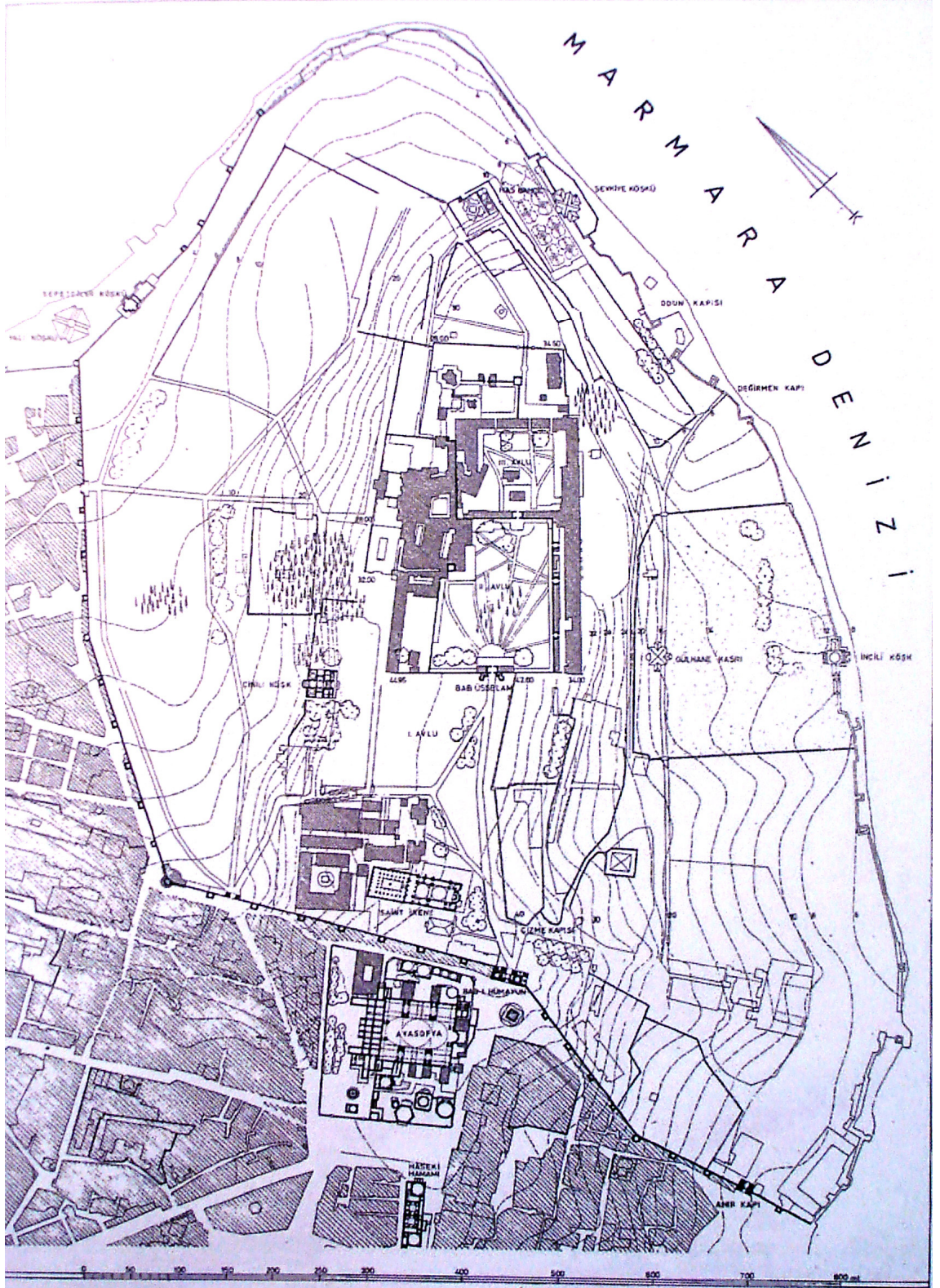
1819’da çizilmiş plan Topkapı Has Bahçesi’nin Türk bahçesi özelliklerinden uzaklaşmadığı görülmektedir. Evyapan’ın Eski Türk Bahçeleri yayınında 1840 yılında bahçenin Alman bir mimar tarafından düzenlendiği belirtilmekte, 1855’te ise klasik stilde tasarlandığı Türk niteliklerinden uzaklaşarak Batılılaşma etkisi ile dönemin Avrupa mimarisinin klasik tarzını yansıttığı üzerinde durulmuştur, Avrupa

etkisinin en çok gözüktüğü yerler safa bahçeleridir (Evyapan, 1972). Bugünkü Gülhane Parkı'na inen yol üzerinde saray bağı ve sebze bahçeleri yer almaktadır. Elde edilen bahçe ürünlerinin fazlası satılmakta ve kârı bostancıbaşı tarafından padişaha sunulmaktadır. Saray çiçekleri ise 17 farklı çiçek dükkânına satılmaktadır. Saray bahçelerinin içinde barınan fonksiyonel bahçeler ve safa bahçelerinin birlikteliği, Avrupa örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır. 17. ve 18. yüzyılda da örneklerini veren sebze bağı, meyvalığı ve koruluğu ile kendine yeterli park ve bahçeler bir yönden Topkapı gibi Türk saray toplulukları ile paralellik gösterirler. Fakat Avrupa örneklerinde yapı, geniş arazinin içinde, arazi ile fazla ilgi kurmaksızın yapılırken, Türk örneklerinde bahçeler, saray yapıtlarını izlemiş olup, önce yapıt sonra bahçe gelmiştir (Evyapan, 1972).

17. yüzyılda bahçe Topkapı Sarayı'nın dış avlusunun planı geometrik bir esas eksen veya ona dik ikinci bir eksene dayanmaktadır (Şekil 5.17). Bahçe bu eksenler etrafında kurulmuştur. Parterler yükseltilmiş mermer veya taş kaldırımlı yollar ile çevrilmiştir. Eksenler su oyunları ile zenginleştirilmiş olup iki eksenin kesiştiği nokta çoğunlukla bir havuz ile belirtilmiştir; köşk, kamelya veya sel sebil motifleri ile sonlandırılmıştır. Bu motifler yükseltilmiş teras üzerine oturtulmuş olabilirler. Parterler dört köşe ve taştan çerçeveler içine alınmış çiçek sandıkları ile süslenmiştir. Mimari unsurlar klasik Türk stilindedir (Gültekin, 1994). 18. yüzyıl başında su oyunları zenginleşmiş ve tekne etekleri dantela şeklinde kıvrılarak kendilerini belli etmişlerdir. Eksenel bahçe düzeni değişmemekle beraber plan serbestleşmiştir (Gürkan, 2005). Geç 18. yüzyılda İtalyan etkileri dikkati çekmektedir. Taş ve teras bölümler azalmış, çemenzar ve parterler büyümüştür. Yüzyılın sonlarına doğru ise yabancı etkilerin kökleşmiş olduğu görülmektedir (Gültekin, 1994). Havuzla ve köşkler üzerindeki barok etki çiçek ve tarla motiflerinde de göze çarpmaktadır (Gürkan, 2005).

19. yüzyıla gelindiğinde bahçe düzenindeki sadelik iyice bozulmuş Avrupalı bahçıvanların yanlarında getirdiği yeni bahçe elemanları yanında eski motifler kurgusuz bir şekilde uygulanmaya başlamıştır (Evyapan, 1972). 1839'da Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat Fermanı'nı okuduğu Gülhane daha sonraları ihmale uğramış, 1853'te padişahın Dolmabahçe Sarayı'na taşınması, 1860 yangını ve daha sonra Avrupa demiryolunun Sirkeci'ye Sarayburnu'ndan geçerek gelmesi üzerine

parkın ağaçları sökülüş, köşkleri ise giderlerinin fazla olması nedeni ile yıkılmış, bu alan “Bitli Kağıthane” adını almıştır (Evyapan, 1972).

Şekil 0.16: Topkapı Sarayı kompleksi planı (Evyapan, 1972)

Kıyıda ilk köşk olan Mermer Köşkün yerinde yapılan ve hala mevcut olan Sepetçiler Köşkü, ve şimdi hiçbir izi kalmamış kıyı sarayları vardır. Bunlardan bazıları 1. Mahmud'un Mahbudiye Kasrı, Serdab Köşkü, Silahdar Köşkü, Telhis Köşkü, Sinan Paşa Köşkü, Hekim Paşa Köşkü, Adalet Köşkü, Kara Mustafa Paşa Köşkü, Kanuni Sultan Süleyman'ın İncili Köşkü, aynı dönemden Mimar Sinan'ın yapıtı olan Yalı Köşkü'dür (Evyapan, 1972).

Topuzlu'nun düzenlemeleri:

Cemil Topuzlu, Topkapı Sarayı, Alay Köşkü ve Sarayburnu arasında yer alan, bu çıplak araziye halkın temiz hava alabileceği ve gezebileceği bir parka dönüştürmek üzere 1912 yılında Hazine-i Hassa'dan almıştır. Parkın tasarımını, o dönemde bahçe tasarımı konusunda uzmanlaşmış olan Monsieur Deruvan'a yaptırmıştır. Topuzlu, tasarımda yer alan ve parkın ana arteri olarak nitelendirilebilecek geniş yolun yapılması için 4 büyük asırlık ağacın kesilmesi üzerine İstanbul basınından büyük tepki almıştır. "Cemil Paşa bahçe yapıyorum diye İstanbul'daki asır dide ağaçları kesiyor"ve benzeri başlıklı çeşitli makaleler yayınlanmıştır (Topuzlu, 1994).

Mimar Kemalettin de 3 Mart 1913 tarihinde Türk Yurdu dergisinde yayımladığı makalesinde Topuzlu'nun yıkımlarını şiddetle eleştirmiştir;

"Ey İslamın en muhteşem şehri! Dünyanın en kıymetli ve ehemmiyetli parçası! Avusturya'nın Viyana'sına vâsıl olmağa diğer suretle sarf olunan paralarımız yetişemediğinden seni Romanya'nın Bükreş'ine benzetmeğe çalışıyorlar. Tekmîl mukaddesâtını yıkarak âsâr-ı dide ağaçlarını keserek, ölülerinin kemiklerini kırarak⁸ enkazını bir başdan öbür başa yarmak istedikleri bol ve çirkin, uzun ve kasvet-engiz yolların altına gömecekler." (Kemalettin, 1913)

Park içindeki binalar yıktırılmış, bostanlar kaldırılmış ve Topuzlu'nun Fransa'dan getirttiği 20.000 ağaç alana dikilmiştir (Topuzlu, 1994). Arkeoloji Müzesi Müdürü Halil Bey Cemil Topuzlu'yu alanın manzarasını bozduğu gerekçesi ile şikayet etmiştir. Topuzlu'nun Parkı güzelleştirme gerekçesi ile yaptığı yıkımlar, alandaki dört büyük kışlanın yıkılmasıyla devam etmiştir (Topuzlu, 1994).

⁸ Mimar Kemalettin'in bu ifadesi, Topuzlu'nun isteği üzerine Topkapı Sarayı'nın set duvarlarını yıkımı sırasında bir kadın iskeleti ve mücevher parçaları meydana çıkması üzerine söylenmiş olabilir. Bu eşyalar müze müdürlüğüne teslim edilmiş ve çıkan iskeletin zamanında öldürülerek eşyalarıyla gömülmüş bir kadın iskeleti olduğu anlaşılmıştır (Topuzlu, 1994, 134).

Şekil 0.17: Gülhane Parkı'nda 1913 yılında ortaya çıkarılan kalıntılar (Koçu, 1960)

Sarayın set oluşturan duvarlarının yıkımı dönemin Fransız elçisinin karısı Madam Bonpar'ın tepkisini çekmiş ve “Cemil Paşa İstanbul'un asariyatıklarını berbat ediyor” şeklinde saraya bildirmiştir. Bunun üzerine Topuzlu'ya Hazine-i Hassa'dan üzerinde “Sarayın civarını tahrip ediyorsunuz, setlerin yıkmaktan kat'iyyen vazgeçin” yazılı şiddetli bir tezkere gelmiştir. Topuzlu tezkere ve ricalara aldırmayarak yıkıma devam etmiştir. Setlerin yıkımı sırasında ortaya çıkan kilise harabesi ve sütunlu sarnıç toprak altından çıkartılmış temizletilmiş ve eski bir çeşme taşı da sarnıç duvarına konularak belediye tarafından yapıldığına dair bir yazı konulmuştur (Şekil 5.19). Bu yazı halen çeşmenin üzerinde bulunmaktadır.

Şekil 0.18: Park Sarnıcı yanındaki çeşme

Park içinde hafriyat sonucu çıkan kalıntılar üzerine çalışmış olan Unger, Topuzlu'nun Gülhane Parkının yeniden düzenlenmesi adına yaptığı bu hafriyatın üç devrede gerçekleştiğini bildirmektedir (Gürkan, 2005, 16). 1913 yılında Soğukçeşme kapısı-Demirkapı arasında kazı yapıldığını ve Park Sarnıcı'nın bulunduğunu, Kasım 1913'ten sonra Sarayburnu ve Gotlar Sütunu'nun bulunduğu yokuşu içine alan bölgenin park haline getirildiğini, çıkan antik buluntulardan birinin, Gotlar Sütunu'nun batısında, Bizans ve Türk Karışımı temellerin Türk saray kalıntılarıyla örtülmüş olarak bulunduğu yerde, diğerinin Sarayburnu'ndaki surların yıkıntısı ve önündeki molozun kaldırıldığı yerde olduğunu anlatır (Tezcan, 1989, 26) (Şekil 5.18).

Topuzlu'dan sonraki gelişmeler:

Toplam alanı 163 dönüm kadar olan parkın girişinde sağ tarafta İstanbul şehremini ve belediye başkanlarının büstleri vardır. Ayrıca, Sarayburnu kısmında [Atatürk](#)'ün Cumhuriyetten sonra dikilen ilk [heykeli](#) ([3 Ekim 1926](#)) bulunur (Yaltırık, 1994). Heykel, Avusturyalı mimar Kripel tarafından yapılmıştır. Parkın ortasından iki yanı ağaçlı yol geçer. 2001 yılı Temmuz ayında başlayan yeniden düzenleme çalışmaları öncesinde; parkın ortasından geçen bu yolun sağında ve solunda çeşitli gazinolar, dinlenme yerleri, yazın kukla temsilleri veren bir tiyatro, çocuk bahçesi, küçük bir hayvanat bahçesi, kahvehaneler, Tanzimat müzesi, botanik bahçesi, Aşık Veysel Şatiroğlu heykeli ve akvaryum olan sarnıç bulunmaktadır (Gürkan, 2005, 16). Boğaza doğru kıvrılarak inen yokuşun sağında ise Romalılardan kalma Gotlar sütunu vardır. Parkın Sarayburnu kısmı eskiden Sirkeci demiryolu hattı üstünden bir köprüyle ana parka bağlıydı. Bu kısım sonradan sahil yolu (1958) ile parktan ayrılmıştır (Yaltırık, 1994).

Gülhane Parkını yenileme çalışmaları, Sega İnş.Taah.Aş. 'ye ihale edilerek, 2000 yılında başlamıştır (Gürkan,2005). 1. Derece sit alanı olan bu bölge günümüze kadar yapılan niteliksiz ilaveler ve çeşitli sosyal etkinlikler sonucu bakımsız kalmış ve özgün niteliğini yitirmiştir.

Şekil 0.19: Gülhane Parkı'nın yeni düzenlemesi

Düzenleme çalışması sonucunda parkın iki kapısını birbirine bağlayan ana arter trafiğe kapatılarak yayalaştırılmış ve gezinti yoluna dönüştürülmüştür. Parkın genel planına dokunulmadan yaya yollarındaki kaplama malzemeleri ve bordürler yenilenmiş, hayvanat bahçesi, Park ve Bahçeler Yemekhanesi, Gülhane Şefliği, Tanzimat Müzesi ve bunlara bağlı idari birimler kaldırılmıştır. Alemdar Caddesi yönünden girildiğinde solda Alay Köşkü önünde fiskiyeli bir havuz yapılmıştır (Gürkan,2005). (Şekil 5.20)

Bitki envanteri çalışmalarında 1796 adet ağaç, ağaçcık ve çalı tespit edilmiş olup, bunların 449 adedi anıt aday ağaç olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na tescil edilmiştir. Bitkilendirme çalışmalarında fidan, lale soğanı ve mevsimlik çiçekler dikilerek parkın çim ekimi de tamamlanmıştır. Gülhane Parkı 2003 yılında halka açılmıştır (Şekil G1,G.2).

Gülhane Parkı içindeki yapılar:

Gülhane Parkı içinden geçen deniz surları Ahırkapı'dan başlayarak Sirkeci istasyonu civarında, bugün var olmayan yalı köşküne kadar devam etmekte ve Marmara sahil surları adını alarak Saray'ı çevreleyen Sur-i Sultani ile birleşmektedir (Şekil G.3, G.4). kentin savunmasında önemli rol oynayan bu surlara zaman içinde ekleme ve çıkarmalar yapılmış ve yapılan değişiklikler, surlar üzerinde bulunan kitabeler ile belirtilmiştir. Özellikle Osmanlılar döneminde surlar üzerlerine, önlerine, gerilerine

yazlık, harem denilen köşkler yapılmıştır (Tezcan, 1989, s.19). Saray alanına Demirkapı, Otlukkapı ve Bab-ı Hümayun olmak üzere 3 kapıdan girilebilmektedir. Sur-i Sultani'nin yapımı 883 H. Tarihli yazmaya göre 1478-79 tarihlerinde tamamlanmıştır. Bu alan içinde E.Chishull'e göre 1699 yılına Yunan klisesi Hagios Demetrios'un kalıntıları halen bulunmaktadır (Müler Wiener, 1998, s. 495-496).

Surlar günümüze kadar 4 yapım sürecinden geçmiştir. İlk dönem Byzantion kentine aittir. Akrapol tepesi üzerinde gelişen ve kenti saran 27 kuleli sur üzerinde o dönemde varlığı kesin olarak bilinmeyen 3 adet kapı olduğu düşünülmektedir. Müler Wiener; bunları 'Trakisches Tor' (Trakya Kapısı), 'Khalkoprateia (Bakırcılar Kapısı), 'Tzykalareia kapıları olarak adlandırır. Demirkapı'nın güneyi ile demiryolu arasında bulunan sarnıçta Rumeli demiryolu inşaatının hafriyatı sırasında aynı döneme ait sur kalıntıları bulunmuştur (Tezcan, 1989, s.38).

İkinci dönem Septimus Severus dönemi (MS 193-198) surlarıdır. Bu surların bugünkü Bahçekapı (Neorion) limanından başlayarak, Costantinus Forumu'nun doğusundaki tepeden kentin batısına doğru giderek kentin ortasında dikdörtgen bir meydan tanımladığı tahmin edilmektedir (Tezcan, 1989, s.39). Üçüncü döneme gelindiğinde; surlar, İmparator Constantinus (MS 324-337) iktidar mücadelelerinde Byzantion'un desteklediği rakibi Licinius'u 324'de yenmesi üzerine yıkılarak kentin etrafını çevreleyen 13 Stadion ölçüsünde genişletildi (Tezcan, 1989, s.39). 1 Stadion'un 185 metre olduğu düşünüldüğünde bu büyümenin yaklaşık 2405 metre olduğu anlaşılmaktadır (Mayer, 1943, 73). Dördüncü dönem ise Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonraki dönemi kapsamakta ve II. Theodosius'un (MS.408-450) kentin dış göçlerin tehdidi altında olması nedeni ile surları batıya doğru 1300-1400m batıya almasını kapsar.

İnciyan, Bizans belgeleri ve yapılan hafriyatlardan elde edilen sonuçlara göre sahil surları üzerinde bu döneme ait kapılardan Değirmenkapı'nın adı bilinmemekte, Demirkapı'nın adının Mangana kapısı olması ihtimali üzerinde durulmakta, Sinan Paşa Köşkü'nün güneyinde tespit edilen 4 kapının adı bilinmemekte ve Topkapı'nın o dönemdeki ismi Aya Varvara Ark Kapısı veya İmparator Kapısı olarak tespit edilmiştir (İnciyan, 1976, 29).

Şekil 0.20: Soğuksu Kapısı

Fatih 1453’de İstanbul’un fethinden sonra Sur-i Sultani’yi 1478-1479 tarihleri arasında ve daha sonra ise ikinci avluyu içine alan ve en içte Saray’ı çevreleyen duvarı yaptırmıştır (Tezcan, 1989, 16). Eldem, kara tarafındaki kapıları: Otluk Kapısı, Bab-ı Hümayun, Soğuk Çeşme Kapısı, Demirkapı; deniz tarafındaki kapıları ise: Topkapı, Değirmen Kapısı, Balıkhane Kapısı olarak tanımlar (Eldem Topkapı Sarayı, 8) (Şekil 5.21).

Sarayburnu tarafında Topkapı Sarayı’nın kuzeyinde bulunan Gotlar sütunu 4. yüzyıla tarihlenen bir dikilitaştır (Gürkan, 2005,31) (Şekil 5.22). Üç kademeli yüksek bir kaide üzerinde 15 metre yükselen mermer sütunu bir Korent sütun başlığı ile son bulur. Müler-Weiner yapıldığı dönemde üzerinde Byzas’ın heykelinin bulunduğunu tasvirler (Müler-Wiener, 1988, 53). Üsküdar’a bakan cephesinde üç satır olarak yazılmış ve bugün kazınmış olan ve hangi imparator adına yapıldığı bilinmeyen, Latince kitabede “Gotlara karşı kazanılan zaferin şükranı olarak yardımcı Tyche (talihe)” anlamına gelen bir yazı bulunmaktadır (Gürkan, 2005, 31).

Şekil 0.21: Gotlar Sütunu

İnciciyan bu sütunun İmparator Iustianos döneminde, İtalya’da Gotlara karşı kazanılan zaferin anısına dikildiğini ve tepesinde bir rasathane olduğuna dair bir rivayetten söz eder. 1. Dünya Savaşı’ndan uzun yıllar bu alanda arkeolojik kazı çalışmaları yapmış olan E. Mamboury Quartier des Manges isimli kitapta bu sütunu Septimus Severus’un inşa ettirdiğini ve Theatrum Majus (Büyük Tiyatronun) spinasına ait bir parça olduğunu savunur.

Arkeoloji Müzesinin kuzey batısında konumlanan Park Sarnıcı, Topuzlu’nun 1913 yılındaki set duvarlarının yıkımı sırasında ortaya çıkartılmıştır (Şekil 5.23). Sarnıcı ilk olarak yayınlayan Wulzinger Bizans dönemine ait sarnıcı, 12 sütunlu 17.37 x 12.37 m ölçülerinde ve 7m derinliğinde, üç sütun dizisi ve 4 nefe ayrılmış bir yapı olarak tasvirlemiştir (Tezcan, 1989, 226).

Ziyaretçilerin ulaşabilmesi için merdivenli bir giriş yapılmıştır. Su seviyesi sütunlar üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır. Wulzinger’e göre sarnıcı boşaltmak için kuzey

batı tarafında yerden 1.03 m yükseklikte ve 1.87m genişlikte bir delik açılmıştır. Bu makalede sütunlar, başlıklar ve kaideler üzerinde rastlanan taşçı işaretleri de verilmiştir (Tezcan, 1989, 226). Dışta 5 kemer açıklığı şeklinde görülen payandaların araları demir bölmeli cam kapılarla kapanmış, sarnıcın üstünede beton atılmıştır. Giriş cephesinde duvar örgüsü içinde iyon tipinde bir sütun başlığı kullanıldığı ve sarnıcın önünde, dış mekânda yapıyla ilişkisiz kesik piramit şeklinde bir sütun başlığı görülmektedir (Tezcan, 1989, s.226).

Şekil 0.22: Park Sarnıcı

Park Sarnıcının restorasyon çalışmaları “ Gülhane Parkı Tarihi Yapı Onarımı ile 1. etap Çevre Düzenlemesi Tamamlama İnşaatı İşi” kapsamında 2003 yılında yapılmıştır. Restorasyon sonucu yapıya sonradan eklenmiş özgün olmayan akvaryum kaldırılmış, 12 sütun, kemer ve kubbeler temizlenmiş ve özgün olmayan yapı elemanları kaldırılmıştır. Ziyaretçiler için olan merdiven paslanmaz çelik olarak değiştirilmiş, payandaların aralarına ise paslanmaz çelik kapılar yapılmıştır (Şekil 5.23).

Park içinde bulunan Bizans dönemine ait eserlerden en önemlisi 2 metre boyunda mermerden yapılmış olan Meryem İkonası'dır (Gültekin, 1994). Gülhane Meryemi olarak bilinen bu eser bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

Bizans dönemi'nde Birinci Basileos tarafından 867-886 yılları arasında yaptırılan Manganlar Saray'ı Akropolün doğu tarafında Demir kapı ile İncili Köşk arasında konumlanmaktadır. 1871 yılında Rumeli Demir yolunun döşenmesi sırasında bu yapının 3 nef ve buna bağlı iki yan kattan oluşan deniz tarafındaki uzantısı ortadan kalkmıştır (Tezcan, 1989, 117).

Konstantinos Monomakhos tarafından 1042-1054 yılları arasında yaptırılmış olan Hagios Georgios Manastırı'nın fetihten sonra derviş tekkesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Demangel ve Mamboury'nin 1921-1923 yılları arasında yaptıkları kazılar sonucunda manastır kompleksinin tüm alt yapısı ortaya çıkartılmış ve Le Quartier Des Manges isimli yayınlarında belirttiklerine göre:

İnce, uzun dikdörtgen şeklinde uzanan, büyük ayaklarla taşınan kemerli tonoz ve kubbelerle örtülü muazzam alt yapıdır. Uzunluğu 79.36 metre olup, genişliği 21 metredir. Manastır ve klisenin şemaları farklıdır. Klisenin zemin planı yunan haccına benzeyip ortada merkezi kubbe ve dört köşe kubbesi olarak düşünülmüştür (Demangel, "el al, 1939, s.26).

Manastır kısmı ise kalın bir duvarla iki nefe ayrılmış ve bölümlerin üzeri altın kubbe ile örtülmüştür. Manastır ve kilise kısmı 19.25 metre ölçüsünde beşik tonozlu uzun bir mekanla bağlanmıştır.

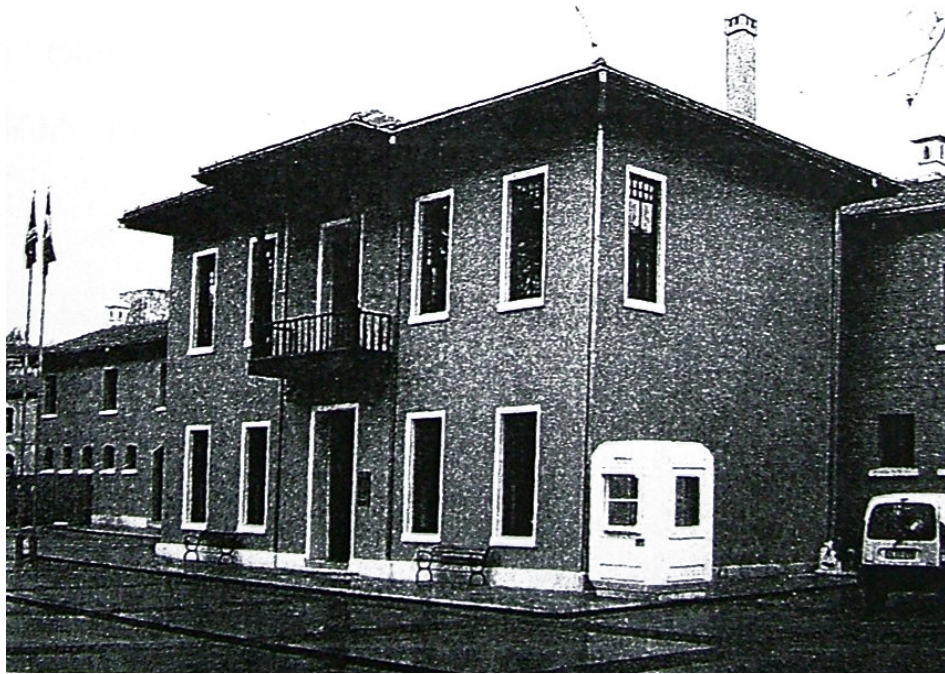
Bizans dönemine ait ve manastır kompleksine dâhil olan Hodigitria Vaftizhanesi, Mamboury'nin planına göre kilisenin önünde kuzeybatı yönünden uzanan dikdörtgen şeklindeki avlunun tam ortasına yerleştirilmiştir. Duvar kalınlığı 1.5m bulan üstü kubbe ile örtülü sekizgen bir yapı olduğu ve avlusunda bir vaftiz havuzu olduğu tespit edilmiştir. Mamboury'e göre vaftizhane ve manastır aynı döneme, 11. yüzyıla tarihlenmektedir (Gültekin, 1994). Bugün ise vaftizhane ait hiçbir iz mevcut değildir (Tezcan, 1989, s.108).

15. yüzyılda dönemin vezir-i azam-ı İshak Paşa tarafından yaptırılan İshakiye Kasrı 19. yüzyıl başlarında fazla masraf sebep olması nedeni ile harbiye nazırı İshak Paşa tarafından yıktırılmıştır.

Cephane meydanından girince dikkati deniz yönündeki lahna taşı ve kara yönünde konumlanan bamya taşı dikkati çeker (Gültekin, 1994,32). Lahna taşı⁹ 1791 yılında III. Selim adına dikilmiş olup Hattat Yesari Efendi tarafından hazırlanmıştır, Bamya taşı ise 1811 yılında kazasker Mustafa izzet Efendi tarafından yazılmış olup, II. Mahmut adına dikilmiştir (Arseven, 1928, 14-15).

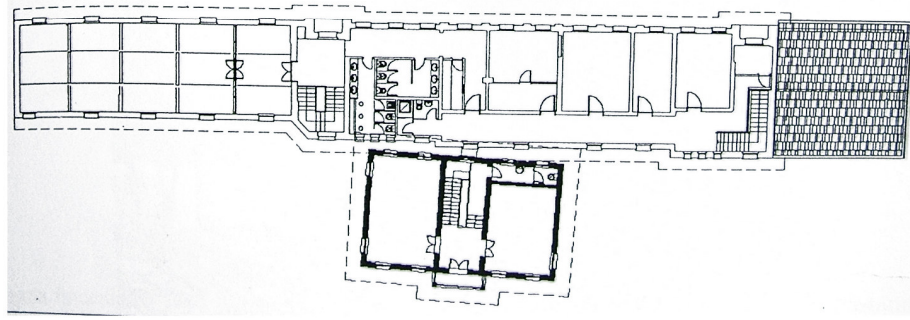
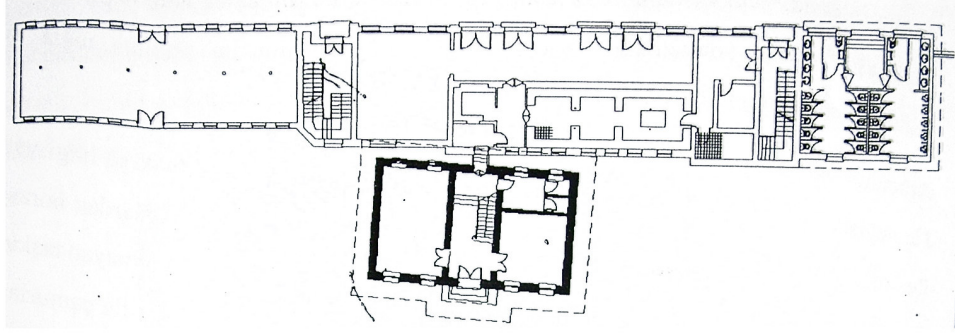
Cephane Meydanından otluk kapısına gidilirken II. Mahmut tarafından inşa edilmiş olan Teşvikiye Hastanesi, eski Gülhane Rüşdiyesi ve otluk kapısı bitişiğindeki askeri terzihane de bu bölgede konumlanan binalardandır. Gülhane meydanının saraya yakın olan kısmında, saray hizmetlerine ait hastane 1855 yılında, Kırım Harbi sonunda geliştirilmiştir. Bu bina daha sonra Gülhane hastanesi haline getirilmiştir (Eldem ‘ve diğerleri’, 1982,14).

Gülhane Parkı’nın kuzey batısında, askeri idare binasının arkasında konumlanan, bugünkü kullanımı ile İstanbul Turizm Atölyesi (İTA) restorasyondan önce Park ve Bahçeler Müdürlüğü Binası olarak kullanılmaktadır (Şekil 5.24). İki katlı kargir yapının zemin kat tavanı volta döşemelidir. Bu yapının arkasında Askeri Binaya geçilmektedir (Şekil 5.24).

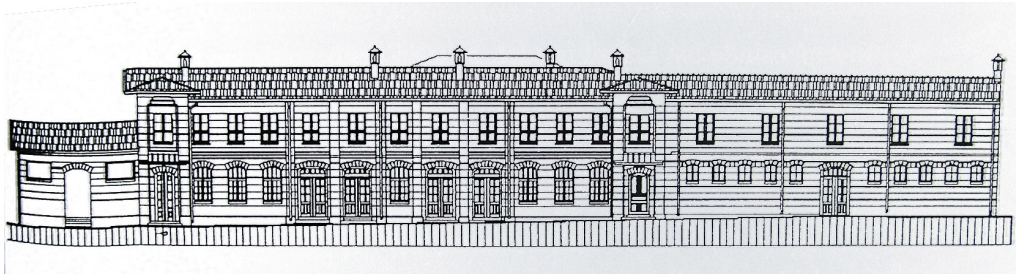
⁹ Lahana olarakta tabir edilir.

Şekil 0.23: Park ve Bahçeler Müdürlüğü Binası (Gürkan, 2005)

Şekil 0.24: Park ve Bahçeler zemin kat planları (Gürkan, 2005)

Askeri Binanın alt katı, 2003 yılında gerçekleştirilen restorasyon projesi öncesinde Tanzimat müzesi, pastane ve yemekhane, üst katında ise idari bilmilerin yer aldığı bilinmektedir (Şekil 5.25). Restorasyon sonrasında bu yapı İstanbul Büyükşehir Belediyesinin alt birimi olan “Mahalli İdareler Koordinasyon Merkezi” olarak kullanılmaktadır (Şekil 5.26).

Şekil 0.25: Askeri Bina giriş cephesi (Gürkan, 2005)

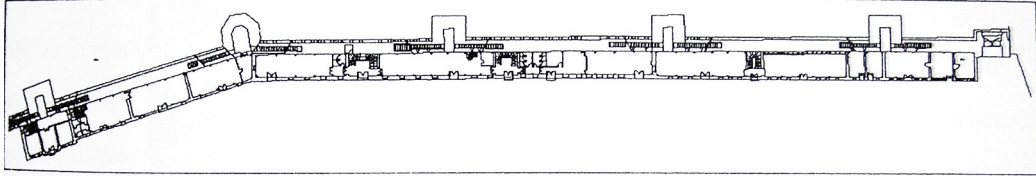
Ahır yapıları Demirkapı'dan Gülhane Parkı'na girildiğinde yolun sağındaki su duvarına paralel olan sokakta yer alır.yapıların bir cephesi sur duvarına bitişik, diğer cephesi ise sokağa açılmaktadır. Hazırlanan Restorasyon Projesine göre alt katlarda içlerinde yalakların ve hayvanların bağlanması için halkaların bulunduğu bölüm sergi amaçlı kullanıma açılmış, yalnızca tek bir bölüm özgün haliyle bırakılmıştır (Şekil 5.28, 5.29). Ahır binalarının arka cephesi surların seyirdim teraslarına bakmaktadır.

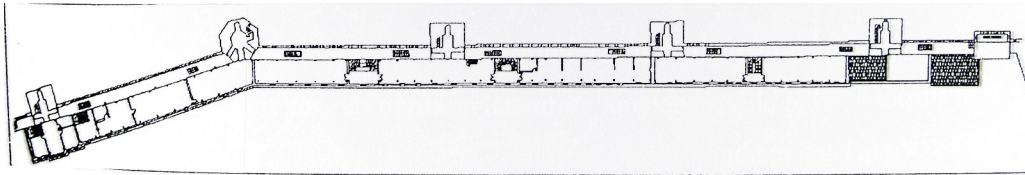
Şekil 0.26:Ahır Binaları 2003 (Gürkan, 2005)

Şekil 0.27: Ahır Binaları 2005

Şekil 0.28: Ahır Binaları zemin kat planı (Gürkan, 2005)

Şekil 0.29: Ahır Binaları üst kat planı (Gürkan, 2005)

Fatih Sultan Mehmet döneminde yaptırılan ve Gülhane Parkının orta kapısından içeri girmeden ziyaretçileri karşılayan Alay Köşkü, Topkapı Sarayı'nın dış suru üzerinde, padişahların geçit yapan alayları seyretmesi için yaptırılmıştır. İlk olarak fatih devrine yapılan ahşap köşk asırlar boyunca tamir ve tadil edilmiş, günümüze 16. yy'da yapılan ahşap köşkten eser kalmamıştır (Koçu, 1960). Bugünkü binanın pencere kemerlerinde bronz harflerle yazılan kitabede II. Mahmud tarafından

kendisinden önce varolan bir köşkün yerine 1225 (1810) veya 1235 (1819)'da yapıldığı yazmaktadır (Eyice, 1994, 177). Eyice Keçecizade İzzed Molla tarafından yazılan bu tarihlerin çözümlemesinde farklı fikirler önesürüldüğünü fakat noktalı harfleri toplama yöntemine göre yapılan hesaplamada 1235 tarihinin elde edildiğini ve bu tarihin kabul edildiğini belirtmiştir (Eyice, 1994, 177). Alay Köşkünün mimarı bilinmemekle beraber, Eyicenin tahmini, köşkün Batı Avrupa üslubunda oluşu ve erken 19.yy'la tarihlenmesi nedeni ile Kirkor Amira Balyan (1764-1831) tarafından yapılmış olabileceğidir (Şekil 5.30, 5.31).

Üzeri geniş saçaklı, kurşun kaplı, soğan şeklinde bir kubbe ile örtülü köşkün bugünkü binasına Gülhane Parkı'nın içinden geniş bir rampa ile çıkılmaktadır. Bu çatı örtüsü içeriden kubbe olarak algılanır. Köşkün cephesi mermer levhalarla kaplanmıştır. Köşkün yedi penceresi üzerindeki yayvan kemerler siyah mermer kaplanmış olup her birinde bir beyit olmak üzere bronz harflerle tarih manzumesi yapılmıştır (Şekil G.5, G.6, G.7).

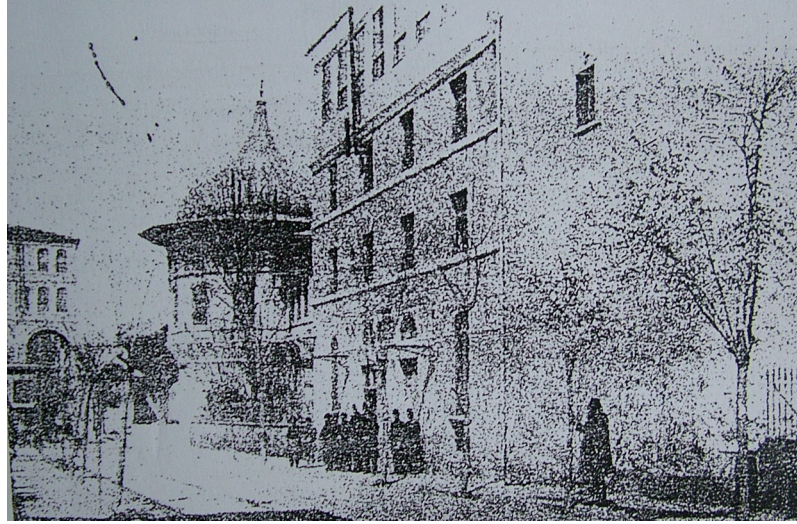
Şekil 0.30: Alay Köşkü, 1929 (İMP aşivi)

Şekil 0.31: Alay Köşkü, 2008

Pencerelerde önceden altın yaldızlı oldukları anlaşılan dökme demir şebekeler vardır. Sofa ve esas salonun kubbesi ve tavanı kalem işi nakışlarla bezenmiştir (Eyice, 1994, 177). Köşk yuvarlak bir hünkâr salonu ile hizmet binalarından oluşmaktadır.

1855’de Fossatiler tarafından Alay Köşkü ve Soğukçeşme Kapısı arasında yapılan İstanbul’un ilk Telgraphane-i Amiresi’nin, 1866-1867 yıllarına doğru ihtiyaca cevap vermemesi ve Dolmabahçe sarayına yeni bir Alay Köşkü (Pembe Köşk) yapılması üzerine Köşk Telgraf evine eklenerek Merkez Binası’nın üzerine bir kat daha eklenmiştir. İki katlı olan bu küçük yapının bir kenarından burç ile bağlantı kurulmuştur. Fossati bu burcun üstüne konsollara oturan çıkmalı biçimde bir kat ilave etmeği düşünmüştür (Şekil 5.33, G.8). Yandaki iki katlı bina zeminden dört basamakla çıkılan çifte merdivenli bir girişe sahiptir. İçeriye kemerli iki kapı geçit vermektedir. Alt katta yanlarda da kemerli birer pencere bulunmaktadır. 1868-69 yıllarında Posta ve Telgraf işleri birleştirilmiş bu binalarda yetersiz kalmış iki daire daha eklenerek genişletilmiştir. Bu eklemelerden sora Telgraphane Binası hiçbir iz kalmamacasına ortadan kaldırılmıştır (Eyice, 1984, 63-68) (Şekil G.13) (Şekil 5.34)

Şekil 0.32: Telgrafhane, üstüne kat çıkıldıktan sonraki durum (Eyice, 1949)

Telgrafhane de burada çıktıktan ve cadde kenarında ki binası da yıkıldıktan sonra Alay Köşkü uzun süre boş durmuş, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Güzel Sanatlar Birliği'ne tahsis edilmiştir. Bir süre Eminönü Halkevi'nin oyun salonu ve 1945-1946'da İstanbul Eski Eserleri Tescil Bürosu olarak kullanılmıştır. 1938'de Topkapı Sarayı Müdürlüğü'ne bağlanan Alay Köşkü 1959-1960 yıllarında büyük ölçüde bir tamir geçirerek geç tarihlerde yapılmış ahşap bölmeler ve katlar kaldırılmıştır.

Bugün telgrafhane binası Gülhane Parkı'nın kuzeybatı sınırında sur duvarlarına bitişiktir ve günümüzde halen kullanılmaktadır (Gürkan, 2005, 46). İki katlı inşa edilen yapının taşıyıcı sistemi betonarme ve kargirdir (Şekil G.9, G.10). Yapının planda görünen parka açılan kapısı çevre düzenlemeleri sırasında araç trafiğini kesmek amacı ile kapatılmıştır (Şekil G.11, G.12).

5.4.2 Sultanahmet Meydanı

Günümüzde Ayasofya Meydanı ve Sultanahmet Külliyesi arasında kalan Sultanahmet Meydanı, Bizans'ın ve eski İstanbul'un en büyük meydanı olan hipodrom ve çevresi ile kentin genişlemesine merkez oluşturmuş ve kentin tarihine tanıklık etmiştir (Şekil 5.35).

Şekil 0.33: Konstantinapolis Mese yolu restitüsyonu, (Kostof, 1992)

Tarihsel Gelişimi:

Hipodrom ve çevresinin yapımına Septimus Severus döneminde başlanmıştır. Bu alanın tarihi ve siyasi önemi “Bizans’ta, tanrı Ayasofya’ya, imparator saraya, halk da Hipodrom’a sahiptir” sözü ile anlatılmıştır (Cantay, 1991, 82).

İmparator Constantinus döneminde Hipodrom’un yanında Magnum Palatium¹⁰ inşa edilmiş ve saray cochlias¹¹ ile Hipodrom’un locasına bağlanmıştır (Yıldız, 2002, 35). Constantinus bu alana bir de forum yaptırmış saray ve forum arasına mermerlerle bezeli iki revak inşa ettirmiştir. Senato adı verilen, tonozlu bazilika’nın karşısına, annesi Augusta Helena’nın heykelini yerleştirmiş ve bu alan Augusteion adını almıştır (Kuban, 1996, 34). Meydanda Augusta Helena’dan başka I. Theodosius’un üzerinde heykeli olan sütunu, Arkadius’un eşi, Eudoksia’nın bir sütun üzerindeki gümüş heykeli, Büyük Leo’nun heykelli sütunu ve daha birçok heykel bulunmaktadır. İmparator Iustinianus’un kenti yenilemesinden sonra Augusteion’a imparatorun heykelini taşıyan bir sütun dikilmiştir.

Kesin biçiminden emin olunamayan fakat uzun kenarının 150 m civarında olduğu tahmin edilen Augusteion Meydanı’nın, döneminde kentin kamusal merkezidir. Hipodrom’un halkın yoğun kullanımında olması ile bu iki merkezin birleştiği düşünülmektedir. Augusteion dikdörtgeni, Basilika’nın dikdörtgeni ve Hipodrom’un

¹⁰ Büyük Saray

¹¹ dönen bir merdiven

U biçimli meydanı, Million'un önünden kıvrılırken genişleyip, Zeuxippos hamamı ve hipodrom önünde şişen Mese tarafından birbirine bağlanmakta ve kentin tören, kültür ve eğlence alanını oluşturmaktadır.

7. yüzyıl'da sonra kentin tamamı gibi Augusteion'da ihmal edilmiş, anıtlar zaman içinde tahrip olmuştur. 8. yüzyılda Büyük Constantinus'un ve birçok imparatorun heykelinin Augusteion'da ortadaki sütunun üzerinde olduğu bilinmektedir (Yıldız, 2002, 37). Bu tarihten sonra tunç ve gümüş heykeller, Latin döneminde de alandaki tüm taşınabilir öğeler ve değerli kaplamalar yok olmuştur. Ayasofya bölgesinde kazı yapan, Petrus Gyllius'un kitabında, Augusteion'da korient düzeninde 7 sütun olduğunu tespit etmiş bunların kaidelerinin toprak altında kaldığını ve tüm kolon sisteminin yüksekliğinin 14m olabileceğini kolonlar arasındaki açıklığın ise 6 metre olduğunu yazmıştır (Kuban, 1993, s.424) (Şekil H.1).

Fetihten hemen sonra Hipodrom ve çevresinin imar edilmediği ve alanda cirit-gürz talimleri yapıldığı bilinmektedir.1453'te kentin Osmanlılara geçmesinden, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılışına kadar, bu alan 'At Meydanı' olarak anılmıştır. Hipodrom gibi At Meydanı da kentin önemli kamusal alanı olarak kullanılmış saray düğünleri, büyük merasimler bu alanda gerçekleştirilmiş ve sonraları idamlara, kanlı ayaklanmalara sahne olmuştur. Fetih sonrası Hipodrom'daki Sphendone sütunları ve mermer oturma yerleri bir süreliğine kentte yapılacak yeni yapılar için taşocağı olarak kullanılmıştır (Yıldız, 2002, 42). Bizans döneminde Eski Mısır, Yunan, Roma ve Bizans dönemi anıtlarını içeren meydan, Osmanlılar zamanında yapılan Türk ve İslam eserleri ile Akdeniz uygarlıkları havzasının en ilginç açık mekânı olma özelliğini kazanmıştır (Yıldız, 2002, 37).

1491 tarihli Firuz Ağa Camisi, At Meydanı'nın kuzeybatı köşesine yapılan ilk Osmanlı eseridir. Bu alandaki yapılaşma 16.yüzyılda İbrahim Paşa Sarayı'nın inşasını izleyen yıllarda yoğunlaşmıştır. Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan için Mimar Sinan'a 1555'te yaptırdığı Haseki Hamamı¹² alandaki ilk büyük tesistir. Sultan Ahmet Camisi'nin 1609-1617 yılları arasında süren yapımı sırasında At Meydanı inşaattan çıkan topraklarla doldurulmuştur. 8 yıl süren bu inşaat At Meydanı'nın

¹² Diğer adı ile Çifte Hamam

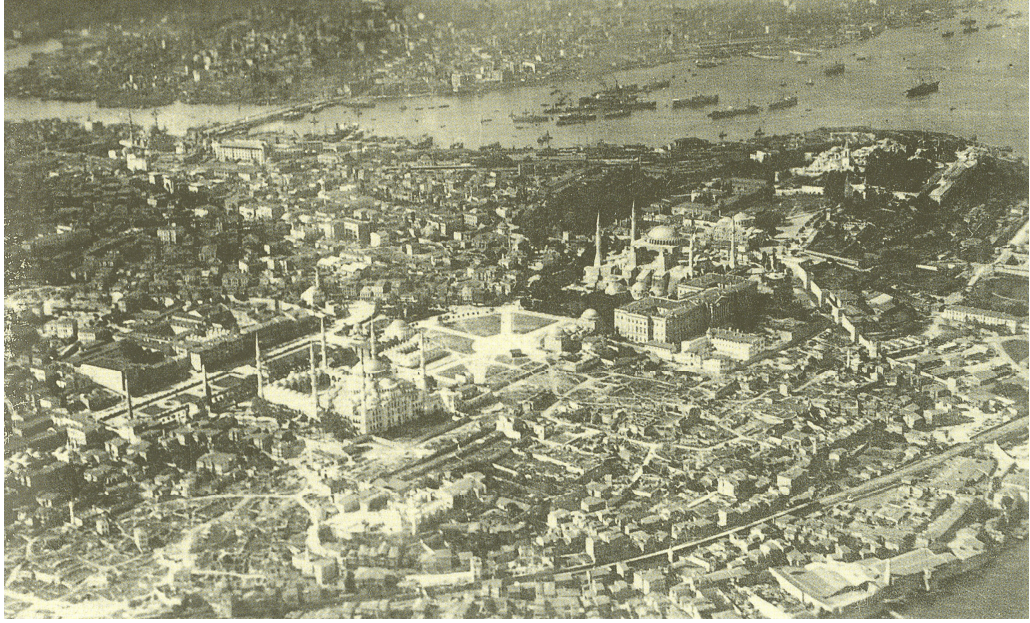
zemini ve çevresinde önemli değişikliklere neden olmuştur. İslamiyet’le bağdaştırılamayan önemli büst ve eserler bu dönemde kaldırılmıştır. Eski Hipodrom Osmanlı’nın gerileme ve duraklama dönemlerinde ayaklanmalarla tahrip olmuştur. 1622’deki II. Osman vakasında At Meydanı ayaklanmacı askerlerle onlara destek veren ulemanın toplanma yeri olmuş, 1622 ve 1648’de yeniçerilerin kazan kaldırması da burada gerçekleşmiştir. 1656’daki Çınar Olayı ve 1680’de, İstanbul’da bir benzeri daha yaşanmayan recm¹³ gerçekleşmiştir (Yıldız, 2002, 44). Yeniçeri Ocakları kapatıldıktan sonra meydanda Asakir-i Mansure-i Muhammediye birlikleri talim yapmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Hipodrom’un anıtlarında arkeolojik inceleme ve korumalar başlamıştır. 1845 yılında, R. Lepsius Dikilitaş üzerinde çalışmış, 1848 yılında ise Fossati’lerin çalışmaları sırasında bir yılan kafası bulunmuştur (Müller-Wiener, 2001, 69). 1853–1856 Kırım Savaşı yıllarında İstanbul’daki müttefik kuvvetleri subaylarının girişimi ile meydandaki dikilitaşların çevrelerine oval hendekler kazılarak toprak dolgu altında kalan kaideler ortaya çıkartılmıştır.

19. yüzyılın başlarında Sultanahmet Meydanı’nın bulunduğu alanda iki katlı kiremit damlı çok sayıda ahşap evden oluşan bir mahalle göze çarpmaktadır. Zeynep Çelik’in “Değişen İstanbul” adlı kitabında meydanın tamamen konutlarla kaplı olduğu görölmektedir (Şekil H.2).

1854 yılında Sultanahmet Meydanı’nında, Yaltırık’ın tanımı ile “İstanbul’un ilk Avrupa benzeri parkı” kurulmuştur. Sonraları adına Yeni Millet Parkı denmiştir (Yaltırık, 1994). 1863’te ilk Osmanlı fuarı olan Sergi-i Umumi-i Osmanî, eski At Meydanı’nda açılmıştır (Yıldız, 2002, 37).

Yeni Millet Parkı üçgen biçiminde olup parkın bir kenarı divan yoluna yakın ve paralel uzanmakta ve köşesinde Firuzağa Camisi’nin duvarına dayanmaktadır. Yeni kurulan park Yaltıkırık’a göre büyükçe bir köş bahçesi görünümündedir. Ortasında verandalı tek katlı bir kafe inşa edilmiştir. Parkın çevresi o dönemde ahşap korkuluklar ile çevrelenerek, ligustrum ve yalancı akasya ağaçları diktirilmiştir.

¹³Recm: Taşlayarak öldürme

Şekil 0.34: Sultanahmet Meydanı ve çevresi, 1912-13 hava fotoğrafı

Şekil 0.35: Sultanahmet Meydanı ve Haseki Hamamı 1935 (İMP arşivi)

1898 yılında II. Wilhelm'in İstanbul'a ziyareti anısına Almanya'da yapılan çeşme, meydanın, Hipodrom içindeki spina aksı üzerindeki, Carcares'in olduğu bölüme yerleştirilmiştir. Hipodrom alanı ve dikili taşların çevresinde düzenleme çalışmalarına 1899 yılında başlanmış, ağaçlandırma yapılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) miting ve protestolara sahne olan At Meydanının çevresine Tapu ve Kadastro Binası, Ticaret Mektebi, Defter-i Hakan-i Nezareti Baytar Mektebi gibi yeni binalar yapılmıştır (Şekil 5.38,5.36).

Şekil 0.36: Sarayburnu 1918 hava fotoğrafı (Alman Arkeoloji)

19. yüzyılda Batılılaşmanın da etkisi ile Osmanlı elitinin gözünde, Batı Kültürü'nün en iyi yansıması olarak görülen Paris'ten Antoine Bouvard da Sultanahmet, Eminönü ve Beyazıt Meydanları için proje yapması istenmiştir. Bouvard'ın Beaux-Arts akımı etkisinde, kentsel yapı ve topografyaya uymayan, Paris'e gönderilen fotoğraflara dayanarak yaptığı hayali tasarımlar, İstanbul'un hiçbir bölgesinde uygulanmadığı gibi Sultanahmet Meydanı'nda da gerçekleştirilmemiştir.

Şekil 0.37:1928 Sultanahmet Meydanı ve çevresi hava fotoğrafı (İMP arşivi)

Topuzlu Dönemindeki Düzenlemeler:

1912’de Topuzlu’nun şehremini olması ile bu alanı yeniden düzenleme girişimi, Sultanahmet yangınının çıkması ve bu alandaki evlerin yanması sonucu başlamıştır. Topuzlu anılarında bu yangından duyduğu sevinci anlatmaktadır;

“ Ayasofya ve Sultanahmet camileri arasında bulunan kocaman mahalle iki camiye kapatıyordu. Bir gece bu mahalle kamilen yandı. Hatta benim yangını söndürmediğim rivayetleri bile çıkarıldı! Halbuki bu yalandır. Yalnız yandıktan sonra, sevindiğimi söyleyeceğim.” (Topuzlu, 1994)

Yarınki İstanbul isimli yayınında Ayasofya’nın önünde yangın sonucu açılan bu meydanın Sultanahmet Camisi’ni ortaya çıkarması nedeni ile önemini vurgular (Şekil 5.36,5.37,5.38,5.39).

“Evvelce Ayasofya taraflarından yalnızca minareleri ve kubbesi görülen bu ulu cami bütün ihtişamıyla meydana çıktı.” (Topuzlu, 1937, 23)

Topuzlu, yangından sonra bu alanda inşaata müsaade etmemiş, bu alandaki tüm arsaları Haseki Hamamı da dâhil olmak üzere istimlâk etmiştir. Bu alanı Paris’teki la Concourde Meydanı gibi düzenlemek istemiştir (Şekil 5.40, 5.41). Anılarında bu isteğini dile getirmektedir;

“Oraya mimari estetikten mahrum, adi, biçimsiz bir bahçe değil, Paris’teki Place de la Concourde gibi ortasında muazzam bir abide bulunan asfalt bir meydan yapmak istiyordum.”

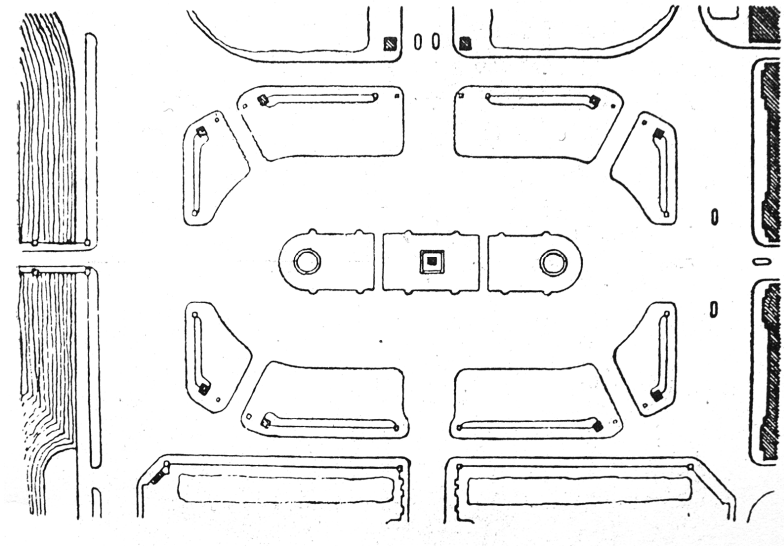
Bu amaçla Avrupa'daki mimar ve kentcilere projeler hazırlamış ve bir yarışma açmıştır. Topuzlu, hayalindeki meydanı, Sultanahmet'e uygulamak için 1912 yangınından zarar görmüş ve öncesinde de benzin deposu olarak kullanılan, Haseki Hamamı'nı yıktırmak isteyince, Muhafazai Asarı Atika Cemiyeti ile çatışmıştır (Yıldız, 2002, s 37) (Şekil 5.42).

Mimar Kemalettin Türk Yurdunda çıkan Eski İstanbul ve İmar-ı Belde Belası isimli makalesinde de Batılılaşma fikri ile İstanbul'un imar ve tahribatından yakınmaktadır [Ek E];

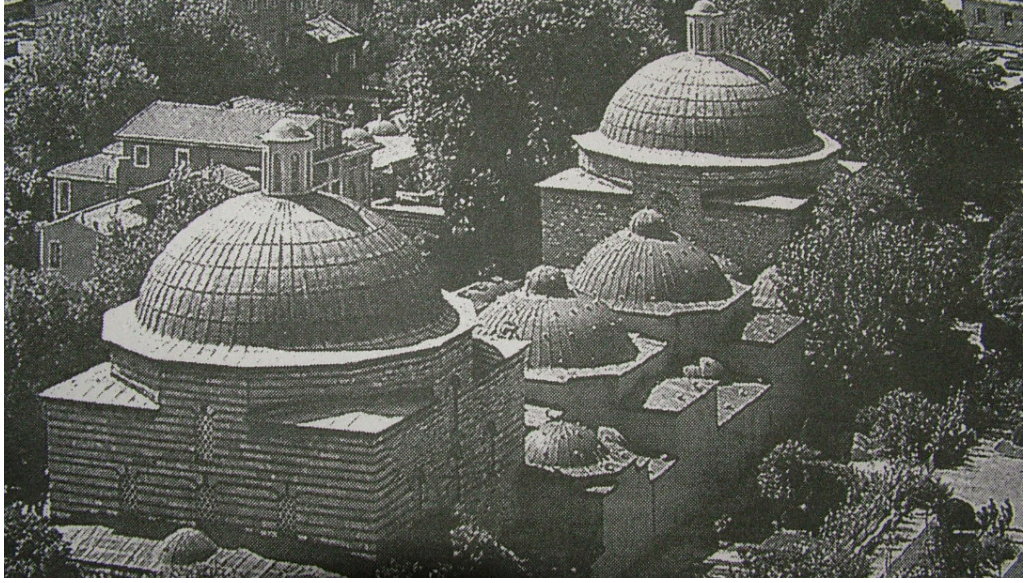
“Bir zamandan beri İstanbul'un başına birde imâr-ı belde belâsı ârız oldu. Zavallı İstanbul son inhitât devirlerinde [çöküş dönemi] imâr nâmıyla ne câhilâne ne zâlimâne harâbiyelere uğradı.” (Kemalettin, Türk Yurdu, 1913a).

Şekil 0.38: Place de la Concorde (Esad, 1937)

Şekil 0.39: Place de la Concorde plan (Esad, 1937)

Şekil 0.40: Haseki Hamamı (Tanman, 1994)

Topuzlu'nun Haseki Hamamı'nı yıkmakta neden tereddüt etmediğini Yarıncı İstanbul kitabında yer alan şu cümleden anlayabiliriz;

“Evvel emirde hamamı kaldırtmak istedim, bu hamam gibi İstanbul'da pek çok hamam bulunduğu halde bana her taraftan şikayet ve hucüm vaki oldu.”(Topuzlu, 1937, s.23).

Osmanlı hamamlarının en önemli ve görkemlerinden olan 1556-1557'ye tarihlenen bu hamam, Kanuni'nin baş hasekisi Hürrem Sultan tarafından inşa edilmiştir (Tanman, 1994). Mimarı Koca Sinan olan bu önemli yapının, yıkılma fikri büyük tepki toplamıştır.

‘O esnada ortadaki hamamı yıktırmak için çok uğraştım. Fakat “Muhafazai Asarı Atika Cemiyeti”, başında eski Sadrazam Sait Ali Paşa olduğu halde, arzuma muhalefet etti.’ (Topuzlu, 1994).

Bu olayla, Türkiye’de ilk kez, “Modernite”nin yıkıcılığı karşısında “asar-ı atika”yı savunanların seslerini yükseltmiştir (Tekeli, 1994). O dönemde Mimar Kemalettin’in, Türk Yurdu dergisinde yayımlanan, “İmar-ı Belde Fikrinin Yanlış Tatbikatından Mütevellit Tahribat” isimli makalesi yangınlardan sonra İstanbul’un Avrupa’da yapılmış yanlış uygulamalara bakılarak imar edilmesini şiddetle eleştirmektedir (Mimar Kemalettin, 1913).

“...İstanbul’un imârı için Avrupa’nın acı tecrübelerinden niçün istifade etmek istemiyoruz? Niçün Avrupalıların bir devirde tutarak sonraları yanlış olduğunu anladıkları yoldan gitmekle şehrimizi tahrip etmek istiyoruz? Burasını anlamak güç değildir. Çünkü kent mimarlığının ne olduğunu bilmiyoruz. Ve kentlerin târih-i tekâmülünü maa’t-teessüf tedkik etmemişiz [kentlerin oluşma sürecini yazık ki araştırmamışız] . Bu adem-i ihtisâs ve malûmatsızlık ile [bilgi ve deneyim yoksunluğu ile] İstanbul şehri-i mühimmini [önemli ve değerli kent] imâra kalkmışız da, kemâl-i cesâretle, gülünç ve acınacak bir cesâretle devâm ediyoruz. Fakat neticede bizim gâib ettiğimiz ve edeceğimiz Avrupa kentlerinin gâib ettikleri gibi değildir.

Çünkü ehemmiyet-i târihiye ve kıymet-i mimâriye cihetiyle İstanbul ile kıyâs edilebilecek bir ikinci kent yoktur.” (Mimar Kemalettin, 1913)

Kemalettin, Cemil Topuluz’unun da benimsemiş olduğu ve yangınlar sonucu İstanbul’un kazandığı yeni alanlar imar edilirken benimsenen Hausmannvari anlayışı kınamakta ve İstanbul’un topografyasına uymayan düz geniş ve grid yol sistemini eleştirmektedir **[Ek D]**.

Kemalettin’in kentin bütününde yapılan müdahalelere bağlamında, Topuzlu’nun o dönemdeki yapıcı olmak adına olan yıkıcı girişimlerini, sert bir şekilde eleştirmektedir. Kemalettin’in eleştirileri bugün bile güncelliğini korumakta ve sadece Sultanahmet Meydanı için değil birçok alan için günümüze kadar yapılmış iyi niyetli başlayan tahripkar müdahaleleri de düşündürmektedir.(Şekil 55.43)

Özellikle Sultanahmet Meydanı ve çevresinin “ batıdaki gibi” imar edilme fikrine karşı çıkarak başlayan koruma düşüncesi yeni yapılan yıkımlar sırasında sürmüş ve yıkımlar alanda yapılan arkeojik çalışmalar hız kazanmasına yol açmıştır. 1913–1914 yıllarında, Divanyolu elektrikli tramvay için genişletilirken arkeolojik kazılar yapılmış ve Bizans döneminden Mese’nin arkatlı bölümüne ait duvar kalıntıları ile Lausos Sarayı, Antiochos Sarayı-Hagia Euphemia Martyrionu’nun kalıntıları ortaya çıkartılmıştır.

Şekil 0.41: Sultanahmet Meydanı, 1918 (Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Topuzlu'dan sonraki gelişmeler:

1936 yılında başlayıp 1937 yılında tamamlanan Henry Prost'un Nazım ve İmar Planı esas alınarak Lütü Kırda döneminde tarihi yarımada üzerinde yıkım çalışmaları yapılmıştır. Prost'un hazırladığı bu rapor İstanbul'da uygulanan ilk imar planı olma özelliğini taşımaktadır. Hazırlanan plan doğrultusunda bölgede arkeolojik ve turistik alanlar geliştirilmiş ve silueti korumak amacı ile +40m. Kotun üzerinde 9.50m'den daha yüksek yapılaşmaya izin verilmemiştir.

Prost'un 1947'de Paris Güzel Sanatlar Akademisinde verdiği konferans Arkitekt dergisinde yayımlanmıştır. Bu konferansta Prost'un İstanbul'un imarı ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir (Cana, 2002).

“ Bu kent fevkalade bir faaliyete sahne olmaktadır. Tüccari ve sanayi hamleyi yeni bina inşaatını sekteye uğratmadan büyük mikyasta seyrüsefer meselesini temin etmek nasıl mübrem bir ihtiyaç ise, iftihara değer eski eserlerin hakim olduğu mukayese edilmeyen manzarayı da korumak o derece zaruridir” (Prost, 1948, 110).

Kuban “İstanbul Bir Kent Tarihi” adlı kitabında Prost'un tarihi yarımada sadece Antik ve Bizans dönemlerine ait alanların arkeolojik değere sahip olduğu görüşü ile Osmanlı mahallelerinin korunmasına fazla ilgi duymadığını belirtmiştir. (Kuban, 2000)

Sultanahmet Meydanı'nda 1949 yılında Hagia Euphemia Martryionu'nun ve İbrahim Paşa Sarayı'nın dördüncü avlusunun yıkılması sonucu açılan arkeolojik alana Adliye Sarayı Binası yapılmıştır. 1977 yılında Nezih Eldem, Atilla Yücel, Melih Kamil tarafından Soğukkuyu (Caferağa Medresesi) ve Soğukkuyu Çeşmesi Sokağı çevresindeki eski konutların sıhhileştirilerek turistik kullanıma açılması yolundaki öneri çalışması yapılmıştır. 1978 yılında Sedat Hakkı Eldem tarafından hazırlanan Adliye Sarayı kat ve blok ilavesi projesi yapılmıştır.

1994 yılında Sultanahmet Meydanı ve çevresi sit alanı ilan edilmiştir. Farklı dönemlerde bir bütünlük içinde yapılan Topkapı Sarayı surları, Ayasofya Müzesi, III. Ahmet Çeşmesi, Sultanahmet Camisi ve Külliyesi, Milion Taşı, İbrahim Paşa Sarayı, Hipodrom Kalıntısı (Sphendone), Dikilitaş, Yılanlı Sütun, Örne Sütun, Firuz Ağa Camisi, Haseki Hamamı, Bizans Sarayı kalıntıları ile günümüzde bu alan, bir açık hava müzesidir.

5.4.3 Çamlıca Kısıklı Bahçesi'nin Yenilenmesi

Topuzlu'dan önceki Uygulamalar:

IV. Murat döneminde Çamlıca Tepeleri'nde Eski ve Yeni Çamlıca adında iki mesire yerinde köşk ve pavyonlar bulunduğu bilinmektedir. Aynı dönemde Büyük Çamlıca'da Bağ-ı Cihan adında ahşap bir kasır yaptırılmıştır. Bu bilgilerden Çamlıca'nın 17.yüzyılda bayındırlaşmasına başlandığı anlaşılr (Evyapan, 1972, 44).

IV. Murat'tan sonra I. Mahmud da Çamlıca Tepeleri ile ilgilenmiş fakat semt kente alan uzaklığı nedeni ile bağlık ve bahçelik niteliklerini korumuştur.

18. yüzyıla gelindiğinde Çamlıca halkın beğendiği ve kullandığı bir sayfiye yeri olmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısında, III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde ise bu alana büyük köşkler yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri Bağlarbaşı'ndan Kısıklı'ya giden yol üzerinde konumlanmıştır. I. Mahmud devri vezirlerinden Osman Paşa'nın Köşkü ve Ragıp Paşa Köşkü bunlardan bazılarıdır. 1821 yılında Sürur-abad adında yapılan kasır bu alanın kullanımını arttırmıştır (Evyapan, 1972, 45).

Abdülaziz devrinde (1867–1870) iyice canlanan Çamlıca, II. Abdülhamit devrine kadar canlılığını korumuştur. Semt iyice “alafrangalaşmış”, 19.yüzyılın ilk “garden partiler”i, Abdülaziz'in birincisini verdiği maskeli balolar hep Çamlıca'da düzenlenmiştir. Akşamları kibar takımının Büyük Çamlıca'dan Küçük Çamlıca'ya yürüyüp gurubu seyretmesi moda olmuştur (Evyapan, 1972, 45).

Peyam-ı Sabah Gazetesi'nde 19. yüzyılın İstanbul yaşamı üzerine bir dizi yazı yayımlayan Ali Rıza Bey, Tanzimat yıllarındaki Çamlıca'dan şöyle söz etmektedir;

“Büyük Çamlıca eskiden beri gezinti yeri olarak kabul olunmuştur. Özellikle Pazar günleri seyirciler arabalarla önce Çamlıca'ya giderler, sonra Bağlarbaşı e Meşatlıkta piyasa ederlerdi. 1284'te o civardabir belediye bahçesi açılmıştı. Herkes bahçede eğlenir, harem arabaları da bahçenin etrafında dolaşırdı. Geceleri bahçenin sayısız fenerleri etrafa nur saçar, sıra ile alafranga ve alaturka çalgılar çalınırdı. Kalabalık tarif olunmaz derecede artardı...Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın köşkü orada olduğundan bu bahçenin tanzimine çok yardım etmişti. Şinasi Efendi ömrünün son günlerinde oraya sık sık gelirdi. Namık Kemal Bey'in de oraya özel bir sevgisi vardı” (Evyapan, 1972, 45).

Sözü geçen belediye bahçesi, Çamlıca Tepesi'nde, Altunizade ve Kısıklı bölgeleri arasında kalan, Üsküdar semti ve çevresinin en büyük bahçelerinden biri olan bu bahçe aynı zamanda Millet Bahçesi olarak da isimlendirilmiştir (Şekil 5.43). Ali Rıza Bey'e göre 1867'de, başka kaynaklarca 1870 Mayısı'nda Çamlıca Bahçesi adıyla

İstanbul'un halka açık ilk bahçelerinde biri olarak kurulmuştur. Bahçeye gösterilen ilgi Recaizade Ekrem'in "Araba Sevdası"ndan alınan şu pasajdan anlaşılmaktadır;

"Hududu bir çeyrek saatte ancak devrolunabilen bahçe o kadar vüsatile braber o cemi gafiri istiab edemediğinden, halkın bir takımı girdikçe, diğer bir takımını çıkmaya mecbur ederdi." (Evyapan, 1972, 45).

Şekil 0.42: Millet Bahçesi (www.ibb.gov.tr)

Topuzlu'nun uygulamaları:

Abdülaziz döneminde Çamlıca'yı güzelleştirme kapsamında, bir belediye bahçesi olarak kurulan bu yeşil alan İstanbul'un halka açık ilk bahçelerinden olmuş, fakat zamanla bozularak kullanımını yitirmiştir (Yaltırık, 1994). 20.yy başlarında kullanılmaz duruma gelmiştir. Atıl kalan bu bahçenin 1913 yılındaki durumunu Atabinen, Sabah Gazetesi'nde yazdığı makalesinde açıklar. Belediye hizmetinden yoksun kalan Üsküdar semtinin bakımsız durumu ve Çamlıca tepelerinin değerlendirilemediği üzerinde durur;

Üsküdar semti senelerden beri terkedilmiş duruyordu. Sokakları yapılmaz, kaldırımları tamir edilmez. Bir zamanlar gördüğü rağbet ve itibara karşılık Üsküdar ve civarının güzelliğine kimseler bakmaz oldu... Büyük ve Küçük Çamlıca su ve havasına, güzel manzarasına, değer verilmediği için yolsuzlukdan eski şeklini kaybetmeğe başladı. Ne bunlar tamir edildi ne de yenileri yapıldı. Öyle bir devir geçirdi ki, sanki kasıtlı olarak bütün Osmanlı memleketleri içinde ve başkentte harabe bir yer şeklinde bırakıldı (Atabinen, 1914f).

Topuzlu bahçeyi onararak halkın hizmetine açacağını beyan ettiğinde dönemin Sabah Gazetesi'nde, bu haber şu şekilde yayınlanmıştır;

Kısıklı Parkı'nın imarı da düşünülmüş, orada bir zamanlar büyüklü-küçüklü ziyaret edilen, İstanbul civarının en güzel piknik alanını oluşturacak eski belediye bahçesini onarmak istemiştir. Vaktiyle bu bahçeyi süsleyen kıymetli ağaçlar hala yaşadığı için bu parkın bölünüş ve düzenlenişi, bakımı, fazla bir masraf gerektirmeyeceğini gösteriyordu (Atabinen, 1914f).

Kısıklı bahçesinin yapımı sırasında, Alemdağ Tramvay Hattı'nın bu alandan geçmesinin bahçenin kullanımını arttıracakı öngörülmüş ve tramvay hattının bu alandan geçirilmesi övgü ile karşılanmıştır,

Kısıklı Parkı'nın düzenlenmesi ile Üsküdar Alemdağı'nın inşâsı bile uyumlu bir çalışma oluşturduğundan biri öbürüne eski kaideleri ile yardım edilebilir. Parka gidenlerin adedi elektrikli tramvay gibi bir seri taşıma aracı sâyesinde çok fazla olacaktır. Tramvay da yardımcı olur. Park da, halk da (Atabinen, 1914f).

Fakat tramvay hattının, Alemdağ orman arazisi içinden geçerek bu alanı tahrip ediyor olması, bir taraftan parkla yapılırken bir taraftan var olan yeşil alanlara zarar verilmesi ironik bulunmuştur,

Bir iki gün evvel gazetelerde Üsküdar-Alemdağı elektrikli tramvayının öneminden bahs olunurken diğer yönden de Alemdağı ormanlarının tahribatı esefle kınanıyordu: Tahribat denildiği gibi doğru ise, bir taraftan imârata çalışılırken diğer taraftan tahribata izin verilmesi zıt bir manzarayı göz önüne getiriyor. Faaliyetde uyumsuzluğa dikkat ettirecek bir örnek oluşturuyor (Atabinen, 1914f).

Mimar Kemalettin de Türk Yurdu dergisinde yayımlanan makalesinde orman hattı içinden geçen elektrikli tramvay inşaatının kolaylıkla yapılabilmesi için İstanbul'un yeşil alan dokusunda yapılan tahribattan yakınmaktadır (Kemalettin, 1913b).

Tekmîl mukaddesâtını yıkarak âsâr-ı dîde ağaçlarını keserek, ölülerinin kemiklerini kırarak enkazını bir başdan öbür başa yarmak istedikleri bol ve çirkin, uzun ve kasvet-engiz yolların altına gömecekler. Bu da elektrik tramvayı mühendislerinin demiryollarını ve nakillerini kolaylıkla ve ucuzca ferş ve inşâ edebilmeleri için (Kemalettin, 1913b)!"

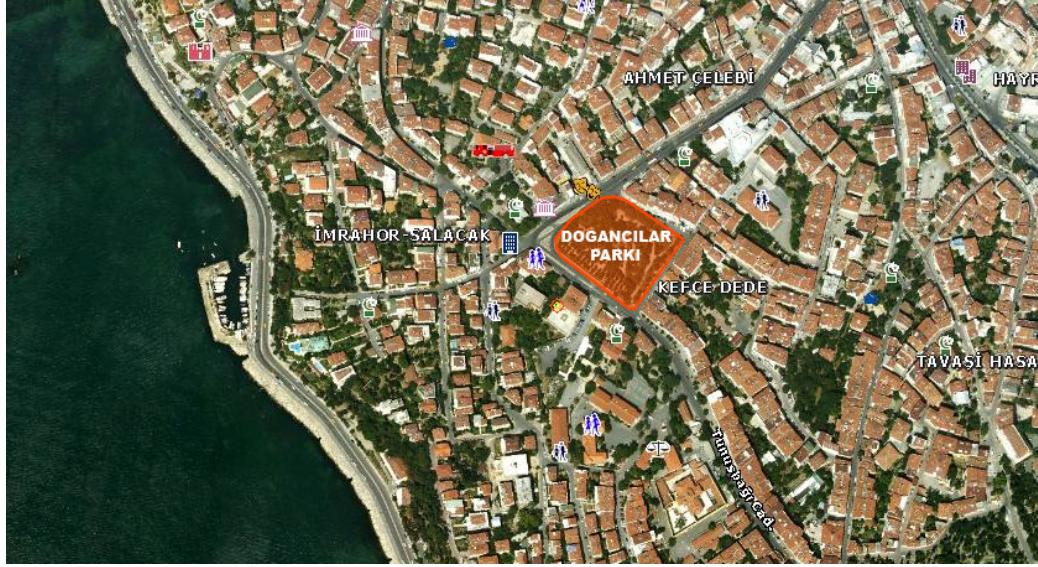
Bahçe Cemil Topuzlu tarafından yenilenerek halka açılmış ve kullanılmaya başlanmıştır.

Topuzlu'dan sonraki gelişimi:

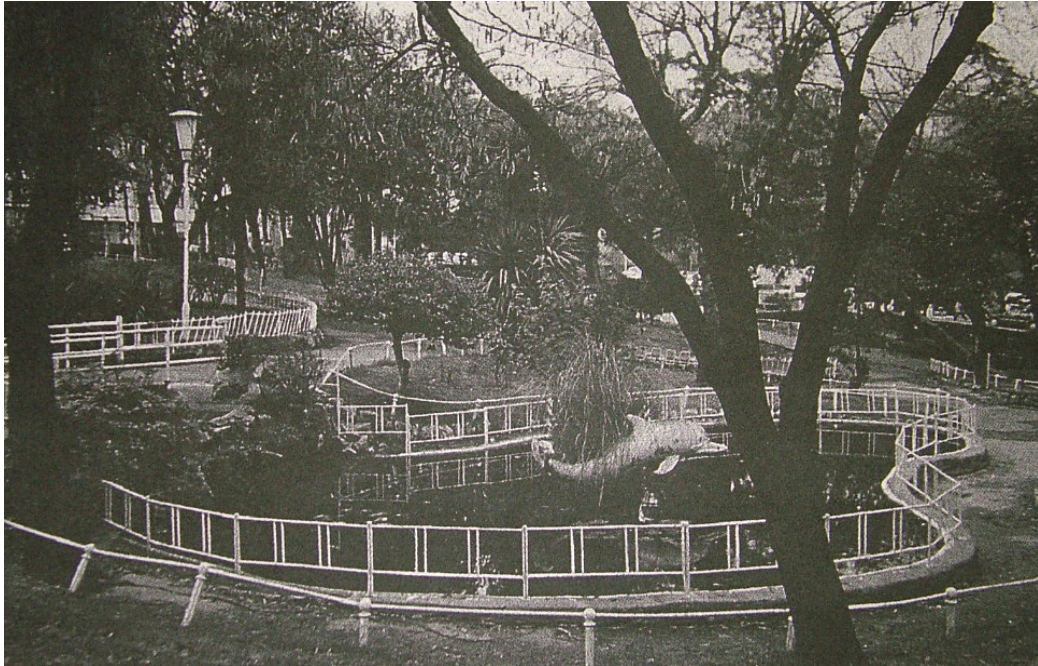
Park, rekreatif bir alan olarak Üsküdar semti ve çevresine 20 yıl kadar hizmet verdikten sonra, 1930'ların başında tekrar kullanımını yitirmiş 1933–1935 yılları arasında tekrar düzenlenerek halka açılmış, tekrar rağbet görmüştür. Taş duvarlarla emniyet altına alınmıştır. Her iki yanından geçen Kısıklı Caddesinin egzoz ve gürültüsü nedeni ile bugün oturanları huzursuz etmektedir. Bahçe günümüze kadar birçok kez yenilenmiştir. Bu gün yer döşemeleri doğal parke taşı olan ve içinde iki havuz barındıran bahçede 522 adet ağaç ve çalı bulunmaktadır. Bunlardan rastlanan türler, ovaakça ağacı (Acer camestres), yaşlı çınar (Platanus), defne (Laurus Nobilis), atkestaneleri (Aesculus sp.), çitlenbikağaçları (Celtis Austuralis), ıhlamurlar (Tilia Argentea), meşeler (Tilia Argentea), yalancı akasyalar (Tilia Argentea), oya ağaçları (Lagerstromia indica-oya) bir adet Amerikan orijinli sahil sekoyasıdır (Lagerstromia indica-oya)

5.4.4 Doğancılar Parkı

İstanbul'un en eski parklarından biri olan Doğancılar Parkı, Üsküdar'ın batısında Doğancılar semtinde bulunmaktadır (Şekil 5.44). Cemil Topuzlu tarafından düzenlenerek halka açılmıştır. Topuzlu anılarında halkın hava alabileceği bir yeşil alan olmadığından yakını ve şehreminliğe ilk başladığı döneminde Doğancılar Parkını yaptırdığından bahseder (Topuzlu, 1994, 131) (Şekil 5.45).

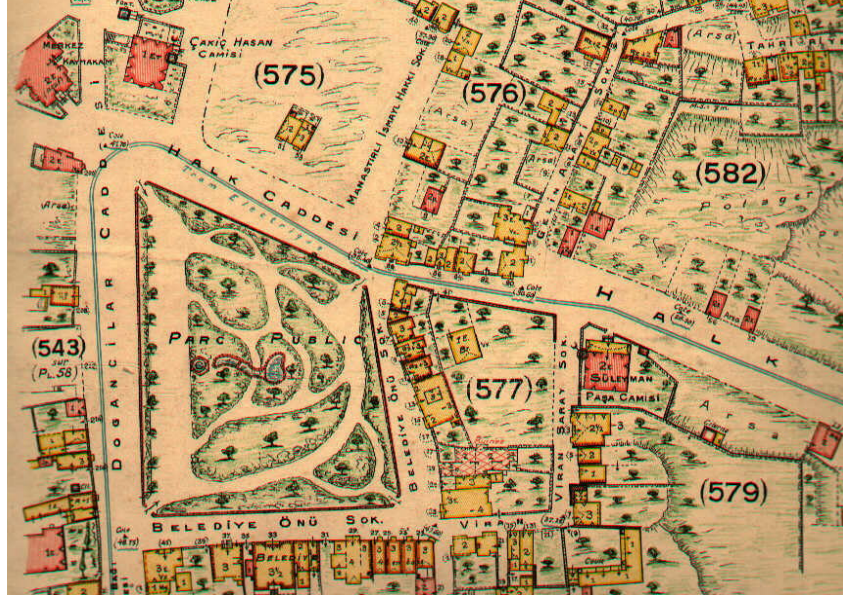

Şekil 0.43: Doğancılar parkı hava fotoğrafı (www.ibb.gov.tr)

Şekil 0.44: Doğancılar Parkı (Yaltırık, 1994a)

Société Anonyme Ottomane’ın hazırlattığı 1913–1919 tarihli planda (Plan Général de la Ville de Constantinople) ikinci paftada ve 1930’larda, Pervititch tarafından çizilmiş, Şemsipaşa, Paşalimanı, Çavuşdere, Atikvalide semtlerini içeren 4 numaralı paftada, Doğancılar Parkı bugünkü sınırları ile gösterilmiştir (Yaltırık, 1993, 81). (Şekil 5.47)

Şekil 0.45: Doğancılar Parkı planı (Pervititch, 1926)

Dikdörtgen planlı parkın uzun kenarı 100, kısa kenarı 80 metre olup yüzölçümü 8000m²’dir. Doğancılar semtinin merkezinde konumlanmıştır. Parkın Halk ve Doğancılar ana caddelerine dört, Eski Belediye önü Sokağı ve Şair Naili Sokağına açılan iki kapısı olmak üzere parkın ortasında iki küçük havuz vardır (Şekil 4.46). Havuzların etrafı ağaçlarla çevrilidir. Üç sıra halinde dikilmiş Londra çınarlarının (Platanus x acerifolia) gölgelendirdiği gezinti yolu çevresine bugün oturma bankları ile çocuklar için salıncak ve kaydıraklar konulmuştur (Yaltırık, 1993, 81). Yaşlı sedir ağaçları, çam ağaçları, gülibrişim, erguvan ağaçları, salkım söğütler, akçaağaçlar, parkın esasm florasını belirlemektedir (Yaltırık, 1993, 81).

Doğancılar semtinde yaşayanların ifadelerine göre, Doğancılar Parkı’nda Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra, 1930’lu yıllarda Batılılaşma heyecanının yaşandığı dönemlerde belediye bandosunun çaldığı caz müziği ve marşlar eşliğinde, dans edilmekte ve park sosyal bir aktivite alanı olarak kent sakinlerine hizmet etmektedir. Bugün de temiz ve bakımlı olan park çevresine rekreatif bir alan sunmakta ve fonksiyonunu sürdürmektedir (Yaltırık, 1993, 81).

6. İKİNCİ ŞEHREMİNLİĞİ DÖNEMİNDEKİ ÇALIŞMALARI:

18 MAYIS 1919-10 MART 1920

Cemil Topuzlu'nun ikinci şehreminliği dönemi Kurtuluş Savaşı yıllarına denk gelmektedir. 22 Eylül'de Damat Ferid'in, 17 Kasım 1922'de 623 yıllık saltanatın son padişahı Vahdettin'in kaçışına kadar süren bu sancılı süreç 6 Ekim 1923'e, Türk askeri kuvvetlerinin İstanbul'a girişlerine kadar devam etmiştir. Topuzlu bu çalkantılı ve gerilimli dönemde, İstanbul da ikinci kez, 10 ay belediye başkanı olarak hizmet vermiştir. Bu bölümde Topuzlu'nun ikinci şehreminliğinde yaptığı çalışmalar incelenecektir. İlk şehreminliğine göre daha az girişimde bulunduğu bu dönem daha çok, ilk şehreminliğinde yapamadığı tasarılarını veya tamamlayamadıklarını gerçekleştirme çabası dikkati çekmektedir. İstanbul mezbahasının açılması ve itfaiye teşkilatının oluşturulmasına yönelik girişimleri bunlar arasındadır.

1.1. İdari-Kurumsal İşler

6.1.1 Mezbahanın Kuruluş Çalışmaları

Topuzlu doktor olmasının da etkisi ile kentin hijyeni ve İstanbul halkının sağlıklı gıda tüketmesine özellikle dikkat etmiştir. Osmanlılardan gelen alışkanlıklar doğrultusunda hijyenik olmayan koşullarda kesilen hayvanların etlerinin denetlenmeden satışa sunulması ve kentte yarattığı pislik nedeni ile Avrupa gezisi araştırmaları sonucu İstanbul mezbahasının kurulması adına girişimlerde bulunmuştur.

Osmanlılar döneminde hayvan kesim işlemi geleneksel uygulamada, dönemin koşullarında salhane ve kanara olarak da adlandırılan, surların hemen dışında ve bazı bölgelerde kentin içinde bu iş için ayrılmış alanlarda yapılmaktadır. Bu dönemde öncelikle saray ve orduya, sonra kent halkına et sağlamak önemli yer tutmuş, sıkıntı olmadan sağlanabilmesi için sıkı kurallar, yükümlülükler konmuş, iyi denetlenen bir celep örgütü kurulmuştur. Ülkenin çeşitli yerlerine göre et ihtiyaçları tespit edilerek

her bölgeye belirli miktarda hayvan gönderilmiş, kötü kokulu, hayvan pislikleri yüzünden sağlığa zararlı olan salhanelerin kentin mümkün olduğunca uzağında konumlanmasına özen gösterilmiştir.

İstanbul'un Fethi'nden sonra bilenen ilk salhane Yedikule dışındadır, daha sonraları Edirnekapı, Eyüp ve Üsküdar'da açılan küçük salhanelerin tümü, 17. yüzyıla gelindiğinde kapatılarak Kazlıçeşme'de toplanmıştır (Anonim, 1994a). 1780'lerde Yedikule salhanelerinin uzak olması nedeni ile kasaplar şikayette bulunmuş, kent içine sızmaya başlayan mezbahalar kısa sürede Eğrikapı, Çatladıkapı, Ayakapısı, Eyüp, Balat, Kasımpaşa, Eminönü, Balıkpazarı, Hasır İskeleyi gibi geniş alanlara yayılmıştır. 19.yy'dan 20.yy.'ın ilk çeyreğine kadar kentte önemli bir diğer salhane ise Tophane Salhanesi'dir. Çok koku yayması, pis olması, çevreyi kirleterek hastalık yayması nedeni ile sık sık şikayetlere konu olan bu salhane, şehremanetini mezbaha sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır.

Topuzlu anılarında kendisi şehremanetine geldiği dönemde, İstanbul'da yaşanan mezbaha sorunundan bahsetmektedir. Onun tasvirlerine göre, İstanbul'da her kasap satacağı hayvanı kendi dükkânı içinde kesmektedir. Yedikule, Fatih, Galata, Üsküdar ve Kadıköy'de bulunan salhanelerde de kesim işlemi yapılmakta fakat sayıları 40-50'ye varan salhanelerde yapılan kesimleri belediye kontrol edememekte ve sağlık koşullarına uygun olmayan etler satışa sunulmaktadır (Topuzlu, 1937, 13). Kesimler sonucu İstanbul'da meydana gelen manzarayı şöyle açıklar;

“Galata sokaklarında boş arsalarda bila mübalağa beş, altı metro kadar yükselen hayvan boynuz ve muhazahrafat yığınlarına ve sabahları hayvan kesilme zamanında yine sokak kaldırımlarından dere şeklinde kan aktığını gözümle, defatle görmüştüm.” (Topuzlu, 1937, 13).

Topuzlu tüm mezbahaların kapatılması ve hijyenik koşullarda belediye kontrolünde kesim yapılacak yeni bir salhane yaptırılması konusunda bir kanun yazarak hükümet onayına sunmuş, hükümet onay vermiştir. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine şehremanetinden ayrılmış ve salhane projesi gerçekleşmemiştir. İkinci kez şehremini olduğu dönemde salhanenin açılması için çalışmalara başlaması, Ferit Paşa Hükümeti'nin ve İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekmiştir. Savaş döneminde böyle bir harcama lüks bulunmuş, gazetelerde, “Cemil Paşa lüzumsuz yere yüz binlerce lirayı israf ediyor; emaneti mezbahaya sürüklüyor” başlıklı haberler çıkmıştır (Topuzlu, 1937, 13). Salhane sahipleri de yeni açılacak olan mezbaha ile iş yapamayacaklarını bildiklerinden, bu fikre karşı halkı kışkırtmakta ve etsiz kalacakları, et fiyatlarının

aşırı yükseleceği fikri ile halkı kandırmaktadır. Topuzlu tüm bu karşı fikirlere aldırış etmeden öncelikle tüm kesimleri durdurmuş sonra salhaneleri kapattırması, Selimiye önünde deniz kenarında bulunan eski mezbahayı yenileyerek geçici olarak kullanıma açmıştır. Yeni yapılacak mezbaha için Sötlüce’de bulunan bir araziyi emanete bağışlatarak inşaata başlanmıştır. 29 Ekim 1919’da yapılan yeni İstanbul Mezbahası’nın açılış konuşmasında Topuzlu şunları söylemiştir;

“Mezbahanın inşasına bugün muarız (karşı) olanlar iki yıl sonra hiç de böyle düşünmeyeceklerdir. Bence Emanet müddetini esnasında yapılan en önemli iş budur. İstanbul’u bu koyun sürülerinden, onların pisliklerinden kurtararak halka sıhhi et yedirirsem bu benim için en büyük başarıdır. Daha dün İstanbul Vilayeti Tophane’deki Mezbahalarla, hayvanların pisliklerinden şikayet ediyordu. Bu mezbahanın hitamında ise ümid ederim ki bunların çoğu ortadan kalkacaktır.” (Ergin, 1996, 251).

Topuzlu görevde bulunduğu sürece, mezbahanın inşaatı tamamlanamamış, sonrasında mezbahanın Tophane’den Sötlüce’ye taşınması zaman almış ve mezbaha dört yıl sonra, 1923 yılında göreve başlayan Haydar Bey tarafından işletilmeye başlanabilmiştir. Topuzlu’nun girişimi ile açılan Sötlüce mezbahası, 1990’lara kadar İstanbul’un merkez mezbahası olarak kullanılmıştır.

6.1.2 Modern İtfaiye Teşkilatını Kurma Girişimi

İstanbul’da Osman Ergin’in kayıtlarına göre 1790 yangın gerçekleşmiş, bunlardan 179 büyük yangının haritaları yapılmıştır. Kentde çıkan ve ciddi tahribatlara neden olan yangınlarla mücadele için ilk adım, 1576 yılında, III. Murat zamanında atılmıştır. Bu dönemde yayınlanan fermana göre evlerde çatıya ulaşan bir merdiven ve bir kova su bulundurulması zorunlu kılınmış, fermana uymayanların subaşına teslim edilerek cezalandırılacakları bildirilmiştir (Çelebi, 1994).

İstanbul’da gerçek anlamda ilk örgütlü itfaiye teşkilatı İstanbul’a yerleşen ve Gerçek Davud Ağa adını almış bir Fransız tarafından, yapılan yangın pompasının 1718 Tüfekhane yangınının söndürülmesinde kullanılması ve başarılı olması sonucu, Gerçek Davud Ağa’nın emrine yeniçerilerin verilmesi ile kurulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra mahalli idarelere bağlı yarı askeri bir teşkilat kurulmuştur.

1871 yılında, İstanbul’da çıkan büyük yangın daha örgütlü ve modern bir teşkilatlanmanın oluşturulmasını zorunlu kılmış, dönemin padişahı Abdülaziz itfaiye teşkilatlanması konusunda gelişmiş olan Macaristan’dan Kont Seçeni İstanbul’a davet etmiş ve iki taburlu itfaiye alayı kurulmuştur (Çelebi, 1994). İtfaiyenin askeri disiplinle çalışma esasları oluşturulmuş, itfaiye donanım ve kıyafetleri sağlanmıştır.

O dönemde, boğazdaki ahşap yalılar dikkate alınarak, günümüzde uygulamadan kalkmış olan deniz itfaiyesi de kurulmuştur (Çelebi, 1994).

1908 senesinden 1917 senesine kadar geçen 9 sene içinde, İstanbul’da, 79 büyük yangın olmuş ve Ergin’in kayıtlarına göre 500’ü Vefa, 885’i İshak paşa, 1325’i Cihangir, 1500’ü Çırçır, 2400’ü Aksaray, 7500’i Fatih, olmak üzere yaklaşık 25000 bina yanmıştır (Çelebi, 1994). Bu dehşet verici rakamlar, Şehremini Topuzlu’yu modern bir itfaiye teşkilatının kurulması için çalışmalar yapmaya yöneltmiştir.

Topuzlu ilk şehreminliği sırasında askeriyeye bağlı olan itfaiye teşkilatını öncelikle şehremanetine devredilmesi için Dâhiliye Nezareti’nden istemiştir. Fakat o dönemde iktidarda bulunan İttihat ve Terakki hükümetinin bu fikri desteklememesi nedeni ile gerçekleştirememiştir. İkinci kez şehremini olduğunda, Topuzlu hükümetten, itfaiyenin şehremanetine verileceğine dair söz almış ve modern itfaiyenin kurulabilmesi için İtilaf Devletleri tarafından “Harikzedegan İanesi” adıyla toplanıp aslında haczedilmiş olan parayı İtilaf Devletleri’nden General Füller’in yardımı ile almıştır. Bu parayı itfaiye teşkilatı için harcanmak üzere Osmanlı Bankası’na yatırmış, fakat iki ay sonra şehremanetinden ayrılması sonucunda itfaiye teşkilatı şehremanetine geçmemiş ve modern itfaiyenin kurulabilmesi için gerekli ekipman da alınamamıştır (Topuzlu, 1994). Sonraları Haydar Bey’in şehremini olması ile 1923–1924 yılları arasında, İstanbul’da modern itfaiye teşkilatı kurulmuştur. Topuzlu anılarında modern itfaiye teşkilatının kuruluşundan duyduğu sevinçli “Bereket versin, Haydar Bey Şehremini olunca kentimizde modern bir itfaiye teşkilatı kurdu.” sözü ile ifade etmektedir (Topuzlu, 1994).

Osman Ergin’in ifadesine göre İtilaf Devletleri’nden alınan paranın Harikzedegan Yurdu projesine gitmesi sonucu itfaiye teşkilatlandırılması tamamen tamamlanamamış esas olarak Haydar Bey zamanında yapılmıştır. Ergin bunu kitabında, “itfaiyenin bu günkü gelişmiş şeklini Haydar Bey’e borçludur” sözü ile dile getirmiştir (Ergin, 1996, 529).

Ergin’in kayıtlarına göre Avrupa’da en iyi itfaiye teşkilatına sahip Macaristan’dan iki uzman getirtilerek askeri bir itfaiye teşkilatı oluşturulmuş, tulumbar arabalarla taşınmaya başlanmış ve şimdiki motorlu araçlar ortaya çıkıncaya kadar bu sistem uygulanmıştır.

İtfaiye teşkilatının kurulmasından sonra İstanbul'da eskisi gibi büyük yangınlar olmamıştır. Ancak o zamanlar şehremaneti sınırının dışında kalan Pendik'te 1890 yılında 1200 bina, neredeyse köyün tamamı, yanmış ve Pendik geniş sokakları ile yeniden tasarlanmıştır.

6.2 Kent Düzenine İlişkin Çalışmalar ve Mimari Uygulamalar

6.2.1 Sandal Bedesteni

İstanbul'da halkın yararlanabileceği, belediyenin kontrolü altında bulunan, açık arttırma ile satış yapılan bir alanın olmaması nedeni ile kontrolsüz satışlar yapılmakta değerinden fazla miktarlara mallar satılmakta ve halk kandırılmaktadır. Bu nedenle Kapalıçarşı'da bulunan Sandal Bedesteni mezat yeri olarak kullanılmaya başlanmış ve her satıştan vergi alınarak mal satışı kontrol altına alınmıştır. Belediye de satışlardan para kazanmıştır. Topuzlu anılarında Sandal Bedesteni'ni açarken birçok engelle karşılaştığını fakat Belediye'nin kâr ettiğini bildirmektedir (Topuzlu, 1994).

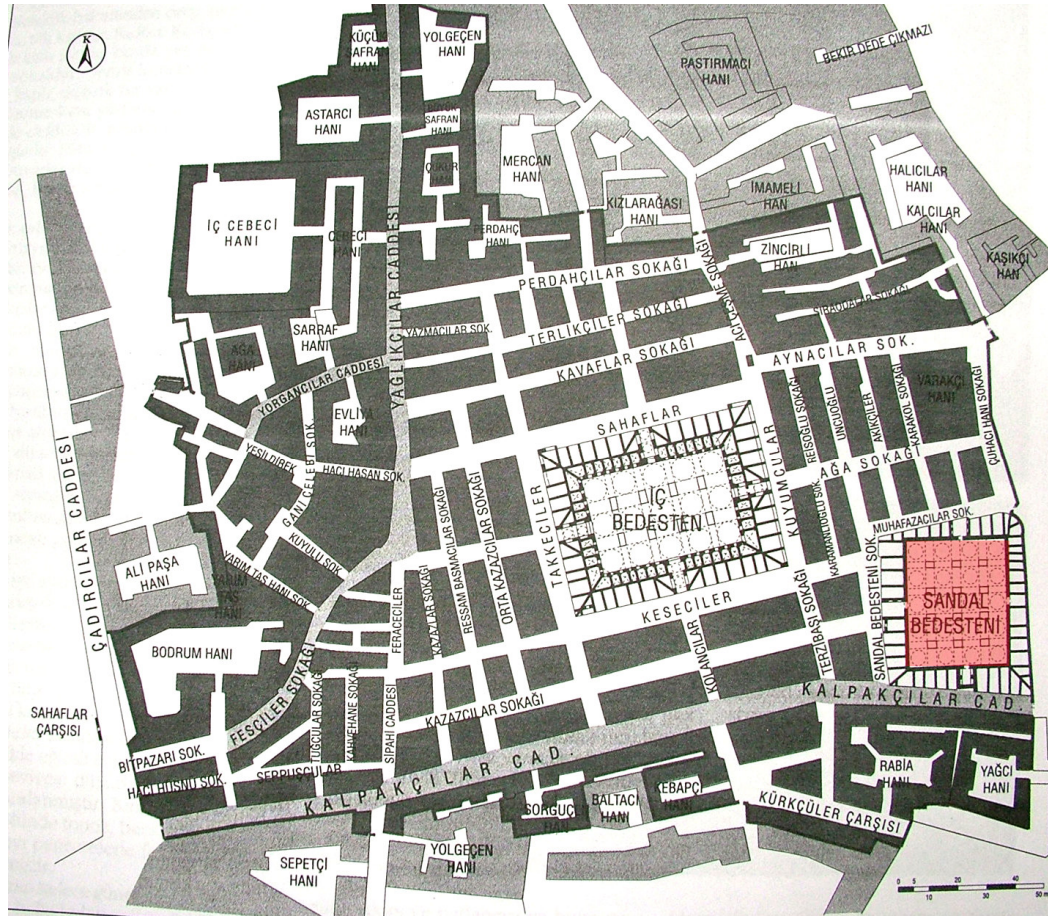
“Her yerde tıccılıkıla satılan mallar kapatılırdı, bu yüzen halkımız daimi surette aldatılırdı. Bunun için, Kapalıçarşı'da Sandal Bedesteni denilen cesim, kagir binayı istimlak ettim, alakadarların yapmış oldukları birçok şikayet ve müşkülata rağmen mezat salonu haline soktum ve her satış muamelesinden, tellaliye resmi aldım. Zannedersem bugün belediyemiz, gerek kent içinde müzayedelerden gerekse Sandal Bedesteni'nden, senevi üç dört yüz bin lira yakın varidat temin ediyor” (Topuzlu, 1994)

Şekil 6.1: Eski kartpostallarda Kapalıçarşı kompleksi (İMP arşivi)

Kapalıçarşı kompleksi ve Sandal Bedesteni'nin tarihsel gelişimi:

Nuruosmaniye Camisi'nin karşısında bulunan, Bizans döneminde de üstü açık bir pazar yeri olduğu tahmin edilen alana, İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmet (1451-1481) Cevahir ve Sandal Bedestenlerini yaptırmıştır (Gülersoy, 1993, 422). II. Mehmet tarafından camiye çevrilen Ayasofya'ya gelir olması amacı ile yaptırılan, bu iki bedesten Kapalıçarşı'nın başlangıcıdır (Şekil 6.1). Cevahir ve Sandal Bedestenleri'nin çevresi yapıldığı ilk yıllardan itibaren, sergi ve tezgâh amaçlı bir ticaret dokusu ile çevrenmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda bu ticari alan Kapalı Çarşı'nın bugünkü alanının üçte biri oranında olduğu verilen dükkân sayılarından anlaşılmaktadır (Gülersoy, 1993, 422) (Şekil 6.2).

Şekil 6.2: Sandal Bedesteni'nin Kapalıçarşı içindeki yeri (Gülersoy, 1994)

400 yıllık geçmişe sahip olan çarşı ilk olarak 1546 yangını ile zarar görmüş ardından, 1589, 1612 ve 1652 yangınları gelmiştir. 1600 afetine tanık olan yazar Mehmed Halife'nin ifadesine göre bu yangınlar geceleri alevlerden nur, gündüzleri ise

dumandan dolayı geceye çevirmiş ve bedestenlere de ciddi hasarlar vermiştir. Mehmed Halife o döneme kadar ahşap çatı ve kiremitle kaplı olan bedestenlerin çatılarının kâgir tonozlar ile örtülerek yangınlardan korumaya alındığını kaydetmiştir (Gülersoy, 1993, 423). 1695 ve 1701 yangınları ve Lale devrinin ardından çıkan yangından sonra, dönemin Sadrazamı Damat İbrahim Paşa, Sandal Bedesteni'ni büyük ölçüde onartmıştır. Deprem ve yangınlar çarşayı rahat bırakmamış, yapımından bu güne kadar 12 kere sarsılan çarşıda, 1766 depreminden sonra Hassa Başlı Mimari Ahmed Ağa tarafından onarım çalışması yapılmıştır. 1894 depreminin ise birçok tonoz ve kubbeyi yere indirdiği bilinmektedir. Bu deprem ve sonrasında süren 4 yıllık onarım süreci, çarşının iç düzeni ve mimarisini değiştiren ilk olay olmuştur. 19. yy sonu batılılaşmanın ilk meyvelerini verdiği, eskinin iyi, yararlı olanını yok sayan ve her şeyin benzerinin yeniden batıdan ithal edilerek kurban edildiği döneme rastlamaktadır. Bu deprem sonunda Gülersoy'un deyimi ile "standart alelade" bir yerleşme düzeni ile çarşı yeniden planlanmıştır. Peyke ve dolap yerleşmesi "demode" kar-ı kadım", "köhne" sayılarak dükkân sistemi çarşıya sokulmuştur. Eski taş hücrelerin önleri vitrinle kapatılarak ana caddeler bugünkü sıradan dükkânlara dönüştürülmüştür.

Batılılaşma etkisini sadece çarşı düzeninde değil aynı zamanda çarşı ahlak ve etiğinde de göstermiştir. Dünya ticaretine açılmış merkantilizm döneminden geçmiş olan batı, para kazanma ve rahat yaşamının yollarını öğrenmiştir. Batı toplumu 19.yy'da endüstri ve kolonyal düzeni ile dünyaya egemen olmuş ve 19. yy'la kadar güvenlik ortamını sürdüren, durun, statik, tutucu, sosyal yapıya sahip, Kapalı Çarşı da bu düzenden nasibini almıştır.

1800'lü yıllarda çarşıda tam güvenlik ve rahatlık egemendir. Dükkânların gündüz bekçisi yoktur. 1830 yılında çarşayı gezen Fransız Akademisi'nin tanınmış üyesi Michaud, saatlerce sahipsiz kalan dolaplardan ve kerevetlerden hiçbir şeyin çalınmadığını hayretle gözlemlemiştir (Gülersoy, 1993, 429). O dönemde tek fiyat ve doğru fiyat esastır, pazarlık Müslüman esnaf arasında ayıp bir şeydir. Yaklaşan müşterinin üzerine atlamamak, onu serbest bırakmak geleneği, Doğu'nun gözü tokluğunun bir gereğidir. Komşu dükkânın ticaretini kıskanmamak, aksine memnun olmak ilk prensip ve çarşı ahlakının temelidir. 19. yy ortalarından sonra spiritüalizm yerini materyalizme bırakırken, kara kazanca aç, becerikli tüccar tipi Kapalıçarşı'da filizlerini vermiş, yavaş yavaş çarşı bugünkü alışveriş alışkanlıklarını yani sıkı

pazarlık gereği, müşteriye yoldan çevirme yöntemlerini elde etmiş eski değerler unutulmuştur.

Kapalıçarşı'nın tüm tarihsel, sosyal sürecine tanıklık yapmış olan Sandal Bedesteni, adını ipekle pamuk karışımından yapılan, Bursa'da dokunan bir tür kumaştan almış ve uzun yıllar bu kumaşın dokuması için kullanılmıştır. Bedestenin diğer özelliği ise bankaların bulunmadığı dönemde, banka görevi görmüş olmasıdır. Halk birikmiş parasını, zengin ve namuslu bedesten tüccarlarına senet karşılığında emanet etmekte, tüccarlar da emaneti, İslam şeriatının izin verdiği meşru yollarla işletmektedir, bundan hem tüccar hem de para sahibi faydalanmaktadır. Günümüzde tıpkı bankada kasa kiralar gibi, bedestendeki mahzende bir sandık kiralayarak, kıymetli mallar veya mücevherler Bedesten mahzeninde saklanmaktadır. (Şekil 6.3)

Şekil 6.3: Kapalıçarşı 19.yy

Topuzlu'nun düzenlemeleri:

19. yüzyılın ortalarından sonra ithal kumaşların kullanılmaya başlaması, gümrük indirimleri üzerine yerli el dokuması kumaş kullanımı bırakılmış ve kumaş ticareti sekteye uğramıştır. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa endüstrisine teslim olmuş ve yoksullaşmıştır. 1912 de esnaf düzeni kaldırılmış, bankaların açılmaya başlamasıyla bedestenler banka hizmetine son vermiştir. Sandal Bedesteni sahte tapu senetleri ile şahısların eline geçmiştir (Topuzlu, 1994, 187). 1914 yılında Topuzlu'nun girişimi ile bedesten 3500 liraya belediye tarafından istimlak edilmiş, kamulaştırılmış ve Sandal Bedesteni, bir müzayede salonu olarak hizmete açılmıştır.

“Ben bu binayı 3500 lira gibi ufak bir para ile ele geçirdim. Vaktiyle dokunan kumaşları hatırlatmak için İstanbul'da ilk defa yapılan müzayede salonuna Sandal Bedesteni adını verdim.” (Topuzlu, 1994, s.187)

Topuzlu'nun Sandal Bedesteni'ni müzayede salonu olarak kamu hizmetine açarken, Paris'in ünlü mezar yeri Drouot'dan etkilendiği söylenmektedir (Gülersoy, 1993, 425). Paris'te Drouot Sokağı'nda bulunan bu yapı otel olarak kullanılmakta iken müzayede salonuna çevrilmiş, 1980 yılında ise yenilenerek tekrar otel olarak fonksiyonunu sürdürmektedir (Şekil 6.4).

Şekil 6.4: Drouot Otel, Paris (www.francebalade.com/paris/drouot1.jpg)

Eski adı ile Bedestan-ı Cedid veya bugünkü adları ile Yeni Bedesten, Küçük Bedesten, olarak anılan Sandal Bedesteni Kapalıçarşı'nın doğusunda, çarşının Nuruosmaniye Camisi tarafındaki büyük kapının sağında, 20 kubbe ile örtülü dikkörtgen planlı bir binadır. Yapıya 4 kapıdan girilirken bugün sadece biri

Kapalıçarşı'nın içinden, öbürü Nuriosmaniye'den olmak üzere iki girişi kalmış, bunlara tam karşı yönde kiler örölerek, önlerine muhammin odası ve tuvalet yapılmıştır (Gülersoy, 1993, 425).

Yapılış sırası ile çarşının ikinci çekirdek binası olan Sandal Bedesteni'nin yüzölçümü 42x32m boyutlarındadır. Yapı 2,25x2,63m boyutlarında, 12 fil ayağının ve 1,30m kalınlığında dört duvarların taşıdığı, 12,70 yüksekliğinde, 20 kubbe ile örtölüdür. Kubbe sayısı bu tür Osmanlı çarşıları arasında en fazla olanıdır (Gülersoy, 1993, 425). Genel olarak kagir malzemeli olan bedestende ayaklar kesme taştan, duvarlar moloz, kemer ve kubbeler tuğladır. Kubbe kasnakları alçak ve sağırdır. Sadece duvarlarda bulunan pencereler kafa seviyesinden yüksek bir hizadadır.

Topuzlu'dan sonraki gelişmeler:

Kapakçılar Caddesi, Sandal Bedesteni Sokağı, Muhafazacılar Sokağı ile çevrili olan ve Kapalı Çarşı'nın merkezinde bulunan bedestenin müzayede olarak kullanımı, 1980 yılında tüm müzayedelerin kapatılması ile son bulmuştur.

Şekil 6.5: Sandal Bedesteni, 2008

Sandal Bedesteni günümüzde Kapalı Çarşı'nın bir parçası haline gelmiş içerisinde çeşitli takı ve deriler satılmakta olduğu bölücü elemanlarla dükkânlar oluşturulmuştur. Satılan mallar ve yeni dükkân düzeni bedesteni örtmekte, kemerleri ve yüksek tavanı ile bedesten, ferah bir mekân olarak algılanamamaktadır.(Şekil 6.5)

6.2.2 Harikzedegân Yurdu Projesi

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 31 Mayıs 1918 gününde, savaşın kentde yarattığı yıkımın üzerine çıkan Fatih yangını¹⁴ sonrasında, kentin beşte ikisi zarar görmüştür (Ergin, 1928, 260). Evleri yanan ve yardıma muhtaç aileler için İstanbul'da "Harikzedegana Muavenet" adı ile bir komisyon kurulmuş ve bu aileler için yapılan bağışlar Osmanlı Bankası'nda toplanmıştır. İtilaf Devletleri, savaştan sonra bu parayı savaş sırasında zarar görmüş olan taraftarları için haczetmiştir. Topuzlu, General Füller'e başvurarak bu parayı İtilaf Devletleri'nden kurtarmış ve bir komisyon kurarak, 1918'de Cibali, Fatih, Altımermer yörelerini yok eden büyük yangında evlerini ve varlıklarını yitiren aileleri barındırmak amacı ile evlerin inşaatına başlanması için harekete geçmiştir. Komisyon ilk toplantısında ayrı ayrı küçük evler yerine genişletilmekte olan Beyazıt-Aksaray Caddesi üzerinde küçük dairesel apartmanlar yapılmasına karar verilmiştir. Topuzlu komisyonu kurup, Mimar Kemalettin Bey'e projeyi devrettikten iki ay sonra şehremanetinden ayrılmış ve Avrupa'ya gitmiştir. Evlerin tasarımına 1919'da başlanmış, yapım 1922'de tamamlanmıştır (Yavuz, 1981). Apartmanların yapımı için kent halkından da bağış toplanmış, bunların denetimi, Manizade Hacı Hüseyin Efendi'nin başkanlığındaki kurul tarafından yürütülmüş, arsa ise Evkaf Nezaretince sağlanmıştır. Arsa üzerinde

¹⁴ 21 Mayıs 1334'de (1918) Cibalide başlayan Fatih yangını, Altımermer yörelerine yayılarak, Haliç'ten Yedikuleye kadar uzanan büyük bir alan içinde 7500 yapının yanmasına neden olmuş, kaybedilmekte olan savaş yüzünden büyük mali güçlükler içinde bulunan ve savaş alanlarından kaçan göçmenlerle zaten nüfusu çok artmış olan kentte, böylece büyük bir konut sıkıntısı başlamıştır (Ergin, 1922).

II. Meşrutiyet döneminde çıkan yangında yok olana kadar Laleli Külliyesi'nin parçalarından Koska Medresesi bulunmaktadır¹⁵.

Şekil 6.6: Tayyare Apartmanları (Yavuz, 1994)

Laleli'de Ordu Caddesi, Fethi Bey Caddesi, Kurultay Sokağı ve Harikazedeler Sokağı'nın çevrelediği alanda yapılmış olan apartmanlar Mimar Kemalettin'in İstanbul'da gerçekleştirdiği son binalar topluluğudur (Yavuz,1993). Ulusal Mimarlık Akımı'nın en önemli temsilcisi olan Kemalettin, Harikzedegan Apartmanları'nın yapımına 1919'da başlamış ve inşaat 1922'de tamamlamıştır (Şekil 6.6). Mimar Kemalettin, inşaat tamamlandıktan sonra Topuzlu'ya yurdun fotoğraflarını yollamıştır (Topuzlu, 1994). Topuzlu anılarında bu olaydan bahsetmektedir;

“Ben birkaç ay sonra şehremanetinden ayrıldım, Avrupaya gittim, bir iki sene sonra mimar Kemal Bey yapılmasına muvaffak olduğumuz apartmanların resimlerini, altına ‘Cemil Paşa’nın kurdurduğu harikzedegan yurdu’ yazısını yazmış ve tarih ve imzasını koymuş olduğu halde bana gönderdi ve kadirşinashlık gösterdi.” (Topuzlu, 1994).

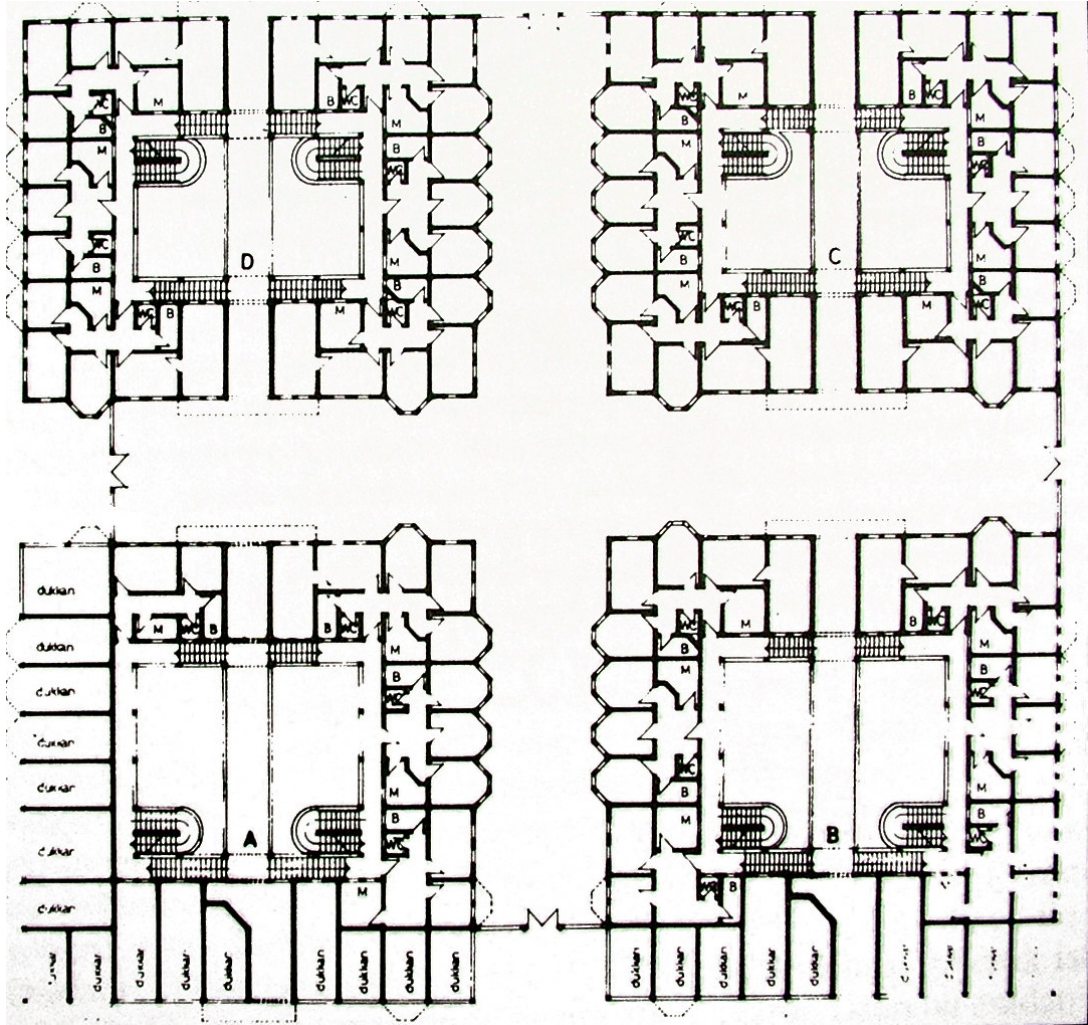
Tüm bu çabalara rağmen bu apartmanlar yapıldıktan sonra hiçbir yangınzedelere verilmemiş, Tayyare Cemiyeti'nin eline geçmiş ve bu cemiyet dairelerin kiralarından faydalanmıştır (Topuzlu, 1994).

Cumhuriyet'in ilanından sonra Harikzedegan Apartmanları'nın adı Tayyare Apartmanları olarak anılmaya başlamış ve Tayyare Cemiyeti tarafından gelir sağlamak amacı ile Türk Hava Kurumuna devredilmiştir. Uzun yıllar bu kurumun yönetiminde kaldıktan sonra, 1980'li yıllarda, Ramada Oteli olarak kullanılmaya

¹⁵ Koska Medresesinin genel yerleşme düzeni için bak; Ayverdi, E., 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul:Fetih Derneği-İstanbul Enstitüsü, 1958, pafta no.c-3

başlamıştır. 1990’lardan sonra Merit Oteli bu binadan faaliyetini sürdürmüş, 2006 yılından beri ise Crowne Plaza Old City ismi ile beş yıldızlı bir otel olarak kullanılmaya devam etmektedir.

25 dükkân, 124 daire ve bunlara bağlı olarak, ortak kullanıma açık kapalı teras, çamaşırlık, kömürlük gibi servisleri içeren bu konut topluluğu, Laleli Camisi’nin bitişiğinde, birbirini dik kesen iki iç sokağın çevresinde inşa edilmiştir. Altı katlı ortalarında ortak kullanım alanının bulunduğu dört bloktan oluşmaktadır. Bugün yarı kamusal olarak tasarlanmış bu iç sokakların üzerleri cam tonozlarla kapatılarak bloklar birbirine bağlanmış otelin restoran, fuaye, lobi gibi gereksinimlerini karşılayacak bir mekana dönüşmüştür.

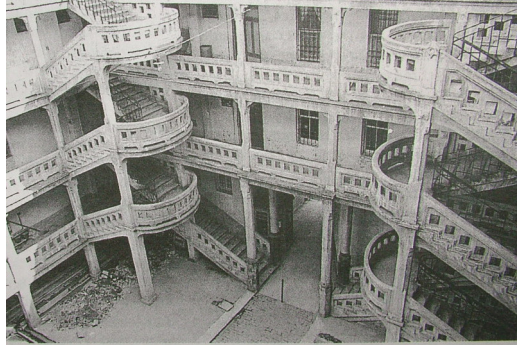

Şekil 6.7: Tayyare Apartmanları, kat planları (Yavuz, 1994)

İstanbul’da betonarme sistemle gerçekleştirilen ilk yapı gurubu olan Harikzedegan Yurdu aynı zamanda Türkiye’de ilk çok katlı, sosyal yaşam konutu düşüncesinin

örneğidir. Türkiye’de az katlı, içedönük, bahçeli, mahrem yaşam biçimi ilk kez bu çok katlı toplu konut projesinde değişikliğe uğramıştır. (Şekil 6.7)

Ordu Caddesi’ne bakan ve arkadakilere göre birer modül daha büyük olan ön blokların cadde yönünde, ikişer katlı 25 adet dükkan yer almaktadır. Bu blokların normal katlarında, otele dönüştürülmeden önce, üçer adet üç odalı, üçer adet dört odalı, ikişer adet beş odalı, toplam sekizer daire bulunmaktaydı. Daha küçük olan arka bloklarda ise normal katlarda dörder adet üç odalı, dörder adette dört odalı toplam sekizer daire yer almaktadır. Blokların zemin katlarının arka bölümleri, arsadaki eğim nedeni ile toprak altında kaldıklarından, buralarda depolar, kömürlükler ve ortak çöp odaları yapılmıştır. Tüm blokların çatı araları, orta avlulara açılan, çok amaçlı, kapalı teraslar biçiminde tasarlanmış, bu alanlarda ortak çamaşırhane bulunmaktadır. Bu ortak alan, daha sonra kapıcı dairesi olarak kullanılmıştır. (Şekil 6.8)

Şekil 6.8: Tayyare Apartmanları, sol ön bloğun güneyinden orta avlu (Yavuz, 1994)

Giriş aksına göre simetrik olarak planlanmış olan bloklarda konutlara ulaşım, orta avluları çevreleyen, açık balkonlardan sağlanmaktadır. Katlar arasındaki ulaşım ise bu balkonları birbirine bağlayan, simetrik olarak yerleştirilmiş merdivenlerle olmaktadır. Bloklar otele dönüştürülürken, avluların işlevleri değiştirilmesine rağmen merdiven ve balkonlar oldukları gibi korunmuşlardır. Konutlarda mutfak, banyo, tuvalet gibi servis mekânları avlu çevrelerine yerleştirilmiştir. Odalar blokların dış kenarlarına dizilerek, buraların daha mahrem olması ve avluda olabilecek gürültülerden uzak kalması düşünülmüştür. Bugün bu bölümlerin tümü otelin konuk odalarına dönüştürülüş halde bulunmaktadır.

Simetrik cepheler döneminin anlayışını yansıtmaktadır. Betonarme iskelet sistemine göre gerçekleştirilmiş olmalarına karşın, dükkan açıklıkları basık, ikinci kat pencerelerinde ise açıklıklar yarım daire kemerlerle geçilmiştir. Simetrik

düzenlemeği vurgulamak amacı ile bazı odalar, birinci kat seviyesinden başlayarak, altıgen ya da dikdörtgen planlı, kapalı cumbalar biçiminde cepheden dışarı ve genel saçak seviyesinden yukarı doğru taşırılmıştır, ön bloklarda bunlar, geniş kıvrımlı saçaklarla örtülerek çatı katında bunlara özel pencere düzenlemeleri yapılmış, ortalarına kabartma harflerle “Ya Hafız” yazılı dairesel kitabeler yerleştirilmiştir. Yavuz’a göre bu kıvrımlı saçaklar Laleli Camisi’nin barok üsluptaki genel görüntüsüne uymak amacı ile gerçekleştirilmiştir (Yavuz, 1993).

Tayyare Apartmanı’ndaki plan çözümleri, Batı Avrupa kentlerinde, Sanayi Devrimi sonrasında hızla artan, kentsel nüfusun barınma gereksinimini karşılamayı amaçlayan, çok katlı sosyal konut yapılarının plan çözümlerini anımsatmaktadır. Tüm yaşam gereklerini karşılamayı amaçlayan bu sitelerde birçok fonksiyonun ortak kullanım alanlarında çözümlendiği, konut ünitelerinin minimum mekanlarda oluşturulmaya çalışıldığı, sitelerin çoğu kez ticari mekanları da içinde barındırdığı bilinmektedir. Suriçi’ndeki apartmanlaşmaya öncülük ederek kentin biçimsel evriminde önemli bir rol oynayan Tayyare Apartmanları, yapıldıkları yıllarda, İstanbul’un köhnemiş konut stoku yanında çağdaş yaşama uygun bir konut bloğudur (Yavuz, 1993). Topuzlu’nun girişimi ile yapılan Tayyare Apartmanları Türkiye’de ilk kez içinde su, elektrik donanımı bulunan bir konut bloğu olarak yaşayanlara konforlu bir ortam sunmuştur. 20.yüzyıl başlarında Türk toplumunun sosyal yaşamındaki dışa açılmayı simgeleyen ilk ve en belirgin toplu konut örneğini oluşturmuştur.

6.2.3 Kuruçeşme Sahilini İlgilendiren Kararlar

I. Dünya Savaşı sırasında Boğaziçi sahiline fabrika ve depolar kurulmuştur. Topuzlu’nun ikinci kez belediye başkanı olduğu dönemde Boğaziçi sahilindeki boş arsalarla fabrika ve kömür depolarının kurulmasına yönelik teklifler artmış fakat Topuzlu, Damat Ferit Paşa’nın bu alanın kömür depoları olarak kullanımının sürmesi için ısrarlarına rağmen, İstanbul için önem taşıyan bu rekreatif alanın sanayi amaçlı kullanımına izin vermemiştir. Anılarında bu olaya yer vermektedir;

“Ferit Paşa, bir sabah, bana telefonla, ayan azasından Aristidi Paşa’nın Kuruçeşme’deki yanmış yalı arsasında, bir kömür deposu yapmasına izin vermediğimi söylemesi üzerine, kendisine sıhhi mazarratına ve Boğaziçi’nin, o semtini çirkinleştireceğine mebnî, ret cevabı verdim.” (Topuzlu, 1994, s.189)

Topuzlu o dönemde Beşiktaş'ta kurulmakta olan un fabrikasının yapımına son vermiştir [Ek F].

Topuzlu'nun şehremanetinden ayrılmasından sonra şehremini olan İsmet Bey'in bu konuda kayıtsız kalması sonucu, Kuruçeşme sahil yolu kömür depoları ile dolmuştur.

“Emnetten çekilince benden sonra gelen şehremini, her nasılsa Ferit Paşa'nın arzusuna mukavemet edememiş ve Aristidi Paşa'nın yalısına kömür koymaya müsaade etmiş ve bu suretle Kuruçeşme sahili kömür depoları ile dolmuştur.” (Topuzlu, 1994, s.189).

1931'e gelindiğinde, Kuruçeşme halkı bu depoların kaldırılması için mücadele etmiş, mahkemeye başvurarak temyiz kararı almışlardır. Topuzlu'nun Akşam gazetesinde yayımladığı makalesinde kömür depolarının açılmasına ilk olarak Aristidi Paşa'nın yol açtığını bildirmiş bunun üzerine Aristidi Paşa gazeteye yolladığı mektubunda bu olaya Damat Ferid'in yol açtığını belirtmiştir. 18 Mart 1919 Akşam gazetesinde çıkan yazı bu konudur;

“Mülga ayan azasından Aristidi Paşa'dan bir mektup aldık. Mektupta, Kuruçeşme'deki ilk kömür deposu müsaadesinin Damat Ferid'in emriyle yüz elliliklerden Selim Paşa tarafından Aristidi Paşa'ya verildiği hakkındaki haberimizi tekzip ediyor. Aristidi Paşa, Şehremini esbakı Cemil Paşa'dan tahkik zahmeti ihtiyar buyrulmuş olsaydı, bu bapta kendilerine ne doğrudan doğruya, ne de bilvasıta müracaatım vakti olmadığını anlayabilirdiniz demiştir.” (Topuzlu, 1994, s.190).

Topuzlu anılarında, Ferid Paşa'nın Kuruçeşme sahilindeki bu arsaları kömür deposu yapmak için kendisine emir verdiğini, Aristidi Paşa'nın da iki kere bu arsaları depoya dönüştürmek için müracaat ettiğini yazmıştır (Topuzlu, 1994, s.190).

Topuzlu sonrası gelişmeler:

1990'lı yıllarda, Bedrettin Dalan'ın Belediye Başkanı olduğu dönemde Kuruçeşme sahilinden kömür depolarının kaldırılması ve bu alanın turizm bölgesi ilan edilmesi söz konusu olmuştur. O dönemde Turizm Bakanı olan Mesut Yılmaz, alanın Turizm amaçlı kullanılmasını istemesi üzerine, arsaları tıpkı Topuzlu gibi kamusal bir alana dönüştürmek isteyen Dalan ve Yılmaz arasında anlaşmazlık doğmuş. Dalan, Yılmaz'ı arayarak “Cemil Paşa, buraya kömür depoları yapılırsa, istifa ederim demişti. Şimdi de ben park yerine turizm alanı yapılırsa tereddütsüz istifa ederim” dediğini Cemil Topuzlu'nun torunu Cemalettin Topuzlu'yla yapılan kişisel görüşme sonucu öğrenilmiştir [Ek F]. Kuruçeşme Parkı bu dönemde açılmış ve Nurettin Sözen döneminde “Cemil Topuzlu Parkı” adını almıştır (Topuzlu, 1994, 190).

Günümüzde Cemil Topuzlu Parkı, yüzme yarışmalarına, su sporlarına, festivallere de hizmet vererek Boğaziçi sahilindeki nadir kamusal yeşil alanlardan biri olarak kullanımını sürdürmektedir.

7. İSTANBUL’UN İMARİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ VE ÖNERİLERİ

Cemil Topuzlu, şehreminliğinden sonra İstanbul’un imarı konusunda düşünmeye, çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Operatör Emin Bey’in şehreminliği zamanında, 1925 yılında kurulan imar komisyonunda üye olarak görev almış, 1946–1950 yılları arasında ise Belediye Meclis Üyesi olmuştur (Topuzlu, 1937, 8). Özellikle şehreminliği döneminden sonra, Avrupa’ya yaptığı geziler sonucu İstanbul’un nasıl imar edilebileceği konusunda çalışmalar yapmış, Yarınki İstanbul, 32 sene Evvelki Bugünkü Yarınki İstanbul isimli yayınları ile fikirlerini açıklamıştır. Yarınki İstanbul isimli kitabının giriş yazısında kitabı neden yazdığını açıklar.

“... Avrupa’nın büyük kentlerini tetkik fırsatına nail olmuş bulunduğuma güvenerek İstanbul’un yarınki planı hakkında düşündüklerimi şu küçük kitabım ile kent ahalisine, belediyeye, Cumhuriyet Hükümetimize ve bilhassa Büyük Önderimiz Halaskar Atatürk’ün mucizekar nazarına arz etmeği kendime bir vecibe bildim” (Topuzlu, 1937, 1).

Cumhuriyet’in ilanından sonra 1936 yılında Henri Prost İstanbul’u imar etmek üzere çağırılmıştır. Prost İstanbul limanını Yenikapı ve Yedikule arasında alarak, Haliç, Eminönü ve tarihi yarımada’yı fabrika antrepo ve depolardan kurtarmak ve bu alanların kentsel dönüşüm projeleri ile ticari ve rekreatif alanlar oluşturulmasını planlamıştır (Topuzlu, 1937, 2). Prost’un bu projesi İstanbul’un liman bölgesinin kesinlikle Yedikule’ye alınması gerektiğine inanan Topuzlu’yu memnun etmiş ve Yarınki İstanbul adlı yayınında bunu dile getirmiştir.

“Bu güzel şehrin plan ve haritasın tanzimi için geçen sene belediyemiz tarafından meşhur kentcilik mütehassısı Mösyö Prost’un çağırıldığını ve limanın Yenikapı ve Yedikule arasında yapılmak sureti ile bir avan proje hazırlanmakta olduğunu gazetelerde okumuş ve çok sevinmişim” (Topuzlu, 1937, 2).

Sonraları bu plandan vazgeçilmiş, Prost 1948 yılında Paris Güzel Sanatlar Akademisi’nde verdiği konferansta, Haliç’in sanayi ve yiyecek hallerinden arındırılmasının iktisadi ve altyapısal olarak mümkün olmadığını açıklamıştır;

“Günlük hayatın unsurları bilhassa en az bir emekle gıda maddelerinin oralarda bulunması pek yerinde ve mantıkidir. Yoksa bunları başka yere nakletmek iktisaden kolay kolay halledilir bir mesele olmadığı gibi, ayrıca da bir takım inşaat masrafını tahmin edecektir. Bu nokta benim bütün dikkatlerimi çekmiştir. Haliç sahillerinin muazzam bir inşaat zemini sağlam olmaması yüzünden tahammülü yoktur. İşte bunun için Haliç’i olduğu gibi bırakmak, yani vapur tamir ve gıda maddelerine tahsis etmek, bununla beraber fena bir surette yerleşmiş bazı sanayii daha elverişli

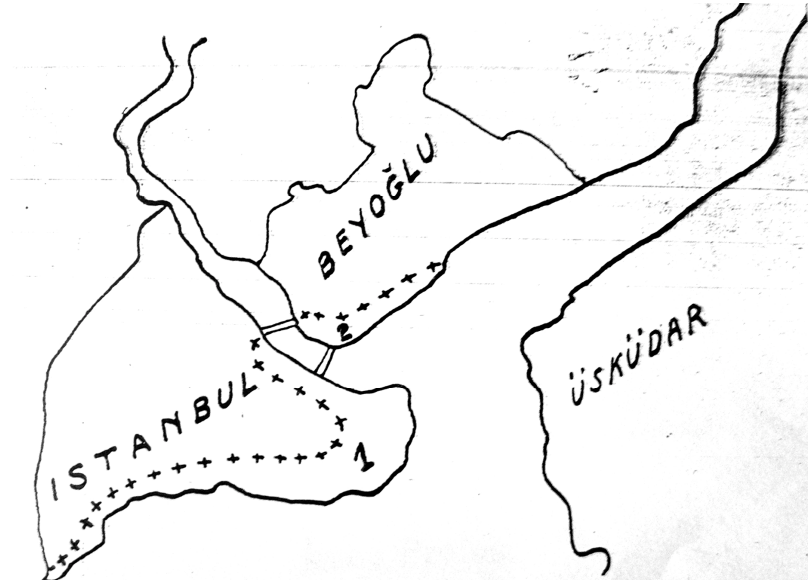
sahalara kaydırmakla mukaddes Eyüp'ee eski hususiyet ve cazibesinin bir kısmını iade etmek mümkün olabilecektir.” (Prost, 1948)

Prost'un, İstanbul konulu konferansta; Haliç bölgesinde yoğunlukta bulunan küçük sanayinin kaldırılmasının çok zor ve masraflı olacağını, bölgenin zemininin de yeterince sağlam olmaması nedeni ile Haliç kıyında yeni yapılar inşa etmenin ve bu alanın rekreatif ve kültürel kullanıma açılması fikrinin mümkün olmadığını, ilk imar planında tasarladığı bu fikrin imkansızlığını açıklamıştır.

“Bir çok artistler Haliç'e başka bir veçhe, başka bir mana vermedi tahayyül ve tasavvur etmişlerdir. Venedik'in hatıraları, büyük kanal ve Giudeka, bize o muhteşem dekoru tahayyül ettirmektedir. Faydalı fakat acayip bir yığın binaların başka bir yere nakli kabil olsaydı o güzel yayılmış su sathı kıyılarında asri bir şehrin başlıca binalarını tahakkuk ettirmek mümkündür” (Prost, 1948, 110)

Topuzlu, Sirkeci ve Galata'da konumlanan limanın yerinin değiştirilmemesi ve var olan limanın korunarak Güzel Sanatlar Akademisi'ne kadar uzatılması kararından duyduğu üzüntüyü dile getirir;

“...son zamanlarda şimdiki Sirkeci ile Galata rıhtımı arasında bulunan limanın yine yerinde bırakılarak tevsî ve ıslahı için mühim miktarda bir para tahsis kılındığını ve Londra'dan ayrıca liman mütehassısları celbedildiğini ve bundan başka da şehrin ötesine berisine Konservatuvar, Adliye Sarayı gibi müstakbel haritanın yapılmasından sonra yerleri belli olması lazımgelen bazı büyük binaların dahi hemen inşa ve Halicin en güzel tarafını işgal edip ileride behemhal İzmit körfezine götürülecek olan Azapkapıdaki tersanenin dahi tevsian tamir ve ıslah ettirmek üzere olduğunu işidince Mösyö Prost'un aylarca yapacağı emeklerin ve ileride hiçbir işe yaramayacağı muhakkak olan şimdiki limana sarfedilecek milyonlarca liranın tamamen boşa gideceğini gözümlün önüne getirdim. Memleketini seven her yurttaş gibi yüreğim sızladı ve teessür duymağa başlayınca bu kitabı çıkarmağa karar verdim” (Topuzlu, 1937, 1).

1: İlk beş senede Beyoğlu tarafından imar edilecek saha

2: İkinci beş senede Galata tarafından imar edilecek saha

Şekil 7.1: Topuzlu'nun İstanbul için önerdiği imar uygulamasının etaplamaşı

(Topuzlu, 1937, 4)

Topuzlu'nun İstanbul için düşlediği imar planı 20 senelik bir programdır (Şekil 7.1). İlk beş senelik program, Unkapanı'ndan başlayarak, Balıkpazarı, Yemiş, Tahtakale, Yenicami, Sirkeci, Hocapaşa, Salkımsöğüt, Ayasofya'yı da içine alarak Yenikapı'da son bulur. İkinci beş senelik program, Haliç'in Galata tarafını içine alarak Azapkapı'yı kapsar ve Dolmabahçe sahili ile son bulur (Topuzlu, 1937, 6). İkinci on senelik program Unkapanı köprüsü Eyüp civarını kapsamaktadır. Topuzlu'ya göre, Boğaziçi, Üsküdar, Kadıköy, Bakırköy ve Adalar'ın imarı 20 sene içinde mümkündür (Topuzlu, 1937, 6).

Topuzlu'nun İstanbul'un imarı konusundaki tutumu da aslında, o dönemde İstanbul'un imarı üzerine çalışmış olan ve "Nazari olarak Haliç'in sol yakasını, Taksim'e kadar tamamen yıkmak ve yeniden planlamak gerektiğini" düşünen Prost'un tutumu gibi yıkıcı unsurlar içermektedir.

"Bana kalırsa İstanbul'u asri, medeni bir kent haline sokmak için asariyatika ve abidelerini muhafaza etmek şartı ile kamilen yıkıp milyonlar değil milyarlarca lira sarfile yavaş yavaş yeniden yapmaktan başka çare yoktur.

Milyarları göz önüne getirince ürkmemeli. İstanbul'un tanzim ve imar işini zengin Amerikalılar gibi bir iki seneye değil kırk elli seneye yani uzun bir zamana taksim eder isek hususile şehrimizin şimdi işgal ettiği sahasını hududunu küçültürsek muvaffak olabiliriz." (Topuzlu, 1937, 6)

Yıkıcı tutumun nedeni, İstanbul'u, örnek olarak kabul gören Avrupa kentlerinin standartlarına, kent yaşantısına ve konforuna kavuşturma arzusudur. Bu düşünce, özellikle o dönemde İstanbul için ütöpik bir senaryodur. Topuzlu'nun da kafasında kurguladığı, geniş caddeli, ferah, zonlaşmış, rekreatif ve kültürel alanlara sahip, planlı "ideal İstanbul" u yaratmak için o dönemde savunduğu bu yıkıcı tutum, tıpkı Haussmann'ın Paris'i yeniden yaratırken uyguladığı görüşleri hatırlatır.

Topuzlu'ya göre İstanbul'un imarı için ilk olarak liman bölgesinin yerinin tespit edilmesi gereklidir. Sanayi yapıları, antrepolar, haller ve depolar da bu liman bölgesinin yanına taşınarak kent merkezi arındırılmalıdır.

"Avan proje hazırlanırken evvela İstanbul limanın mevkiini tesbit etmelidir. Liman mevki tamamiyle taayün etmeyince şehrin müstakbel haritasını yapmağa kalkışmamalı. Çünkü her şey limana bağlıdır. Ezcümle asri bir limanın yanında bulunması gereken büyük kömür, kereste ve levazım inşaiye depolarile antrepolar, büyük sebze, yemiş halleri, ardiyeler bugün şehrimizin çok muhtelif ve en mutena yerlerinde dağınık bir halde bulunuyorlar. Muntazam bir proje yapılınca bunların kaldırılıp limanın civarına nakledilmesi zaruridir." (Topuzlu, 1937, 6).

Topuzlu, Yarınki İstanbul isimli yayınında liman bölgesinin yerinin değişmemesi fikrine ne kadar karşı olduğunu açıklar;

“Bugünkü limanı tevsi ederek iğribüyü dar sokakları genişletmek sureti ile yarımıyamalak yapılacak bir proje hiçbir işe yaramaz. Ve bu uğurda sarf edilecek milyonlarca lira heder olup gider. Şimdiye kadar tatbik edilen bu yarım tedbirlerden şehrimiz zerre kadar istifade edemedi ve bundan böyle istifade etmek ihtimali de yoktur.”(Topuzlu, 1937, 7)

Liman bölgesinin nereye taşınabileceği konusunda dört öneri vardır. İlk iki öneri, limanı Haliç’in içine sokmayı ön görür. İlk öneri Galata ve Unkapanı köprülerini kaldırarak İstanbul ve Beyoğlu arasında bir asma köprü inşa etmek ve şimdiki limanı Haliç’in içine sokmaktır. İkinci öneri ise limanı Sarayburnu ve Fındıklı’ya kadar uzatmaktır. Topuzlu’ya göre limanı Haliç’in içine sokmak, Haliç’i iyice daraltacak vapurların rıhtıma yanaşması ve manevra yapması imkânsız hale gelecektir. Ayrıca, antrepo ve depoların inşası için rıhtıma da boş alan bulunmadığından, bu alanların arkasında kalan parsellerin istimlak bedellerinin ödenerek alınması için çok fazla para harcanacaktır. Limanın yanında konumlanması gereken su, kereste, inşaat malzemesi gibi depolar Haliç’e sığamayacak ve limanın bu alanda oluşturulması halinde kayık ve ticari deniz araçlarının gümrük kontrolünün yapılması zorlaşacak, kaçakçılığın önüne geçilemeyecektir. Topuzlu’nun da belirttiği gibi Haliç gibi sıkışık bir alanda liman taşımacılığı ve aktarma için yeterli alan ve donanım kurulamayacak ve kentin merkezini sanayi ele geçirecektir (Topuzlu, 1937, 10).

Üçüncü öneri limanın, Büyükçekmece Gölü’ne taşınmasıdır. Topuzlu İstanbul nüfusunun hızlı artışını her zaman göz önünde bulundurmuştur. Fakat 1937 senesinde 650 bin kişi olan İstanbul nüfusunun, kısa sürede milyonlara ulaşacağını tahmin edemeyerek, “nüfus sekiz, on milyonu aşarsa limanın Çekmece Gölü taraflarına taşınması ancak o vakit -ihtimal ki iki üç asır sonra- mevzuu bahis olabilir” demiştir. (Topuzlu, 1937, 12)

Dördüncü görüş, limanın Yedikule ile Yenikapı arasına taşınması fikridir. Bu fikir Topuzlu’nun savunduğu ve benimsediği tek fikirdir. İstanbul’un ancak limanın Yedikule’ye taşınması sonucunda medeni bir kent olacağına inancını dile getirir,

“Şimdiki liman yerinden kaldırılıp Yedikule taraflarında inşa edilirse İstanbul derhal asri, medeni, bir kent kisvesini takınır. Pek çok güzelleşir.” (Topuzlu, 1937, 12)

Topuzlu, Yenikapı sahiline liman fonksiyonu getirilerek bu alanın kullanılması ve bu bölgedeki yangın yerleri, bostan alanları ve eski ahşap evlerin istimlak edilerek depo ve antrepolar için alan elde edilmesini, Haliç’in sanayiden ve depolardan arındırılmasını, Sirkeci İstasyonu’nun da yerine yeni bir istasyon yapılmasını önermektedir.

“Limanın arkasına Sirkeci Garı yerine muntazam ve asri bir şimendifer istasyonu yapılır. Büyük zahira siloları, kömür depoları, antrepolar, sebze yemiş halleri, büyük ardiyeler, mağazalar, kereste ve bircümle inşaat malzeme ambarları velhasıl her şey orada tesis edilir, mezbahayı da on sene sonra Haliç’ten çıkarıp limanın yan tarafına nakletmekte mahzur yoktur.” (Topuzlu, 1937, 12).

Topuzlu’nun liman konusundaki hayallerinin hiç biri gerçekleşmemiştir. Prost 25 Ekim 1937 tarihinde tamamladığı planını, limanın yerinin korunması ve Fındıklı’ya uzatılması üzerine yapmıştır. Günümüzde olduğu gibi limanın Haydarpaşa’ya taşınması fikrinin üzerinde bile durulmamış, bu fikir tartışmaya değmeyecek kadar geçersiz bulunmuştur.

Topuzlu’ya göre liman Yedikule ve Yenikapı arasına alındıktan sonra İstanbul’un imarı için yapılması gereken, Unkapanı’ndan köprüye ve Sarayburnu’ndan Yenikapı’ya kadar gerçekleştirilecek rıhtımın inşaatına başlanmasıdır (Topuzlu, 1937, 18).

Topuzlu’nun hayali, Unkapanı ve Yenikapı arasında bulunan arazilerin istimlak edilerek, sadece “önemli” tarihi eserleri korumak şartı ile bu alanda sınır teşkil eden ve kamusal alanda sirkülasyonu kesen, Gülhane Parkı etrafındaki tarihi surların ve cami duvarlarının kaldırılarak İstanbul halkı için yeni kamusal alanlar ve parklar yaratılmasıdır. Mezarlıkların kent dışına taşınması fikri ilk olarak 1853 yılında ortaya çıkmış ve Taksim Bahçesi Hristiyan Mezarlıkları’nın Şişli’ye taşınması ile oluşturulmuş alan ilk kamusal bahçe olarak halkın kullanımına açıldığına değinilmiştir (Çelik, 1994, 56). Topuzlu’nun yaratmak istediği yeni kamusal alanlar da bu fikrin devamıdır.

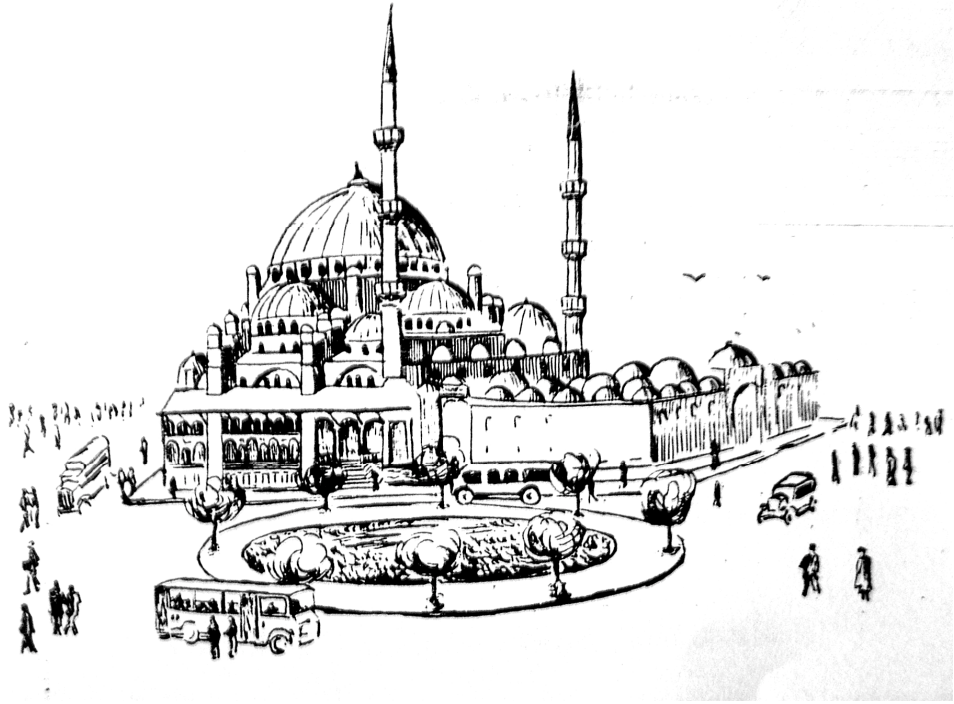
“Unkapanı’ndan Yenikapı’ya kadar olan mahallelerdeki mebani ve araziye yavaş yavaş istimlak edip Yemiş taraflarındaki Rüstempaşa Camii ile, Yenicami ve tarihi kıymeti haiz birkaç güzel sebili ve arzu olunursa yalnız Dördüncü Vakıf hanile yeni postahaneyi yerlerinde bırakarak bütün mebaniyi medrese, türbe hamamları, yeni yapılan sebze halini, balıkhane ve camilerin etrafındaki duvarları, Alayköşkü’nü muhafaza etmek şartile parkın etrafındaki bütün surları kaldırmalı, yalnız mahalle aralarında bulunan birçok küçük camilerin duvarlarını biraz indirerek üzerlerine parmaklık yaptıktan sonra avlu içerisinde bütün mezarlıklar kaldırılarak çiçek ve ağaç dikilmeli ve çocuklara mahsus bahçe haline koymalı.” (Topuzlu, 1937, s.13).

Yarınki İstanbul isimli kitabında Topuzlu, 1937 senesinde İstanbul’da kritik gördüğü alanları fotoğraflayarak, aynı bölgenin nasıl bir yaşam alanına dönüşeceğini tasvirlemek üzere çizdirdiği eskizlerle açıklamıştır. Bu çizimlerde Topuzlu’nun nasıl bir İstanbul hayal ettiği açıkça görülmektedir. Topuzlu, Haliç, Balıkpazarı ve Yenicami bölgesinin o dönemdeki durumunu şöyle anlatmaktadır;

“İstanbul’umuzun ticaret merkezi ve adeta sitesi olan Yenicami vivarile Balıkpazarı görülmeye şayandır. Yine daracık pis sokakları, sakil manzaralı köhne kagir binaları ve

binaların dükkanların önündeki biçimsiz reklam levhaları ile beraber alalayıp kıyafetli küfecileri ve bunlar arasında da üstünde su teknelerini veya arkasında küçük, yaysız, biçimsiz arabaları taşıyan bir sürü merkebler, arka yük hamalları, yüzlerce seyyar, gürültü ve gıcırta ile kulaklarımızı behemehal tıkamağa mecbur eden yaysız muhacir arabaları ve alış veriş etmek için toplanan ve birbirini iten gürültü koparan binlerce kişiyi ve ara sıra da kolsuz, bacaksız, yaralı birkaç dilenciye görünce insan kendisinin nerede bulunduğunu şaşırır. Hâlbuki tasavvur ettiğim imar projesi tatbik edilince Halicin manzarası büsbütün değişir.” (Topuzlu, 1937, 35).

Yenicami bölgesi için Topuzlu’nun düşlediği, kitabın kapak resminde de çizdiği üzere, bu alanda bulunan sebinin ve hünkar kasrının yıkılarak Galata Köprüsü’nden Yenicami’ye yaklaşırkenki cami manzarasının açılması ve bu alanda bir meydan yapılmasıdır (Şekil 7.2). Bu anlayış Abdülhamit döneminde İstanbul’a çağırılan Joseph Antoine Bouvard’ın İstanbul’a gelmeden yaptığı, kentin topografyasını yok sayan Eminönü ve Beyazıt Meydanı projelerini hatırlatmaktadır. Bu projeler de tıpkı Topuzlu’nun düşlediği gibi büyük meydanlar yaratarak anıtları ortaya çıkartmaya yönelik olup kentin diğer dinamiklerini yok sayan projelerdir.

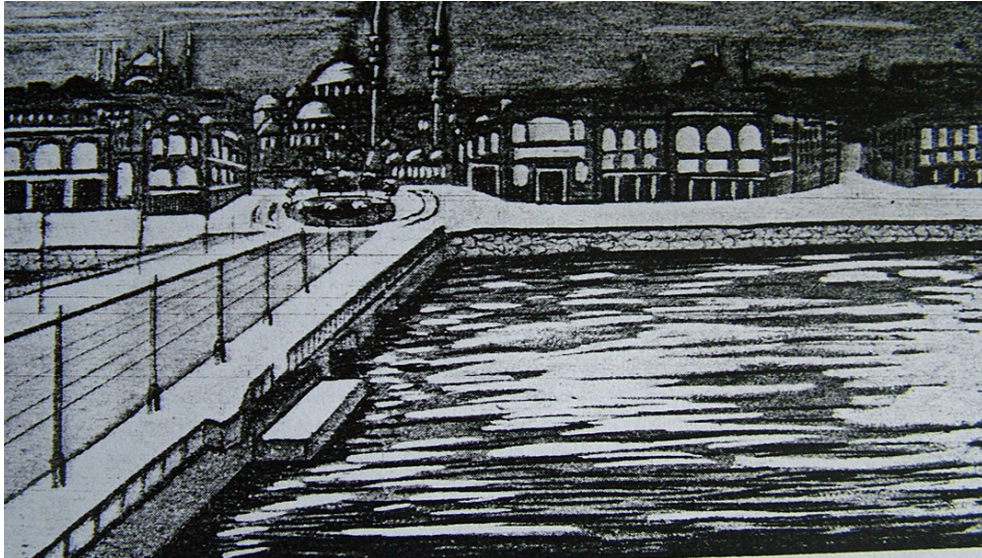
Şekil 7.2: Eminönü Meydanı’nın, Topuzlu’nun deyişi ile Yenicami Meydanı olarak dönüştürülmüş hali (Topuzlu, 1937, 7)

Topuzlu bu fikirleri ile, o dönemin koruma kurulu olan Muhafazai Asar-ı Atika Cemiyeti üyelerinin ve Mimar Kemalettin başta olmak üzere birçok mimarın tepkisini çektiğinin bilincindedir. Fakat Topuzlu, tıpkı Haussmann örneği gibi,

hayalindeki kente yaklaşmak için bir takım tarihi değerleri feda etmek gerektiğine inanmaktadır.

“Bu fikrime lüzumundan fazla muhafazakâr olan Muhafazai Asarîatika Cemiyeti azalariyle bazı mimarların iştirak etmiyeceklerini ve beni vandalizm ile itham edeceklerini biliyorum. Lakin bir şehri asri bir surette imar ve tanzimi ile uğraşılırken pek çok kıymeti mimariye ve tarihiyesi olmayan bazı mebaniyi feda etmeğe katlanmalıdır.”(Topuzlu, 1937, 19).

Topuzlu, I Abdülhamit Sebili’nin de kent planı yapılırken bu alanda oluşturulacak yeni tasarım doğrultusunda yıkılıp, yeniden farklı bir alana yapılabileceğini savunmaktadır.

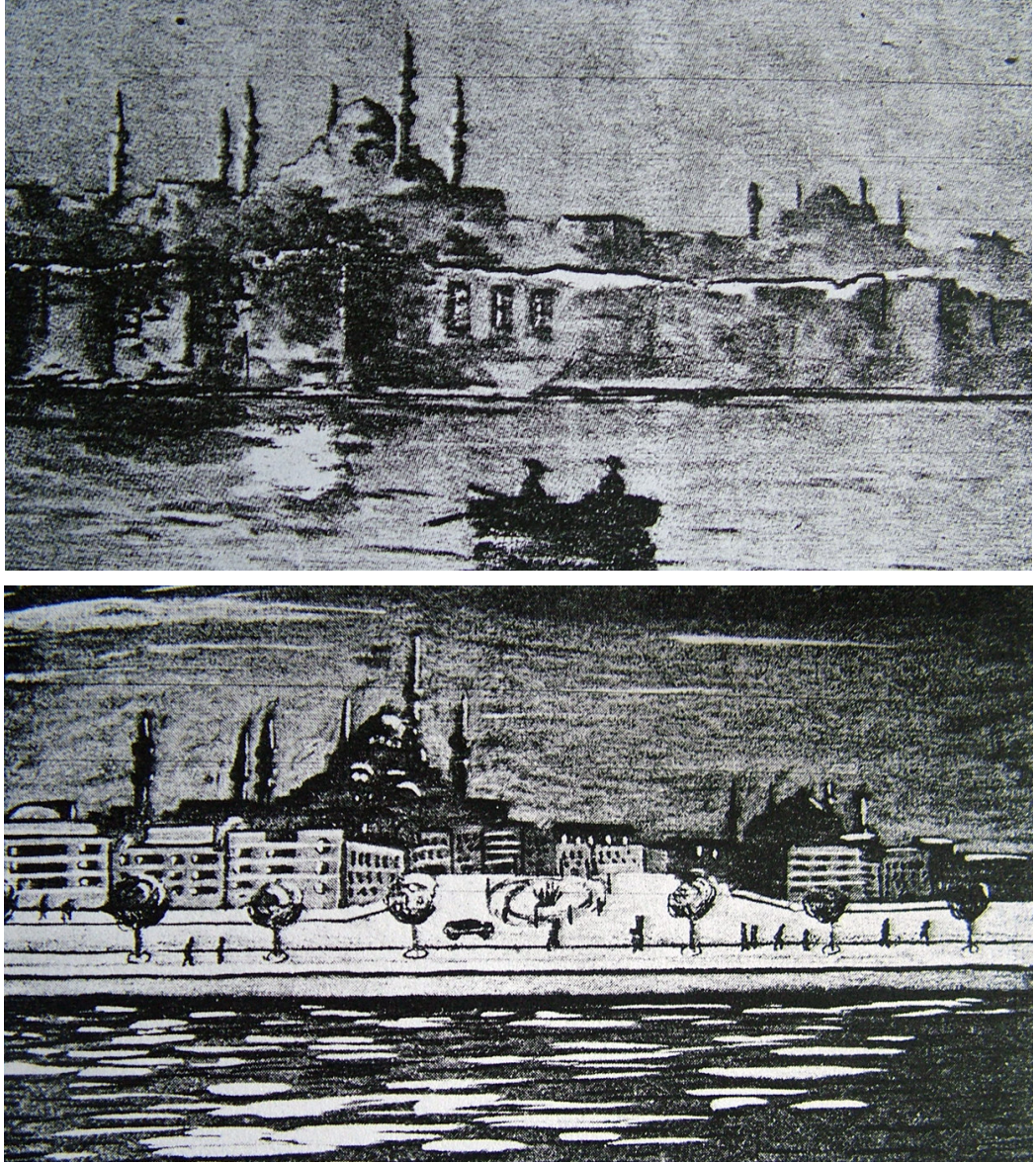

Şekil 7.3: Yenicami, üstte 1930’daki hali, aşağıda Topuzlu’nun hayali (Topuzlu, 1937)

“İstanbul’un müstakbel haritasının tanziminde bu sebinin kaldırılması icap ederse tereddüt etmiyerek yıkıp kendi ankazile aynen münasip bir yerde inşa etmelidir. Bundan yirmibeş

sene evvel Salkımsöğüt taraflarında bir sebil yolun genişlemesine mani olduğundan yerinden sökülerek şimdiki Gülhane Parkı'nın kapısı karşısına ve Alemdar Caddesi'nin köşesine taşınmış idi. İş bankasının bir tarafını tamamen kapattığı bu Yenicami sebili de kıymeti mimarisine halel gelmeksizin başka bir tarafa nakledilebilir.” (Topuzlu, 1937, 19).

Topuzlu'nun çiziminde, Yenicami, çevresindeki bütün yapılardan arındırılmıştır, İstanbul için karakteristik olan sıkışık ve karışık doku kalkmıştır (Şekil 7.3). Yenicami'nin önünde Topuzlu'nun düşlediği meydan vardır. Cami rıhtımı sandal ve kayıklardan temizlenmiş ve sahilde yeni bir araç yolu oluşturulmuştur. Topuzlu'nun bu tasarısı kısmen Prost planı ile uygulanmıştır. Prost bu alanın imarını konferansında anlatır;

Şekil 7.4: Ayasofya ve Sultanahmet çevresi, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali (Topuzlu, 1937)

“Galata Köprüsünün müntehasında güzel Valide Sultan Camii, Sultan’ın dairesi ve Mısır Çarşısının etrafındaki müteaddit tufeyli hailler ortadan kaldırılmakla etraf açılmıştır. Bu suretle Eminönü meydanı ihdas edilmiştir. Yakında Eminönü-Beyazıt pitoresk çizgisini ele almakla, Süleymaniye ve Rüstempaşa üzerinde olduğu gibi, Boğaz’a doğru fevkalade latif bir panaroma açılmış olacaktır.”(Prost, 1948)

Topkapı Sarayı ve çevresi ile ilgili, Topuzlu da tıpkı Prost gibi sadece Antik dönem ve Bizans döneminden kalan önemli eserlerin korunması gerektiğine inanmakta ve bu bölgede, Osmanlı dönemine ait, tüm türbe, medrese, hamam, müze gibi tarihi eserlerle birlikte, yeni yapılan yapıların da yıkılarak yeni meydanlar, sokaklar yapılmasını önermektedir (Şekil 7.4).

“Topkapı Sarayı’nın altındaki eski Mektebi Tıbbiye binasile, silah depoları ve Gülhane hastanesi ve Ayasofya meydanındaki büyük hamamla (Haseki Hamamı), Ayasofya ve Sultanahmed camilerinin avluları içinde bulunan türbe, medrese, tevkifhaneyi ve o civarda yeni yapılan bütün apartman ve evleri ve Bizanslılardan kalma askeri müzenin (Aya İrini) denizden, köprü cihetinden güzel görünüşü kapayan Darphane ve kale duvarları ile tarzı mimarisi uygun olmayan-Çinili Köşk müstesna olmak üzere- müze binalarını yıkıp tarla kaidesine tevfikan yeniden meydanlar, sokaklar, bahçeler yaparak medeni bir kent vücuda getirmeli ve eski Bizans sarayının ve Hipodromun zemini tamamiyle meydana çıkarılmalı” (Topuzlu, 1937, 20).

Yıkımlar sonucu yeni planlanan alanlarda kanalizasyon, elektrik, gaz ve su şebekelerinin iyi planlanarak yol altlarında kanallarda oluşturulmasını, gerektiğinde ulaşımın sağlanarak kaldırımların açılıp kapatılmasına son verilmesini düşünmektedir. Yollarda ulaşım için otobüs ve trolleybüs kullanılması, tramvay hatlarının tamamen kalkması gerektiğini düşünmektedir. Dar İstanbul sokaklarının gerekirse yıkımlar yapılarak genişletilmesi gerektiğine inanmaktadır (Şekil 7.5). Kıyı şeridinden ise yollar geçirilerek, günümüzde olduğu gibi ağaçlandırılmış sahil düzenlenmeleri hayal etmektedir (Şekil 7.6, 7.8).

Topuzlu camilerin İstanbul’un her noktasından fark edilebilir olması ve görünüşlerinin asla kapatılmaması gerektiğine inanmaktadır.

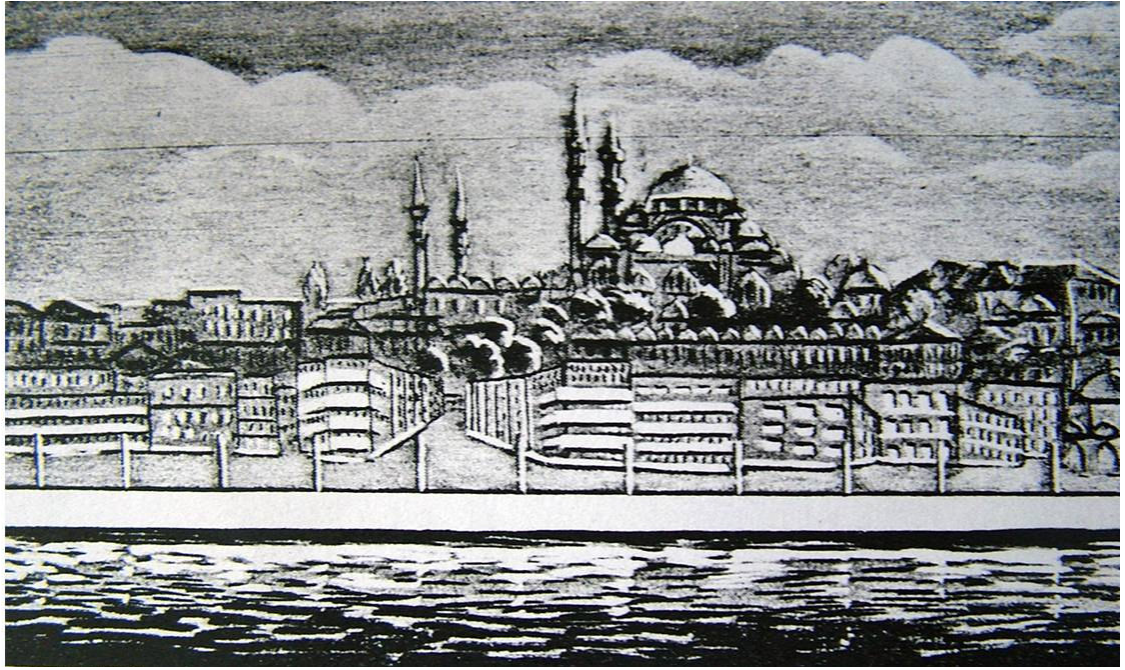
“Camilerin yalnız sokak ve meydanlardan başka deniz cihetinden dahi manzaraları kapatılmamalıdır.” (Topuzlu, 1937, 21).

Süleymaniye Camisi yanına yapılan Botanik Enstitüsü’nü, Sultanselim Camisi’nin yanına yapılan şu anki adı ile Sultan Selim Kız Meslek Lisesi’ni şiddetle eleştirmekte, Ayasofya ve Sultanahmed Camileri arasında bulunan, Fossati kardeşler tarafından yapılan, Darülfünun Binası’nın yıkılmasından dolayı duyduğu sevinci dile getirmektedir (Topuzlu, 1937, 21) (Şekil 7.4).

“Birkaç sene evveline gelinceye kadar denizden, Kadıköy taraflarından İstanbul’a bakılınca Sultanahmed ile Ayasofya camilerinin arasına sıkıştırılmış ve mukaddema başka bir tarzı mimaride inşa edilmiş olan adliye sarayının orada hiç yakışık almadığı ve o muhteşem manzarayı tamamiyle bozduğu derhal göze çarpıyordu. Adliye sarayı yandı. İki cami arası açıldı. Bu çirkin görünüş de çok şükür ortadan kalktı.” (Topuzlu, 1937, s.22)

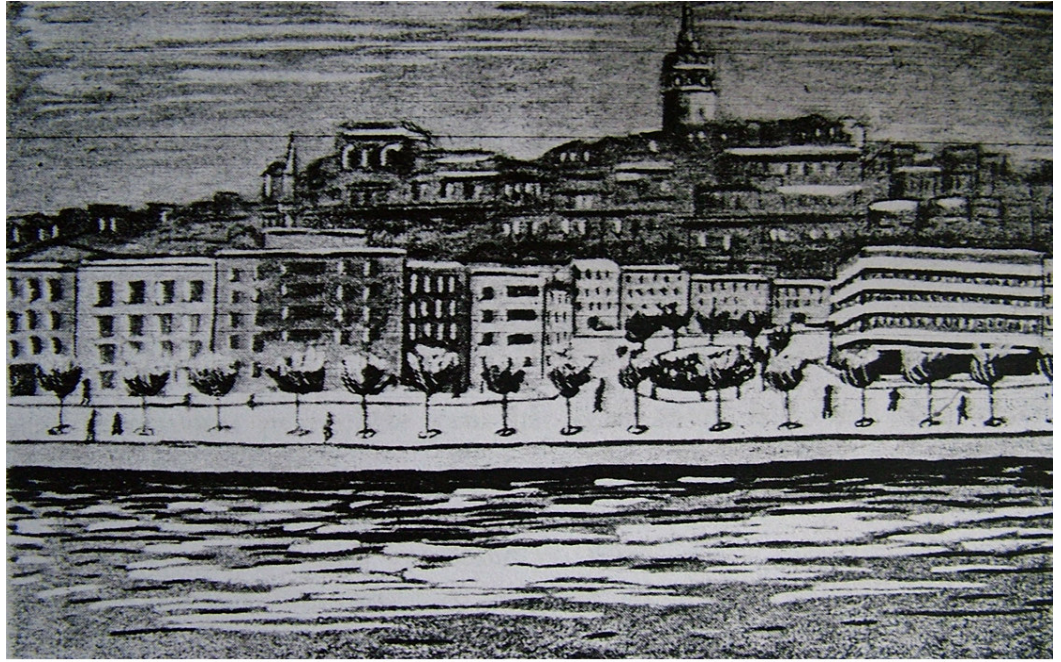
Şekil 7.5: Eminönü'nden Eyüp'e gidecek Balık Pazarı Caddesi'nin görünüşü, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali (Topuzlu, 1937)

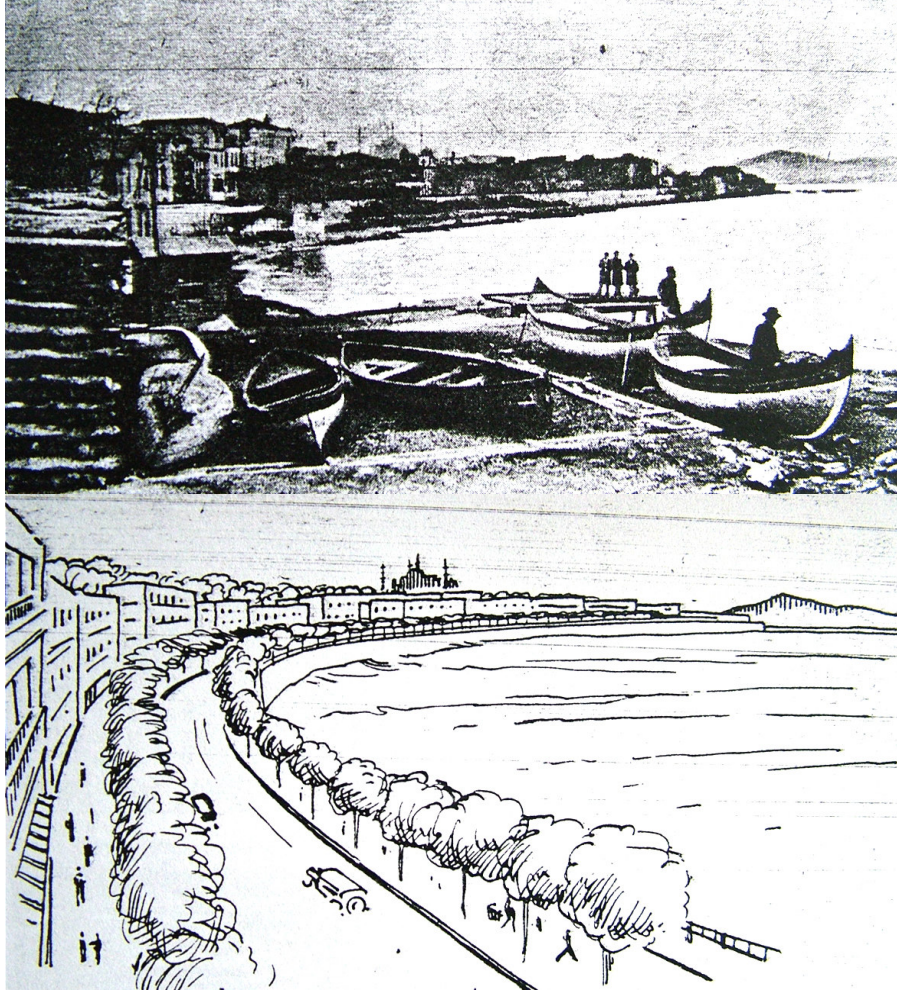
Şekil 7.6:Süleymaniye Camisi, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali
(Topuzlu, 1937)

Üsküdar'da iskelenin karşısında konumlanan Yeni Valide Camisi'nin etrafında bulunan Topuzlu'nun deyimi ile köhne binaların kaldırılması sonucu caminin önü açılmıştır. Topuzlu'ya göre iskele de caminin önünden kaldırılırsa Beşiktaş'tan güzel bir manzara sunacaktır (Topuzlu, 1937, 22). Beşiktaş'ta bulunan Sinanpaşa Camisi'nin de benzer şekilde karşısında bulunan iskele, Deniz Müzesi gibi yapıların yıkılıp başka yerlere taşınarak bu alanın önünün açılması gerektiğini savunmaktadır.

“Bugün Beşiktaşta bulunan Sinanpaşa Camii de deniz cihetinden kapatılmış ve asla görölemiyor. Az bir para sarfile sahildeki birkaç binayı istimlak ederek bu güzelim cami de meydana çıkmalıdır.” (Topuzlu, 1937, 22)

şekil 7.7: Galata kulesi ve çevresi, üstte 1930’daki hali, altta Topuzlu’nun hayali
(Topuzlu, 1937)

Şekil 7.8:Yenikapı, üstte 1930'daki hali, altta Topuzlu'nun hayali (Topuzlu, 1937)

Topuzlu yaşanabilir bir kent için yeniden oluşturulan imar planında her gün genişleyen İstanbul için nelere dikkat edilmesi gerektiğinin farkındadır. Kent ekosistemi yeniden oluşturulurken mikro ve makro klimanın, flora ve faunanın, incelenmesi gerektiğinin bilincindedir.

“Yazın güneşin şiddetli tesir ettiği zaman, hatta ayın güzel görünüşü ve esecek rüzgârlar bile hesaba katılmalı.” (Topuzlu, 1937, 26)

Planlı bir kent yaratırken nasıl bir kentcilikten söz ettiğini açıklar;

“Şehrin müstakbel haritası yapılırken istimlak dolayısıyla yıkılıp kaldırılan ebniye sahiplerinin bilmecebuiye şehrin diğer taraflarına eski yangın yerlerine ve bostanlar tarafına yerleşeceklerini göz önüne alarak imar komisyonu bugün kıymetleri hi[...]. Mesabesinde olan bütün bu boş yerleri istimlak etmeli ve büyük kısmını park ve bahçelere ayırdıktan sonra asri yeni mahallerler yapmalı ve şehrin iskan mıntakası toplu bir halde bulundurulmalı. Bu esnada sur haricini de düşünmeli. İleride Paris Bolonya ormanı gibi bir orman vücuda getirmek için, asri bir mezarlık için lazım gelen yer ayrıldıktan sonra civarındaki bütün bostanları ve boş araziye istimlak etmeli ve oralarda yeniden mahalleler vücuda gelmemek için şimdiden hiçbir inşaaata müsaade olunmamalıdır.” (Topuzlu, 1937, 26)

Şekil 7.9: Yemiş İskelesi ve Balıkthane, sağda 1930'daki hali, solda Topuzlu'nun hayali (Topuzlu, 1937)

Topuzlu'nun ikinci beş senelik planı Azapkapı ve Dolmabahçe bölgelerini içermektedir. Topuzlu, Azapkapı'dan Dolmabahçe'ye kadar olan alanda önemli tarihi eserlerin ve Bankalar Caddesi dışında tüm yapıların yıkılarak, sahil şeridine rihtim yapılması gerektiğini düşünmektedir (Şekil 7.9). 2006 yılında kullanıma açılan Taksim-Kabataş funikülerini Topuzlu 1937 yılında Fındıklı-Cihangir arasında önermiştir, bazı caddelerin de genişletilmesi gerektiğini belirtir,

“Evveleminde Azapkapı’dan Dolmabahçe’ye kadar sahilten icabına göre 200-250 metre derinliğinde bulunan bütün sahadaki binalar [şimdilik Bankalar Caddesi’ne dokunmamalı] istimlak edip tarihi güzel cami ve sebilleri muhafaza ederek kamilen yıkmalı. İstimlak muamelatı bitince Azapkapı’dan Galata’ya, Tophane’den Dolmabahçe’ye kadar laakal otuz metro genişliğinde bir rıhtım inşa edilmeli ve bu esnada Azapkapı’dan Beyoğlu’na giden cadde yirmi metro genişliğine çıkarmalı ve Fındıklı’dan Cihangir’e kramayerli bir funiküler yapıldıktan sonra Beyoğlu’ndan Cihangir’e yine yirmi metro genişliğinde bir bulvar açmalı” (Topuzlu, 1937, 28).

19. yüzyıla gelinceye kadar İstanbul, öncelikle bir yayalar kentidir. Tanzimata kadar trafik konusu geri planda tutulmuştur. Bu nedenle toplu taşıma ve yollar gelişmemiştir. Yönetim, yolların geniş tutulmasına özen göstermemiş ve hatta geniş olan yolların şahıslar tarafından daraltılarak kendi mülklerine geçirmesine göz yummuştur (Kayra, 1990). 1837 yılında Islahat-ı Turuk (yolların iyileştirilmesi) Komisyonu kurulana kadar kentte yolların iyileştirilmesi için bir çalışmaya rastlanmamaktadır. 1837 tarihi aynı zamanda General Moltke’nin İstanbul’a gelip kentin topografik haritasının yapıldığı dönemdir. 1837’de oluşturulan bu planın Prost planına benzeyen birçok yönü vardır. Bu planda da genişletilmesi gereken caddelerden, iskelelerden, yeni açılacak rıhtım ve meydanlardan söz edilmekte, cami etraflarının tekrar ele alınması gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu planın uygulandığına dair hiçbir kayıt veya belge yoktur.

1864 yılında İstanbul’a gelmiş olan Theophile Gautier’nin, yazmış olduğu mektubundan o dönemde İstanbul’un durumunu anlıyoruz.

“yürüyecek kaldırım, binecek araba, rahat edecek otel, yemek yenecek lokanta, muhatarasız gezecek sokak olsa tabiatın vermiş olduğu güzel manzara ve iyi havadan bir seyyah istifade edebilir.”(Ergin, 1938, 35).

Bu dönemde görev alan Salih Paşa, kent yollarının düzenlenmesi ve kaldırım yapılması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Ondan sonra gelen şehremini Server Paşa da Beyazıt Meydanı’nı düzenlemiştir. 1864 -1874 yıllarına gelindiğinde kent hatları, tünel ve banliyö devreye girmiştir (Tapan, 1998). İlhan Tekeli’ye göre kentiçi yapısındaki bu büyük dönüşüm, bir yandan kentin yollarının genişletilmesini ve yenilenmesini gerektirirken, öte yandan kentin değişik kesimleri arasındaki ulaşılabilirliği değiştirerek kentin yeni biçimini belirlemiştir.

19. yüzyılda İstanbul nüfusundaki değişiklikler de İstanbul’un gelişimini yakından etkilemişti. 19. yüzyıl boyunca kentin nüfusu üç katına yaklaşan bir büyüme gösterirken, Müslüman nüfus oranı sürekli yükselmisti. Çeşitlenen ve değişen iş alanları nüfusun tabakalaşmasında önemli değişiklikler yaratmıştı. Bu gelişmeler yeni yerleşim alanları gerektiriyor, bu alanların yeni etnik kompozisyona ve

tabakalaşmaya uyumu gerekiyordu. Artık kentin konut alanları salt dini-etnik ayrımlara göre farklılaşmıyor, bu farklılaşma, tabakalaşmaya da uyumu gerektiriyordu. Sosyal yönden yaşanan bu büyük dönüşümle birlikte kent, sık sık yangınlarla tahrip oluyordu. Kuşkusuz bu yangınlar sonucunda plan kararlarının uygulanması kolaylaşıyordu. Ancak bu dönüşüm yönetsel bazı yenilikleri ve nizamnameleri beraberinde getirdi. İmar yasaları, 1857 yılında kurulan Altıncı Daire-i Belediye, Ebniye Nizamnameleri bu yeniliklerin bazılarıdır (Tekeli, 2006).

Tanzimat'tan sonra gelen padişahlar, imar hareketini kentin Avrupalılara güzel gözükmesi, güzelleştirme olarak algılamışlar ve İstanbul gerçek anlamda imar edilememiştir. Paris elçisi Salih Münir Çorlu, Abdülhamit'in İstanbul'un imarı ile ne şekilde ilgilendiğini Akşam gazetesindeki bir yazısında açıklar;

“İstanbul’a gelişerimde padişah sık sık benimle görüşürdü. Görüşmelerimin birinde huzuruna girer girmez elinde tuttuğu bir kağıdı bana doğru uzatarak, bu kağıdı görüyormusun, işte bu dünden beri beni rahatsız ediyor, Avrupalı bir seyyahın İstanbul’a dair bir gazete ile neşrettiği uzun bir makalenin tercümesi, beyanatının bazıları yanlış ve haksız. Lakin bir takımı doğru. Mesela Eminönü Meydanı ve Karaköy Meydanı ve Galata köprüsü gibi seyyahların en evvel gözlerine çarpan yerlerin ve Avrupa’da Nice ve İtalya sahilleri gibi letafet ile meşhur yerlerden daha güzel bir hale konulabilmesi mümkün olan Sarayburnu’ndan Yedikuleye kadar sahildeki mahallelerin ve memleket dahilindeki sokakların temizlenmeyip, tamir edilmeyip, tanzim ve imar dilmemesinden dolayı bizi şiddetli surette muahaza ediyor, mes’ul tutuyor, bu doğru sözlere karşı ne diyebiliriz? Bu işi ancak sen kusursuz görebilirsin çünkü çok vakitlerden beri Avrupa’da yaşıyorsun, Avrupa’nın pek çok taraflarını dolaştın, süslü kentleri ziyaret ettin, süslü şeylerden ve mühendislikten anlarsın, sana geniş selahiyet ve nufuz vereyim, git Fransa’da bu işlerden anlayışlı ve cidden ehliyetli adamları toplayıp buraya getir, benim nezaretim ve senin riyasetin altında senin intihap ve arz edeceğin memurlardan mürekkep bir komisyon yapalım ve işe başlayalım dedi.” (Ergin, 1938, 47)

Bu durum tıpkı Topuzlu’nun köşkünün Avrupalı bulunması nedeniyle kenti imar edebileceği inanılarak şehremini seçilmesi gibidir. Eminönü ve Karaköy meydanlarının yabancılara güzel görünmesi için Paris elçisi, mühendis veya mimar olmamasına rağmen sadece Avrupa’yı görmüş olması nedeni ile bu işte görevlendirilmiş ve kendisi Bouvard ile anlaşarak işi ona havale etmiştir. Bouvard oldukça sert bir topografyaya sahip İstanbul’u fotoğraflardan düz algılayarak kendisinden talep edilen güzelleştirme projesini tamamlar ve Salih Bey’e ulaştırır. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Bouvard, hükümet ve belediye tarafından İstanbul’a çağırılır ve bir rapor hazırlar. Raporun en kayda değer noktası İstanbul’un haritasız imar edilemeyeceğidir. Bunun üzerine Avrupa’dan uzmanlar çağırılmış ve harita işine başlanmıştır. Harita işleri yapılırken bir yandan da Belediye Fen Heyetleri’nin başına uzman Lyon Belediyesi Başmühendisi, Monseur Oric, Topuzlu’nun

başkanlığı döneminde getirtilerek İstanbul Şehremaneti Fen Heyeti Başkanı olarak tayin edilmiştir. Oric, Yenikapı-Unkapanı ve Aksaray-Beyazıt caddelerinin aynen bugünkü planda olduğu gibi açılmasını, Süleymaniye ve Galata bölgesinin ise bir asma köprü ile bağlanmasını önermiştir. Bu dönemde aynı zamanda Aksaray, Beyazıt, Çırcır yangın yerlerinin planları yapılmış ve lağımları, kaldırım taşları döşenmiştir. 1. Dünya Savaşı'nın çıkışı bu atılımı da sonuçsuz bırakmıştır. Geç başlayan bu kentcilik hareketleri savaşlar nedeni ile sonuçlarını yavaş vermiş ve kent gelişerek, kontrolsüz büyümeye devam etmiştir.

Topuzlu, Boğaziçi'ndeki Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Kandilli, Rumeli, Beşiktaş, Arnavutköy ve Bebek semtlerindeki tüm ahşap binaların yıkılarak boğazın yer yer bahçeli villaların oluşturduğu ormanlık bir alana dönüşmesini istemektedir. Ona göre Boğaziçi'nde de rıhtım devam etmelidir.

“Boğaziçi'deki bütün ahşap, köhne mahalleleri istimlak ederek Boğazı baştan aşağı yalnız içinde villalar bulundurmak sureti ile ormanlık yapmalı ve sahilinde dahi inşa edilecek geniş rıhtımlar arkasında bahçeler içinde villalardan başka surette hiçbir türlü ebniye inşasına müsaade etmemeli. Hatta Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy ve Adaların müstakbel haritaları yapılırken yine bu keyfiyet nazarı itibare alınmalı. Yani o taraflarda dahi bütün evler villa tarzında ve bahçeler içinde yaptırılmalı” (Topuzlu, 1937, 28).

Topuzlu, Yarınki İstanbul isimli kitabında Prost'un planından övgüyle bahsetmektedir. Fakat Prost, limanın yerinin korunması kararı ile Topuzlu'nun planından tamamen ayrı bir İstanbul kurgulamıştır. Bu plana göre; Galata Köprüsü Haliç tarafına kaydırılacak ve Unkapanı Köprüsü yeni plana göre yapılacaktır. Haliç kıyıları rekreatif amaçlı değil, ticaret ve yerel sanayi tesislerinin gerektirdiği biçimde tasarlanacaktır. Atatürk Bulvarı sonuna, Yenikapı'da, Avrupa'dan gelen trenler için bir gar yapılacak, trenler buradan feribotla Haydarpaşa'ya getirilecektir, Topuzlu'nun genişletilerek Yenikapı'da oluşturulacak yeni limana hizmet vereceğini düşündüğü Sirkeci Garı ve Limanı bölüm bölüm kaldırılacaktır. Topuzlu'nun yıkılmasını düşündüğü surların dışında en az 500 metre içinde ise değişen mesafelerde bina yapılmayacaktır. Bu kararların yanında, Prost'un projesinde, Beyazıt Meydanı'na yeni bir park, Sarayburnu-Küçük Ayasofya arasına bir arkeolojik park yapılması, Atatürk Bulvarı'nın Tarlabası üzerinden Taksim'e bağlanması ve özellikle Boğaziçi'ndeki depoların kaldırılması gibi Topuzlu'yu memnun eden kararlar da vardır. Henri Prost raporunda, ayrıca açılacak yeni yollar ve viyadükler hakkında önerilerde de bulunmaktadır. Bu raporda dikkatimizi çekebilecek önemli noktalar vardır. Bunlardan birincisi Prost Planı'nda önerilen limanın eski yerinde kalarak

Fındıklı'ya uzatılması ve ikincisi, Haliç'in ticari ve sanayi karakterinin yoğunlaştırılmasıdır. Bu fikirlere bugün bakıldığında, Prost Planı'nın uygulanmasının İstanbul'un bazı bölgeleri için katliam derecesinde sonuçlar vereceğini görürüz. Buna karşın uygulamada, önce Sarayburnu ve Fındıklı'ya uzatılan liman daha sonra Haydarpaşa'ya taşınarak seçenekler içine bile alınmayan bir uygulama ile, İstanbul'un merkezi ve önemli yerlerinden biri olan Haydarpaşa semti tahrip edilmiştir.

Bugün kentin önemli konumlarında bulunan liman ve gar tesisleri, var oluş nedenlerini giderek yitirmektedir. Bunlardan, Karaköy-Galata Limanı için projeler geliştirildiğini biliyoruz. Aynı biçimde, şimdilerde, Haydarpaşa Gar ve Harem Liman bölgesi için hazırlanmakta olan projeler kamuoyunda tartışılmaktadır. Kentin bu en değerli bölgelerinde tasarlanan “dönüştürme” operasyonlarının hangi yönde olacağına ise, daha çok politik karar vericiler ile yatırımcı gruplar belirleyici olmaktadır. Haydarpaşa bölgesi ve Kadıköy bölgesi için 2001 yılında “Kadıköy Meydanı - Haydarpaşa - Harem Çevresi Kentsel Tasarım Proje Yarışması” ve daha sonra Haydarpaşa bölgesini de içine alan liman bölgesi için, 2006 yılında SOS, İstanbul'un liman bölgelerini dönüştürme yarışmaları bu bölgeler için tasarlanan dönüştürme durumunun iyi niyetli, fakat uygulamaya geçilmemiş girişimleridir. Bunun dışında rant ve ticari kaygılarla yapılan Galataport ve Haydarpaşa Limanı'na önerilen 300 metre yüksekliğinde 5 gökdelen projelerinin de, bu alanlarda yaratacağı dönüşümün kente getirisinin olmayacağı kesindir.

Prost'un ve Topuzlu'nun İstanbul limanının yeri ile ilgili öngörülerini uygulanmaya geçmemiştir. Fakat raporu dikkatli incelendiğinde, İstanbul için halen geçerli olan bazı görüşler keşfedilebilir. Sirkeci'nin liman olmaktan çıkarılması, Tarlabası Caddesi'nin açılmasının, o zamanlardan düşünülmüş olması, sahil yolu çalışmaları ve rıhtımlar kentin karakterini etkileyecek öngörülerdir.

Tanzimat'ın ilanından bu yana geçen 150 yıllık süreçte İstanbul için birçok projeler geliştirilmiş fakat uygulamalar hep bireylerin ve politikanın iradesi ile yapılmıştır. Halen İstanbul, her yeni projeyle yapılıp yeniden bozularak dönüştürülmeye devam etmektedir.

8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İstanbul’da 1912-1920 yılları arasındaki kente yönelik belediye hareketlerinin incelendiği bu çalışmada, Cemil Topuzlu’nun girişimi ile gerçekleşen batı etkili dönüşüm kararları ele alınmıştır.

Osmanlı’da 18. yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketleri, “modernleşme ve kenti güzelleştirme” adı altında, 19. yüzyıl İstanbul’unda yoğunlaşmış ve dış baskıların artışı ile ordu, devlet yapısı, eğitim ile birlikte kent de hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Yangınlar da kentin şekillenmesinde önemli rol oynamış, dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Ahşap yapılardan oluşan eski dokunun hızla yok oluşunun önüne geçilememiş ve sıkışık dokunun yerini boş arazilere bırakışı kimi zaman belediyelerce memnuniyetle karşılanmıştır. Batılı, modern, kent hayalinin nedeni, sıkışık kent dokusu içinde, serbestçe uygulanma fırsatı bulmasıdır. Bu dönemin temsilcisi olan Cemil Topuzlu uygulamaları ile, günümüzde, iz bırakmış önemli bir isimdir.

İmparatorluğun maddi açıdan sıkıntılı döneminde görev alan Topuzlu’nun, idari ve kurumsal çalışmaları; belediye evraklarının yeniden düzenlenmesi, 20 ayrı daireden oluşan belediye kurumunun sistemleştirilmesi, bugün halen kullanılan Fatih ve Kadıköy belediye binalarının açılmasıdır. Bu çalışmaları ile belediye fonksiyonel hale gelmiş ve belediye kurumu anlam kazanmıştır.

Topuzlu, Harikzedegan Yurdu’nu kurarak, Mimar Kemalettin’in önemli yapılarından olan Laleli Tayyare Apartmanları’nı İstanbul’a kazandırmıştır.

İmparatorluğun çöküşünün son yılında İtfaiye Teşkilatı’nın kurularak kentin yangınlardan korunması, İstanbul Mezbahası’nın açılarak, kentin hijyenik gıdalara kavuşması o dönem için gereksiz harcamalar olarak görülmüş, Cemil Paşa’nın devletin parasını boşa harcadığına dair haberler çıkmıştır.

Topuzlu kararlı kişiliği ile bu tür haberlere itibar etmemiş, inandığı ve altyapısını oluşturduğu projeleri kendi belediye başkanlığı döneminde olmasa da, kendinden sonra gelen belediye başkanları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kent peyzajına yönelik çalışmaları ile kente yeni kamusal yeşil alanlar kazandırmıştır. Topkapı Sarayı'nın kuzey dış bahçesini parka dönüştürmesi ile Türkiye'de ilk defa kadınların ve erkeklerin bir arada bir açık alanda sosyalleşmesi söz konusu olmuştur. Kadınlar ve erkeklerin flört edebilecekleri bu sosyal ortamın kullanımı ahlaka aykırı bulunarak, kadınların kullanımı yasaklanmış, daha sonradan Topuzlu'nun ısrarları sonucu kadın ve erkekler için ayrı günler halinde düzenlenmiştir. Topuzlu'nun girişimleri o dönemde fazla modern ve radikal bulunmuş, Batı'dan alınan kavramlarla oluşturulmaya çalışan yeni kent ve toplum kimi zaman çelişmiş, uyumsuzluklar doğmuştur. Sultanahmet Meydanı Projesi de bu konuda iyi bir örnek teşkil eder. Meydanı, Concorde Meydanı'nı örnek alarak dönüştürmek isteyen Topuzlu, bu hayalini gerçekleştirebilmek için, Haseki Hamamı'nın meydanda konumlanışının ideal, simetrik düzeni bozması nedeni ile bu yapıyı yıkmayı düşünmüştür. Bu noktada Topuzlu, özellikle Mimar Kemalettin'in ve Koruma Kurulu'nun itirazlarıyla karşılaşmış ve hayal ettiği Concorde Meydanı'nı bu alana aktarmakta başarılı olamamış, ancak Sultanahmet Camisi ve Ayasofya arasına bir belediye parkı yapmakla yetinmiştir. Koruma Kurulu'nun şehremini kurumunu kontrol etmeye başlaması, uygulamaları denetleyerek, engellemiş olması, o dönemdeki koruma düşüncesinin düzeyi hakkında fikir vermektedir.

Topuzlu'nun uygulamalarına genel olarak bakıldığında Batı'ya olan kayıtsız şartsız hayranlığı dikkati çekmektedir. Bu hayranlık kendisini gerçek dışı hayallere sürüklemiştir. Meydan düzenlemelerinde, yol açma çalışmalarında kentin tarihini ve diğer dinamiklerini göz ardı etmesi ve yıkıcı tutumu bunun göstergesidir. O Avrupa'daki geniş meydanları ve onların yarattığı perspektifte algılanan katedralleri, İstanbul için hayal etmiş, İstanbul'u kendi tarihi ve kültürel bağlamından çıkartarak camileri katedrallerle açık alanları ise simetrik ölçek dışı meydanlarla özdeşleştirerek yeni bir İstanbul yaratmak istemiştir. Kendisinin de açıkça dile getirdiği ve etkilendiği kent Paris'tir. Fakat Haussmann'ın yaptığı büyük yıkımı hem ekonomik olarak hem de kendisine gelen eleştiriler nedeni ile yapamamış, kendisinin deyimi ile "Avrupa'nın küçük Paris'i" dediği Bükreş'i örnek almıştır. Atabinen, Mimar Kemalettin gibi önemli aydınlar onun takipçisi olmuşlar ve kimi zaman yazıları ile

yaptığı uygulamaları eleştirmişlerdir. Onların bu tutumu eleştiren yazıları çalışmaya yön veren önemli kaynaklar olmuştur.

Bu çalışmada günümüze gelene kadar İstanbul’da imar çalışmalarını anlamak ve batıdan alınarak, İstanbul’a adeta “yapıştırılan” projelerin sonuçlarını tartışmak önem taşımaktadır. Topuzlu tarih içinde bakıldığında yaptıkları ile bize bir kesit sunar. Çalışmaları, erken 20. yüzyılda İstanbul’da kentsel dönüşümlerin konuşulduğunun ve yeni projelerin uygulanarak modernleşmeye doğru kentsel müdahalelerin gerçekleştirildiğinin bir göstergesidir. Topuzlu’nun yaklaşımı o dönemin yaklaşımı hakkında bize fikir verirken, kullanımı bugüne ulaşan isabetli kararları ile İstanbul karakterinde yerini bulmaktadır. Bugünkü İstanbul Topuzlu’dan önce oluşmuş ve Topuzlu’dan sonra daha keskin ve büyük müdahalelerle kesinleşmiş kararların bir bileşkesidir.

9. KAYNAKLAR

- Anonim**, 1994: ‘Haller’, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.532, c.3
- Anonim**, 1994: ‘Mezbahalar’, Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.446, c.5.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Harita Kataloğu, I-II, 1992-1993.
- Akın, N.**, 1995: 19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Albayrak, S.**, 2000: Gülhane, Yıldız ve Emirgan Parklarının Kent Parkı İşlevi Açısından Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altın, F.**, 2008: II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul bahçeleri (1876-1909), *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Antoine, A.**, 1915: *The New York Times*, 6 Ocak 1915, s.2, süt 1.
- Esad, C.**, 1937: Kentcilik (Urbanizm), Devlet Basımevi, İstanbul, s. 136, 137.
- Aygün, A.**, 1980: Türk Haritacılık Tarihi, Harita Genel Komutanlığı, Ankara, cilt.1.
- Ayverdi, E.**, 1961: İstanbul Haritası, İstanbul Harita ve Planları Sergisi, İstanbul.
- Batur, A.**, 1994: ‘Cemil Topzulu Köşkü’, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.402-403, c.2.
- Baykara, T.**, 1992: Tanzimatta Kent ve Belediye, *150. yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Cana, B.**, 2002: “Shaping The Modern City Out of an Ancient Capital:Henry Prost’s Planing Work for İstanbul” (1936-1951).
- Cantay, T.**, 1991: ‘At Meydanı’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, s. 82-83., c. 4.

- Cezar, M.**, 1985: Tipik Yapıları ile Osmanlı Kentçiliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Çelebi, B.**, 1994: 'İtfaiye', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.307, c.4.
- Çelik, Z.**, 1986: Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çetintaş, S.**, 1994: 'Mimar Kemalettin, Mesleği ve Sanat Ülküsü', Güzel Sanatlar, s.5, 167
- Dağlaroğlu, R.**, 1988: 'Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi (1907-1987)', İstanbul, s.582-584
- Demangel, R.**, 1939: Mamboury, E, Le Quartier Des Manganes, Editeur E.De Boccard, Paris.
- Ergin, N., O.**, 1922: Mecelle-i Umur-ı Belediye, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul.
- Ergin, N., O.**, 1928: İstanbul Şehreminleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür işleri daire başkanlığı, İstanbul.
- Ergin, N., O.**, 1938. İstanbulda İmar ve İskan Hareketleri, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul.
- Esad, C., Cevdet, A.**, 1912: Şehr emanet-i celilesine 329 senesinde Avrupa'ya vukubulan seyahatimiz esnasındaki tetkikat-ı fenniye ait rapor, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul.
- Eyice, S.**,1994: 'Alay Köşkü', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.177, cilt 1.
- Eyice, S.**, 1994: 'Büyük Çarşı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 509-513, cilt 6.
- Eyice, S.**, 1949: İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Amire'nin Projesi (1855), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, **34**, s. 61-69.
- Evyapan, G.**, 1972: Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, ODTÜ, Ankara
- Gülersoy, Ç.**, 1979: Kapalıçarşı'nın Romanı, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.

- Gülersoy, Ç.**, 1994: ‘Kapalıçarşı’, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 425., c.4.
- Gültekin, T.**, 1994: Gülhane Bahçesi 19. yy. Anıtları ve Çevre Değerlendirmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.1-33.
- Gürkan, Ö.**, 2005: Gülhane Parkı İçindeki Yapılar ve Alay Köşkü, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hür, A.**, 1994: ‘Fener Bahçe Stadyumu’, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 287, cilt 3.
- Işın, E.**, 1989: Celal Esad Arseven Üzerine, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, Çelikköy Vakfı, İstanbul.
- İnciyan, P.**, 1976: 18. Asırda İstanbul, çev. H.D. Andreasyan, İstanbul Fetih Cemiyeti, Enstitüsü yayınları, yayın no.43, İstanbul.
- Kayra, C.**, 1990: Eski İstanbul’un Eski Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Kayra, C.**, 1990: İstanbul Mekanlar Zamanlar, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Koçu, E., R.**, 1960: Topkapı Sarayı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, İstanbul.
- Kostof, S.**, 1992: The City Assembled, London, England.
- Köhler, F.**, 1914: *Das Türkische Nationaltheater*, Die Deutsche Bühne, Deutschland, **31**, s.455-457.
- Kutun, B.**, 1994: ‘Fatih Belediyesi’, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 264, c.3.
- Kuban, D.**, 1994: ‘Augusteion’, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 422-424, c 1.
- Kuban, D.**, 1995: 1950’lerde İstanbul’da Menderes’in İmar-ı, İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1993: ‘Meydanlar’, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 432-434, c. 5

- Kuban, D.,** 1996: İstanbul bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Lal, F.,** 1988: Sultanahmet Meydanı ve Yakın Çevresi'nin Tarihsel Gelişimi Bugünkü kullanımı için öneriler, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.Y.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.1-24.
- Mayer, R.,** 1994: Byzantion, Kostantinopolis, İstanbul. Eine genetische Stadtgeographie (Denkschriften, 71.Band; Akademie der Wissenschaften, 3. Abhandlung) Wien 1943 (+ A.M schneider, GGA) 206, s.346-355.
- Mimar Kemalettin,** 1913: Eski İstanbul ve İmar-ı Belde Belası, *Türk Yurdu*, Ankara, **12**, s. 381-384, c.3.
- Mimar Kemalettin,** 1913: İmar-ı Belde Fikrinin Yanlış Tatbikatından Mütevellit Tahribat, *Türk Yurdu*, Ankara, **3**, s.490-495, c.4.
- Müller-Wiener, W.,** 1998: İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis- İstanbul, çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, Toplumsal Tarih Araştırmaları Dizisi, sayı 7, İstanbul, s.17-39, 494-506.
- Nutku, Ö.,** 1969: Darülbeydi'nin elli yılı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları,**191**, Ankara.
- Orgun, Z.,** 1962: "Alay Köşkü", *Arkitekt*, **309**, İstanbul, s.153-162.
- Ortaylı, İ.,** 1974: Tanzimattan sonra mahali idareler (1840-1878), TODAİE Yayını Ankara
- Ortaylı, İ.,** 1985: Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayın, İstanbul.
- Prost, H.,** 1948: İstanbul, *Arkitekt*, **5-6**, s.110-112.
- Pervititch, J.,** 2003: Jaques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Saffet, R.,** 1913: Sarayıçi parkı, *Sabah Gazetesi*, İstanbul.
- Saffet, R.,** 1914: 24 Kanunisani, Şehremini Paşa'nın Beyanatı Münasebeti İle, *Sabah Gazetesi*, İstanbul.

- Saffet, R.,** 1914: İstanbul Güzelleşecek Beyânât-ı âhire Münasebetiyle, *Sabah Gazetesi*, İstanbul.
- Saffet, R.,** 1914: İstanbul Hakkında Avrupa’da Tedkîk Seyahati, Belediye umuru, *Sabah Gazetesi*, İstanbul.
- Saffet, R.,** 1914: İstanbul Güzelleşiyor Parklar Münasebetiyle Alemdağı Hattı, *Sabah Gazetesi*, 11 Nisan, İstanbul.
- Saffet, R.,** 1914: Belediye İşleri Avrupa Seyahatinden Sonra Raporlar, *Sabah Gazetesi*, 15 Haziran, İstanbul.
- Saffet, R.,** 1914: Belediye İşleri Raporlar Münâsebetiyle, *Sabah Gazetesi*, 26 Haziran, İstanbul.
- Sevengil, Refik, A.,** 1934: Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu, Kanaat Kitabevi Basım, s.94,c.1.
- Tanman, M. B.,** 1994: ‘Haseki Hamamı’, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.4, c.4.
- Tantan, B.,** 1996: Açık Mekan Kullanımı İle Kullanıcı İsteklerinin İrdelenmesi: Kuruçeşme Cemil Topuzlu Kıyı Parkı Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tapan, M.,** 1998: İstanbul’un Kenstel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 75-88.
- Tekeli, İ.,** 1994: ‘Haritalar’, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 556-560, c.4
- Tekeli, İ.,** 1994: The development of the İstanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning, IULA_EMME, İstanbul, s.49-67
- Tekeli, İ.,** 2006: Türkiye’de Kent Planlaması Düşüncesinin Gelişimi, *Yapı Dergisi*, 291, Yem Kitabevi, İstanbul.
- Tezcan, H.,** 1989: Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul.
- Topuzlu, C.,** 2008: Kişisel Görüşme

- Topuzlu, C.,** 1939: Eski Şehremini Cemil Topuzlu'nun başından geçenler, A. Halit Kitap Evi, İstanbul
- Topuzlu, C.,** 1994: İstibdat - Meşrutiyet - Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, Topuzlu Yayınları, İstanbul
- Topuzlu, C.,** 1938: İstanbul'un İmar-ı Hakkında, İstanbul
- Topuzlu, C.,** 1944: 32 Sene Evvelki, Bugünkü, Yarınki İstanbul, Ülkü Basımevi, İstanbul.
- Topuzlu, C.,** 1937: Yarınki İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe fabrikası, İstanbul.
- Ünver, S.,** 1958: 1958 Senesi Cep Defteri, yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul.
- Yaltırık, F.,** 1994: 'Doğancılar Parkı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 439, İstanbul, c. 3
- Yaltırık, F.,** 1994: 'Gülhane Parkı', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s. 81, İstanbul, c.3
- Yaltırık, Efe, Uzun,** 1997: Tarih Boyunca İstanbul'un Park Bahçe ve Koruları Egzotik Ağaç ve Çalıları, İsfila Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Y.,** 1981: Birinci ulusal mimarlık dönemi ve Mimar A. Kemalettin Bey, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Yavuz, Y. ,** 1979: Türkiyede Çok Katlı Sosyal Konuta İlk Örnek:İstanbul Laleli'de Harikzedegan Katevleri", Çevre, S.4, s.80-84;Yavuz, Mimar Kemalettin, 53-54, 271-279
- Yavuz, Y.,** 1994: 'Tayyare Apartmanları', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.228-229,c.7.
- Yıldırım, N.,** 'Cerrahpaşa Hastanesi', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.418-419, c.2.
- Yıldırım, N.,** 'Haseki Darüşşifa Hastanesi', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.14-15, c.5.

Yıldız, M., 2002: Sultanahmet Meydanı'nın Kronolojik ve Mekansal oluşum Süreci Üzerine Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ziyaoğlu, R., 1971: İstanbul kadıları, şehreminleri, belediye reisleri ve partiler tarihi 1453-1971 İdarî-Siyasî, İBB Yayınları, İstanbul.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Harita Kataloğu, I-II, 1992-1993.

İstanbul Metropolitan Planlama (IMP) arşivi.

sehirrehberi.ibb.gov.tr

www.francebalade.com/paris/drouot1.jpg

10. EKLER

EK A

Belediye İşleri

Avrupa’da Seyahatden Sonra, Raporlar

Belediye Başkanı Doktor Cemil Paşa ile ona eşlik eden önemli ve özel şahsiyetlerden birkaçının İstanbul kenti adına Avrupa’da bir müddet seyahat ederek inceleme ve araştırmada bulunduktan sonra kentimize dönmüş oldukları herkesçe bilinmektedir. Bu seyahat için belediye adına az çok bir fedâkârlık gerekti ki, bu fedâkârlığın İstanbul halkına yönelik olduğunu da sanırız söylemeye gerek yok.

Şehremini Paşanın gayret ve faaliyeti görülmeye başlandığı, bir de Avrupa’ya bir araştırma heyeti gönderilmesi sözü ötede dolaştığı, gazete tarafından belediye ıslahat ve teşkilâtına İstanbul’un imâr ve süslemesine dâir makaleler yazıldığı sırada başkanın Avrupa’ya gitmeden evvelki ifadesinden bahisle, bu sütunda yazmış olduğumuz bir makalede şöyle söylemiş idik:

Henüz İstanbul halkının tüm sosyal ve ekonomik hayatı düzenlenmiş medeni hayata yönlendirilmiş bir belediye programı da henüz yoktur. Yani eser ve görünüşüne rastgelemedik. Bütün imar ve düzenlemelerin esasları oluşturulmamıştır. (22 Kânûn-i sâni 1329)

İstanbul kenti adına özel heyetin Avrupa’ya incelemek için gittiği sırada “Avrupa’ya giderken” başlığıyla yazmış olduğumuz makalede; Avrupa’ya meşrutiyet devrinde, imzalı, araştırma ve inceleme amacıyla yüklü bir masraf yapılarak bir hayli kişi gönderilmiş ise de hedef ve gaye belirlenememiş ve bu hedefe göre ne yolda araştırma yapılması gerektiği epeyce bir süre kestirilememiştir. Bir de araştırma ayrıca bir ilim ve bir sanattır. Bu ilimden bu sanattan öncelikle nasiplenilmemiş olması sebebiyle bunlardan layıkıyla yararlanılamadığı görülmüş ve İstanbul kenti adına Avrupa’ya giden heyetin pek muhterem ve seçkin simâlardan oluştuğunu kabul ederek beraberinde demiştik ki;

Bu heyet nasıl bir program takip edecek? Bunun detayları herkesçe bilinseydi, me'mûl olan netîceyi daha kavî ümidlere istinâd etdirebilirdik. Avrupa Belediyeleri ya etatizm yolu tutuyor, bu genel esastan hareket ediyor, yahut şahsi teşebbüsleri teşvik ediyor. Biz hangi yoldan yürüyoruz? Araştırma ve inceleme ile çokça uğraşılıyor. Fakat hedef ve gaye hakkıyla tayin olunamadığı için ürün vermesi beklenen sonuçlar harcanan emeklerle ve zahmetlerle örtüşemiyor. (29 Kânûn-i sâni 1329)

Ne zaman ki heyet Avrupa'dan geldi, gazeteciler başkanın etrafını sardı, başkandan açıklama istedi, aldı neşretti. Biz bu açıklama ve yayını özetleyerek yine burada yazmış olduğumuz sütunda başkanın ifadesine atfen, Avrupa'ya giden komisyonun vazifesi dörde ayrılmış, temizlik, koyun-sığır kesim, yüzümevi, su kaynakları hakkında araştırma görevini Cevdet Bey; ebniye kanunları ve istimlâk işlemleri ve sâire hakkındaki araştırmaları Refet Bey, temizliğe ait vazîfeler ile asfalt kaldırımlar inşâsı için mühendis ve amele bulunması işini Celal ve Esad Bey; belediye hastalarıyla sağlık teşkilatı araştırmasını da Doktor Nureddin Beyefendiler'in almış olduklarını kaydetmiştik. Başkan o zaman "etrafı raporlar hazırlanıyor, Belediye meclisinde incelenip anlatılacak, bu sûretle yeni belediye programının esasları ortaya konulacak" demişti. Bize Cemil Paşa'nın Avrupa'dan dönüşte gazetecilere verdiği açıklamada Belediye programına ve esaslarına dâir -zaten bu esaslar henüz belirlenmediği için- etraflıca görüş bildirme konusunda yeterli bulmamış ve bu zeminde birkaç söz söylemiş idik.

Hazırlanmış olan yahut hazırlanacak bulunan ayrı ayrı raporların içeriğini çok iyi bilmek olmak lâzım ki, bir şey denilebilsin. Yeni bir belediye programının esaslarını ortaya koymak pek gereklidir. Avrupa'ya giden heyetin genel incelemeye dâir ne elde ettiğini bilmiyoruz. Belediyelerin yiyecek ve içecek üzerine yardım kurumları oluşturmak, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, genel terbiye ve başlangıç seviyesinde okullar açmak her şekilde irfân seviyesini yükseltmek yönünden nice önemli görevleri var. kenti güzelleştirmek başka, kent halkını mesut ve rahat, ruhi ve fikri terbiyeye sahip bir şekilde yaşatmak yine başka... Bu heyet Avrupa'ya giderken söyledik, geldiği zaman yine söylüyoruz. Belediye belediye siyaseti üzerine araştırmasından henüz bir şey anlayamadık. (29 Mart 1330)

Başkanın Avrupa'ya giden heyetin dörde ayrıldığı ve etraflı raporlar hazırlandığı ve bu raporların Belediye meclisinde araştırılıp anlatılacağı, yeni belediye programının

ortaya koyacağını söylemiş olmasına göre yeni programı ve bu raporları bekliyorduk. Vazife dörde ayrıldığı ve dört kişiye paylaştırıldığı için dört rapor bekliyorduk.

Biz bu raporlardan birini gördük. Bu da Belediye Genel Hukuk Müdürü Refet Müebed Bey'in raporudur. Rapor basılmak üzere. Zannederek bütün gazetelere birer nüshası gönderilecek. Bu raporun bütün içeriğini bir defada gösterebilmek mümkün değil. Belediyenin ne demek olduğunu tasvir eden ve anlatan başlangıç kısmını aşağıda yayınlıyoruz.

Her kent, sakinlerinin ortak mülküdür. Belediye sakinleri mâlikânelerinin bayındırlığını koruyan ve Hükûmetle ilişkide kentin manevi temsilcisi olmak üzere bir heyet oluşturulur ki, adına Belediye denilir.

Belediye, belediye sakinlerinin o günkü nüfusunu ve geleceğini bütün teferruatıyla bilen ve bu nüfus miktarına bağlı olarak gerekli yiyecek, yakacak, inşaat malzemeleri ile sair zaruri ihtiyaçlarını tedarik eden bir vekildir.

Belediye, çeşitli idari bölgelerde kendi adına depolar, kilerler tesis eden ve uygun fiyatla satış için erzak ve zahire hazır ederek esnafın ihtikâr (madrabazlık) teşebbüsüne nakliye araçlarının kesintisiz seyir ve seferine sendikalar veya grevler olayına yahud her ne sûret ile olursa olsun fiyat yükselmesini gerektiren durumlara karşı düzenleyicilik vazîfesini ifâ eden ve ucuz fâizle para ve birinci belediye bankaları kuran ve kentde yetişen hububatı ortaklaşa toplayarak ve nakil araçlarını çabuklaştıran ve ahaliye her husûsta yardım ve kolaylık sağlayan düzenlemeleri yapan ve sair birçok yollarla kentin servetini arttıran ve halkın iktisadi işlerini izleyen bir makamdır.

Belediye, yağmuru tutan ve heyelanı önleyen ormanlar yoncalıklar yetiştirmek ve dereler ile bataklıkları kurutmak ve büyük nehirleri ulaşım için faydalı hale dönüştürmek ve kentin merkezi ile çevresindeki yerler arasında nakliyeyi temin ve kolaylaştıracak yollar, tramvaylar, şimendüferler, tüneller inşası için planlar düzenlemek ve kent içindeki kara ve deniz taşıtlarının sağlamlığını teftiş etmek ve limanda düzeni ve güvenliği sağlamak ve kentin süslemesini aydınlatılmasını ve binaların inşaatını sağlayan iyi niyet ilkesiyle ince ve doğru bir zevkle milleti tatmin eyleyen güzellikten ve bayındırlıktan anlayan bir mühendisdir.

Belediye, amâ, dilsiz, sakat, kimsesiz, yetim ve muhtaç yardıma ihtiyacı olanlar için yetimler evi, hayır kurumları ve kentin nüfusuna bağlı hastane ve akıl hastaneleri ve

yararlılara yardım merkezleri ve ilaç ve sağlık araçları depoları inşası, çocukların himayesi, halka temiz hava ve saf su temini, kentin baştan aşağı temizliği, bulaşıcı hastalıkların engellenmesi için fenni tedbirler oluşturulması, yiyeceklerin, içeceklerin ve hayvanların muayenesi, temiz gıdaların tedariki, şiddetli kışlarda ısınacak yerler sağlaması ve sair sebepler ve korunma araçlarının temini, halkın afiyetini düşünen bir sıhhat koruyucusudur.

Belediye, kente gerekli olan pazarlar, haller, salhaneler, iskeleler, limanlar, mabetler, abideler, tiyatrolar, musikihaneler, beden terbiye oyunları, meydanları, yarış mahalleri, umûmî bahçeler, hitabet, şiir, edebiyat yerleri, müzeler, resimhaneler, kütüphaneler, mektebler, ve şiire aid her nevi sanayi teşvik ve yükselmesini temin edecek sergiler, yarışlar ile halkın dini, tarihi, millî ve kentî fikirlerinin yayılma ve doğuşunu ve milletin irfan seviyesini yükseltecek şartları hazır eden genel anlamda engin bir öğretmendir.

Biz şu naklettığımız maksatta özellikle son cümlelere dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu son cümleler belediyelerin genel vazifesinin ne kadar geniş ve mühim olduğunu göstermeye yeterlidir. Refet Müebed Bey belediyeyi bütün ilimlerde bir profesör addeder ki, pek doğrudur. Fakat yalnız belediyenin profesör olması da yeterli değil, hem bütün ilimlerin en gizli noktalarını bilmeli ve hem de çevrenin ihtiyacına göre bunu yararlı bir şekilde uygulama konusunda büyük bir kudret ve kabiliyeti bulunmalı. Her halde belediye, genel vazifelerini nasıl anlayacak, nasıl ifâ eyleyecek ve buna nasıl esas koyacak, burası pek mühim bir meseledir. Bu bahse tekrar geleceğiz. Bahsettiğimiz raporun diğer kısımlarını sergilemeye çalışacağız.

EK B

Belediye İşleri

Raporlar münâsebetiyle¹⁶

Başkan Doktor Cemil Paşa ile Avrupa'ya gitmiş ve Avrupa'nın çeşitli memleketlerinde inceleme yapmış olan heyetden hala sözediliyor. Çünkü Başkan bu inceleme seyahatinin getirisini heyete dâhil olan ve her birine bir görev verilmiş bulunan memurların raporlarına bağlamış, İstanbul'a varışının ardından heyet üyelerinin raporlar düzenleyeceklerini ve raporla görüşülerek gerekli konuların uygulamaya başlanacağını söylemişti.

Akdemce Belediye Genel Hukuk Müdürü Refet Müebed Bey'in raporundan birinde bahsetmiş olduğumuz gibi Doktor Nureddin Bey'in sağlık işlerine ait raporunu birkaç gün evvel özetlemiştik.

Bu defa Kadıköy Daire-i Belediyesi Müdürü Celal Esad Bey ile Belediye Fen Heyeti Müdür Yardımcısı Ahmed Cevdet Bey'in Avrupa seyahatine bağlı ortak raporları da gözümüzün önüne geldi. Bunu da inceledikten sonra, raporlar hakkında oluşan toplu fikrimizi zikredeceğiz.

Celal Esad ve Ahmed Cevdet Beylerin raporu, yollar, lağımlar, haller, temizlik, mezbahalar, itfâiye teşkilâtı ve plan başlıklarıyla yedi fasla ayrılmıştır.

Yollar hakkındaki bölüm, gözlemlerin anlatılmasıyla başlıyor. “Umûmiyetle Avrupa kentlerinde rastladığımız yollar ya güçlendirilmiş asfalt ve yahut taş parke veya tahta parkedir. Yaya yolları hemen çoğunlukla dökme asfaltdır. Bütçesi uygun olmayan bazı memleketlerde nispeten az geliş ve gidişe ayrılan yollar katranlı şose olarak yapılmaktadır. Hiçbir memlekette İstanbul'daki gibi düzensiz yapılmış Arnavut kaldırımını tabir edilen kaldırıma rastlamadık denildikten sonra, bu kaldırımların yollar

¹⁶ **Saffet, R.,** 1914: Belediye İşleri Raporlar Münâsebetiyle, *Sabah Gazetesi*, 26 Haziran, İstanbul.

ve geçitler mühendislerince genel olarak yapılması gerekenler kitaplarda detaylıca anlatılmakta, örneğin tazyikli asfalt kaldırım nedir ve nasıl yapılır, bir ders kitabında olduğu gibi gösterilmektedir. Arada da “Avrupa’nın her tarafında yapılan parkeleri hiçbir vakit bizim parkelere benzetmemelidir. Oradaki parkeler gayet muntazamdır,” denilmekte ve niçin böyle olduğu da söylenmektedir.

Parke yollarda taşların arasındaki ortak bölmeler kumla doldurulursa kumlar sulara engel olamıyor. Sular ie işliyor. Alttaki toprağı çamur hâline getiriyor, arabalar geçerken çamurlar aralıklardan fişkırıyor. Almanya’da aralıkları asfaltla ziftliyorlarmış, fakat pahalı imiş. Milan’da belediyede çalışan mühendis Kolombo yol kongresine bir rapor vermiş. Bu raporda taşların aralarını kil ile doldurmağı teklif etmiş imiş. İşte bahsettiğimiz müşterek raporda bunlar da anlatılmaktadır.

Raporların lağımlar kısmında Paris Kenti lağımları hakkında hayli açıklama vardır. Bazı resimli dergilerde Paris lağımlarına dair resimleriyle detaylı makaleler yazılmış olduğunu hatırlıyoruz. Ancak bunlarla rapordaki Paris lağımları hakkındaki bilgileri ve resimleri kıyaslamaya vaktimiz msit değil.

Peşte Kenti lağımları, Viyana Kenti lağımları Münih ve Zürih lağımları, Berlin Kenti lağımları, Marsilya lağımları hakkında küçük beş on satırlık birer fıkra yazıldıktan sonra İstanbul lağımlarına geçiliyor. İstanbul tarafı, Beyoğlu tarafı, Kadıköy tarafı inceleniyor. Ve İstanbul lağımlarının projesine başlanılmazdan evvel ne gibi meselelerin ve noktaların araştırılması gerektiği gösterilmek isteniliyor.

Haller bölümünde yine Paris halleri hakkında zet bilgi veriliyor. İki üç sene evvel burada Türkçe gazetelerimizden birinin kütüphanesinde hallere dâir bir eserde pek çok bilgi bulmuş olduğumuzu bu nedenle hatırladık. Milan kenti pazarları hakkında da birkaç cümle bahsinden sonra da İstanbul pazarlarının şu anki durumu anlatılarak İstanbul pazarlarının düzenlenmesi konusunda görüşler anlatılıyor.

Temizlik meselesinde, yine Paris kentleri dikkate alınarak iki buçuk küçük sahifede işlenmiş. İstanbul süprüntülerinin öteden beri denize döküldüğünü kısaca hatırlatma tarzında anlatıldıktan sonra “bu uygulamanın iyi veya kötü yönünü ne sürmeden önce” şeklindeki kayıtla süprüntülerin gübre hâline dönüştürülmesinin yarar ve zararlarını ve bir fabrikada imh edildikleri takdirde giderleri karşılayıp karşılayamayacağının incelenmesi gerektiği ifde ediliyor.

Bizde bu kayıt üzerinde biraz durduk ve düşündük. Ve kendi kendimize İstanbul'da süprüntüleri denize dökmek iyi mi, fenâ mı, doğru mu, hata mı, bunu kim bize bildirecek diye düşündük.

Mezbahalar faslının başlangıcında Paris'den, Berlin'den, Viyana'dan bahsedilmeye ve bu konudaki görüşleri dile getirmeye ve yazmaya gerek görülmemiş, mezbahaların inşâsında dikkate alınacak konular bir bir sayılmıştır. “Yeni tarzdaki mezbahaların fenni şartları hemen her yerde birbirinin aynıdır” cümlesiyle bu meselede niçin umûmî görüş yürütüldüğünün sebebi gösterilmiştir. Ancak Berlin'den Peşte'den, Bükreş'den, Paris'den misaller getirilmiş ve İstanbul mezbahaları nasıl olmalı, görüşüyle bu bölüm de son bulmuştur.

İtfâie teşkilâtı bölümünde Cenevre'deki itfâie araçları gayet basit ve hayret edilecek bir düzende işletildiği söylenerek bu husûsda hayli açıklamalar yapılmış. Paris, Milan itfâiyelerine de atıfta bulunularak İstanbul itfâyesinin ıslah şekli hakkındaki görüşler kendi bölümüne eklenmiştir.

Kentlerin öncelikli olarak planlarını düzenlemeleri gerektiği ve İstanbul kenti için Belediye adına yapılacak en mühim işin kentin planını düzenlemek olduğuna dair beş altı seneden beri yayın ile uzmanları tarafından çeşitli makaleler yayınlandığı hatırlardadır.

Raporların plan nispetinde Peşte kentinin, Viyana'nın, Münih ve Zürih kentlerinin ve Cenevre'nin planlarına ve bu çerçevede düzen ve imârına ait görüşler vardır. Ancak arada: “İdare teşkilatınca Viyana Belediyesi'nde bizim için uygulanması ve yararlanılması mümkün bir yön yoktur” tarzında ve kestirme bir yoldan verilmiş olan bir hüküm vardır ki, bizce incelenmesi ve eleştirilmesi gerekmektedir.

Belediye siyasetinden birkaç kere bahsetmiştik. Belediye siyasetine ve belediyelerin genel işlerine bağlı ve ilgili olarak bu bahsettiğimiz raporlarda bize bir fikir verecek açıklamayı bulamadığımızı itirâf ettikten sonra, belediye siyaseti bağlamında Viyana Belediyesi'nin incelenmesi ve yararlanılması gerektiğini söylemekten de kendimizi alamıyoruz. İstanbul'un planını oluşturmak için yapılacak teşebbüsün getirilerine dair bazı mütâlaat ile rapora son veriliyor.

Yukarıda da söylemiş olduğumuz gibi, maksadımız evvelâ raporların özetlerini göstermektir. Mülâhazamızı sonraya bırakıyoruz.

M.S. (13 Haziran 1330)

EK C

ŞEHREMANETİ CELÎLESİNE¹⁷

329 senesinde Avrupa'ya vuku bulan seyahatimiz esnasındaki tedkikat-ı fenniye
ait rapor

YOLLAR

Yolların vüsât [genişlik] ve istikametlerine aid mesailden plan hakkındaki
raporumuzda bahis olunacağı cihetle burada yalnız inşaat nokta-i nazarından
müşahedât ve mütâlaatımızı dermiyan edeceğiz [ortaya koyacağız].

Umumiyetle Avrupa kentlerimizde tesadüf ettiğimiz yollar ya tazyikli asfalt veyahut
taş parke veya tahta parkedir. Yaya yolları hemen ekseriyetle dökme asfalttır. Bu
bütçesi müsait olmayan bazı memleketlerde nispeten az mürur ve ubûra [geliş ve
gidiş] maruz olan yollar katranlı şose olarak yapılmaktadır. Hiçbir memlekette
İstanbul'daki gibi ağır muntazam taşlardan yapılmış Arnavut kaldırımı tabir edilen
kaldırıma tesadüf etmedik. Yalnız İtalya'nın bazı kentlerinde bilhassa Milan ve
Cenevo'da derelerin hasıl ettiği yuvarlak sekiz on santim kadar kuturda [yarıçapında]
taşlardan kaldırım yapılmakta ise de bunların ortalarından araba geçecek kadar bir
kısmı iki tarafı demiryolu gibi büyük granit taşlarıyla düz olarak tanzim edilmekte ve
arabaların sallanması mahzuru izâle olunduğu gibi bu suretle yolun daha uzun
müddet dayanması da temin kılınmaktadır Şöselere gelince, bunlar umumiyetle kent
haricine münhasır olub vilayet yollarıdır.

Şimdi kent yollarından sırasıyla bahsedelim.

Tazyikli Asfalt: Evvela yolun iki bordür arasında bulunan sandık kısmı muntazaman
profile tevfikân ihzâr olunduktan sonra tazyik edilerek üstüne on ile on beş santim

¹⁷ Esad, C., Cevdet, A., 1912: **Şehr emanet-i celilesine 329 senesinde Avrupa'ya vukubulan seyahatimiz esnasındaki tetkikat-ı fenniye ait rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul.

sihanında [kalınlığında] zayıf beton imal olunur ve çimento harç ile tesviye olunur. Badehû [ondan sonra] beton tabakası üzerine asfalt tozu dökülür. İşbu ameliyenin suret-i icrâsını [yapılış şeklini] tarifden evvel asfalt tozundan bahs etmeyi münasib görüyoruz.

Asfalt tozu: Tabiatıta %8 ila %13 nispetinde beton havi taşların değirmende toz haline ifrağıyla [şekillendirmeye] eleklerden geçirilerek hâsıl olmuş esmerce bir tozdur. Bu toz ya inşaat mevkiindeki müteharrik [ateşli] furunlarda veyahut kentin münasib mevkiine tesis edilmiş hususi furunlarda 100 ila 130 derece-i harârette teshîn [ısıtıldıktan] olunduktan sonra arabalarla inşaat mevkiine nakl olunur. Ve hemen evvelce ihzar edilmiş olan beton üzerine yedi santim sihanında ferş olunur [döşenir]. Dökülürken derece-i harareti seksenden aşağıya düşmemelidir. Zaten yolda derece-i hararetinden ancak iki üç derece zayi eder [kaybeder]. İnşaatgâhda bir mangalda mütemadiyen ısıdılan demir tokmaklarla tazyîk olunduktan sonra beş santim sihanında yekpare bir tabaka halini alır. Badehû hususi şekilde sıcak ütülerle sath-ı fevkanîsi [üst yüzeyi] cilalanır. Fakat bu ütüler fazla sıcak olursa asfaltı yakdığı gibi soğuk olduğu zamanda matlub neticeyi vermediğinden gayet dikkatli yapılması lazum gelür ve üstüne silindir geçirilir.

Yolların bu bordür taşlarına temas eden dereleri layıkıyla tazyik edilmediği gibi suların tahribatına maruz olduğundan bu kısımlar ya dökme asfalt ve yahud evvelce yapılmış 0,30x0,15x0,4 ebadında asfalt plakalar döşenerek dikkatlice yapılmaktadır. Tazyikli asfalttan mamul yol fiyatı kentlerin râyicine göre tebeddül eder.

Asfalt tozunun İtalya'da tonası 36 Mark olub buraya kadar nakliye ve gümrük olduğu halde 50 Marka kadar gelecektir. Beher metro murrabbına 100 kilo asfalt gittiğine göre 50 Mark yani 30 Guruş olmağla betonu vesairesi 50 ila 60 Guruşu bulacağı ve binaenaleyh parke fiatının da çıkacağı şimdiden tahmin olunabilir.

Avrupa'nın her kentinde tazyikli asfalt usulü üzre yollar inşası tekessür ve taammüm [çoğalmakta ve umumileşmektedir] etmektedir. Vesait-i nakliyeyi sarsıntıdan ve civar evlerdeki sükkânı [oturanları] gürültüden muhafaza ettiği ve otomobil vesaire gibi vesait-i nakliyenin çabuk yıpranmasını mucib olmadığı gibi [nakliye araçlarının yıpranmasında etken değil] temizlenmek sühuleti nokta-i nazarından da fevâidi câmi olması [temizliği kolaylaştırıcı özelliği ile de çokça faydaları] ve bâhusus tanzifat

mesarısının da yarı yarıya tenzilini mucib bulunması [temizlik işleri masraflarının yarı yarıya inmesini sağlaması] ve senevi iki milimetre kadar bir aşınma vermesine nazaran hemen parke kadar devamlı bulunması yazın toz ve kışın çamur hasıl etmemesi aynı zamanda da muzâdd-ı taaffün [mikropkırıcı] olması gibi hususât asfalt yolların bugün mevcut tarz-ı inşalar içinde birinci mevkii ihrâz etmesine [birinci sınıfa erişmesine] sebep olmuştur. Fakat meyli çok olan yerlerde sath-ı mücella olmak hasebiyle [yüzeyi cilalı olması nedeniyle] tatbiki gayr-ı kabil ve lağımı mevcut olmayan kentlerde de daima açmak ve yaralamak mahzurları vardır. Bu sebeple bizde tarz-ı tatbiki mahdud bazı caddelere münhasır kalacağı tabiidir [sınırlı bazı caddelere uygulanması normaldir].

Taş Parke: Her yerde taş parke granit taşındandır, fakat cesametleri [büyüklikleri] muhtelifdir. Bazı kentlerde ale'l-husûs İtalya'da granit taşları büyük cesametde olub hayvanların kaymamaları için satırlarına hususî makineler vasıtasıyla çizgiler yapılmıştır.

Taşların cesameti hakkında muhtelif nazariyeler olub bunlar işin kısm-ı fenniyesine aid mesailden olmağla burada uzun uzadıya zikrinden sarf-ı nazar etmiştir. Herhalde meyli ziyade olan yerlerde ufak kıtada taşların istiğmali faidelidir [kullanılması yararlıdır]. Şu kadarki Avrupa'nın her tarafında yapılan parkeleri hiçbir vakit bizim parkelere benzetmemelidir. Oradaki parkeler gayet muntazamdır. Bunun başlıca sebepleri meyanında atidekilerini zikredebiliriz:

Taşların gayet muntazam kesilmiş olması

Zeminin evvelce silindirle tazyik edilmesi

Kum tabakasının kalınlığı

Taşların konulurken üzerlerine iyice urularak yerlerine mütecanisen [bir cins olarak] oturdulması

Fasl-ı müştereklerin [ortak bölümlerin] az olması

Halbuki sokaklarımızın bozulması bu şeraite müteahhitler tarafından layiki vechiyle dikkat olunmaması ve parkeyi usul-i fenniyesiyle yapmayı bilmeyen kaldırımı kullanılmasıdır.

Bundan maada taş ocağındaki taş kırıcı amelenin dahi huda-yı nabit [eğitilmeksizin kendiliğinden bitiveren] olub taşların nasıl kırıldığını ve hatta niçün kırıldığını bile derk edemeyecek [anlayamayacak] acemi amelelerden ibaret bulunmasıdır. Buna ocak işçidenlerin burada izahı uzun sürecektir bazı hesapları da dahil olmaktadır. Emanet [Belediye] kendi taşını kendi yapmadıkça ve yahut evvelce sipariş etmedikçe hiçbir zaman iyi taş bulamayacaktır.

Parke yollarda nazar-ı dikkate alınacak bir mesele daha vardır. Bu da parke taşları arasındaki fasl-ı müşteregi [ortak bölümleri] dolduran kumun sulara mani olmayarak taşın tabanına kadar nüfus etmesi ve kum sihanının derin olması hasebiyle tahtındaki [altındaki] toprağı çamur haline getirmesidir ki geçen arabalar bu taşları tazyik ederek çamurları yukarıya fırlatır ve zokağı daima kirletir. Mamafih kum tabakası fazla da olsa zeminin cinsine göre bu mahzur baki olduğundan buna çare olmak üzere bazı kentlerde hususiyle Almanya'da fasl-ı müşterekleri dökme asfaltla ziftlemektedirler. Fakat bu usul bahalı olduğu cihetle fasl-ı müşterekler için gayr-i kabil-i nüfuz [geçirgen olmayan] ve ucuz bir madde istiğmali taharrî ve tecrübe [araştırılmakta ve sınanmaktadır] edilmektedir. Alelhusus Milan'dan (Emanete) tayin olunan mühendis Colombo yol kongresine verdiği bir raporda bu taşların aralarını (arajbel), yani kil ile imlâyı teklif etmektedir. Taşların şekl-i vaziyeti de ayrıca bir meseledir. Suların akmasına ve hayvanların kaymasına bu hususun büyük tesiri olduğundan bu cihet bizde de nazar-ı dikkate alınmıştır.

Tahta Parke: Tahta Parke sarf (lüks) inşaatıdır. Bu nevi parke tazyikli asfaltın icadından evvel belediyesi zengin kentler tarafından gerek gürültünün men'i ve gerekse vesait-i nakliyenin teshil-i seyri [rahat yolculuğu] için yapılmaktaydı. Tahta parke bazı büyük kentlerde ba husus Paris'de pek çoktur. Fakat mesarifi çok olub asfalt kadar muhassenatı [faydaları] olmadığı cihetle yavaş yavaş terk edilmek üzeredir. Şu kadar ki mevcut fabrikaları vesaireleri olduğundan çar-nâ-çar [çaresiz] devam etmekte ve tezyinat makamında kullanılmaktadırlar. Biz de mevkî-i tatbiki olmayacağından fazla izahata hacet görülmedi.

Dökme Asfalt: Dökme asfalt tazyikli asfalttan daha bahalı ve hararetten müteessir olduğu cihetle araba yollarında kullanılmaz. Piyade kademeleri [yaya kaldırımları] ise edevat-ı müteharrikeye değil yalnız insanların geçmesine mahsus olduğu cihetle ince bir tabaka kifayet eder. Binaenaleyh tazyikli asfalt ile bu kadar ince bir tabaka yapılamadığı cihetle dökme asfalt ile inşa olunan piyade kademeleri daha ucuza mâl olur.

Asfalt kayalarından çıkarılan toz eğer kafi miktarda beton havi değilse yüzde on yedi oluncaya kadar beton ilave olub parça parça kalıb halinde dökülerek ticarete kullanılır.

Bu kalıblardan bir kısma iki kısım ayrı kum ilave edilerek firunlar içinde veyahut şehrin muhtelif noktalarında tesis edilen yerli firunlarda kum ile karıştırılarak yürüdükçe içinde asfaltı karıştırıcı helezonlar bulunan altı ocaklı arabalar ile inşaatgâha nakil ve yaya kaldırımları üzerine biz de olduğu gibi ferş olunur [döşenir].

Katranlı Şose: Katranlı şoseler malum olan şoselerin tozlarına mani olmak üzere madde-i lüzûciye [yapışkan madde] makamına katran kullanılmakdan ibaretdir. Yalnız katran geçileceği vakit şoselerin üzerleri hiç toz ve toprak kalmayacak vech ile temüzlenüp süpürüldükten sonra sıcak havalarda kızgın taşlar üzerine usul-i mahsususu vech ile şist katranı dökülmek suretiyle imal olunur. İngiltere’de hatta çakıllar katran ile karıştırılarak ferş ediliyor.

Bundan başka mevcut şoseler üzerine katran tılâ ederek [sürerek] tozların men’i dahi kabil olmakda ve bu usûl en ziyade İtalya’da istimal edilmektedir.

Bu usûlde beher metro murabbına gayet cüz’i bir mesarıfla katran tılâsı mümkün olabiliyor. Fakat katranlı şoselerde her sene bir kat katran sürülmek lazım geldiği gibi mürûr ve ubûru [geliş ve gidişi] çok olan yerlerde herhalde kent içindeki şoseleri katransız bırakmak caiz değildir.

İstanbul’un umumi lağımları yapılmadıkça ve mevcut gaz, su ve elektrik boruları piyade kademeleri tahtına almadıkça [yaya kaldırımı altına almadıkça] asfalt yol yapmak doğru değildir. Şu kadarki lağımları yapılan ve meyilleri müsait olan bazı sokaklarda şimdiden tatbik-i kabildir. İstanbul’un sokaklarını en ziyade granit

parkeden yapmak münasibdir. Fakat işlek olmayan yerlerde katranlı şose pek iyi neticeler hasıl edecektir. Piyade kademeleri meyli az olan yerlerde dökme asfalt ve çok olan yerlerde gayet küçük parkelerden ve çimento harcıyla yapılması müraccahdır [tercih edilendir].

İstanbul gayet büyük olduğu ve bütçesi her tarafının parke yapılmasına şimdilik müsait bulunmadığı cihetle, köy vesaire gibi mürur ve uburu kısmen az olan yollarla tenezzüh mahalleri [gezinti yerleri] yollarını ki, yalnız yaza mahsusdur, şose yapub katranlamaktan başka çare yoktur.

Kent içindeki Arnavut kaldırımlarına gelince, bundan böyle mümkün olduğu kadar bu tarz yok yapılmaması ve hiçbir suretle toz hasıl etmemekde hasıl olan katranlı şoselerin adı kaldırma tercihi icab eder.

Bir nevi gurrenden mamul [parlak üretilen] kaldırım parkeleri dahi vardır ki, bunlar ekseriya Alman kentlerinde ve Sofya’da tecrübe edilmektedir.

LAĞIMLAR:

Paris Şehri Lağimleri: Paris şehrinin esas lağimleri Sen Nehri’nin iki tarafında bulunan bütün abdesthaneleri çirkâb [pis] suları ile yağmur ve sokak sularının kâffesini [tamamını] almak üzere (Tout a’l’egout) yani hepsi, lağma tabir olunan usûlde yapılmıştır. Bu lağimler derece-i ehemmiyetlerine göre muhtelif cesâmetde olup 1914 senesi Kânun-i sânisinde mecmuunun tûlü [toplam uzunluğu] 1133 kilometro yüz almış metrodur. Bunun 103 kilometro dört yüz seksen üç metrosu kent dahilinde ve dokuz kilometro altı yüz üç metrosu kent haricinde olmak üzere cem’an yüz on üç kilometro yüz otuz altı metro tûlünde [uzunluğunda] büyük esas lağimleridir. Bunlardan Klişi Kollektörü beş metro irtifaında [yükseklik] ve altı metro arzındadır [genişliğindedir]. Asnieres Kollektörü dört metro irtifaında 5,60 arzındadır. 1895 tarihinden evvel lağım suları kentden uzakça olan Anier mevkiinde Sen Nehri’ne dökülmekte idi. Aşağıda münhasıran tarif edileceği üzere şimdi mezkur lağım sularının bir kısmı tarlalara ve mütebakisi tasfiye edilip, temiz bir suretle nehre akıdılmaktadır.

Binaenaleyh şehrin sol sahiline isabet eden kısmın lağım sularına müteadid mahallerden birer sifon vasıtası ile sağ sahile nakl edilerek esas mecraya iltisak etmektedir. Bu sifonların cereyanını temin için teressüb havuzları [suyun dibine çökme] ve bol su sevk edecek su hazneleri inşa edilmiş ve lağım suları içindeki toprak kum vesaire bu havuzlarda terâküm [biriktikçe] etdikçe tathîr edilerek [temizlenerek] mevadd-ı mezkurenin sifonlarda toplanarak kalmasına meydan verilmemekdedir.

Havuzlara gelince lüzum görüldükçe birden bire açılarak sevk olunan bol su ile iş bu sifon ve mecralar tathîr edilmekdedir. Bu havuzların adedi, 4854'tür. Teressüb havuzlarında terâküm eden kum, toprak vesaire muntazaman tarak vinçleri vasıtasıyla raylar üzerinde müteharrik dekovil arabalarına tahmîl edilerek [yüklenerek] hususi açılmış bacalardan buna mahsus büyük vinçlerle alunub harice nakledilmektedir. Lağımın temizlenme ve idamesi için takriben suret-i daimede bin amele istihdam edilmektedir.

Paris lağımları yalnız lağım sularının sevk ve isalesine mahsus yapılmadığı için mukattaaları [parçaları] büyük olarak inşa edilmiştir. Bunların içinde ihtiyâcât-ı ihaleye tahsis olunan memba suları ile sokakların tathîrine mahsus filitre olmuş ve berri yerlerine iltisak olmayacak şekilde [karaya ait yerlerine karışmayacak şekilde] iki su borusu ile telgraf telleri, elektrik, telefon telleri ve tazyikli posta borusu ve kuvve-i muharreke olmak üzere kullanılan tazyikli hava boruları geçmekdedir. İhtiyacat-ı ahaliye tahsis edilen memba suyu ana borusunun kutru [çapı] 10 metrodur.

Lağımlar derunundan katiyen gaz boruları geçmez. Çünkü borulardan intişâr eden [çıkan] gazlar, lağımlar derununda ameleyi ihnâk edeceği [boğcacağı] gibi patlamak tehlikesi de vardır.

Bütün Paris lağımlarının inşası için ilk def'a sarf edilen meblağ bütün 160 milyon Frankdır. Yani "sekiz milyon" liradır.

Lağım sularının tasfiyesi: Lağım sularının pis olarak Sen Nehri'ne iltisakının mazarra-ı sıhhiyesine mebnî [sağlığa zararına bağlı olarak] Paris Belediyesi kentden oldukça uzak bir mevkîde arazi-yi vâsia iştirâ ederek [geniş arazi satın alarak] lağım sularını

oradaki tarlalara vermek ve bu vechile hem arâzi-yi mezkûrenin kuvve-i inbâtiyesini tezyîd [adı geçen arazinin bitki verimliliğini yani üretimini arttırmak] suretiyle bir kısım suları tathîr ve hem de bu tarlaları belediye hesabına zer' [ekme] ile masrafın bir kısmını çıkarmaktadır. Bu usûlün Milan'da bin sene evvel rahibler tarafından tatbîk edildiği aşağıda zikr edilecektir.

Yağmur olduğu vakit Paris'in lağım suları 350 milyon metro mikabını [metre küpünü] tecavüz eder. Bu suların hemen kısım-ı azamı [büyük bölümü] 5300 hektar murabbai araziye tevzî olunmaktadır. Mezkûr arazi adeta tabîi bir süzgeç hizmeti ifâ etmekde olup mesafe be mesafe tesis edilen kanallar îanesiyle topraktan geçen fazla sular saf, berrak bir halde olarak Sen Nehri'ne akmaktadır. Hatta bize refakat eden mühendis bu sudan gözüümüzün önünde içtiği gibi, tarlalarda bulunan müstahdemîn daima bu suları içmektedir. Tarlalara tevsî olunan lağım sularının fazlası ise aşağıda tarif edeceğimiz vechile ameliyat-ı mahsûsa ile tasfiye edildikten sonra Sen Nehri'ne dökülmektedir. Şimdi bu lağım sularının kentden ne sûretle tarlalara sevk ve tevzî ve fazlasının ne vechile tasfiye edildiğine gelelim. Umûmî Paris lağım suları dört esas mecrâ ile kentden çıkmakta olup, bunlardan üçü Klişi'de, şehrin hâricinde ve Sen Nehri kenarında cesim [büyük] bir havuza dökülür. Bu hususda iki büyük tarak vinci olup, bununla dibindeki kum ve taş gibi ağır teressübat [çöküntüler] çıkarılarak mavnalara yükletilir ve hârice sevk olunur. Bu hususdaki su seviyesinin biraz aşağısından açılmış beş aded kanal vâsıtasıyla sular tulumba hazinelerine gelir. Sular buradan mürûr ederken makine ile müteharrik dâimî döner dokuma tarakları şeklinde ısgaralar arasından geçer. Ve derunundaki müzahrefât [pislik, süprüntü] ve mevâdd-ı sulbiye [katı maddeler] ve sâire işbu taraklara takılarak sudan çıkub müteharrik ve nihâyetsiz kayışlar vâsıtasıyla kendi kendine hâricdeki mavnalara tahmîl olunarak zirâatde istimâl olunmak üzere gübre makamında satılır.

Bu sûretle ayrı maddelerden âzâde olan pis sular tulumba hazînelerine dahil olup sekiz aded trübin vâsıtasıyla iki mecrâdan bir kısmı civardaki Jeneviliye [Geneviève] kastediliyor olsa gerek tarlalarına sevk olunmak üzere onbir metro irtifâa diğer kısmı da Sen Nehri'nin diğer cihetinde bulunan Kolomb Fabrikası'na sevk olunmak üzere beş metro irtifâa çıkarılır. Bu sular Sen Nehri'nin altından karşı yakaya 2,30 metro kutrunda [çapında] ve 465 metro tûlünde ve 24 metro derinlikde sifonlu bir mecra ile

geçer. Bu sifonun tathîri için iki metro kutrunda ağaç küre Klişi'de bırakılarak Kolomb Fabrikası'nda alınur ve bu sûretle sifon temizlenür.

Klişi havuzundan sifon vasıtasıyla gelen sular ile diğer dördüncü kollektör Kolomb Fabrikası tesviyesinde olduğundan doğrudan doğruya gelmeğe bunların kâffesi memlaha [tuz] havuzlarına müşâbih beş havuzda bir müddet teresüb edildikten sonra iş bu sular mecmûu 6330 bargîr kuvvetinde 180 takım cesîm tulumbalar îânesiyle kırk iki metro irtifaındaki triger tepesine ve oradan tarlalara musluklar ve beton borular vasıtasıyla âdeta su gibi tevzî olunur.

Kolomb'daki havuzlarda husûle gelen teressübat mütemâdiyen mezkur havuzlar üzerine mevzû [konulu] demir iskelelerde elektrikle müteharrik tarak vinçlerle çıkarılarak küçük vagonlara bade't-tahmîl [yükleme sonrası] hayvanlar vâsıtasıyla çekilür. Ve civardaki araziye otuz santim sihanında ferş olunub kurudulur. Bunlar bilahare gübre makamında fûruht olunur [satılır]. Bu ameliyat bir müteahhid vasıtasıyla icrâ edilür. Müteahhid gübrelerin tonilatosunu zürrâa [çiftçiye] yedi franga fûruht etmekdedir [satmaktadır]. Kolomb havuzlarında su teresüb için bir müddet kaldığından taaffünât ziyadecedir [kötü koku çokçadır]. Gerek bu fabrikada, gerekse Klişi fabrikalarında ve gerekse bizzat lağımlar içinde çalışan amelelerde şâyân-ı dikkat hastalıklar zuhûr etmediği memuru tarafından beyan edilmiştir.

Jeneviye tarlalarına sevk olunan lağım sularının nâzımı [düzenleyicisi] Aniyer sifonudur. Yani fazla gelen sular Anieres sifonu vasıtasıyla Kolomb Fabrikası'na gittiği gibi, Kolomb Fabrikası'nın tarlalara gönderdiği lağım sularının nâzımı da tasfiye havuzlarıdır. Bu havuzlara gelelim:

Kolomb Fabrikası'ndan tarlalara verilen lağım sularının fazlaları bir mecrâ îânesiyle tarlaların en nihâyetinde büyük bir havuza gitdiğini yukarıda da söylemişdik. Bu havuz oradaki tasfiye havuzlarının nâzımı makamındadır. Şöyle ki; yağmur yağdığı zaman tarlalar işbâa geldiği cihetle [doğrunluğa ulaşma fazla gelen lağım sularını süzülme havuzları istiâb edemeyeceğinden [kaldıramayacağından] nâzım havuzu tesis edilmiştir. Bu havuzdan veyahud âdî zamanda doğrudan doğruya gelen lağım suları büyük bir havuza dâhil olur. Bu havuzun tahtından diğer kumlu bir havuza ve oradan diğerine geçer.

Bu havuzların üçünde de kum tabakalarından mürekkeb bir süzgeç sathı tesis edilmiştir. Bu havuzların birincisinden geçen su oldukça berrak ise de yine mevâdd-ı muallakayı hâvîdir [bilinmeyen maddeleri içerir]. İkinciden geçtikten sonra ihtiyaten bir üçüncüden daha geçirilir. Bundan sonra mevâdd-ı muallakası kalmaz ise de esasen lağım sularında mevcûd azût amoniyakal filtreden geçinceye kadar azût nitrikiye tahavvül etdiğinden [içerdiğinden] rengi siyahlaşır ve fena koku neşr eylemeğe başlar. Her ne kadar bu havuzlardan süratle geçirmek suretiyle bu mahzûra bir dereceye kadar çare bulunmuş ise de yine taaffünden kurtarmak mümkün olamıyor. Buna da çare olmak üzere işbu üçüncü havuzdan geçen su bu havuzlardan ötede diğer kömürlü süzgeç havuzlarına geçer.

İşbu kömürlü havuzlar birbirine muttasıl 70 metro tûl ve 30 metro arzında beş adeddir. Derunlarına [İçlerine] 1,5 metro sihanında “machefer” maden kömürü curûfu ferş olunmuştur. Suların geldiği noktada tesis edilen muslukdan beş havuzun vasatî bir noktasına bir kanal ile sular sevk olunur.

Raylar üzerinde her havuzda suyun tazyikiyle müteharrik [çalışan] arzânî ve ufak delikleri hâvî borular olub bu vâsıta ile sular maden kömürü sathına mütemadiyen ince bir tabaka halinde sevk olunarak süzüldükten sonra gayet berrak ve temiz olarak 0,5 santim kutrunda bir mecrâ vasıtasıyla Sen Nehri’ne sevk olunur.

Şimdi tekrar Kilişi havuzlarına geelim:

Kilişi lağım havuzları Paris’in en münhat [aşağı] noktasında bulunur. Burada kollektörlerden gelen lağım sularının son noktadaki seviyesi Sen Nehri’nin seviye-i süflâsından biraz mürtefidir [en aşağı seviyesinden biraz yüksekçedir]. Bu havuzun suları Sen Nehri’nden bir bend duvar ile ayrılmıştır. Fazla yağmur yağdığı zaman tulumbaların çekmediği su mikdarı bendin üzerinden Sen Nehri’ne dökülür. Ve bu mahzûrun izalesi, çaresi o kadar masrafı mûcibdir ki, gayr-ı kabil-i icrâdır. Çünkü birdenbire gelen suları bir anda göndermek için lâ-yuadd [sayısız] tulumbalar lâzımdır. Bunlar ise âdî zamanlarda işlemeyecektir. Sonra bu tulumbaları mevcûd farz etsek suları nereye sevk edecekler? Tarlalar alamaz, tasfiye havuzlarını çoğaltmak ve milyonlarca mesarıfa girmek icab eder. Bu da mümkünsüzdür. Zaten yağmur zamanlarında lağım suları pek çok miktarda suyla karışarak gayet sulu geldiklerinden mazarratı [zararları] nisbeten az olur. Binaenaleyh fazla yağmurdan

mütehassıl tuğyan [meydana gelen taşkınlık] zamanlarında lağımın Sen Nehri'ne karışmasına karşı henüz bir tedbir bulunamamıştır. Çünkü sular birdenbire lağımın doldurur. O kadar çok su gelirki, tuğyan zamanında kazaların vukuunu men' için mecrâlar içinde bulunan lağım amelesinin kaçmasını teminen borular çalınır ve amele en yakın bacalardan hârice çıkarılır.

Peşte Şehri Lağımın: Bu şehrin lağımın Paris şehrinde olduğu gibi su, elektrik, ve sâirenin dahi geçmesine mahsus olmayub sırf lağım sularının sevk ve isalesine tahsîs olduklarından ufak miktarda inşâ edilmişlerdir.

Şehrin mebnî bulunduğu arazi nehre doğru bir meyl-i muntazama mâlik olduğundan [düzgün bir meyle sahib olduğundan] yukarıdan itibaren 0,25 metro kurtunda mecrâlardan bed' ile [kaynağından başlayarak] tadrîcen cesâmet kesb etmek üzere [basamak basamak büyüklük kazanarak] lağımın nehir kenarına kadar vâsıl olurlar.

Tuna Nehri'nin her iki sahilinde tesîs edilmiş olan esas lağımın karışır. Esas lağımının miktarları iktisada riâyeten eyyâm-ı âdiyede [tatil ve bayram dışlarında kalan alışılmış günlerde] şehrin çirkâb [pis] sularını sevk edecek kadar bir cesâmetde intihâb edildiklerinden [seçildiklerinden] yağmur ve sel suları lağımın derununda [içinde] çirkâb sularına karışarak kesâfeti tenkîs [kalınlığın azaltılması] ve binâenaleyh bu suların mevâdd-ı müteaffine ve mazarrasını [kokuşmuş maddelerine ve zararlarına] nisbeten tahfîf [hafifletme] eylediğinden mesafe be mesafe savaklar [bölünmüş havuzlar] –Déversoirs- vasıtasıyla nehre verilmekte bir mazarrat görülmemiş olmağla bu vechile fazla gelen sular nehre dökülür.

Çirkâbları hâvî olan asıl esas lağımın kentden beş kilometre kadar uzakta Tuna Nehri'ne münsabb [oluyorsa da, dökülüyorsa da] oniki kilometre kadar uzaklara sevk edildikten sonra nehre vermeği tasavvur etmektedirler.

Peşte'nin esas mecrâları müdevver-i mukatta [ayrı daireler, havuzlar] olup, derununda [içinde] amelenin mürûruna mahsûs [gidişine özel] yol olmadığından Paris Şehri'nde olduğu gibi (su havuzları) –c'hasse d'eau- inşâsına lüzûm görülmemiştir. Ancak savak mahallerinde takrîben 3,5 metro arzında ve mevkiine göre 30 ilâ 40 metro tûlünde [uzunluğunda, boyunda] çifte kum havuzları inşâ etmişlerdir. Bu havuzlardan birisi doldukça lağım sularını diğerine çevirerek bu

havuzların kumlarını koğalar vâsıtasıyla ve tavanda bulunan bacalar iânesiyle [yardımıya] hârice nakil sûretiyle tathîr etmekteyler [temizlenmektedir].

Viyana Şehri Lağımları: Viyana Şehri'nin vasatından [ortasından] Tuna Nehri mürûr eylediği cihetle bu kentde dahî lağımların Peşte'den hiç farkı yoktur. Ancak sokaklarda ahâlinin mürûr ve ubûrunu [gidiş ve gelişini] işgâl etmemek için mümkün olduğu kadar lağımları derin bir umkdan geçirmişler [derince bir yerden], ve binâenaleyh tahte'l-arz [yer altı] tünel şeklinde hafr eyledikten [kazıldıktan] sonra 0,30 metro sihanında bütün kemerler ile lağımları tesîs ve ekseriyâ içerisine bir kat da dikine olarak tuğla iksâ etmişlerdir [giydirmişlerdir].

Münih ve Zürih Kentleri Lağımları: Münih ve Zürih kentleri dahî birer nehrin tarafeyninde mebnî olduklarından [bir nehrin iki yakasında bulunduklarından] umûmen lağımları Peşte şehri lağımları gibi tesîs edilmiştir. Çirkâb suları derûnunda bulunan hamızât [asitler] tuğla ve çimentoyu tahrîb eylediğinden bu kentlerin lağımlarının suya dâimî mıgtas [çanak] olan kısm-ı tahtânîleri [alt kısımları] sırlı gurrenden [parlak sırdan] inşâ edilmiştir.

0,25 ilâ 0,80 kutrunda olan küçük şube mecrâlarıyla hane sularını lağımlara îsâl eden [ulaştıran] kulaklar kâmilten sırlı gurre borulardan inşâ edilmiştir.

Şimdiye kadar edilen tecrübelerde mezkûr gurrenden mamûl sırlı maddeler hamızât ile katiyyen müteessir olmadıkları gibi satırları mücellâ [cılalı] olduğundan çirkâb sularının cereyânını dahî teshîl eylediği cihetle [kolaylaştırdığı için] pek iyi netîceler verdiği tahakkuk etmiştir.

Berlin Kentleri Lağımları: Berlin lağımları fennin en son terakkiyâtına tevfiân [ilerlemesine bağlı olarak] inşâ edilmiş olmağla numûne ittihâzına şâyândırlar [örnek olarak incelenmesine değerlidir]. Hele iktisad nokta-i nazarından pek güzel tedkîk ve intihâb edilmiştir [araştırılmış ve seçilmişlerdir].

Sâir kentlerde olduğu gibi Berlin şehri derûnundan dahî bir nehir cereyân etmekde ise de lağım sularını nehre vermeyüb tarlalara sevk etmek daha muvâfık olduğundan

bu cihet tercîh edilmiştir. Ancak, cüzî bir mikdarı bade't-tasfiye [ayrıldıktan sonra] nehre sevk edilmektedir.

Şehrin muhtelif noktasında 13 aded tulumba istasyonu mevcuttur. Mezkûr istasyonların her birinde 350 ilâ 400 biner kuvvetinde onar adet tulumba vâsıtasıyla her istasyondan 60-75 bin metro mikabî su 20 metro irtifâna terfî olunarak birisinden otuz kilometro mesafede bulunan tarlalara sevk olunur. Binâenaleyh yağmur zamanlarında fazla gelen suları beyhude yere terfî etmemek [yükseltmemek] ve mecrâları tehlikeye ilka eylememek [atmamak] için fazla suları nehre sevk etmek üzere Peşte, Viyana ve Münih kentlerindeki usûl üzere savak kanalları “Déversoirs” tesis edilmiştir. Bu savaklar [bölünmüş havuzlar] için beş milyon mark sarf edilmiştir.

Lağım mukattaları 0,25 metro ebadından bed' ile [başlayarak] hadd-i azamı 3 metro ve kutra kadar müdevverü's-şekl olarak [biçimi yuvarlak olarak] tuğladan inşâ edilmiştir.

Çırçır harîk mahalli [yangın yeri] lağımalarında olduğu gibi, ısgaralar tahtında [ızgaralar altında] kum kovaları mevzû olub [bahis konusu olup] bu vâsita ile lağımın içerisine kum, çamur ve sâire nüfûzu hasebiyle Viyana, Cenevre, Peşte, Münih kentleri gibi kum havuzları inşâsı ve bunların tathîri için icâb eden dâimi masrafdan âzâdedirler.

Marsilya Şehri Lağımları: Marsilya şehri sâhil-i bahirde [deniz kenarında] oldukça arızalı tepeler üzerine müessis [kurulmuş] olduğundan lağımının heyet-i umûmiyesi diğerlerinden oldukça farklıdır. Marsilya Şehri'nin sahilinde gayet büyük ve işlek bir limanı olub mütebâkî sahili [geriye kalan sahili] dahî tenezzüh mahalli [gezinti yeri] olduğundan lağımları kent civârında denize vermek mümkün olmamıştır.

Binâenaleyh yüksek mahallerin lağımları diğer kentlerindeki misillü şube mecrâlarıyla esas lağımına toplanur. Ve sahil cihetinde olan münhatt mahallât suları [çukur yerlerin suları] dahî müteaddid nukatdan [noktalardan] tulumbar iânesiyle işbu esas mecrâya terfî ve îsâl olunur [yükseltir ve ulaştırılır]. İşbu esas mecrâ

şehrin şark cenûbîsinde [doğu tarafında] bulunan bir vadiyi takib ederek kentden on iki kilometro uzakda denize sevk edilmektedir.

Milan Şehri Lağımları: Milan Şehri arazisi sırasıyla nebatî toprak, kum ve çakıl ve onun altında kil tabakasından teşekkül etmiş olmağla adetâ tabîi bir filtre olmağla kil ile çakıl tabakası arasında bir su tabakası mevcuddur. Bunun altında yine kum ve onun altında ikinci bir su tabakasına daha tesadüf edilir.

İşte bu hususiyet Milan Şehri'nin eski zamanlarda pek çok hastalıklara maruz bırakmış idi. Çünkü lağım ve çirkâb suları pek yakında olan su tabakasına kadar karışarak kuyulardan alınan sular vasıtasıyla sârî [bulaşıcı] hastalıkları neşretmekteydi. Bu sebeple Milan şehri belediyesi lağımlara pek ehemmiyet vermiş ve el'an Milan belediyesinde bulunan Mösyö Fuci namındaki muktedir bir mühendisin himmetiyle bütün lağımlar ikmal edilerek kent hastalıktan kurtulmuştur. Fakat arazinin vaziyeti müşkil olduğundan pek dikkatli tettebbuat [araştırmalar] neticesinde yapılan projenin raporu yedi yüz sahifelik bir kitap teşkil etmiştir.

Esas lağımı şu sathının altından geçer ve kentden uzaktaki çayırlarda Paris'te olduğu gibi maslak [su yolu üzerinde bulunan su haznesi] vasıtasıyla tevzi olunur [dağıtılır].

Lağım sularının yapıldığı arazi 11000 hektardır.

Lağım suları 14 derece-i hararete olduğundan soğukta dahi donmaz. Bu arazide bostan ve sebze yetiştirilmesi memnu olup [yasaklanıp] yalnız çayır yetiştirilir. Bu çayır senede sekiz on defa biçilir ve ineklere yedirilir. Bu arazi bundan bin sene evvel dahi rahipler tarafından ihzâr edilerek [hazırlanarak] sath-ı mailleri tanzim edilmiş [meyilli yerleri düzenlenmiş] ve bir bostan sulanır gibi bir tarladan bir diğerine geçmek suretiyle sular tekmlil çayırları iska etmekte bulunmuştur [sulanmıştır]. Milan yağının meşhur olmasının bir sebebi de bu otlarla beslenen ineklerin fazla ve iyi süt vermeleri imiş. Milan şehrinde istimal olunan su [işlenen su], lağımların tesviyesinden pek derindeki ikinci su tabakasından borular ve tulumbar vasıtasıyla alınarak şehre tevzi edilen sudur. Lağımların seviyesi yukarısında bulunulan diğer su tabakası ise lağımlarla bazı noktalarda borular vasıtasıyla ittisal etdirilmiştir [bağlanmıştır]. Fakat boruların ağzı yalnız mezkur suyun lağıma akmasını ve fakat lağım sularının (taşkın zamanlarda) oradan içeriye

geçmemesini mucib olacak surette sübablı olarak yapılmıştır. Hususi manivelalar vasıtasıyla bu delikler açıldığı zaman lağım içine gayet bol su akarak lağımı yıkar. Binaenaleyh fevkanî [üst] su tabakası lağımın (Şasdo) yani savağı [bölünmüş havuz] makamındadır.

Meyli çok olan bazı kentlerin lağımları dahi yağmur ve sokak sularına diğeri yalnız kazûrâta [insan pisliği] mahsus olmak üzere gayet dar olmak üzere çift olarak inşa edilmiştir. Bundan maksat küçük kuturda yapılan lağımların masrafı ikisi nispetinde büyük ve binaenaleyh o derece mukavemete muhtaç lağımlar inşasına mecburiyetten kurtulmak ve bu vech ile inşaatda tasarruf temin edilmekten ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul Şehri Lağımları: İstanbul deniz ile bir birinden ayrılan başlıca üç münferid kıt'a-i araziden ibaret olmağla bunların her birisinin taahhüdü için ayrı ayrı tedkikatda bulunmak icab eder.

İstanbul ciheti: Birçok tepenin muhtevi olduğu gibi bu tepelerin teşkîl eyledikleri hatt-ı içtima-ı miyâhlarda [suları bir yere toplanan arazinin hududu] biri Haliç ve diğeri Marmara olmak üzere iki havzaya dökülür. Bunlardan Haliç ciheti bir dere halinde olup yukarıdaki Avrupa şehrinde görüldüğü vechile bu dereye lağım verilmesi sıhhat-i umumiye nokta-i nazarından caiz olmamakla bu tarafın lağımları tedkikatı fenniye'nin göstereceği surette Marmara'ya kadar îsal edilmek icab eder.

Fakat bu meselenin tatbikinde birçok müşkilât baş gösterecektir. Bunları tedkike girişmeden evvel lağım sularının Marmara'ya hangi noktadan dökülmesi icab edeceğini tedkikat-ı mühime ile tayin etmek lazım gelir. Bunun için akıntıların suret-i cereyanları ve anoforlar, arazinin vaziyet-i topografisi birçok mevâddın tedkîk ve mütalaası icâb eder. Olabilir ki lağım ağızlarının evvelce düşünüldüğü gibi Sarayburnu akındısına verilmesi kabil olamaz. Olabilir ki, kentten beş, on, hatta yirmi kilometre uzaklara götürülmek icab eder.

Beyoğlu ciheti: Arazi-yi vaziyetince daha güç bir mevkiinde bulunan Beyoğlu ve Galata cihetinde lağımlar ya Boğaziçi akındılarına veyahud İstanbul lağımları gibi daha uzaklara verilmesi ve yahud İstanbul lağımlarıyla birleşerek aynı yolu takip etmesi icab eder. Bu mütalaat tedkikat-ı fenniye muhtaç olup [Bu düşünce fenni

araştırmalara muhtac olup] bu hususda şimdiden kat'i bir fikir beyanı mümkün olamaz.

Kadıköy ciheti: İstanbul'dan büsbütün başka bir şekl-i mahsusda [özel şekilde] bulunan mezkur arazide [adı geçen arazide] dahi lağımın şekil ve suret-i cereyanları gayet mühimm tedkikat-ı fenniyeye muhtaçdır. Bunları hepsi içinde birkaç dürlü suret-i hal [durum görüntüsü] bulunabilir.

Her tarafı ayrı ayrı yüksek olan ve bir kısmı iyice uzun bir tavîlde [boyda] deniz seviyesini takip eden İstanbul gibi bir şehrin lağımının inşasında bir çok münakaşat-ı fenniyeyi bihakkin muceb nukat-ı mühimmeyeye tesadüf edileceği tabiidir [fenni tartışmaların haklı gerekçelerle önemli noktalara isabet edeceği doğaldır].

Mesela:

Esas kolektörün güzergahının tayini

Hangi noktalarda denize insibab edeceği [döküleceği] ve insibab noktalarında ne gibi tertibat-ı inşaiye [inşaat tertibi] yapılacağı

Mecrâ-yı asliyenin tahtında kalan mahallat [ana çıkışın altında kalan yerler] lağım sularının hangi mevkilerde ve kaç noktadan terfi edileceği [yükseltileceği] ve bunlar için icab eden terfi makinelerinin sistemleri

Terfi edilecek suların hangi mevkie ve ne şekilde tertibatdan azade kılınacağı

Şasdo su arklarının mevkileri

Lağımları yıkamak için deniz suyu kullanılamayacağı ve çünkü deniz suyu çimentoyu bozacağı ve binaenaleyh bugünkü su mikdarı kafi gelmeyeceğinden aynı zamanda şehrin sularını arındırmak hususunda ne gibi çareler bulunabileceği

Beyoğlu ve Boğaziçi cihetlerinde her iki sahile müvazî teşkil edilecek esas mecranın güzergahı ve hangi noktalardan denize döküleceği, Kadıköy cihetlerinde cereyanların lağım sularını açığa götürüp götüremeyeceği, götüremediği takdirde lağım sularını ancak tavsiye edildikten sonra saf suyun dereceye sevki icab edib etmeyeceği el

hasıl bu gibi daha bu çok mesail-i mühime vardır ki, bunların tayini ancak arazinin tedkikiyle tettebbuat-ı ibtidaiyelerinin icrasından [ön araştırmaların uygulanmasından] sonra mukayese ve münakaşa edilebilir. Bundan başka bu mesailden [meselelerden] her biri birkaç suretle daha hallolunacak bir mahiyettedir ki, bu suret-i hallerde her birinin projesinin ancak kağıd üzerine tersiminden [çiziminden] sonra rüchâniyetleri tayin edilebilür [üstünlükleri anlaşılabilir].

Binaenaleyh şu fikirdeyiz ki; İstanbul lağımlarının projesine başlanmazdan evvel baladaki mesail ve buna aid nukatın tettebbuat-ı ibtidaiyeleri icra edilmek ve ondan sonra projeye başlanılmak icab eder. Bunlar için ilk yapılacak şey, lağım inşası hususunda gayet muktedir ve sahib-i eser iki ve üç ecnebi mütehassısına bir meblağ mukabilinde iş bu etüdü yaptırmak ve bunlardan bütün teferrüatı üzerine adeta kitab şeklinde bazı haritaları dahi cami olmak üzere [içeren, toplanan] bir rapor talep eylemek lazımdır. Bu raporda mütehassısların müttetik olmadıkları meseleler var ise onları da her biri kendi imzası altında ayrıca derc etmek [açıklamak] ve bu gibi münazi-i fenniye olan mesaili [fenni çekişmeler olan sorunları] Avrupa mühendis heyetlerine müracaatla hall ve fasl etmek suretiyle raporun her noktasını katîleşdirmek lazımdır. Bu raporda inşaatı mezkurenin mesarifat-ı takribiyesi de [adı geçen inşaatın yaklaşık gideri] tahmin edilmiş olacağı gibi cihet-i maliyece nisbeten daha kolay ve biraz mahzurluca olan diğer suret-i haller dahi ayrıca gösterilmiş olmalıdır. Bu rapor elde edildikten sonra sıra işin cihet-i maliyesini tedkike [mâli yönünü araştırmak] gelir. Şehrin bu bütçesine nazaran bu mühimm inşaatın birden bir istikraz ile [peşinen borçlanarak] inşası mı yoksa senelere taksim ile tedricen mevki-i icraya vaz'ı mı [vadeli borçlanarak] ve yahut bir şirkete her sene bir meblağ tediyesi [ödemesi] suretiyle cüz'i bir zamanda heyet-i umumiyesini vücuda getirmek cihetleri veyahut bir vergi tarh etmek [vergi düzenlemesiyle] gibi şekillerden hangisi daha muvafık ve kabil olacağı düşünülerek o cihetde ayrıca mali komisyonun tedkiki neticesinde vereceği raporla teyid ve tayin etmelidir. İşte bundan sonradır ki, projelerin tanzimine başlanılabilir. Bu projeler tek mil tafsilatı cami [bütünüyle ve etraflıca düzenlenmiş] olmaları lazım geldiğinden İstanbul planı kadar mesai ve zamana muhtaç mühimm bir iştir. Bundan sonra az bir zamanda ve muntazam bir suretde vücut bulması için emanet heyet-i fenniyesine [belediye fen heyetine] bir şube-i fenniye ilavesiyle tersim ve ihzar etdirilmesi en salim bir tarikdir ki [çizdirilip

hazırlatılması en doğru yoldur ki] , bu şube-i fenniye de âtiyen [gelecekte] lağımların tamirat ve işlemesinin temini ile meşgul olacaktır.

Bu projenin ikmalinden sonra cihet-i maliyenin suret-i halline nazaran ya kısım kısım cümlesinin birden inşasına mübaşeret [yapılmasına girişilir] ve yahut bir cihetten başlayarak yavaş yavaş inşa edülür.

HALLER

Paris Halleri, Paris'in levâzım-ı gıdâiye ve ihtiyâcât-ı zarûriyesini [gıda ve zaruri ihtiyaçlarını] temin etmek üzere mevcûd müessesât birkaç kısım olup bunlar da merkez pazarı, hayvan pazarı, mezbahalar ve bir de mahalle pazarıyla antropolardır.

Merkez pazarlarının şekl-i hâzırı ancak altmış senelikdir. Bunlar da ortadan bir sokak ile tefrîk edilmiş eski kapalı iki büyük çarşıdan ibaret olup bunlardan biri takriben yirmi beş bin diğeri de yirmi bir bin metro murabbai [metre kare] saha üzerine inşâ olunmuş ve içerileri husûsî yollarla tefrîk edilmiş [ayrılmış] on kıtadan müteşekkildir.

Bu hallerin etrafını ihata eden [çevreleyen] geniş yollara pazar meydanı tesmiye edilir ki [isimlendirilir ki], kendi sebze ve mahsulatlarını bizzat satmak isteyen bahçıvanlara mahsusdur.

Pavyonlar ise toptan ve perakende levâzım-ı gıdâiye satanlara mahsusdur. Burada hâricte çiftliklerden veya tüccarlardan gönderilen levâzım-ı gıdâiye dellaller [alıcı ve satıcı arasında vasıta olan kimse] vâsıtasıyla pazarlık veyahud müzayede sûretiyle satılır. Bu satışlar için kavânîn ve nizâmât-ı mahsûsa mevcuddur [kanunlar ve özel düzenlemeler vardır].

Pazar meydanları belli başlı iki kısımdır. Birisi zerzavatçılara ve çiçekçilere diğeri yemişçilere mahsusdur. Bunların yerleri daimâ ve sâbittir. Diğer bahçe sahiblerinin mallarını satmağa mahsûs olan kısımda da yerler beher gün için icâr olunur [kiralılır].

Satış daimâ sabah erkenden vâkı olduğu cihetle gecenin on birinden sonra arabalarla her taraftan malzeme-i gıdâiye vürûd etmeğe [gelmeğe] başlar. Pavyonlar satılan

eşyanın cinsine göre birçok aksâma tefrîk edilmiş olup [kısımlara ayrılmış olup] kısım-ı âtîdeki mevâddın satılmasına tahsîs edilmiştir.

Topdan et	Topdan tereyağı ve yumurta
Perakende et	Topdan balık
Topdan tavuk ve av eti	Perakende balık
Topdan yemiş ve sebze ve et	Topdan peynir
Topdan işkembe	Perakende peynir yumurta ve yağ
Perakende sakatat ve domuz eti	Topdan istiridye
Perakende yemiş ve sebze ve et	

Bunların bir tarafında hallerin idaresine mahsus memurîn daireleri olduğu gibi ağdiyenin [gıdaların] muâyenesine mahsûs bir tahlilhane ve tabîb odaları polis dairesi ve bekçi ve hademe odaları mevcuttur.

Bu depolarda her dükkancıya mahsus birer mahal tahsîs edilmiştir. Hallerin inzıbatı tamamen polise ve idaresi kâmilen belediyeğe âiddir. Sabit olmayan mahallerde iki metro tûl ve bir metro arz olmak üzere her mahal bir kıta itibariyle bir gün için otuz santime yani altmış paraya îcâr edilür. Gelenler belediye memurundan işgâl edecekleri yer kaç kıtalık ise o kadar adet tarihli bilet almağa mecbudurlar. Tahsildarlar her günkü bilet sarfiyatını müşir [bildiren] birer defter tutarlar. Bileti alan satıcılar bir polis tarafından gösterilir. Burada şâyân-ı dikkat mühimm bir nokta vardır. Her satıcı en iyi yeri kapmak emeliyle birbirinden erken gelmeğe sa'y ederek

[gayret ederek] izdiham teşkîl etmek ve saatlerce beklemek zahmetinden kurtarmak için polisi komiserden aldığı emir üzerine keyfe mettefak [nasıl rast gelirse] bir sokakdan gelen arabaları birinci olarak geçirir. Ve bu sıra gayr-ı muttarid [düzensiz] olarak her gün değiştiğinden erken veya geç gelmenin iyi yer kapmağa tesiri olamaz.

Mekûlât dellallarının [yiyecek satıcılarının] beş bin frang emniyet akçeleri olmak şarttır. Tahlilhane polisin idaresi altında bulunur. Tabibler hale gelen mekûlâtı her gün muayene ederler ve bozuklarını müsadere ederler [yasal olarak zaptederler].

Paris'e gelen etlerin yüzde yetmiş beşi şehrin haricinden gelir ve bu etler halde muayene olunacakları için ciğer ve bağırsak gibi muayeneleri mecburi olan esamide etlere merbût [bağlı] olarak gelir.

Merkez halde yüz altmış üç memur vardır.

Mahalle Çarşıları levazım-ı gıdaiye, köpek, çiçek ve saire gibi her yeri bir şeye tahsîs edilmiştir. Tekmîl Paris'de 60 kadar mahalle pazarları mevcuddur. Bunların yirmisi örtülü, kırkı açıktır.

Kapalı pazarlarda kira daha bahalı olduğu için nisbeten ucuz mal satılamadığı gibi ahali açık halleri tercih eylediğinden işbu kapalı hallerin bazıları kapanmak üzeredir.

Peşte Şehri Pazarları, Peşte'deki merkez pazarında Paris'in merkez çarşısına benzer surette yapılmış demirden inşâ olunmuş üzeri kapalı bir bina olup ikinci katı dâiren medar [daire şeklinde, yuvarlak] bir balkon teşkîl eder. Burada sabahleyin topdan satışlar icrâ olunub ondan sonra perakende satışlar icrâ olunur.

Bunun bir tarafında memurîn dairesi olduğu gibi zemin katında soğuk hava mahzenleri ve bunlara icab eden makine ve elektrik müessesatı mevcuddur. Bundan başka mahalle çarşıları da mevcuddur.

Peşte Belediyesi'nde sırf şehrin ihtiyacat-ı gıdaiyesiyle meşgul bir şube-i mahsusa olup bu idare adeta piyasanın nâzımı [düzenleyicisi] makamındadır. Bu şube yedi yüz elli bin kron (bir kron beş guruşdur) bir sermaye ile işe başlamış ve şehre lazım gelen mevadd-ı gıdaiyenin hemen azim bir kısmını tedarik edip diğer bir fiyatıyla yani masrafı çıkdıktan sonra ve ancak yüzde bir ila iki kadar bir kar ile satmaktadır.

Şehre lazım olan ekmek kısm-ı azamını kendi fırınlarında yapar. Şehrin nüfusu 900 bindir. Belediyenin çıkardığı ekmek miktarı ise yevmiye 80 bin kadardır ki, hemen şehrin ekmek sarfiyatının üçde birini belediye temin etmiş oluyor. Ekmek sebze yumurta, yağ, her nevi et, tavuk ve kömür gibi ihtiyacı-ı zaruriyeyi mağazalarında teraküm etdirerek [biriktirerek] mütemadiyen ilan eylediği fiyata satmakda ve bu vechile ihtikara [halkın gıda ihtiyacını ucuza toplayıp fırsat bulunca pahalıya satma, madrabazlık] meydan vermemekdedir. Bu satışlar her daire dahilinde birer dane mevcûd olan belediye dükkanlarında ve mahalle pazarlarında icrâ edilmekdedir. Bir senelik satış beş milyon franktır. Haricdeki dükkancılardan fiyatlarıyla belediye fiyatları arasında bazen %25'den %40'a kadar fark vardır. Fakat belediye dükkanlarının adedi mahdud [sınırlı] olduğu gibi oradan evlere kadar da irsâlât yapılmadığından sair tüccarı ızrâr etmiyor. Haricde ekmek kilosu (40) filler olduğu halde belediyede (32) fillerdir. Yani yetmiş para kadardır. Bu idare belediyenin tekmiâl hastane ve mekteblerine dahi hilesiz ve saf mevâdd-ı gıdaiye verir.

Fakirler için de bazı tedâbire müracaat edilmiştir ki, o da at, inek haricde satılması menedilüb bundan bir takım sucuk vesaire yapılarak gayet ehven fiyatla fukaraya satılmakta ve et olarak bir ademe iki kilodan fazla verilmemektedir. Hasta olan atlar dahi etüvden geçirilerek tasfiye edildikten sonra gayet ucuz olarak fukaraya fûruht olunur [satılır].

Belediyenin bir de esnaf bankası vardır ki, burası borsa olup esnafa para ikraz eder [borç verir]. Bu ihtiyacı-ı gıdaiye ve zaruriye idaresi Berlin'de ve Viyana'da mevcûd olup İtalya ve Fransa'da yokdur. Esbabı âtide [sebepleri aşağıda] zikredilecektir.

Milan Şehri'ne bakacak olursak, Milan'ın merkez pazarı yekdir. Bu pazar sair pazarlar gibi etrafı kapalı olmayub yalnız üzeri çatı ile mesturdur [örtülüdür]. Milan hemen bütün Avrupa'ya sebze vesaire gönderdiği cihetle merkez pazarı gayet ehemmiyetlidir. Sair haller gibi şimendüfer [tren] istasyonu kenarında inşâ edilmiştir. Bu pazar yalnız sebze ve meyveye mahsus olup et ve balık gelmez. Pazarlarda metro murabbâ [metrekaresi] bir günlük bir günlük on santim yani yirmi paraya kiraya verilir. Etrafında dâiren medar topdan mübayaacıların [satıcıların] mağazaları vardır. Bunların altında soğuk hava mahzenleri olup yedi derece-i hararetdedir. Pazarları civarında gelen araba ve hayvanları muhafaza etmek üzere

büyük ahur ve arabalıklar vardır. Çünkü geceyarısı gelen hayvanların eşyayı satıncaya kadar bir yerde barınmaları mecburidir. Bu ahurlar sekiz yüz araba istiâbına kâfi olub belediye tarafından idare olunur. Bir gün için saat üçden ona kadar hayvan başına kırk santim alınur. Saman ve hayvana bakma ücretiyle braber yevmiye üç frankdır.

Pazarın içinde esnafın yemek yemesine mahsus diğer pazarlar da olduğu gibi kahve ve lokanta ve memurîn daireleri mevcuttur.

Bunun dahi idare ve işletmesi bir idareye merbuttur. İstanbul'da yapılacak pazarlar şehrin iklimi nazar-ı mütalaaya alınarak gerek üzeri ve gerekse etrafı mestur olmalıdır. Evvel emirde merkez pazarının mevkiini tayin etmek için mekûlât ve mevadd-ı gıdaiyenin nerelerden ve ne vasıtalarla geldiğini tedkîk etmek iktiza eder. Şimdiye kadar cârî olan i'tiyaddan da istintâc olunacağı üzre [şimdiye kadar geçerli olan alışkanlıklarsan çıkarılacak sonuç üzerine] sebze et balık hububat ve erzak ve saire Eminönü Mısır Çarşısı ve Balık Pazarı'na gelmekdedir.

Bunlardan sebze ve etin bir kısmı hayvan ve arabalarla sur harici ve civar bostanlardan gelir. Bir kısmı da fabrikalarla vürud eder.

Mevâdd-ı gıdaiye-i sâire ise ya kayık ile veyahud vapurlarla gümrüğe ve Eminönü civarına, Balık Pazarı ve Limon İskeleyi taraflarına çıkarılmaktadır.

Binaenaleyh merkez halinin en tabîi mevkii İstanbul cihetinde ve iki köprü arasındaki sahilde olmalıdır. Büyüklüğüne gelince bu da şehrin sarfiyatı hakkında arîz u amîk [enine ve boyuna] tedkîkat netîcesinde tahakkuk edebilecektir. İşbu merkez pazarının soğuk hava mahzenleri bulunmak ve civarında ahurlarla salaporya [bir çeşit kayık] ve kayıkların kolaylıkla eşya çıkarabilmelerine mahsus ve iskeleler ve depolar bulunmak icâb eder. Merkez pazarının işledilmesi kanun ve talimatnâme-i mahsus ile tayin edilmektedir. Ve bu husus için öğrenmek üzre Avrupa pazarlarında rasuh ve meleke kesb edecek [güvenilir ve kabiliyetli] memurlar yetiştirilmelidir.

İstanbul cihetindeki merkez pazarı Anadolu cihetinden epeyce uzakça bulunduğu gibi Anadolu cihetinden gelen erzak ve sebzevat vesairenin Eminönü'ne gelmeksizin Üsküdar ve Kadıköy cihetlerindeki tacirlere satılabilmesi için Kadıköy ve Anadolu

şimendüferi kurbunda [yakınında] bir merkez pazarı şubesine de ihtiyac-ı katî vardır. Bu şube ile merkez arasında telgraf ve telefonla irtibat temin edilüb her an piyasa her iki pazarda da müvâzenetde [bir ölçüde] tutulmak üzere icâbına göre bir pazarda fazla veya noksan olan mevâdd diğer pazara sevk edilmek suretiyle idare edilmelidir. Bu hal aynı zamanda Kadıköyü'nde mahalle pazarı da olabilir. Şimdiki halde mahalle pazar yerlerini eski pazarların da ve muayyen günlerinde idame edüb yalnız idarelerini intizam altına alarak mevkilerini tanzîm ve üzerlerini örme tenteler ile setr ederek [örtülerek] şimdiki hâl-i perîşaniden kurtarmak ve fazla rüsûm tahmîlinden tevakkî etmek [vergi ağırlığından sakınmak] lazımdır. Yalnız Üsküdar ve Beyoğlu cihetlerine birer kapalı perakende pazarı inşâsı taht-ı vücûbdur [gereklilik göstermektedir].

At pazarı, Paris'de çeharşenbih [çarşamba] ve cumartesi günleri açılır. Yalnız ata mahsus olmayub eşek, katır, keçi ve her nevi araba satılır. 1837'den berü bir köpek pazarı vardır ki, Pazar günleri açılır. Bundan başka piskilet [bisiklet] pazarı dahi vardır.

Bizde dahi eskiden bir at pazarı var idiyse de Fatih yangınından beri eski ehemmiyetini zâyî eylemiştir. Bu pazarlardan biri İstanbul'da ve bir diğeri de Üsküdar veya Kadıköy cihetlerinde bulunmak iktiza eder [gereklidir]. İstanbul'daki at pazarı eski ehemmiyetini zâyî etmiştir. Bunu biraz daha tevsî [genişletme] ve civarına ahurlar yaparak ve bir kısmının üzerini kapatmak suretiyle sur haricinde tesis etmek muvâfık olduğu gibi emanete oldukça mühim bir vâridat temin edecektir [gelir getirecektir]. Hayvan hastalıklarının suret-i intişarına mâni olacak [ortaya çıkmasına engel olacak] en birinci tedbir budur. Memalik-i Osmaniye'de [Osmanlı memleketlerinde] mevcûd olub gaib olmak üzre olan birçok cins feresin [at veya beygir] bu vesîle ile tekrar ıslahı bir dereceye kadar temin ve hiç değilse hemen cins-i feres hakkında tettebbuatda bulunacak erbab-ı meraka da bir suhûlet ibrâz edilmiş olur [araştırma yapacak merak sahiplerine de kolaylık sağlanmış olur]. Anadolu cihetine gelince gerek idhalat ve gerekse ihracatça Anadolu'nun miftâhı [anahtarı] makamında olan Haydarpaşa ile Karacaahmed arası en muvâfık olabilir. Çiçek ve kuş pazarı dahi iki köprü arasındaki halin yanında olmak iktizâ eder [gerekir]

TANZİFAT [Temizlik İşleri]

Denizi olmayan kentlerde tanzîfat meselesi belediyeleri en ziyade işgâl eden mesâilden biridir.

Tanzîfât ameliyesi iki kısma münkasımdır [ayrılmıştır]. Biri süprüntülerin toplanılması, diğeri imhâsıdır. Toplanma hususu her kentde ehemmiyetine göre araba veya otomobil iledir.

Bu usuller sürat ve idare nokta-i nazarından tedkîk edilmiş olup az çok her yerde kabil-i tatbîk ve usûle âid meseleler olacağından burada yalnız umûmî bir nazarla iktifâ edeceğiz [yetineceğiz].

Her şehrin kısm-ı merkezîlerinde sokaklar ahalinin sokağa çıkmasından evvel yıkan Paris’de sokaklar geceden 6’dan 8’e kadar temizlendiği cihetle evlerin süprüntüleri geceden kaldırılır.

Bu hususda elektrikli arabalar kullanılmaktadır. Benzinli otomobil kullanılmaması ahaliyi uykusunda rahatsız etmemek içündür. Paris’in yalnız bir kısmına tatbîk edilmekde olan bu arabalar şimdilik 48 adeddir. Her araba sekiz metro mikabi [metreküp] süprüntü alır. Tıka basa doldurulursa 13 metro mikabı kadar istiab eder [taşıyabilir].

Her araba dört amele tarafından idare olunur ki, bunlardan biri şofördür. Arabanın sandık kısmı bir küçük manivela ile müteharriktir [hareketlidir]. İki amele bu manivelayı çevirerek arabanın sandığına 45 derece kadar arkaya mâil bir vaziyet verebilürler. Bu arabalar şehrin her tarafına geceden dağılarak apartmanların hususi kutular içinde topladığı çöpleri doldururlar. İmha fabrikasına naklederler. Bazı kentlerde süprüntüler hayvanlı arabalarla toplanır. Ve eğer imha mahalli uzakta ise hususi dekovil vagonlarına doldurularak mahall-i imhaya [imha yerine] sevk olunur. Toplama meselesi daha ziyade bir idare ve intizam meselesidir. Asıl mühim olan imha meselesidir. Süprüntüler ya denize ilka [atılır] veya açıkta yığılarak gübre haline getirilmek ve yahut yakılmak suretiyle imha edilmektedir.

Paris’te süprüntüler evvela kentden biraz uzak bir fabrikaya gelir. Orada madeni kısımları ve sanayide kullanılacak aksamı ayrıldıktan sonra tozu alınır -ki bu gübre

olarak satılır- ve tertibat-ı mahsusa ile kurumlara naklolunur. Bu furunlar beyaz derece-i hararete kadar kızgındır. Ve mütemadiyen yanarlar. Yukarı taraftaki sandıkların kapağı açılarak süprüntü bu furunların içine dolar. Ve kendi kendine fırının hararetiyle yanar. Kül haline geldikten sonra furunlar hususi tavası ile beraber çıkarulup ve hususi bir havuzda sündürülür.

Bu suretle hacmi tenakuz eder [azalır]. Ve muzırr-ı sıhhat [sağlığa zararlı] bir halden çıkarak curûf haline intikal eder [maden posası haline dönüşür]. Bunların harice nakil mesârifinden dahi istifade edilmek üzere iş bu curufdan tuğla imal olunulması düşünülmektedir. Furunlardan husule gelen hararetten dahi istifade olunarak elektrik hâsıl edilmektedir.

Velhasıl toz gübreden ve elektrikten husule gelen temettü ile imha mesarufı çıktıktan sonra bir mikdar da istifade kalmaktadır.

Fakat bu memleketimize gayri kabl-i tatbik olduğu zannediyoruz. Çünkü Paris süprüntüsü içinde pek çok mikdarda kağıt ve mukavva vardır. Bu ise iyice hararet husule getirir. Halbuki bizdeki süprüntü ekseriyetle sebze vesaire gibi yeşil, yaş ve yanması güç şeylerdir.

Herhalde bu cihetlerin halli mühim tahkikata açıktır.

Bazı kentlerde ise süprüntü kentden uzak bir mahalde tarlalarda yığılarak büyük bir tepecik teşkil edilir. Güneş ve yağmurun tesiratından vukua gelen tahammürât ile [mayalanma, ekşime] bir müddet sonra iş bu süprüntüler kahverenginde bir toz hali alır. Ve gübre olarak satılır. Bazı kentler bundan epeyce bir varidat hasıl ederler. Bu yığınların bir tarafına yeni süprüntü dökülür diğer tarafından gübre alınır.

Bu gibi süprüntü yığınlarının civara fena koku neşretmeleri tabii olduğundan kentden uzak ve etrafı gayr-ı meskûn bir mahalde toplanılmaktadır.

İstanbul: İstanbul süprüntülerinin öteden beri denize ilka eyledikleri malumdur. Bu usulün iyilik veya fenalığına hükmetmeden evvel süprüntülerin gübre haline vaz'ındaki istifade ve mazarratların [yarar ve zararların] ve bir fabrikada imha edildikleri takdirde masrafını koruyabilüb bilemeyeceği tedkiki icab eder.

Herhalde şimdiki gibi mavnalara [bir çeşit kayık] doldurarak denize atmak hem masraflı hem de amele için muzırr-ı sıhhattir. Denize dökülmesi en münasib bir kent olduğuna göre süprüntüyü kendiliğinden döğen büyük dubalar inşası ve Marmara'nın akıntıları tedkik olunarak süprüntüyü tekrar şehre getirmeyecek kadar açıklara dökülmesinin temini lazımdır.

Yakmak emeliyatı masrafını koruduğu takdirde şüphesiz ki, müraccahdır [tercih edilendir]. Çünkü ne kadar olsa denizde süprüntüler dönüp dolaşıp yine İstanbul sahillerini imlâ etmekte ve orada tefessuh eylemektedir [çürüyüp dökülmektedir].

MEZBAHALAR:

Mezbahaların inşâsında nazar-ı dikkate alınacak hususât ber vech-i atidir [aşağıda belirtilmiştir]:

Mezbahaların lağımları ve bu lağım sularının tasfiyeye tabi tutulması

Mezbahalara mahsus içecek temiz su tevziâtı [dağıtılması]

Tenvirat [aydınlatma]

Hayvanatın gerek bahren [deniz] ve gerek berren [kara] nakil ve sevkini teshil edecek [kolaylaştıracak] iskele, rıhtım ve demiryolları

Kantarlar

Hayvan hastane ve tecrithaneleri

Kimyahane ve bakteriyolojihaneler

Teşrihhane [kadavra ameliyathaneleri]

Müsadere edilen etleri muhafazaya mahsus mahaller

Ayrı ayrı zebhane [hayvan boğazlama veya kesme yeri] salları

Büyük ve küçük hayvanların zebhlerine mahsus ayrı zebhaneler

Memurîn ve müsdahdemînden kazazede olanlara mahsus bir dispanser

Memurîn odaları ve idarehane ve baytar odaları

Bekçi odaları

Müstahdemîne mahsus lavabo ve abdesthaneler

Karagolhane

Alat ve edevat ile ot ve saman ambarları

Kahve ve lokanta

Gübre depoları

Büyük hayvan pazarı teferruatı

Ahurlar

Saat Kulesi

İtfaiye tertibatı

Soğuk mahzenler

Elektrik makinehanesi ve teferruatı

Etüv

Arabalıklar vesairdir.

Tarz-ı cedid mezbahaların inşasında kent için birçok fevâid temin edilecektir ki, bunlardan başlıcaları:

Etler bir suret-i salimede muayene edileceği cihetle ahalinin hasta hayvan etlerini yememesi

Ağnam [koyunlar] hakkında mükemmel istatistikler tutulabilmesi

Şehre mühimce bir varidât temini

İhtikâra meydan verilmemesi ve et fiyatını daima kontrol altında bulundurarak ahaliye ucuz et yedirilmesi gibi hususâtтан ibaret olub fevâid-i azimesi bugün tahakkuk etmiş olan bu ve bu gibi mevaddan iş bu raporumuzda uzun uzadıya bahsetmeyeceğiz. Mezbahaların inşasında birçok teferruat-ı fenniye vardır ki, onlardan da burada bahse girişmek gayet uzun olacak ve bunlar mezbaha projelerinin hin-i tanziminde [düzenlenme sırasında] bir bir nazar-ı itibara alınması icab eden mevâddan bulunması hasebiyle burada yalnız Avrupa tarz-ı cedid mezbahalarına birer nazar-ı umumi atfetmek [Avrupa'nın yeni üsluptaki mezbahalarına genel bir bakış atıp] ve bunlara kıyasen biz de ne şekil ve nereden ve nasıl mezbaha yapmak lazım geleceğini beyan etmekle iktifa edeceğiz [yetineceğiz].

Zaten dört beş seneden beri emanetçe bu hususa dair birçok tedkikat ve tettebbuâtta [araştırma ve incelemede] bulunularak mezbaha inşasında müracaat olunması gereken müteaddit [çeşitli] istatistikler ve raporlar vücûda getirilmiş olmakla bunlardan dahi ayrıca istifade kabil olacağı derkâdır.

Tarz-ı cedid mezbahaların şerait-i fenniyesi hemen her yerde birbirinin ancak mevki ve âdet-i belde muktezasınca bazı cihetlerde pek cüz'î tehalûf etmekte olduğundan burada evvela şerait-i mezkureden bahs ile bilahare her şehre ait olan hususiyetleri zikr edeceğiz [Yeni usul mezbahaların fenni şartları, konum ve gelenekleri bakımından kentler arasında az da olsa farklılık gösterdiği için şartların yanı sıra şehre ait özelliklerden de bahsedeceğiz]. Mezbahalardan şerait-i sıhhiye ve fenniye [fen ve sağlık şartları] şunlardan ibarettir:

Şimendüfer ve vapur gibi vesait-i nakliye ile kolaylıkla ittisal kesb edecek bir mevkide olmaları [Tren ve vapur gibi ulaşım araçlarıyla kolaylıkla bağlantı sağlayacak bir konumda olmaları]

Koku ve sineklerin mazarratından [zararından] şehri vikaye etmek üzere [korumak üzere] kent haricinde bulunmaları

Haricden gelen hayvanatı kent içerisinden geçirmek mecburiyeti olmaması ve haricden gelen hayvanatın doğrudan doğruya hayvan pazarına veya ahırına nakledilmesi

Mezbaha mebanisinin aksam-ı muhtelifesi [çeşitli kısımları] hayvanların geldiği ahırlardan kesildikleri yüzüldükleri ve en son muhafaza için konuldukları soğuk mahzenlere kadar sıra ile tertib edilmiş olmaları yani et yüzüldükten sonra gübreli veyahut kanlı cihetlerden geçmeyerek (firigorifig) yani soğuk mahzenlere nakledilebilmesi

Hayvanların yüzülür iken yerlere sürünmemelerini temin edecek vinç tertibatı ve mu'lin [bildiren, ilan eden] raylar üzerinde hareket eder tekerlekli çengellerde bulunması

Her tarafda gayet bol su izalesine mahsus boru musluklar bulunması

Mezbaha döşemelerini kolayca temizlenecek ve pislik tutmayacak mevâddan inşası [maddelerden yapılması]

Her cins hayvanın gerek kesildiği mahal ve gerek yüzüldüğü mahaller ile sakatatlarının tathîr edildiği [temizlendiği] dairelerin birbirinden ayrı bulunması

İçerisinin mümkün mertebe aydınlık ve havadar olması ve duvarları çini olması

Tarz-ı cedid mezbahalarda ameliyatın suret-i icrası ber vech-i atidir [Yeni şekil mezbahalarda ameliyatın uygulanması aşağıda belirtildiği gibidir].

Ameliyatın suret-i icrası: Ale'l-umum [genellikle] hayvanat vagonlarla hayvan pazarı yanındaki muayene meydanlarına sevk olunur. Berlin'de bu ilk muayene polis baytarları yani hükümet baytarları vasıtasıyladır. Bunun için yirmi altı baytar vardır. Burada muayene olması icra edildikten sonra hayvan pazarında müteharrik [hareketli] parmaklıklar ile her celbe mahsus birer mahallere sevk olunur. Bunlarda hallerdeki dükkanlar gibi bir kısmı senelik ve bir kısmı yevmiye olarak kiralanır. Hasta olanlar hususi bir ahıra ayrılır. Zebh olunacak hayvanat kesilinceye kadar mezbaha ahırlarında beklerler. Hayvanlar azami 2 ila 5 gün kadar bu ahırlarda kalabilirler.

Her gün için sahibi tarafından hayvan başına verilen ahır kirası her şehre göre muhtelifdir. Bize en ziyade kabil-i tatbîk olan Bükreş şehrindeki ahır parası günde 0,50 frank yani yüz paradır. Kuzu için 0,10 yani yirmi para, yem parası ise öküz için 0,60 ve kuzu için 0,10 franktır. Bazı kentlerde mesela Berlin şehrinde yem mecburi olub hariç fiyatından %20 fazla verdiklerinden ayrıca ahır ücreti talep edilmez.

Binaenaleyh bu gibi yerlerde ahırla iki katlı olub üst katlarında hayvanatın yem ambarları vardır. Ahırların bir tarafı hayvan pazarı, diğer tarafı zebhane olub araları parke veyahut asfalt mefruş geniş yollarla tefrik edilmiştir [parke veyahut asfalt döşeli geniş yollarla ayrılmıştır].

Hayvanlar bu ahırlardan gözleri bağlı olarak zebhanelere sevk olunur. Yerdeki demir halkalara boynuzlarından bağlanarak ya ukde-i hayatiyelerine [hayat düğümlerine, yani boğazlarına, denilmek isteniyor] sivri bir bıçak sokulmak ve yahut alınlarına bağlanan bir çemberin çivisi üzerine balyoz ile urulmak suretiyle hissi iptal ve

hayvan devrildikten sonra boğazlanır. Kanlar mahsus kablar derununda toplanarak bunlardan bir nevi gübre imal edilir.

Hayvanlar bir taraftan yüzüldükçe çengel ile yukarıya doğru çekilerek asılır.

Deriler arabalar içinde etlere sürülmeksizin çıkarıldığı gibi sığırların içinden çıkan alat yani işkembe vesairesi bazı mezbahalarda sığır zebhanesinde bazılarında da ayrı mahall-i mahsuslarında bol su akan tekneler içerisinde temizlendikten sonra işkembehaneye sevk olunur.

Zebhanede sığırlar iki ayaklarından çengellere asılır. Derileri yüzüldükten sonra hayvan ikiye tefrîk olunur [ayrılır] . Aynı numarayı haiz iki çengel de bulunur. Bu çengelin yanında yine aynı numarayı haiz olmak üzere diğer küçük çengeller daha vardır ki, oraya da o hayvanın ak ve karaciğerleri asılıdır ki baytarlar etin kabil-i ekl olub olmadığını [yenilip yenilemeyeceğini] bu ciğerlerden anlarlar. Zebh ve yüzme ameliyatı bitdikten sonra dibi yuvarlak büyük kablar içinde zemine mütemadiyen su dökülür. Etler ikiye ayrılmış olduğu halde asılı bekler. Baytarlar yanlarında birer mühürücü olduğu halde gelir. Sığırların azleleri arasını [sinirleri arasını] ve başların çene altlarını ve ciğerleri muayene etdikten sonra sağlam ise o etin her iki parçası üzerine lâ-akall [en az] dört mahaline sabit boya ile mühürler basarlar.

Bu mühürlerin üzerinde muayene eden baytarın numerosu ve kesildiği günün tarihi vardır. Berlin mezbahasında bu vazifenin ifası için 46 adet baytar vardır. Baytarlar için ayrıca bir daire olub dahilinde laboratuar bir teşrihane [kadavra ameliyathanesi, morg] ve bir de her hastalığın numunesini gösterir bir de müze vardır. Eğer etler verem veya hasta ise bazı belediyelerce parası verilerek ve bazılarında parası verilmeyerek müsadere edilib [el konulup] hastalık pek fena ise imha ve ancak yağından ve kemiklerinden sanayide istifade edilir.

Bazı etler de etüvden geçirildikten sonra fukaraya gayet ucuz olarak satılır. Peşte'de iyi etin kilosu 2,40 kron olduğu halde bu gibi edüvden geçirilmiş etlerin kilosu 40 ila 80 krona kadardır. Yani dört beş defa daha azdır. Peşte'de bu etten adam başına iki kilodan fazla verilmez. Maceristan'da bu gibi müsadere olunana hayvanların sahiplerine bedellerini vermek için bir sigorta şirketi tesis edilmek üzere olub Berlin

ve Münih kentlerinde mezkur şirket teşekkül etmiştir [adı geçen şirket oluşturulmuştur].

Küçük hayvanat yani koyun ve keçi ve domuz dahi ayrı ayrı mahallerde zebh olunursa da yapılan ameliyat aynıdır. Şu kadarki domuzlar başka şerait altında kesilirler. Domuzlar kesildikten sonra bozulmadan evvel sırtlarındaki kılların bir kısmı sanayide istimal etmek üzere kesilib ve bir vinç vasıtasıyla kaldırılarak buharla kaynamakta olan büyük bir kazan içine batırıldıktan sonra tezgahlar üzerinde kılları yolunur. Ve derisi yüzülür.

Koyun ve danalar tıpkı öküzler gibi muamele olunur yalnız bunlara mahsus olan çengeller ve makaraların kıtası daha küçüktür. Bunların yüzüldükleri yerde yarım metre irtifında tefrik olunmuş [yüksekliğinde ayrılmış] mahallerde zebh olunduktan sonra yanındaki tezgahlar üzerine alınarak derileri yüzüldükten sonra asılır. Burada raylar üzerinde frigorifiye sevk olunur.

Her mezbahada bir makine dairesi vardır ve bu makine gerek mezbahanın tenvîri [aydınlatılması] ve gerekse asansörlerinin işledilmesi ve sularının kaynadılması ve frigorifig yani soğuk hava mahzenlerini burûdetde [soğuk halde] tutması için kullanılır.

Soğuk hava mahzenleri zebhhaneler ile bir seviyede olmak üzere fevk'ul-zemîn [yüksek zeminde] yapılmış olup kapı ve duvarları gayr-ı nâkil-i harâret-i mevâddan [sabit ısılı malzemeden] inşâ edilmiş ve camları hususi ve çifte kalın parçalardan imal edilmiştir. Bunların derununda [içinde] ekseriya iki kısım vardır. Birinde +4 derece diğerinde +2 derece-i harâret [ısı derecesi] olup, içlerinde her kasabın kendisine mahsus telle tefrik edilmiş hücreler vardır.

+4 derece-i hararete olan kısmında et bir veya iki gün saklanır. Burada et bir haftaya kadar bozulmaksınız dayanabilir. +2 derece-i hararete ise bir ay kadar dayanır.

Berlin'de soğuk hava dairesi iki kattan ibaret olup alt katı +4 derece-i hararete [ısı derecesinde] ve üst katı +2 derece-i hararettedir. Her iki kat birbirine müteaddit asansörler ile raptedilmiştir. Alt katta çengel hesabıyla ve üst katta metro murabbai [metre kare] hesabıyla kiraya verilir. Zebh resmi kentlere göre muhtelifdir.

Bükreş'te bir gün soğuk mahzende durmak fiyatı dahil olduğu halde zebh ve muayene harcı öküz için 4 frank, dana 2 frank, koyun 1 frank, kuzu 0,50 santimdir. Soğuk mahzende beher metre murabbai [metre karesi] sene de ikiyüz franktır.

Berlin'den gelen hayvanattan ayak bastı parası namıyla bayi ve müşteriden öküz için 1,5 mark alındıktan maada [başka] zebh resmi âtîdeki cetvel mucibince ahz olunur [kesim vergisi aşağıdaki cetvele göre toplanmaktadır].

	Zebh Harcı	Muayene Harcı	Yekun
Öküz	2,60 (Mark)	0,90 (Mark)	3,50
Domuz	1,35 (Mark)	0,15 (Mark)	2,50
Dana	0,50 (Mark)	1,45 (Mark)	0,95
Koyun ve Keçi	0,20 (Mark)	0,25 (Mark)	0,45

Berlin mezbahası Avrupa'nın en büyük ve en muntazam mezbahalarından biri olub 48 hektar murabbai [hektar kare] bir arazi üzerine inşa edilmiş ve arazisi ile beraber 28 milyon Marka mâl edilmiştir. Derununda deri ve kan fabrikaları olduktan maada bir de esnafa mahsus lokantası ve bir borsası ve iki adet bankası vardır. Soğuk mahzenlerde metro murabbaina sene de 36 mark alınmaktadır.

Paris'te tarzı cedid mezbaha henüz tesis olunmamıştır. Paris mezbahası gayet büyük ve zamanın en fennî mezbahalarından iken Almanya'da yapılan mezbahalardan sonra mahzurları görülmüş ve bu gün fenne gayr-ı muvafık mezbahalar meyanında bulunmaktadır [fenne aykırı mezbahalar arasında bulunmaktadır]. Fransa'nın sair kentlerinde yeni mezbahalar mevcuttur. Ale'l-husus [Bu hususda] Sivason'daki ve Nansi'deki mezbahaların pek mükemmeldirler. Avrupa kentleri, mezbahalarını, artık bütçelerinin müsaadesi oldukça tarz-ı cedide tahlil eylemekte olub, en mükemmel ve en çok mezbahalar Almanya şehrindedir.

Bükreş mezbahaları da son tarzda yapılmış gayet muntazam mezbahlardandır. Kentlerin nüfusları ve mezbahaların sarf ettikleri mikdara nazaran mezbaha inşasına

giden masraf-ı atı çok beyan memleketin vasatı olarak nüfus başına 18 den 35 marka kadar hesap etmek icab ediyor.

İSTANBUL MEZBAHALARI:

İstanbul'da yapılacak mezbahanın şekil ve suret-i inşasını tayin etmeden evvel şehrin bir veyahud müteaddid mezbahaya ihtiyacı olup olmadığını tedkik etmek icab eder. İstanbul'un vaziyet-i topografiyesi itibariyle vesait-i nakliye [nakliye araçları] nazar-ı dikkate alınursa İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar'da olmak üzere üç noktada yapılmak icab ederse de müteaddid mezbahaların işledilmesi birçok memur istihdamı ve mesarif-ı mükerrere ihtiyarını muceb olacağı gibi [mecburi tekrarlanan giderleri gerektireceği gibi, yani zorunlu masrafları memur maaşlarını, sarf ihtiyaçlarını vs. kastediyor] mesarif-ı tesisyesi de [kuruluş masrafı da] fazla olacaktır. Binaenaleyh günden güne tezayüd eden vesait-i nakliye [artan nakliye araçları] nazar-ı dikkate alınırsa şimdilik birisi yedi kola, diğeri Haydarpaşa civarında olmak üzere iki adediyle iktifâ olunabilür [yetinilebilir]. Hayvanların bir kısmı Anadolu'dan geldiği cihetle Yedikule'ye ve oradan et olarak Anadolu tarafına nakli, mesarifi arttırarak Anadolu ciheti ahalisinin daha fazla fiyatla et yemelerini muceb olacağından iki noktada tesisini elzem görmekdeyiz. Suret-i inşâlarına gelince, evvela mezbahalar bir heyet tarafından celb [heyet oluşturularak] esnafıyla kasabların mülahazahatı [ifadeleri, görüşleri] alınarak mevkileri tayin etdikden sonra [yerleri belirlendikten sonra] Avrupa'dan bir müteahhıs celb edilerek [uzman çağrılarak] projeleri Avrupa'nın en mükemmel mezbahası olan kentlerdeki mezbaha müdürleri ve müteahhıslarıyla istişare edilerek [fikir alışverişinde bulunularak] tertibat-ı fenniyeleri vesâir nevakısı var ise ikmal olduktan sonra [fenni düzenlemeleri ve eksiklikleri tamamlandıktan sonra] keşifleri yapılarak inşâsı bir müteahhide ihale edilmelidir. Mezbahaların ilk tesisat mesarifi nüfus başına bir lira kadar hesap edilmek lazımsa bizdeki et sarfiyatı Avrupa'nın sülüsü nisbetinde [üçte biri oranında] olduğundan İstanbul'un nüfusu olan iki yüz bin nisbetle dört beş yüz bin liraya kadar mal olacağı tahmin olunabilür. Mamafih [bununla beraber] sair kentlerde mezbahalar için yapılan istikrazat [borçlanma] faizini ödedikten sonra haylice temettu' [kâr] bırakmakta olduğundan mezbaha rüsumu karşılık gösterilerek istikraz bulmak her zaman kabil olur [mezbaha vergisi karşılık gösterilerek borç bulmak her zaman mümkündür] .

İşletmeğe gelince, Avrupa kentlerinin cümlesinde mezbahalar belediyeler tarafından işledilmektedir. Bizde de belediyeler tarafından işledilmesi lâzım gelür. Bunun için esas kabul edildiği takdirde inşaatın hitamından [bitiminden] bir sene evvel mezbahaların işledilmesinde kesb-i meleke etmek üzere [uzmanlaşmak üzere] idarenin erkân-ı mühimmesiyle [mühim adamları] bazı memurîn ve muayene baytarları bir sene kadar staj yapmak ve orada tatbîk edilen defâtir, [defterler] talimat ve saireyi aynen burada tatbîk etmek üzere hazırlanmalıdır. Bu cihetin iki faidesi vardır. Birisi sıhhat-i umûmiyeye taalluk eden [genel sağlığı ilgilendiren] bu gibi ehemmiyetli bir müessesenin daima şehrin elinde bulunmasını temin etmek ikincisi de istikraz, inşâ ve işletme gibi gayr-ı mütecanis üç muhtelif muameleyi [bir cinsten olmayan üç çeşit işlemi] birbirine karışdırarak doğru ve emanetin menafiini [menfaatini] temin edebilecek bir netice elde edilmesi mümkün olamayan çıkmaz bir yola sapmaktadır. Bunların fennî ciheti malî cihetine karışdırılamayacağı gibi, malî veya fennî ciheti de idarî ve iktisadî cihetine karışdırılamayacağından hepsi birlikde yapılan muamelede aldanılmak kabil olmaz.

İTFAİYE TEŞKİLATI

Cenevre'deki itfaiye vesaiti gayet basit ve şâyân-ı hayret bir intizam dairesinde isti'mâl edilmektedir. Bunun tafsilatına girişmezden evvel Cenevre'nin suları hakkında bazı malumât vermek lâzımdır. Şâyân-ı nazar-ı dikkatdir ki, Avrupa'nın bütün kentlerinde gaz, elektrik su veya ekseriyâ tramvaylar belediye tarafından işledilmektedir. Çünkü hiçbir şirket belediyeler kadar muntazam memuruna ve suhûletle mâlik [kolaylıkla sahip] olamıyorlar. Bu esbâba binâen Cenevre şehrinin de su tevziâtı [su dağıtımı] belediye tarafından temin edilmiş ve edilmektedir. Ron Nehri'nin üç metro kadar bir irtifâa mâlik olan [yüksekliğe sahip olan] bir noktasına gayet cesîm [gayet büyük] bir tulumba dairesi tesis edilmiştir. Yirmiiki cesîm tulumbadan ibaret olan bu dairenin on sekiz aded tulumbasından beherî takriben on metro murabbai bir saha işgal eylemekde ve dört metroyu mütecaviz bir irtifâda olan [4 metreyi geçen bir yükseklikte] hava sütunlarına mâlik gayet eski sistem demir kitlelerinden mürekkebirdir [meydana gelmiştir]. Cenevreliler'in dahi itiraf eylediği vechile bunların beherinin demirinden iki tulumba imali mümkün olacağı gibi iki metro murabbai kadar bir saha işgal edecek cesamete ircâda [büyüklüğüne dönüştürülmesi de] mümkündür. Mamâfih istimâlden sakıt olanlar peyderpey yeni

sistemlere tahvîl edilmektedir [Bununla birlikte miadı dolanlar yani kullanışsız hale gelenler yavaş yavaş yeni sisteme entegre edilmektedir]. Nitekim bunlardan maada mevcûd olan dört aded beherî 1500 bargîr kuvvetinde elektrikle müteharrik [elektrikle çalışan] iki tulumba mevcûd oldukdan başka su ile müteharrik 1000 bargîr kuvvatında iki aded tulumba dahî mevcuddur.

Su Tevziâtı

Şehrin boruları evvelce on beş havâ-yı nesîmi tazyikine tahammül etmek üzere [15 hava basıncına dayanmak üzere] imâl olunmuş ise de bu gibi tulumlarla yirmi beşer hevâ-yı nesîmi tazyîki istihsal eylemek [oluşturmak] mümkün olacağından mezkûr boruları dahî peyderpey işbu tazyîke makamât edecek borularla tebdîl eylemektedirler [bahsedilen borular dahi yavaş yavaş bu basıncın uygulanabileceği borularla değiştirilmektedir]. Nitekim şimdiye kadar nısfı [yarısı] tebdîl edilmiştir. Tebdîl olunan borular her ne kadar yirmi beş hevâ-yı nesîmi tazyîk ile çalışabilecekler ise de boruların hîn-i siparişinde [sipariş sırasında] otuz hevâ-yı nesîmi tazyîke mütehammil olmak üzere icrâ edileceği şart konulmuştur [30 hava basıncına dayanabilmek şartı aranmaktadır]. Bâlâda [Yukarıda] arz edildiği üzere belediyeler boru tecrübesi, makine, dinamo tecrübeleri ve malzeme-i inşâiye numûneleri [imşaat malzemeleri örnekleri] için lâzım gelen âlât ve edevâtın kâffesine mâlik olduklarından [tümüne sahip olduklarından] işletme hakkında her şirketden ziyâde malûmâtdar memura mâlik bulunurlar.

Ber vech-i bâlâ izahatdan anlaşılacağı üzere şehrin her tarafında en dar sokaklarında bile -Cenevre'de bir metro genişliğinde sokaklar vardır- su borularıyla techîz edildiği gibi civar köylerin cümlesine dahî bu merkezden su verilmiştir. Her elli metroda bir yangın muslukları olup zeminden iki metro irtifaında 0,20x0,20 ebadında sıralı plaklar üzerine beyaz yazı ile harîk musluğu [yangın musluğu] diye yazılmış ve musluğun bu plak şakulünden olan mesafesi dahi plak üzerine yazılmış ve bir ok ile de işaret edilmiştir.

İtfaiye Teşkilatı

İtfaiye iki kısma münkasım olub birisi askeri ve diğeri nîm askerîdir [yarı askerî]. Kısım-1 askerî üçyüz neferden mürekkeb olub Harbiye Nezareti'ne merbût [bağlı] ve kendi vazîfe-yi askeriyeleriyle meşguldürler.

Nîm askerî itfaiye heyeti ekseriyâ bir yüzbaşı ile bir çavuşun maiyyetinde sekiz aded başı bozukdan ibaretdir. Bu on kişi ekseriyâ itfaiye taburlarına lüzum göstermeden şâyân-ı hayret bir suretle ifâ-yı vazîfe eylemekdedirler. Bunlar doğrudan doğruya belediye merbûtdur. Belediye dairesinin alt katında geceli gündüzlü bekleyen bu on kişiden sekizi tenekeci, doğramacı, marangoz, terzi, kunduracı, çilingir olanlar birer ufak imalâthanesi olub belediyenin her dürlü ihtiyâcını temîn eylemekdedir. Bundan başka bir de gönüllü tulumbacıları vardır. Bunlar hakîki fedâkarân ve imdadcılardır. Harîk vukûunda [yangın anında] polis merkezleri o sokağın ismini hâvî sarı bir levhayı duvara talîk eyler [asar]. Ve levhayı görenler der-akab o mevkiye şitâb idüb [derhal o mevkiye varıp] sessizce yüzbaşının emrine kör körüne itâat ederler. Yüzbaşının belinde kılınç; yerine balta, kordon yerine bir düdük bir dürbün ve bir çok anahtar bulunmaktadır. Bunlar daimâ boynunda asılıdır.

Edevât-ı İtfaiye

Şehrin ihtiyâcâtına ve hânelerin kesâfetine [sıklığına] nazaran birçok menatika taksîm edilmiştir. Bu mıntıkaların her birinde bir mahal-i mahsusda edevat kemâl-i itina ile yerleştirilmiş olup bu on kişinin her birisinin boynunda mahal-i mahsusanın anahtarı mevcuttur. Bunlardan başka tekâmîl tiyatrolar ile devâir-i resmîyenin kâffesini müteaddid noktalarında bervechi bâlâ edevattan maada [bütün tiyatrolar ile resmi dairelerin çeşitli noktalarında yukarıda söylenilen aletlerden başka] birçok harîk muslukları [yangın muslukları] mevcuttur.

Harik Muslukları: Bâlâda arz edildiği üzere kentde iki nevi tazyîki havi su bulunduğundan iş bu devâirin kâffesinde her iki suyun harîk muslukları mevcuttur. Bunlardan birincisi ve ikincisi merkezde on heva-yı nesîmi tazyîkiye malik olduğundan şehrin her tarafında ancak dört hevâ-yı nesîmi tazyik verebilir. Fakat boruları kalın olduğundan dakikada yirmi dört metro su verebilir. Bunlardan birincisi ateşi bol suya gark eylediği gibi diğeri tahtaları yerinden sökerek duvarların yağlı

boyalarını kazımak suretiyle yatağını itfa eyliyor [söndürüyor]. Şurası da şayan-ı dikkattir ki pek ender olarak yangın söndürmek için suya müracaat eyliyorlar.

Edevat-ı Hususiye ve İtfâ-yı Harik [özel aletler ve yangın söndürme]: Yangını söndürmek için mini makas tabir olunan aletlere müşâbih [benzer] ve şimdi Extincteur namıyla maruf [adıyla bilinen] bir aletleri vardır ki tecrübeleri neticesi olarak gayet basit bir şekle icrâ edilmiştir. İş bu alet kapak tarafından bir musluğu hâvî bir kova şeklinde ve derûnunda bir karbonat mevzûh tenekede bir kap olub iş bu kab dahilinde derununa asit kloritrik mahlûlû [çözelti] memlu [dolu] uzunca üstuvânî [sütun şeklinde] ağzı açık bir şişe ve yahut bir kadehten ibarettir. Bu aletin gayet muhkem ve imtizaçlı [sağlam ve uygun] bir surette kapanan bir de yangın kapağı vardır. Bâlâdaki sekiz kişiden herkesin çantasında bu aletten bir adet mevcut olduğu gibi (Atim) tabir olunan bir paket karbonat ile bu karbonata lüzumu olan asit kloritrik mahlûlünden dahi beş atim her tulumbacının çantasında mevcuttur. Yangın vukûunda iş bu efrad esasen çantalarında bulunan kovaları terse çevirüp sapından tutmakla cam şişedeki mâyi [sıvı] kovaya dökülerek bi-karbonat ile temas eylediğinden dehşetli bir tazyik tahtında hamız [asit] karbon kapağın yanındaki musluktan fışkırıyor ve oldukça tevessü eylemiş [yayılmış] yangınları bu vech ile itfaiye muvaffakiyet oluverdiğinden yangın musluklarına hacet kalmıyor. Mezkûr [bahsi geçen] sekiz kişinin kasketleri gayet hafif yanmaz bir nevi kauçuktan mamûl olub çenelerinin altına takılacak şerite bir de ufacık sünger muallakdır [asılıdır]. Bazıları bu süngerleri sirke ile ıslak tutuyorlar. Bu süngerleri burunları hizasında bulundurarak en kesîf [yoğun] duman içerisine girebiliyor. Bundan mâada yevmî talim için [günlük çalışma] itfaiyenin olduğu mevkide bir mahzen mevcutturki her gün efrâd [fertler] kesif dumana maruz kalmak suretiyle bu mahzende mümârese kesb eyliyorlar [alışma çalışmaları yapıyorlar].

Yangın Kuleleri: Bundan yedi sene evveline gelinceye kadar Ceneviz’de dahi şehrin merkezinde bulunan bir kilisenin çan kulesinde bizde olduğu gibi yangın nöbetçileri varmış. Fakat telefon ile istihbarat daha sürat ve sehûletli [çabuk ve kolay] olduğundan bu bekçiler hazf edilmiştir [kaldırılmıştır]. Bunlarda nazar-ı dikkate celb eden bir dürbünün burada zikri münasib görülüştür. Gerek Rusya ve gerek İngiltere’nin muhtelif kentlerinde Cenevre itfaiyesini tedkîk için müteaddid heyetler gelmiş bunlardan Petersburg itfaiyesi 200 lira sarfıyla bunu gibi bir dürbün

yaptırmışlar. Bu dürbün yedi sekiz lira masrafla yapılan adi bir dürbünden ibaret, 0,35x0,35 ebadında bir ufkî tahtanın vasatına merkez bir mihver üzerinde [yatay tahtanın ortasına saplanmış bir eksen üzerinde] şakula [düşey] hareket eden bu dürbünün muhavverine merbut bir taksimat dairesi üzerinde hareket eden bir ibre olup dürbünün meylini derece cinsinden göstermektedir. Mihver-i şakulîsinde [düşey ekseninde] dahi tahta üstüne deracâta münkasım nısf daire üzerinde hareket eden bir müş'iri havidir.[tahta üstüne derecelere bölünmüş yarım daire üzerinde hareket eden bir işareti vardır] . Kulenin dört tarafında dört penceresi olup her pencereye işbu hamil olan tahtayı daima aynı vaziyette koyabilecek takozlar tesbit edilmiştir. Şehrin muhtelif mahallatındaki mevâkî ve mebanî-yi meşhûrenin [Şehrin çeşitli mahallelerindeki yer ve ünlü evleri) zaviye-i ufkiye ve şakuliyyeleri [gözlemcinin bulunduğu noktadan geçen ve ufuk düzlemine dikey olan düzlem içerisindeki iki nokta ile rasat aletinin objectif merkezini oluşturan açı] bu dürbün ile tayin olunarak her pencerenin yanına bir tablo yapıştırılmıştır. Yangının hangi mevkide olduğunu anlamak için dumanın çıktığı mahalle dürbünü tevcih etmek mahalle-i ufkiye ve şakulesini kıraat ederek tabloya müracaat eylemek kafidir. Bu vech ile harîkin hangi mevkide olduğu yekden görülmektedir. Bizde ise bu husus kule nöbetçilerinin zekâ ve ferâsetine [sezgisine] terk edilmiştir. Kule nöbetçilerini kontrol etmek için birçok vesâit var ise de zikri münasip görülmemiştir. Zira bizde de bu cihet nazar-ı itibara alınmış olacağı şüphesizdir. İstanbul'un vüsati hasebiyle [genişliği nedeniyle] yangın mevkiini göz ile tahminde hata etmek muhakkak olup, hususıyla geceleri bu tahmin daha müşkil olacağından ekseriya kule nöbetçileri yangın mevkiine yanlış haber vermektedirler. Binaenaleyh mezkur dürbünün bizim yangın kulelerimizde tatbîki mucib muhassenât olacak ise de [uygulanması hayırlı bir iş olaksa da] terakkiyât-ı fenniye-i hazıra bu gibi âlât-ı takribiyeyi de istimalden iskal eylemiştir [ilerleyen ve bugün kullanılan fen, yakınlaştırmacı aletleri kullanımdan düşürmüştür]. Şöyleki şehrin en ziyade yangından masun [bulunması icab eden mevâkide saklanması, korunması gereken yerlerde] piyade kademeleri sütunlar üzeridir. Yangın telefonları olduğundan başka bir mahalde harîk görülünce her kim olursa olsun der-akab civarda [en kısa zamanda] en yakın bir telefon makinesine müracaatla daimi merkez yahut 400 numero hangi merkez bu kelimelerden birisini işidirse der-akab teknil yolları ibtal edüb asıl merkezi veriyor ki, asıl merkez de hususi bir telefon aleti ile bu on kişilik itfaiye merkezine merbuttur. Bu telefon çalınca yüzbaşının odasıyla 8 kişinin atölyesinde ve nöbetçi koğuşlarında çingiraklar çalıyor, zaten telefonun bulunduğu

odada daimi bir nöbetçi yangının mahalle zokak ve numarasını haber alıncaya kadar diğerleri çan sesi ile haberdar eylediklerinden telefoncu hemen bunlara mevkiini haber vermekle beraber askeri itfaiye taburunu dahi haberdar eyliyor. Bu vasıta ile hadd-i azami üç dakika zarfında bu sekiz kişi bütün alat ve edevatlarını müstashiben [yanlarına alarak] ve bisikletlerine râkiben [binerek] harekete müheyyâ bulunuyorlar [hazırlanıyorlar]. İtfaiye taburu der-akab hazırlanıyorsa da nîm [yarı] askeri takımın yüzbaşısından veyahut çavuşundan emir almadıkça hareket etmiyorlar. Nîm askeri takım harîki söndüremeyeceklerini kestirince der-akab tabura ihbar eyliyorlar. Ve tabur bir kaymakam kumandasında olarak mahal-i harîke gelince yüzbaşı laızım gelen malumatı kaymakama anlatarak kendisi de katiyyen kumanda etmemek üzere bu yeni kumandanın taht-ı idaresinde çalışıyor. Yedi seneden beri itfaiye taburuna hacet görülmemiştir. İşbu heyet 1913 senesinde yüz seksen sekiz defa harîke davet olunmuş ve cümlesinde itfaiye muvaffak olmuştur.

İtfaiye Memurlarının Vezâif-i Sâiresi [çeşitli vazifeleri]

İtfaiye memurunun vezâifi yalnız yangın söndürmek olmayub her hususda onların gayretinden istifade eylemektedir. Cankurtaranlar ile sâir imdat edevatının mevkîi suret-i istimali onlarca malum olduğundan suya düşenleri kurtarmak, kapu kırmak, ağaç kesmek, elektrik teli kesmek, mecruhların imdadına yetişmek, lâşe [leş] kaldırmak, kazâzede, araba ve otomobilleri kaldırmak, -heyet-i itfaiye vezâifinden madud ve bu vezaif [itfaiye heyeti vazifeleri arasında sayılan bu görev] yalnız Cenevre'ye münhasır olmayub Viyana ve Peşte ve Münih kentlerinde dahi caridir [uygulanmaktadır]-. Hülâsa itfaiye zabitanından üç beş kişi Cenevre'ye gönderilüb bir iki ay kadar tecrübe gördükten sonra bizde itfaiyenin daha az masrafla ve daha muntazam bir hale konması mümkündür.

Paris İtfaiyesi

Paris'te itfâiye alayının tekmiî mesarîfâtı Paris belediyesi tarafından veriliyorsa da tayin, terakkî, inzibat, idare ve teşkilat nokta-i nazarından Harbiye Nezaretine tabidir.

İtfaiye hidemâtı [hizmetlileri] polis müdürü umumiyesinin emri altında icra olunur. İtfaiye alayı bir miralay idaresinde olub 52 zabıt ve 300 küçük zabıt ile 306 çavuş ve 387 efraddan ibarettir. 12 bölüğe ayrılmıştır.

Piyade taburlarından gelen zabitan bi'l-ımtihan kuvve-i tahmiliyeleri [ımtihanla başarıları] rütbeleri müsait olduğu takdirde itfaiye alayını mülazım-ı evvel [üsteğmen] veya sâni [teğmen] olarak girer.12 bölük on iki kışlaya taksim olunmuştur. Bunlardan her birinin iki araba bir merdivenli bir buharlı arabası vardır. Tulumbaları sevk etmek için iki yüze karîb bargîr [200 e yakın at] vardır. Bunlar bir müteahhit tarafından idare olunur. Bundan maada 12 adet otomobil tulumba vardır. Sokaklarda her yüz metroda bir yangın muslukları olub mecmuu [toplamı] sekiz bindir. 521 ihbar telefon kutusu vardır. Bunlardan mâada 431 adet hususi harik musluğu dahi mevcuttur. Alayın bir senelik bütçesi üç milyon frank kadardır. İtfaiye kışlalarının tertibatı da cây-ı nazar-ı dikkattir [dikkat edilecek noktadır]. Ahurlar, arabalıklar, koğuşlar o suretle tertîb edilmiştir ki, yangın işareti verilir verilmez askerler yukarıki kattan sırtıklar üzerinde kayarak inerler ve iplerle tavana asılı olan koşumlar yanı başındaki kapulardan çıkan hayvanlara geçer ve iki dakikada harekete müheyyâ bulunur.

Milan İtfaiyesi

Milan'da itfaiye iki kısımdır, biri askeri diğeri mülki. Askeri itfiyenin idare ve her husus doğrudan doğruya belediyeye tabidir. Mülki itfaiye sanatlarıyla meşgul olub esnaflardan müteşekkildir. Haftada bir kere talim ederler ve o gün hizmete âmâde bulunurlar. Binâenaleyh her gün muntazam itfaiyeden başka ihtiyat olarak esnaflardan dahi bir heyet-i hâzıra bulunur. Yani mülkiyye itfaiyeciliğini kabul edenler [gönüllü itfaiyeciliği kastediyor herhalde]haftada bir gün mecburî hizmette bulunub bir günde mecburi ihtiyat olarak işleriyle uğraşır ve yangın vukuunda hemen işlerini bırakarak yangın mahalline gelirler. Hizmet günü olmayan ve ihtiyatta bulunmayanlardan dahi isteyenler gelir ve gelenler hakkında not tutularak ileride mükâfat verirler.

Yangın mahalline bunlardan başka kimse bırakılmaz. Bunların birer vesikaları vardır. Onu polise göstererek yangın mahalline gelirler. Bunlar duvarcı dülger vesaire gibi inşaat esnafındandır. Zabitlerde mühendistir. Evlerin nasıl inşa edildiğini, nasıl yıkılacağını, suları vesaireyi biliyorlar.

Arada sırada yangın olmadığı halde yangın işâatı [alarmı] verilir ve yangın amelesinin gelip gelmediği kontrol edilir.

Dersaadet'te İtfâiyenin Suret-i İslahı [İstanbul'da itfaiyenin iyileştirilmesi]

Yangın hakkında bizde devair-i resmiyenin her biri kendi daire müdürünün fikrine nazaran bazı tedâbir ittihaz etmekte ise de] bu kere Bab-ı âlî ve Çırağan yangınları bunların kifâyet etmediğine acı tecrübeler teşkîl eylemiş iken yine esaslı bir teşhizat yapılmamıştır [resmî daireler müdürlerinin fikirlerine rağmen bazı tedbirler almaktaysa da Babiali ve Çırağan yangınları tedbirlerin yetmediğine dair acı tecrübe olmuş yine de esaslı donanım sağlanmamıştır. Şehrin su tevziyatı nazar-ı dikkate alınarak fennen icab eden muavin muslukları ilave ve mümkün olmadığı halde vasait-i saireye müracaatla bu cihet cidden temin eyledikten sonra şehrin mevaki-i muhtelifesinden harîk edevatı yani bâlâda zikr olunan aletlerden mikdar-ı kâfi bulundurarak her daire-i belediyede beşer veya onar kişi istihdamıyla itfaiye hidematını belediyeye almak muvâfık-ı maslahat olacaktır.

Devâir-i resmiyeye gelince, itfaiyenin heyetinin yapacağı proje ve liste mucibince her daire-i resmiye ve mektebler mezkûr heyetin projesini katiyyen kabul ve mezkûr edevatı ihzar ile itfaiye memurunun taht-ı nezaret ve idaresine terk etmedikçe bu gibi devâir tehlikeden masun olamaz [korunamaz]. Buna misal olmak üzere Cenevre operası binasının suret-i muhafazasını zikr etmek münâsib olacaktır. Şöyle ki mezkûr binanın tiyatro kısmı hariçten iki katlı bir bina gibi görünüyorsa da hakikatte sekiz kattan ibarettir. Bunların üç katı tahte'l-zemindir [zemin aşağısındadır]. Şanodan itibaren birinci, ikinci, üçüncü bodrum katları namıyla tevsim edilmiş [adlandırılmış] olup en alt kat kalorifer ve makine daireleri ile gaz, su, ana boruları muhtevîdir. İkinci ve birinci bodrum katları ise birçok ahşap dolab ve manivela aletleri ile mücehhez [donatılmış] olup hakiki bir kereste deposu halindedir. Zeminden itibaren birinci kat Şano olup, on beş metro irtifâi hâvî [yüksekliği içeren] ve arka tarafında idare dairesi vardır. Ve sahne tarafından üç kat loca-yı havidir. Bunlardan başka Şano üzeri namıyla bir de beşinci kat vardır ki, bu mahal perdelerin talik olunduğu [bağlandığı]makara ve maçuneleri hâvîdir [içerir]. İş bu tertibâtı hâvî olan binanın elli üç mevikiinde harîk muslukları vaz' olunmuş [konulmuş] yirmi bin iki yüz on dört metro tûlünde [uzunluğunda] hortumlar ile mücehhez ve gayet mâhirane taksim edilmiş sekiz adet harîk posta merkezi vardır. Bu kadar cesîm [büyük] bir tiyatro binası inşa edildiği andan itibaren yalnız üç nöbetçi ile muhafaza edilmiş olup bu suretle ihzâr edilen tertibât sayesinde hangi noktada harîk zuhûr etse der-akab itfâ

edilebilmesi imkan dairesine irca' edilmiştir[hangi noktada yangın başlasa, derhal söndürülmesi durumuna dönüştürülmüştür]. Her ihtimale karşı Şano demir bir perde ile ahalinin bulunduğu mahalden tecrît ve muhafaza edilmiştir. Bundan başka şehrin en büyük mağazaları itfaiye yüzbaşısının gösterdiği edevatı İhâr ettikten [hazırladıktan] sonra mağazalarının yangına mahsus kapusunun anahtarını yüzbaşıya teslim eyliyorlar.

Binaenlayh bizde dahi başlıca tiyatrolar ile şehrin ticaretgâh mahalleri itfaiyenin vereceği esaslı projelere göre edevat-ı ihtiyatiye ile mücehhez [donatılarak] olarak itfaiyenin taht-ı nezaret ve emniyetine terk edilmesi ve bu gibi mahallerin inşasında üssü'l-amel [işlemlerin ana merkezi] ittihaz olunmak üzere, ebniye [binalar, yapılar] kanununa mevadd-ı mahsusa [özel maddeler] ilave olunması lazımdır. Avrupa'nın hemen her şehrinde tiyatro ve saire gibi içtimagâh olan [toplantı, buluşma yerleri] mahallerin inşasına ve idaresine ait kanunlar vardır. Şehrimizde günden güne tezayüd etmekte olan [artmakta] sinemalar hakkında şimdiden bu yolda tedâbir ittihazı lazımdır [tedbir alınması].

PLAN

İstanbul şehri her nedense şimdiye kadar layık olduğu mertebe tezyîn ve imar edilmemiş idi. Garbın terekkiyat-ı fenniye ve bedayi-i ümeraniyesinden [Batının fen alanındaki ilerlemeleri ve güzel medeniyeti arasında] mümkün olabilenlerin buraca da tatbikiyle şehrimizin dahi hissemend tekâmül olması [pay alarak gelişmesi] Avrupa bilâd-ı meşhûresini [meşhur kentlerini] ziyaretle mahallerinde tedkîkat ve tettebbüât-ı fenniye icrası [fenni araştırma ve inceleme] maksadıyla vuku bulan seyahat-ı acizanemiz neticesinde hâsıl ettiğimiz malumat ber vech-i âtî arz olunur [seyahat sonrasında edindiğimiz bilgiler aşağıda sunulmuştur].

ŞEHİR PLANLARI

Avrupa'da terakkiyât-ı fenniyeye tevffîkan [bağlı olarak] haritası tanzîm olunmamış bir kent, bir kasaba hatta bir köy bile mevcut değildir.

Umûmen vergiler belediye tarafından cibâyed edildiği gibi [toplandığı gibi] nüfus idareleri de belediyelerin mühim birer şubeleridir. Kadastro (defter-i hakan) idareleri

ekser yerlerde belediyelere merbût olduğundan gerek kent dahilinde ve gerekse kent haricinde misaha-i sathiyesi ve mevkî-i coğrafiyesi [yüzölçümü, kapladığı alan ve coğrafi yeri] tayin olunmamış ne bir enbiye, ne arsa, ne bataklık, ne de bir nokta mevcuttur. Kadastro idareleri belediyelere merbut olmayan yerlerdeki -Münih ve Cenevre gibi- bütün haritalar Nâfia Nezareti [Bayındırlık İşleri Bakanlığı] tarafından tanzim edilmiş ve herkesin mülk-i misaha-i hakikiyerleri ile beraber sebt-i defter edilerek [deftere kayıtlı] sahibinin yedine de [eline de] harita ve senedi bu vech ile itâ edilmiştir [bu şekilde verilmiştir]. Haritasız bir senet veya senetsiz bir harita daima keen lem yekûn [olmazsa olmaz] hükmündedir. Binaenaleyh işbu sened ve haritaların birer nüshaları mazbut ve muntazam olarak [kayıtlı ve düzenli] belediyelere teslim ve ita edilmiş olduğundan devair-i belediye [belediye daireleri] bunlar üzerine muamele eylemektedir. Ez cümle [Bu arada] Budapeşte şehrinin katî planları bundan yirmi beş sene evvel tanzim edilmiş olup şehri sokaklarına verilecek şekil ve heyet, heyet-i fenniyeleri vasıtasıyla tayin edilerek meclis-i umumiye-i belediye [belediye genel meclisi] vasıtasıyla dûr u dırâz [uzun uzadıya] müzakere ve münakaşadan sonra mezkur planlar tasdik edilerek dar sokaklar açılmış ve bir çok yeni mahaller teşkil, park, bahçe, üskuvar mahalleri tayin ve tesbit edilmiş ve bu ehemmiyetli ameliyat birkaç sene zarfında ikmâl olunduktan sonra teferrüatı dahi zaman zaman icra edilmiş ve edilmekte bulunmuş olduğundan şehir-i mezkûr [adı geçen kent] bugünkü hâl ile intizama girmiştir. Binâenaleyh bu şehrin tanziminde tatbîk olunan bu usulün şehrimizde dahi iyi netice vereceğini ümid ediyoruz. Şöyle ki, Peşte şehri bir çok dar sokak ve küçük evleri hâvî olduğundan belediye evvela Peşte civarında mahalle teşkiline müsait arsaları elde etmiştir. Buraların vesait-i nakliye mürur ve uburunun [nakliye araçlarının geliş gidişlerini] temin ettikten sonra kent dahilindeki mahallâtı kâmilen istimlak ederek ahalisine civardaki arsalardan yer göstermiş ve istimlâk olunan mahallerin cadde ve sokaklarını dilediği gibi tanzim ve bir de modelini yaptıktan sonra icrâata başlamış ve binaenaleyh bâkî kalan arsaları fûruht eylemiş [satmış] ve elyevm [bugün] mevcut olan mebâni-yi cesîmeyi [büyük binaları] teşvîk ile vücuda getirmeye muvaffak olmuştur. Bu vesile ile mâlen pek büyük yük altında kalmadan işin içinden çıkmıştır. Şimdi ise vaktiyle planın tanziminde nazar-ı dikkate alınamayan cihetlerin tasmîmi [tasarlanması] ve şehrin hâl-i hâzır terakkîsinin ki, “eski tahminin fevkindedir [üstündedir]” lüzum gösterdiği tadilatın icrasıyla meşguldur. Macaristan kanunlarında sokakların tevsî için [genişletilmesi için] meccanen [ücretsiz] yer alınacağına dair bir kayıt yok ise de

şehrin ilk tevsîinde rub'undan [dörtte birinden] daha fazla olmak üzere, eshab-ı emlaktan [emlak sahiplerinden] yerler alınmıştır. Hâl-i hazırda meclis-i belediyenin bir kararına tevfikân tevsiât için sekiz metrolük bir kısma civar emlak sahiplerini bedelin itasına iştirak ettiriyor. Bundan başka şimdiye kadar tevsiât için lüzüm görülen mahallerde emlak sahipleri belediyelerin takdir eylediği fiyata itiraz eylemediği gibi bir çok da fedakarlık eyliyorlar. Zira intihab ettikleri [seçtikleri] belediye azasına o kadar emniyet ve teslimiyet gösteriyorlar ki, belediye meclisinin her hangi bir kararı bila-itiraz [itirazsız] kabul ederek el birliğiyle çalışacak mamafih Ticaret ve Sanayi Nezaretinin müsaadesiyle kent istediği mahalli istimlâk edebiliyor. Belediye meclisini kararına itaat Avrupa kentleri meyanında Budapeşte şehrinin en birinci meziyeti denilebilir.

Viyana Şehri: Viyana Belediyesi şehrin tanzîm ve imarı için Budapeşte şehri gibi planını tanzim ve tensîb etmiş ise de [düzenlemiş ve uygun bulmuşsa da] icaraatını zamana talik eylemiştir [bağlamıştır]. Teşkilat-ı idarede görüldüğü üzere bütün Avrupa kentlerinden vergiler belediyeler tarafından tahsil olunduğunda bütçelerini ona göre tanzim ediyorlarsa da, Viyana şehri bu cihetten bir huhusiyete haizdir. Şöyle ki bir binanın icar-ı senevîsinin [yıllık kirasının] yüzde kırkını vergi namıyla alır ki, tekmil tekalif [bütün yükümlülük] bundan ibaret bulunur. Tanzifât, maarif, emlak vergisi namıyla hiçbir şey almıyor. Şu halde bunun ne kadarı belediyeye âid olduğu malûm olmadığından kent sâbit bir bûdçe yapamıyor. Şehrin sarfiyat-ı seneviyesi mâliye nazırı ile şehremininin uyuşmasına ve pazarlığına tevakkuf eyliyor [bağlı kalıyor]. Şehrin esas cadde ve büyük lağımlarıyla bağçeleri kâmilten hitam bulmuş ise de yine her sene ehemmiyetli inşaat vardır. Nitekim bu sene şehrin bir kısmında onüç metro kadar tahte'l arz yapılmakta olan lağımları fenn nokta-i nazarından pek ehemmiyetlidir. Avrupa kentleri meyanında Viyana Şehri mahallât arasında en ziyâde bağçe, park ve uskuvarları hâvî bir kent olduğundan sıhhiye istatistiğinden de anlaşılacağı üzere çocuklar arasında hastalık ve fiyatı en az kentlerden biri olduğu gibi ahâlisi de umûmen sıhhat-i tâmmeye mâlik cüsseli ve sağlamdırlar. Umûr-ı belediyece Viyana şehri kanunun en az hüküm sürdüğü bir kentdir. Kanundan ziyade belediye azâlarının hüküm ve kararı cârîdir. Bir müşkilâta tesadûf edince dahiliye ve maliye nezaretlerinden bir emir vermek veyahud diyet meclisinden bir karar veya kanun-ı muvakkat çıkarmak suretiyle her şey yapılabilir.

Teşkilât-ı idarece Viyana Belediyesi'nde bizim için kabil-i tatbîk ve şâyân-ı istifade bir cihet yokdur.

Münih ve Zürih Kentleri: Bunlar dahi Peşte şehri gibi aynı usûlü takiben iktisab-ı intizâm ve ümrân düzenli [gelişme ve ilerleme] etmişlerdir. Her yerde olduğu gibi Münih ve Peşte kentlerinde de belediyeye âid mebânî-i âliye ve cesîme ile sokakların ve mahallelerin projeleriyle kanaat edilmeyüb ahşab veya alçıdan bir numuneleri dahî yapılarak tedkîk edilmedikçe projesi tasdîk ve işe mübaşeret edilmez. Binaenaleyh müzehanelere müracaatla şehrin eski hâlini görmek mümkün olduğu gibi belediye heyet-i fenniyesine müracaatla yeni hâlini mücessem [üç boyutlu] olarak görmek dahî mümkündür.

Cenevre Şehri: Bu şehrin haritası tanzîm olunduktan sonra esaslı noktalardan işe mübaşeret etmişlerdir. Ticaret ve sıhhat-i umûmiye nokta-i nazarından en ehem ve elzem [önemli ve gerekli] olan vesâit-i nakliye ile bağçe, park ve ormanlar vücûda getirmişlerdir. Tevsîât-ı sâireye [çeşitli genişletmelere] lüzûm görüldükde projesi tanzîm ve modelleri ihzâr olunarak meclise tasdîk etdirülüb işe başladılar. Fakat icraatları diğer kentlerden farklıcadır. Şöyle ki; proje ve modeller ihzâr [hazırlandıktan] olunduktan sonra husûsî şirketlere müracaat eyliyorlar. Bu şirketler o mahalle ahâlîsiyle uyuşarak ki “bazen âher [başka] yerlerdeki arsalarıyla mübadele [değiş tokuş] veyahud yine mahallinde arsa vermek şartıyla” o projeyi aynen tatbîk eyliyorlar. Bu usûl ile maksada daha serî bir sûretde vusûl [ulaşmak] mümkün oluyor. Bundan bazen şirketler belediyelere istifade temîn eyliyor bazen de belediyeler fedâkârlık etmek mecburiyetinde bulunuyor. Cenevre'de elân [şu an] iki metro genişliğinde sokaklar ve eski usûl kaldırımlar mevcûd olub her sene bir mikdar mahalli imâr edilmekte olduğundan şehir-i mezkûrda bizim için şâyân-ı istifâde pek çok şeyler mevcuddur. Paris ve Berlin kentleri pek çok zaman evvel bu gibi şeyleri icrâ etmiş olduklarından bunlardan bahsetmeğe lüzûm görülmemiştir. Netîce bâlâda arz edildiği üzere bugün Avrupa haritası ahz edilmemiş ne kent, ne kasaba, ne de köy mevcud değildir. Hatta arâzî-yi hâliye [boş arsa] ve bataklar dahi misâha [ölçülmüş] edilmiş ve haritaları ahz olunmuştur. Çünkü bir tâcir mağazasındaki eşyanın cins ve mikdarını bilmesi nasıl elzem ise bir belediyenin de şehrin her noktasının misahasını, binaların cins ve mikdarını bilmesi o derece elzem olacağı şübheden vârestedir. Binâenaleyh bizim için en evvel yapılacak şey bir plandır. Bu husûsda her dürlü

fedakârlığı ihtiyardan asla çekinmemelidir. Vâkıa Boğaziçi'nin bir kısmı hâriç kalmak üzere Dersaadet'de meskûn olan ve en mühim bulunan aksâmnın haritasının tanzîmi geçenlerde otuz dokuz bin liraya ihâle edilmiş ve bunun iki seneye kadar ikmâli me'mûl bulunmuş ise de [ümit edilmiş] Şehremaneti hududu dahilinde bulunan kıta-i vesîanın [geniş bölgenin] umûm haritası [genel haritası] takrîben [yaklaşık] altmış bin lira kadar bir masraf ihtiyarına vâbestedir ki [bağlıdır ki] , bunun için daha yirmi bin liranın sarfıyla mezkûr haritanın ikmâli elzemdir. Harita-i umûmiye ihale olunan kısımdan şimdiye değin Sarayburnu'ndan Bayezid Meydanı'na kadar olan kısmı ile Kadıköy'ünün Moda ciheti kısmı 1/500 mikyâsında [ölçüsünde] bi'l-ikmâl kırk yedi parça olarak tesellüm edilmiştir [teslim alınmıştır]. Emanet-i heyet-i femnniyesinin en mühimm vazîfesi bugünden itibaren şehrin binalarında, cadde ve sokaklarında ve sevâhilinde vukûa gelen tebeddülâtı [değişiklikleri] günü gününe mezkûr haritaya evrâk-ı müsbite ve misâha-i hakîkiyeleri ile [kayıt ederek ve gerçek ölçüleriyle] geçirüb idâme-i hayâtına itinâ etmektir [devamlılığına özen gösterilmektedir]. Bu maksadın husûlü dahî emânet-i heyet-i fenniyesine plan şubesi nâmıyla bir bir şube-i fenniye ilâve etmekle mümkün olacaktır. Mezkûr şube İstanbul, Rumeli, Anadolu nâmlarıyla üç kısma ayrılmalıdır. Ve şimdilik her kısma ikişer mühendis tayîn edilerek merkez-i emânetde altı muktadir mühendisin yed-i mahâretine tevdi edilmek [idareleri altına verilmek] ve her sene lüzûm görüldükçe mezkûr şubeye verilüb emânetin el-hâletü hâzihî [henüz] malı olan emlâk ve akarın bütün mebânî ve müessesât-ı sâirenin [çeşitli kurumların] birer defteri bulunmak ve bunların hüsn-i muhafazalarını [korunmalarını] bir kaide-i esâsiye ve sâlimeye rabt etmek lâzımdır [ana kaideye bağlamak gereklidir].

Dersaadet'in harita-i umûmiyesi vücûda geldikten sonra kadaastro haritasının tanzîmi ve herkesin mülkünün sahîh ve katî [gerçek ve kesin olarak] olarak bir kıta planını yani kadaistrosunu çıkarmak pek kolay olur. Halbuki şimdi yek-diğerinden [birbirinden] birkaç yüz metro mesafede bulunan iki komşu daire yani Şehremaneti ile Defter-i Hakani emaneti birbirinden habersiz olarak ayrı ayrı yollardan aynı maksada vusûl [varmak] için uğraşıyorlar. Defter-i hakani emâneti, memâlik-i Osmaniye'nin [Osmanlı memleketleri] ve aynı zamanda Dersaadet'in haritasını tanzîm etmekle meşgûl olduğundan mezkûr kadastronun tanzîmi için ilk adımını atmış bulunuyor. Maksad Dersaadet'in kadaastro haritasını elde etmektir. Binâenaleyh birinin yapacağı harita diğeri için de mamûlün bih [yürürlükte olan,

hükmü geçen] olur. Şu halde her iki daire teşrîk-i mesâî ederlerse [ortak çalışırsa] maksada daha seri daha nâfi' ve daha iktisadkârâne vâsıl olurlar [amaca daha ekonomik ulaşırlar] . İş bu teşrîk-i mesâînin en müsmir tarîki [ortak çalışmanın en meyve veren yolu] şehremaneti ile defter-i hakanî emânetinden iki muktedir zâtın Avrupa bilâdından [kentlerinden] başka Cenevre ve Berlin kentlerindeki usulleri tedkîk ile müştereken bir kanun müsveddesi tanzîm etmelerinden ibaretdir fikrindeyiz.

Şehrin planı vücûda geldikten sonra yapılacak şey lağımlar husûsunda olduğu gibi muktedir bir iki kent mimarıyla bunlara memleketin ahvâli hakkında tafsilât-ı lâzıme [gerekli açıklamayı] verecek ve şehrin mebânî-i âliye-i muhtelifesine münâsebeti olan [çeşitli yüksek yapılarını bilen] devairce imtihân olunacak zevâtdan mürekkeb bir heyet teşkîlidir. Bu heyet tarafından şehrin yolları, meyilleri, meydanları mahalleleri hakkında arîz ve amîk [enine boyuna] yapılacak tedkîkat üzerine şehrin âtîde alacağı şekil tayin edilerek bir proje vücûda getirilmesi ve bu proje üss-i hareket ittihâz olunarak [hareket noktası olduğu düşünülerek] ona göre her sokağın istikamet haritaları tanzîm ve bunlar merci-i âlisince [yüksek makamınca] tasdîk edildikten sonra tatbîk edilmek üzere tasnîf edilmesi [sınıflandırılması] lâzımdır. Bu husûs şimdiye kadar vukûa gelen muâmelâtı yarı yarıya tenkîs edecek tenkîs [azaltacak] ve emânete mühendis ücreti nokta-i nazarından hayli bir idare temin edecektir. Çünkü şimdi en küçük bir bina için mevkiinde harita yapmak, istikamet-i tatbîk etmek ve bunun muâmele-i kanûniyesi ile uğraşmak aylara ve memûrînin birçok zaman kaybetmesine sebep oluyor. Bundan maada çok defa yapılan bir istikamet haritasının zâyî olması [kaybolması] veya fenâ tatbîk edilmesi ve mazbût [kayıtlı] ve usûlü dâiresinde kuyudâtı muhtevî bir plan mahzeni [kayıtları içeren plan bir odası] olmaması yüzünden istimlâke mecbûriyet hâsıl olması gibi yanlışlıklar vukûa geliyor. İşte umûmî plan bu cihetleri halledeceği gibi ahâlîde emlâkinin ne olacağını bilir. Ve alım satımda herkes aldığı mülkün ne dereceye kadar istimlâk olunacağını ve binâenaleyh kıymetini takdir etmekle hukûk-ı tasrifîye [hukuki düzenlemeleri de] muhafaza edilmiş olur. Kezâ bu proje mûcibince sokakların tesviyeleri de [düzleştirilmesi] rakamlarla tesbît ve arazi üzerinde işâr edileceğinden [bildirileceğinden] bugünkü gibi o kapuları biri aşağıda biri yukarıda kalmaz. Velhâsıl plan ve tanzîm projesi bir kent belediyesinin ilk yapacağı bir işdir.

EK D

Mektublar ve Cevablarımız:

“İmar-ı Belde Fikrinin Yanlış Tatbikatından Mütevellit Tahribat” ¹⁸

Geçen makalelerinin birinde düz ve geniş yol hastalığıyla İstanbul’un ne önemli, kıymetli binalarını, târihi, mimârî yapılarını, âbidelerini mahfetmiş olduğumuzu ve bütünüyle bu tahribatı tramvay yolu güzergâhında aramak lâzım geldiği örneklerini vererek ortaya koymuştuk. Yazık ki, bu tahribata halen devam edilmekte olduğunu her gün görmekteyiz. Artık buna bilimsel olarak son vermek gerektiğini açıklamıştım. Düz ve geniş ve şehri dama tahtasına dönüştüren yolların ne kadar sıkıcı ve çirkin olduğu genel nazarda yavaş yavaş anlaşıldığını olduğunu işiterek seviniyorum ve diyorum ki, Doğu halkı ilgili ve uzman olmasa bile tabiaten özel bir duruma sahiptir. Düz ve geniş yol ve eski eserleri yok etme tarafında bulunanlar arzularına çok güç ulaşacaklar. Ulaşsalar da kimsenin taktirini kazanamayacaklar.

Fatih Cami-i Şerifine yükselen Çırçır yangın alanının düzenlenen yollarını ve etrafındaki ilginç manzaralı binalarını görenler ve bu alanı yüksekçe bir mahalden seyredenlerin tümünde bir nefret hissi uyanmakta olduğunu görüyorum.

Ve görüyorum ki bu satranca benzeyen yollar ile etrafına yapılan bütün anlamıyla cehalet, çirkinlik ve bilgisizliği gösteren binalara karşılık; genel görünümleriyle, süslemeleriyle, kendilerine özel sanat, şekil ve büyüklükle İslamlığı ve Türklüğü yükselten kubbeli, minareli, saçaklı, heybetli ve güzel abidelerin bizlere daha çok yakıştığını herkes anlamaktadır. Senelerden beri birtakım ihtiyaç ve duyguların etkisiyle, olağan çalışmaların ürünü olarak meydana gelen güzelliklerin yangınlarla yok olduğunu ve bunun yabancı hislerle ile bir anda oluşturulamayacağını idrak

¹⁸ Mimar Kemalettin, 1913: İmar-ı Belde Fikrinin Yanlış Tatbikatından Mütevellit Tahribat, Türk Yurdu, Ankara, 3, s.490-495, c.4.

ediyor ve o zaman yangının ertesi gününden daha çok elim bir manzara karşısında canı yanıyor.

İshak Paşa, Aksaray, Sultan Ahmet, yangın yerleri de imar edilip bu hale gelecekse, İstanbul ne olacak? İmar olunan mahalleriyle, çirkin, büyük ve kıymetli binalarıyla ne çok acınacak hale gelecek? Avrupa'nın büyük meşhur kentlerinden birçoğu bu belde imarı hevesinin yanlış uygulamasıyla yok oldu. Cahilce birçok paralar sarf edildi. Zengin olan beldeler en evvel ve en çok bu tahribata uğradı. O zamanlar kent mimarlığı doğru ve geniş ve düz yol yapmak mühendisliğinden ibaret idi. Paris Şehrini üçüncü Napolyon zamanında Baron Hausmann projeleri tahrip etmişti. O eski Paris'in güzelliği ebediyen kayboldu. Berlin de aynı belaya uğradı. Düz geniş ve mekanik binalar ile çirkinleştirildi. Fakat çok geçmeden bu yanlış yoldan dönüldü. His sahibi ve Almanya sanatının en büyük mimarlarından Baron Hausmann on iki seneden beri Berlin şehrinin mimarlığında eski hataları tamir ile uğraşıyor. Bunlardan başka Avrupa'nın birçok kentleri bu yanlış belde imarı belâsına uğradı, tahribata maruz kaldı. Fakat birçokları da her türlü uygarlığın yükselişi ve yenilenmesine bağlı olmakla beraber eski güzelliklerini, kıymetli binalarını, tarihlerini korudular. Almanya'nın bütün Nürnberg, Stuttgart, Münih, Dresden, Mayans, Köln vb. gibi hemen bütün kentlerini bu konuda örnek olarak sayabiliriz.

Fransa'nın Roen, Broj, Lens kentlerinin eski sokakları dahi anılmaya değerdir.

Uzun ve müstakîm bir sokak umûmiyetle güzel olmaz. Belçika'nın en meşhûr mimarları arasında bulunan ???(Beyart), hatt-ı müstakîm aleyhinde "İthamnâme" adını verdiği meşhûr eserinde bu konuda ikna edici ayrıntılar vermektedir.

Bazı eski sokakların eğri-büğü durumları, köşelerde insanı hoş bir manzara ile karşılar. Bu sokakların istikameti, mahalle ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için insanların aralıksız çalışmaları doğrultusunda oluşmuştur. Meselâ: Viyana'nın "Rophenturms trasse", Strazsburg'un Eski Şarab Pazarı Sokağı, Roma'nın "Le Corse Victor-Emmanuel" i, Roen, Broj kentlerinin eski sokakları bu gruptandır. Bütün bir şehri bir nazarda gösteren ip gibi dümdüz sokaklar, insan yürüdükçe uzanır, tek düzenliği ile hissi ezdiği gibi nihâyet gözü de yorar. Düz bir sokakta bina cepheleri düz ve eşdeğer bir yükseklik gösterdiği için, çirkin bir görüntü oluşturur. Köşeli ve kıvrımlı sokakların kıvrım-çukur tarafında bulunan binalar kendini daha çok gösterir.

Binaların mimari tarzları uygunsa, gayet güzel ve azametli manzaralar oluşturur. Binaların yüksek kısımları, özellikle kaleler iyi görünebilmek için mutlaka bir eğri-büğü sokağın kenarlardan merkeze doğru çukurlanan tarafında olmalıdır. Gerçi kıvrımın tümsek tarafında kalan binâlar görülemese de yeni bir sokak güzergâhı çizilirken gösterilmesi arzu edilen binalar çukur tarafa ve gösterilmesi arzu edilmeyen binalar ise tümsek tarafa bırakılabilir. Bir sokağın iki tarafının da mutlaka birbirine paralel olması gibi bir şart yoktur. Aksine benzer bir sokak mahallinin doğal ihtiyaçlara ve konumlandırılmasına göre zıtlık göstermesi, o sokağın güzelleştirilmesi için başvurulacak yollardan biridir.

Paris şehri: Üçüncü Napolyon zamanında Baron Hausmann'ın projeleri gereğince uzun ve dosdoğru sokaklarla bozulmuştu. Doğu Garan'dan Rasathane'ye giden Lafayette, Ron, Etyen Marsel vb. adlarını alan caddeye şöhretli mimarlardan birisi Spleen yani Sıkıntı Sokağı adını veriyor. İmparator İkinci Kilum'un ise Berlin'de Hausmann yerine Mösyö Kuntze'si var. Bu zâtta projeleriyle Berlin'i büyük ve süslü bir kent yapmak ister. Fakat başarabildiği tek şey, Prusya başkentini sıkıntılı ve rahatsızlık veren bir kent yapmaktan ibâret kalmıştır.

Burada Kuntze'den sonra Berlin'de de bakış açısının değiştiğini ve şimdi kent baş mimarı olan Mösyö Hofman'ın dümdüz sokakların düşmanı bir kişi olduğunu da söylemeden geçmeyelim.

Karlsruhe şehrinin planı adeta bir yelpaze gibidir. Bütün sokaklar yelpazenin merkezinde bulunan şatoya yönelik olduğundan nereden baksanız bu binâyı görmek mecbûridir.

Şu sıkıntılı kentleri Broj, Prag, Nürnberg gibileriyle bir kıyaslarsak; Bu kentlerin sokaklarının hafif kıvrımları gidiş ve gelişi hiçbir şekilde güçleştirmedikleri gibi sokağı çevreleyen binâların hepsini de bütün güzellikleriyle birer birer gösterir ve bakışları daima eğlendirir.

Dümdüz yolların ne derece güzellik düşmanı olduğu bütün vahşetiyle Amerika'da göze çarpar. Birleşik Devletlerin bazı kentleri dama tahtası gibidir. Bütün sokaklar birbirini yukarıdan aşağıya, dik olarak doğru keser. Her sokak birbirine benzer. Meselâ Newyork'da 30 kilometre uzunluğunda düz sokaklar vardır. Sokak ve cadde isimleri birinci, ikinci, üçüncü gibi sıra sayılardan oluşmaktadır.

Avrupa’da da böyle dama tahtası gibi kentler vardır. Meselâ Düren, Mannheim gibi. Brüksel’de de Leopold Mahallesi bu esasla çizilmiştir. (Bayert) o mahallede yirmi sene oturduğu halde yine her gün yolunu şaşırmış. Floransa da dahi bir mahalle hatt-ı müstakîm esaslarıyla çizilmişse de hatanın ne derece büyük olduğu çabuk anlaşılmış ve giderilmesine çalışılmıştır. Fazla uzun ve düz sokakların ömrünü hafifletmek için bazı yollara başvuruluyor.

Bunlardan biri sokağın genişliğini çeşitli noktalarda etraftaki binalara nazaran uygun ölçüde uzaltma ve kısaltmadan ibarettir. Ağaç dikimi de bu konuda yararlıdır. Bir sokağın boy ayrımı, düz veya kıvrımlı, kıvrımlı olduğu taktirde tümsek veya çukur şeklinde olabilir.

Boy ayrımının çukur yerden olması pek yararlıdır. Böyle bir yere bakınca yolun boy genişliği yönünde kalan arabaların, insanların, binaların zemine yakın yerleri örttüğü, yalnız üst kısımları görüldüğü farkedilir. Sokak o noktada bitiyormuş gibi bir görünüşe bürünür. Bu sebeple bir şehrin sokakları düzenlendiği sırada yolların boy ayrımlarının tümsekleştiği noktaya yolun güzergâhı kırılmalı yahud bir meydancık oluşturulmalıdır.

Bir sokağın köşesinde bulunan yüksekçe veya kale şeklindeki bir binâ, sokağı süslediği gibi, yolcuların dikkatini çeker ve ayrıca yollarını kolaylıkla bulmalarına yardımcı olur.

Mimar Kemaleddin

Mektublar ve Cevablarımız:

“Eski İstanbul ve İmar-ı Belde Belası”¹⁹

Bir zamandan beri İstanbul’un başına birde belde imarı meselesi çıktı. Zavallı İstanbul çöküş döneminde imâr adı altında ne câhilce ne zalimce yıkımlara uğradı.]

3. Selim’den sonra eski Türk sanatının incelik ve temizliğiyle ve milli bir ruhla oluşturulan eserlere kıymet verilmeyerek, Frenk tesirleri batının etkisiyle bozulmuş halde görülmeye başladı. Asırlardan beri oluşturma oluşturma süsleme sanatlarının en yüksek ve tarihi eserlerini bırakan koca bir sanat çirkinleşmeye başladı. Bunun yerine alafranga kalemler, duygusuzluklar tercih edildi.

Son derece ilerlemeye yüz tutmuş o Türk Çinicilik Sanatı öldürüldü. Bu sebeple bugün düzeltilmesi imkansızlaşmaktadır. Yalan mı? Üzerleri sıvalarla ve kaba kalemlerle örülmüş çini satırlarını çini mozayiklerini meydana çıkarmadık mı?

Hem ekonomik anlamda hem de sanatsal olarak milli sanatlarımızdan pek çok şey kaybettik. Ağaç işlerini, doğramaları, kapı ve pencere kanatlarını, rahleleri, kürsüleri, tavanları, duvar kaplamalarını, bunların üzerine boya işlenen süslemeleri, çiçekleri, yıldızları, ağacın cins ve özelliğine göre olağanüstü bir beceriklikle hazırlanmış kıymetli işleri gözlerimiz görmez oldu. Bunların olgunluğuna ulaşmış eski olduğu kadar etkili bir sanat olduğunu bilemedik. Oluşumları için senelerden beri harcanan büyük emekleri taktir edemedik. Kaybettik, yitirdik, koruyamadık, çaldılar, yabancı ellerine geçti. Sökülemeyenlerini de tahrip ettik. Üzerlerine alafranga olacak diye beyaz badana, kara boyalar sürdük yalan mı? Kıymetli hakanlarımızın, şehzadelerimizin büyük âlimlerimizin, paşalarımızın ve beylerimizin türbelerindeki

¹⁹ Mimar Kemalettin, 1913: Eski İstanbul ve İmar-ı Belde Belası, Türk Yurdu, Ankara, 12, s. 381-384, c.3.

eserlerin boyalarının altından kalın Osmanlı yaldızı ile yapılmış süslemeler, çiçekler meydana çıkarmadık mı? Tuzunu almak için çeşme altında yıkanarak rutubetle tahrip edilen o fildişi, abanoz, gümüş kakmalı rahlelerin acıklı hallerine rastlamadık mı?

Bugün Avrupa'da dahi yükselişe geçen dökmecilik sanatındaki madenî işleri, süslemeli dökme parmaklıkları, oymalı, yaldızlı kapı takımlarını, gülleri, halkaları, dövme demir işçilikleri, üzerinde her türlü emeğin ve gayretin olduğu bu ince marifetli işleri, bu sanatları beğenmedik. Yabancı fabrikaların bizim millî ve her açıdan kıymetli emeklerimiz, ürünlerimiz üzerine döktükleri parlak ve sahte boyalara paralar döktük verdik, fukara olduk. Sanatkârlarımız, güzel hüner sahipleri, aç kalmaya başladılar, süründüler, öldüler. O asırlardan beri dünyalar kadar kıymetli emekler verilerek oluşturulan sanatlarımız öldü. Frenk fabrikacıları karınlarını şişirdiler ve kazandıkları başarıda devam ettiler. Aklımız başımıza gelmedi. Onların memleketimize döktükleri ruhsuz sanatları güzel görmeye başladık. Doğu güneşinin parlaklığı ve aklımızın duruluğu etkisiyle milli ruhumuzda oluşan inceliklerin, devletimizin büyüklük ve azametinin sağladığı rahatlık içinde tamamı medeni bir yükseliş olan bu ürünler yerine batının sisli havasının ürünlerini tercih ettik.

Fevkalâde geniş bir sahaya sahip olan milli kültür ve sanayimizi yeni ihtiyaçlara uygun bir şekilde ileri götüremedik, ve bu yüzden iktidarsız ve câhil bir halde kaldık ki bugün batı medeniyetininin kültür ve sanayisini tamamıyla kabul edip ve uygulamadıkça hayat ve gelecekte ümit yoktur. Fakat kültür ve sanayide batı yükselişini öğrenmeyi tamamıyla kabul edip uygulamanın hayati bir çözüm olduğunu düşünmekle birlikte değer bilmezlikle, zulmet bilgisizlikle, Frenk taklitçiliği ile mahfettiğimiz o eski büyük medeni eserlerimizin, bırakın geleceğini tahrip veya ortadan kaldırmayı, korunmalarında ihmalkâr davranmanın bile bir millet için ayıp olduğunu kimse inkâr edemez. İşte yazık ki biz bugün bu haldeyiz. Ve zavallı eski medeni eserler bizim ihmallerimiz ve tahriplerimiz altında her gün bir kıymetini, bir özelliğini kaybederek inliyor.

Zavallı İstanbul, büyük ve eski İstanbul! Atalarımızın deha sanatlarıyla oluşturageldiği tarihi önemini, yüksek medeni eserlerini, yıkık ve harap duvarlar içinde bugüne kadar korumaya çalıştığın sanat ve kültürün taktire layık bin türlüne acizlik gösteren ve seni hep böyle tarihi kıymetin ve ilmiyenle dünyanın yegane bir şehri hâline getirmeyi başaran binlerce büyük ölülerinin mezarlarını çiğneyen, kabirlerini parçalayan, türbelerini yıkan hissiz ve ruhsuz Avrupa taklitçilerine karşı

titriyorsun. Azametli türbelerinle, göklere varan minarelerinle Allah'tan yardım isteyerek sana taktir ve önem verme zihniyetinden yoksun kişilere beddua ediyorsun, değil mi? Zavallı İstanbul! Ey İslamın en muhteşem şehri! Dünyanın en kıymetli ve ehemmiyetli parçası! Avusturya'nın Viyana'sına ulaşmak için sarfedilecek paralarımız başka yerlere harcandığından, seni Romanya'nın Bükreş'ine benzetmeğe çalışıyorlar. Bütün kutsallığını yıkarak yüzyıllık ağaçlarını keserek, ölülerinin kemiklerini kırarak enkazını bir baştan öbür başa yarmak istedikleri bol ve çirkin, uzun ve kasvetli yolların altına gömecekler. Bu da elektrik tramvayı mühendislerinin demiryollarını ve nakillerini kolaylıkla ve ucuzca döşeyebilmeleri ve inşa edebilmeleri için!

Fakat sen üzülme! Seni seven, kutsallığına, büyüklüğüne inananlar da var. Senin sanat güzelliklerinin karşısında merhamet hissi ve sevgiyle oturan ve yaşayanlar, geniş ve benzersiz medeniyeti meydana getirenlerin torunları olduklarını bilerek kalpleri milli bir ruh ile dolan ve yine bugünkü çökkünlüğe, bugünkü kayıdsızlığa, bugünkü milliyetsizliğe başları eğilen, gözleri dolan o ruhaniyet ile dolu kutsal ve büyük türbelerinin ayak uçlarında titreye titreye yerler geçen, utanan, ruhlarını saklayan, yüzlerini bin türlü sanatla nadir malzeme ile meydana getirilmiş döşemelerine, duvar kaplamalarına süren, sonuç olarak bu büyük medeniyetin eserlerini en ince ayrıntısına kadar her türlü tahrip gücüne karşı ne kadar güç olursa olsun korumaya, sağlam ve haklı bir güçle ile çalışanlar da var. Tarihi gerçekler ve ilmi araştırmalar ile oluşan bir hak, hiçbir zaman yok olmayacak ve milli esaslar üzerine dayanan bir azim ile kırılmayacaktır.

Her Türk bu milli eserleri canı gibi koruyacak ve tahripten kaçınacak, yeni medeniyet ihtiyaçlarını dahi hep bunların önemlerini artıracak bir şekilde oluşturmaya çalışacaktır.

İstanbul o zaman tarihine önem gösterilmiş, sanayisine uygun bir şekilde imar edilmiş dünyanın emsalsiz bir şehri olacak ve bugün bu amaç için çalışanlar mezar taşlarına "Türk ve İslam medeniyeti eserlerini korumaya çalışan filanın ruhuna fatiha" kitabesini yazdıracaklardır.

3 Mart sene 329

Mimar Kemaleddin

EK F

Cemalettin Topuzlu ile kişisel görüşme

Prof. Dr. Cemalettin Topuzlu'yla Mart 2008'de yapılan sohbet.

BY: Cemil Topuzlu'yu torunu olarak sizden dinlemek benim için çok önemli olacak... Cemil Topuzlu nasıl bir insandı? Nasıl belediye başkanı seçildi?

CT: Cemil Topuzlu'nun kişiliği enteresan bir kişilik. Belediye başkanlığına nasıl geldiği kitapta var. Ben büyükbabamın yanında büyüdüm. Annemle babam erken ayrıldıkları için, ben daha ziyade büyükbabam ve büyükbabamın yanındaydım. Ben, tıp fakültesi ikinci sınıftayken vefat etti. Büyükbabam olduğu için söylemiyorum, hakikaten olağanüstü bir insan. Çok yönlü bir insan bir defa... Çok iyi formasyonu olan insanlar vardır, her konuda çok gerçekçi, çok radikal, konuya derinlemesine giren, kişilik sahibi. Babası bir sivil paşa. İyi bir ortamda doğuyor. Aile 550 senelik İstanbullu. Fetihle gelmiş bir aile. İyi bir geçmişi var. Yetişme şartları iyi. Bir paşa oğlu ama olağanüstü varlığı olan bir insan değil. Büyükbabamın babası Ziya Paşa, hayatını değişik işlerle kazanan biri. Osmanlı'nın en zor işlerini yürüyor. Sizi ilgilendiren yönlerini söyleyeyim; Kabe ve çevresinin renovasyonu gerekiyor. Bu görevi Ziya Paşa'ya veriyorlar. Ziya Paşa bunun için Kütahya'da seramik yaptırıyor. Bütün inşaat için gerekli malzemeleri topluyor ve bir şilebin içine koyup Mekke'ye gidiyor. Mekke'de Kabe restore ediliyor. Orası da Osmanlı'nın bir parçası o zaman. Ayrıca, Türkiye'de ilk defa sanayi kuran kişilerden biri. O zaman elektrik fiyatları çok pahalı. Ben bir mum fabrikası kurayım diyor. Mum fabrikasını kurup, mum yapıyor, fakat mumun fitili yanmıyor. Soruyor soruşturuyor ama kimse bir şey söylemiyor. O zaman Fransa'da kimya eğitimi yapmış Musevi bir vatandaşımızın oğluyla bir araya geliyorlar. Giriyorlar labratuvara, fitili yanar hale getiriyorlar. Fabrika çok ciddi satışlar yapmaya başlıyor.

BY: O dönem Osmanlı'nın karışık dönemleri sanıyorum...

CT: O dönem biliyorsunuz kapütülasyonlar dönemi. Sanayi yok, her şey ithal ediliyor. Zaten Osmanlı bu şekilde cendereye alınmış. Fransa ve İngiltere gibi batılı ülkeler Osmanlıya borç vermiş ve adına Düyun-i Umumiye dedikleri bir idare kurup tarım gelirlerini toplamaya başlamışlar. Yani, devlet vergi toplayamıyor. Böyle bir ortamda fabrika yaptırırlar mı Türkiye'ye. Yaptırmazlar ama yapılmış artık bir kere,

kapatmaları da mümkün değil. Bir anda öyle bir dampingle mum fiyatlarını indiriyorlar ki, fabrika iflas ediyor. Bu olay birçok iktisatçı tarafından Türkiye'nin iktisadi gelişimi açısından dönüm noktası olarak gösterilir ve bu işin nasıl öldürüldüğü, Batı güçleri tarafından nasıl yok edildiği anlatılır. Doğan Avcıoğlu'nun kitabında da var.

Şekil F.1: Cemalettin Topuzlu ile kişisel görüşme

Yani, Cemil Topuzlu atılımcı bir babanın yanında yetişiyor. Bu çok önemli. İkincisi, Osmanlı'nın üç tane eğitim kurumu var, onlar ciddi kurumlar. Birincisi Harbiye, Osmanlı'nın bütün olanaksızlıklarına rağmen Harbiye'de modern ve iyi bir eğitim var. Aynı şey Mülkiye'de var. Aynı şey Tıbbiye'de var. Şimdi, benim büyükbabam tıbbiyeden mezun. O dönem Osmanlı'nın aydılanma dönemi 1860-1870'lerde başlıyor. Dışarıya giden çok insan var. Onların getirmiş oldukları, Jön Türk hareketi başlıyor.

BY: Kitapta, Jön Türk hareketinin temelinin ilk Fransa'da atıldığını yazıyorsunuz...

CT: Büyükbabam Jön Türk değil. Buna karşın büyükannem Ayşe Aliye Hanım, Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin kızı. Abdülhamit döneminde 18 sene şeyhülislamlık yapmış bir zat. Onun oğlu Muhtar ve Jön Türk. Kaçmak zorunda kalıyor. Yani o dönem küçümsenecek bir dönem değil. Osmanlı'nın uyanışı... İşte bu uyanış döneminden geçiyor Cemil Topuzlu. Ve bazı fitri yani insanın yapısında

olan özellikleriyle, Fransa'ya gittiği zaman, Paris'te yalnızca cerrahi eğitimini değiştirip geliştirmekle kalmıyor ayrıca bir de dünya görüşü oluşturuyor. Yani, kentcilik nedir? İyi bir kentcilik nedir? İnsan yaşamı nedir? İnsan nasıl yaşamalı? Nasıl güzel yaşanır? İnsanın güzel yaşamasının hangi temel öğeleri vardır? Güzel bir ev, güzel bir bahçe, muayyen bir eğlence tarzı. Bu formasyonu alıyor. 1886'da Fransa'dan dönüyor büyükabam, 1866 doğumlu. O tarihlerde cerrahi alanında çok başarılı. Padişahın doktoru oluyor. Önce iyi bir hekim oluyor sonra para kazanmaya başlıyor, o kazandıklarıyla da bir hayat tarzı oluşturuyor. Hala Kadıköy tarafında Cemil Topuzlu Caddesi'nde bulunan köşk. Mimarı da Vallaur'y'dir. Şu anda maalesef yıkık vaziyette. Bahçesindeki ağaçların büyük bir kısmı kesilmiştir. O ağaçların hepsi bilinçli olarak seçilmiştir. Bahçenin en büyük özelliği, hem lokal florayı tamamen yansıtıyor, hem de kış ve yaz çiçek açan tohum veren ağaçlar konuyor bahçeye. Bunun nedeni kuşların 12 ay boyunca orada yaşayacak bir ortam bulmaları. Ve kuşlar için ayrıca bir yaşam ortamı oluşması. Köşkün şimdiki hali kötü ama ben o köşkün eski halini de bahçesini de biliyorum. Bahçede kesilen ağaçlarının yerine kötü binalar yapıldı. Bunları da yapan maalesef Banker Kastelli. Böyle bir formasyonla birlikte eline bir de İstanbul belediye reisi olma imkânı geçince, İstanbul'un o gerçekten acınacak haline bazı çözümler geliştiriyor. Hiçbir zaman çözümler bir anda gelmez. Çözümler, yapıcı, büyük işler başaran insanların kafalarında daima süreç içinde gelişmiştir. Dolayısıyla Cemil Topuzlu'nun da aklında bir plan var ama gerçekleştirmek için her şeyden evvel bir otorite lazım. Bu otorite var, onun eline veriliyor. Ama Türkiye'de her şey kısa süreli. Cemil Topuzlu'nun belediye başkanlığı kısa sürüyor.

BY: Neden kısa sürüyor?

CT: Sebebi, kişiliği. Boyun eğmeyen, kendi fikirlerini kolay değiştirmeyen, ancak, bu fikirlerin geçersizliği kanıtlandığı zaman kabul eden bir insan. İttihat ve Terakki'de kendisinin üst otoritesi Enver Paşa'yla, Talat Paşa'yla çok sürtüşmüştür mesela... Bunun en güzel örneklerinden biri, istifasının nedeni. Kuruçeşme benim çocukluğumda kömür deposuydu. Oraya İstanbul'un kömürü gelir ve boşaltılırdı. Oraya kömür depolarını, Talat Paşa'nın büyük bir ihtimalle çok rüşvet aldığı, bir Ermeni kuruyor. Bunları temizlemek, ancak Dalan dönemine gerçekleşiyor. O zamanda orasını otel yapmak istiyorlar.

BY: Yine kamusal bir alan değil yani...

CT: Yine kamusal alan yapmak istemiyorlar. Bu oteli Mesut Yılmaz yapmak istiyor, Dalan ona telefon açıyor. ‘Cemil Paşa biliyorsunuz, eski belediye başkanı. Niye istifa etti biliyor musunuz?’ diyor.

Orayı kömür deposu yapmak istiyorlardı, onu protesto etmek için istifa etti. Şimdi orasını kömür depolarından temizledim, siz otel yapmak istiyorsunuz, otel yaptığınız taktirde ben de istifa ediyorum’ diyor. Demek istediğim vizyonu olan adamlar bunlar. Orası zaten kamuya ait olan bir alan ve halkın orada parka ihtiyacı var. Çünkü Boğaz kıyısında bir ufacık Bebek Parkı dışında park yok. O parkı bahçe mimarı bir profesör hanım yapıyor. Ben açılışına gittim. Parka, mimar hanımın ismi verilmiş. Nurettin Sözen, belediye başkanı olunca, “Bu hanım bu parkı çok güzel yaptı, iyi etti ama buraya esas Cemil Topuzlu’nun ismini koymak lazım’ diyor ve ismi öyle değişiyor.

Büyükbabam vizyonu olan bir insan. Bir kere İstanbul’da yeşil alan konseptini oturtmaya çalışıyor. Mesela, Gülhane’ye kadınları dâhil etmek istiyor. Hem toplumsal muhalefet görüyor, hem de Talat Paşa ve Enver Paşa’dan muhalefet görüyor. Cemal Paşa, bu üçlünün en akıllısıdır. O bir çözüm buluyor. Haftade üç kez kadınlara açıyorlar falan. Yani klasik Türk toplumunun kadına biçmiş olduğu elbise o zaman bugünkünden de kötüydü.

Artı, mümkün mertebe geniş yollar. Şu andaki sahil yolları Haliç’in yanından; Sarayburnu’ndan başlayıp, Yeşilköy’e kadar uzanan yollar onun projesidir. Kendisi gerçekleştirememiş ama bu konuda bir kitabı vardır. ‘Yarınki İstanbul’ diye o kitap maalesef benim elimde yok.

BY: Mavi kaplı ince bir kitap. Bende var.

CT: İşte o kitapta görürsünüz o projeleri. Adnan Menderes o projeleri başbakanlığında uygulamıştır. Tamamen kaynak odur ama eleştirenler vardır. Haliç’in kenarındaki yolları da Dalan yapmıştır. Bütün bunların eleştirilecek tarafları olabilir ama vizyon böyle bir vizyon: Modern kentcilik. Yeşil alanlar. Yeşillendirilmiş, ağaçlandırılmış geniş yollar. Ve belediye hizmetleri. Nedir belediye hizmetleri? Herşeyden evvel şehrin temizlenmesi. Kanalizasyon projesi. Metro. Bütün bunlar tamamen onun başlattığı fakat bir kısmını gerçekleştirip, bir kısmını gerçekleştiremediği projeler. Cerrahide de dünya çapında buluşları vardır. İlk defa atardamarları dikmiş olan adam odur. Bunu yapabilmiştir. Batı dünyası bunun,

İngiliz Amerikan karışımı bir cerrah tarafından yapıldığını iddia etmiştir ama ben de cerrah olduğum için bunu düzelttirdim. Çok uğraştım tabi. Başka buluşları da var. Vizyonu olan ve yapıcı bir insan. Dolayısıyla belediye başkanlığı da kısa ancak başarılı olan biri.

BY: Yurtdışı gezilerinde nelerden etkileniyor ve neleri uygulamak istiyor? Size yansıyan bilgiler var mı?

CT: Duyduklarım var. Gerek Paris'in, gerek Berlin'in ve gerekse o zaman küçük Paris diye isimlendirilen Bükreş'in ciddi bir mimari plana göre yapılmış olmasından etkileniyor. Geniş caddeler iyi bir kanalizasyon iyi bir toplu taşımacılık sistemi, iyi bir temizlik hizmeti verebilen iyi bünyeye sahip, iyi kadrolaşmış bir belediye teşkilatından etkilendiğini biliyorum. Ama çok iyi biliyorum Hausmann'dan çok etkilenmiştir.

BY: Hep ilerici şeyler yapıyor ama halk pek kavrayamıyor. Sünnnet hakkındaki fikirleri²⁰ 1912 yılı için belki çok erken... Sultanahmet'teki Haseki Hamamı'nı

²⁰ Topuzlu'nun 30 kasım 1934'te "Türkiye Tıp Encümeni" nde okuduğu "Sünnnet lüzumlu mudur?" bildirisi;

pekâlâ biliyoruz ki, bugün biz müslümanlar şu iptidai âdeti sırf din için sürdürüyoruz. en garibi de, pek çok insan, sünnnetin dinimizce farz olduğunu ve sünnnet olunmaz ise müslüman olamayacağını zanneder. halbuki peygamberimiz sünnneti farz yapmadığı, yani kati surette emretmediği gibi kendisi de sünnnet olmamıştır. şu asırda bu gayet gülünç ve iptidai operasyonun hiçbir değeri, hiçbir yeri olmamalıdır. herkes kendi dininde serbesttir. ancak kendisini müdafaadan aciz ve hiçbirşeyden haberi olmayan birtakım küçük çocukları yakalayıp aldatarak, din uğrunda mühim bir uzvundan mahrum ve bazen de sakat [bırakıp] günlerce, aylarca ıstıraplara ve ölüm tehlikelerine bile maruz bırakmak doğru mudur? on sekiz yaşını geçtikten sonra arzu eden bir erkek sünnnet edilmesini isteyebilir; ve sünnnet olsun buna hiçbir itirazım yok. ancak masum çocuklara din perdesi altında ıstırap çektirmemeli. on sekiz yaşına kadar hiçbir çocuğa sünnnet ameliyesi yapılmasına müsaade etmemeli.

güya sünnnetin temizlik bakımından faydası varmış. günde bir defa ve birkaç saniye sürecek olan temizleme işini yapmayıp da cinsel organın mühim bir parçasını kesip attırmakta hiçbir mantık yoktur. el ve ayaktaki tırnakları her gün temizlememek ve ara sıra kesmemek için teknil tırnakları kökünden söküp mü çıkarırız? sünnnetin fimosis ve buna benzer hastalıkların önüne geçeceği iddiasına gelince; bu gibi hastalıklara nadiren tesadüf olunur. tedavi ile geçeceği gibi, icap ederse vaktinde lazım gelen ameliyat ağrısız yapılır. lakin binde bir kişide tesadüf olunan bu hastalıklar için bütün müslüman çocukların mühim bir uzuvlarını hayatları bahasına ve din uğruna kestirmekte mana nedir? din telkini olmaksızın düşünelim. sünnnet olmamış on bin kişide birinin fimosise müptela olabileceğini ileri sürerek bütün erkek çocukları sünnnet ettirmeyi [teklif etmenin] ileride apandisit hastalığına uğramasın diye bütün insanların doğduktan sonra apandisini çıkarmayı teklif etmekten ne farkı var? çocuklarda sünnnetin zararlı olmadığını iddia edenler de var [ama] günlerce yaraları kapanmayarak ıstırap çekenlere, sakat kalanlara, hatta ölenlere bile tesadüf olunuyor. hele sünnnetten sonra sinir hastalıklarına tutulan çocuklar pek çoktur. bu gibi hastalıklar ekseriya biçare yavrunun şiddetli heyecan geçirmesinden ve pek çok korkmasından ileri geliyor. memleketimizde sünnnet hakkında henüz resmi bir istatistik tutulmamış olduğundan, ölen, sakat kalan ve sinir hastalıklarına tutulan çocukların doğru bir surette sayısını bilemiyoruz. bunun tetkikini sağlık bakanlığı'ndan bekleriz. arkadaşlar,

din için yapılan şu sünnnet ameliyesinin asla faydası olmayıp, bilakis kötülüğü ve tehlikesi aşikâr bulunduğunu tasdik edeceğimizden şüphem yoktur. sünnnet ameliyesinin müslümanlık dininde farz olmadığına; pek iptidai ve tehlikeli bir âdet olduğuna; on sekiz yaşından evvel çocukların asla sünnnet ettirilmemesi ve bu yaştan evvel sünnnet ettiren ve sünnnet ameliyesi yapan kişilerin cezalandırılmasına dair bir kanun tasarısı hazırlayıp, sünnnet mevsimi olan ilkbahardan evvel büyük millet meclisi'ne gönderilmesini isteyelim.

yıkıtmaya kalkışınca koruma kurulunun devreye girmesi... Aslında o bile çok ilginç, çünkü koruma kurulunun oluşup o dönemde karşı çıkması önemli bir gelişme...

CT: Aslında orada hatalı, haksız... Çok ciddi bir eser. Ben de çok iyi biliyorum. Oradaki amacı hiçbir engel olmadan büyük mekanlar yaratmak. Onu da bir engel olarak görüyor. Evet bu bir gerçek!

BY: Aslında ütopya gibi, ideal bir mekan hayal ediyor kent için ve o hamam orada blok bir kütle olarak duruyor.

CT: Onu gayet güzel yakalamışsınız. O hatalı olduğu bir nokta ya da noktalardan biri.. Belki de daha pek çok hatalarını çıkarmak mümkün, herkesin olduğu gibi. Vizyonu olan insanlar, o vizyonu gerçekleştirirken bazen o vizyonun içine sığmıyor.

BY: Kör noktalar oluşuyor.

CT: Çok güzel, o kör noktaları görememek bir insanlık zaafı ve insanlığın bir parçası olduğunu gayet güzel ortaya koymuşsunuz. Bence çok güzel bir nokta.

BY: İki şehreminliğinde de merkez hali kurma girişimi var. Ben kaynaklardan onun nerede olduğunu tam kavrayamadım.

CT: Benim bildiğim Eminönü'nde, Yemiş İskelesi'nde. Ama çok daha önemlisi mezbaha. Mezbaha, şimdiki Silahtar'da. Şu anda restore ediliyor ve yeni bir kültür merkezi haline getiriliyor. Mimar Kemalettin yapısıdır bu bina. Mimar Kemalettin, benim nazarımda çok muhteşem bir mimardır. Hakkını alamamış, çok genç ölen bir mimar. Ankara'da Etnoğrafya Müzesi, Şişli Camii onun... Ne kadar muhteşem bir mimar, olağanüstü bir insan..."

BY: Sizce Cemil Topuzlu nasıl bir İstanbul hayal etti ve bunun ne kadarını gerçekleştirdi? Belediye başkanlığından sonra nasıl çalışmaları oldu?

CT: Aklında olan kent en askarisinden Bükreş. Size bunu net olarak söyleyebilirim. Minimal isteği bu. Bunu gerçekleştirmeye çalışıyor. Bunun ancak yüzde ikisini yapabiliyor. Çünkü olanakları yok. Para yok. Çok azını yapabiliyor ama her zaman bu konuda istekli onun için ileri bir yaşında 1953' den itibaren İstanbul Belediyesi Meclisinde görev yapıyor.

BY: Aslında politik bir görev...

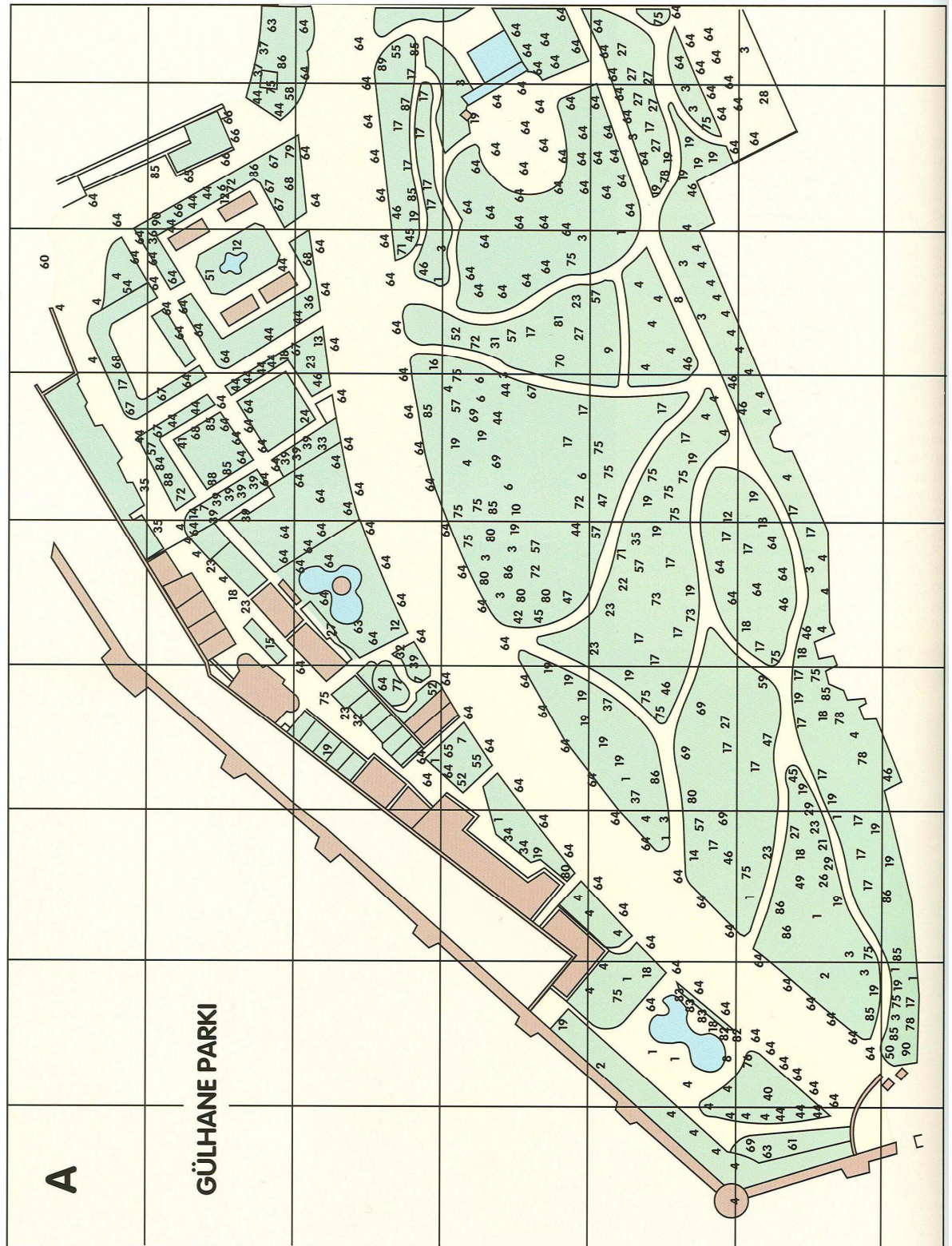
CT: Politikaya pek karışmıyor. Sadece kısa süreli bir Bayındırlık Bakanlığı var. Belediye meclisi'ne de CHP'den seçiliyor. Belediyeden kopmuyor. 1946'dan 50 ye

kadar görevde kalıyor. Ama başka politika yok. Nasıl bir insan, nasıl bir karakteri var ki, bunları yapmayı kendisine bir ilke olarak kabul ediyor ve hiçbir çıkarı yok. Kendi parasını sarf ediyor cebinden, kendi servetini kaybediyor bazı yerlerde. Bu bizim aile geleneğimizdir. Hiçbirimiz boyun eğmeyiz. Ben de öyleyim. Belki aşırı bir özgüven belki, hayatta açık ve net olmayı, bir insanın esas kişiliğinin, olması gereken temel unsuru olarak görmek. Belki ben ondan öyle gördüm bilmiyorum. Ama emin olabilirsiniz ki fevkalade doğru, sadece doğru olanı yapmaya çalışan, doğru olanın yanında olan, hiçbir zaman kişisel çıkarlarını gözetmeyen bir insan.

BY: Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim.

CT: Ben teşekkür ederim.

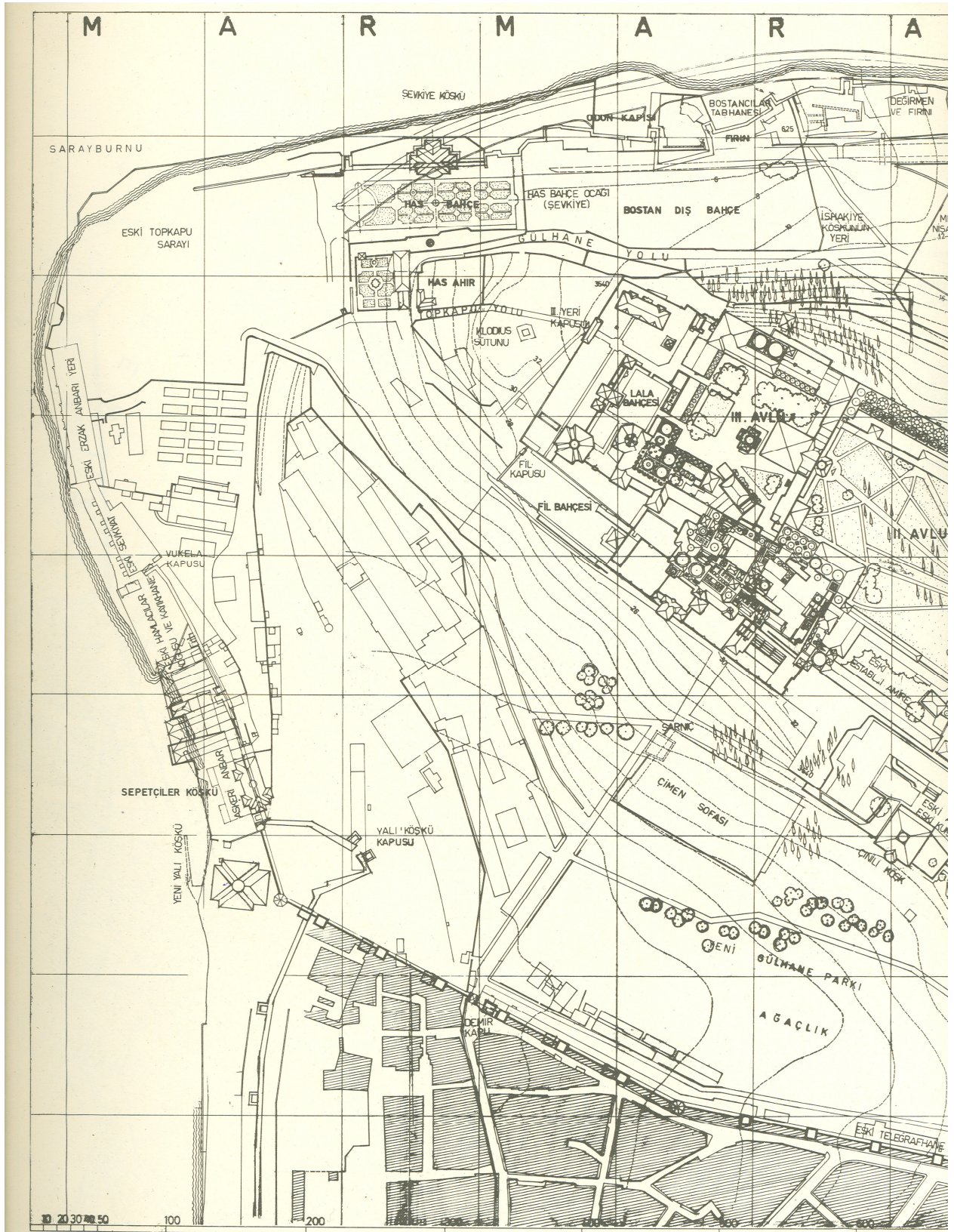
EK G

Şekil G.1:Gülhane Parkı Planı. (Yaltırık, Efe, Uzun 1997).

1. *Acer negundo* (Dişbudak yapraklı Akçaağaç)
2. *Acer platanoides* (Çınar yapraklı Akçaağaç)
3. *Acer pseudoplatanus* (Yalancı çınar yapraklı Akçaağaç)
4. *Aesculus hippocastanum* (Atkestanesi)
5. *Ailanthus altissima* (Kokarağaç)
6. *Albizzia julibrissin* (Gülibrişim)
7. *Aucuba japonica* (Japon Akubası)
8. *Berberis thunbergii* (Kadıntuzluğu)
9. *Betula pendula* (Sarkık Huş)
10. *Betula pubescens* (Huş)
11. *Biota orientalis* (Doğu Mazısı)
12. *Buddleia davidii* (Kelebek çalısı)
13. *Buxus microphylla* (Küçük yapraklı Şimşir)
14. *Buxus sempervirens* (Adi Şimşir)
15. *Catalpa bignonioides* (Katalpa)
16. *Cedrus atlantica* '*Glauc*' (Mavi Atlas Sediri)
17. *Cedrus deodora* (Himalaya Sediri)
18. *Cedrus libani* (Lübnan Sediri)
19. *Celtis australis* (Çitlembik)
20. *Cephalotaxus harringtonia* (Japon Yalancı porsuğu)
21. *Cercis siliquastrum* (Erguvan)
22. *Chamaecyparis lawsoniana* (Yalancı Lawson servisi)
23. *Chamaerops excelsa* (Yelpaze Palmiyesi)
24. *Corylus maxima* (Fındık)
25. *Crataegus monogyna* (Alıç)
26. *Cryptomeria japonica* (Japon Kadife Çamı)
27. *Cupressus sempervirens* (Servi)
28. *Diospyros kaki* (Trabzon Hurması)
29. *Diospyros lotus* (Küçük meyveli Trabzon Hurması)
30. *Eleagnus pungens* (Süs İğdesi)
31. *Eriobotrya japonica* (Malta Eriği)
32. *Euonymus Japonicus* (Taflan)
33. *Fatsia japonica* (Japon Aralyası)
34. *Forsythia viridissima* (Altın Çanı)
35. *Fraxinus angustifolia* (Dişbudak)
36. *Ginkgo biloba* (Mabed Ağacı)
37. *Gleditsia triacanthos* (Glediçya)
38. *Hybiscus syriacus* (Hatmi)
39. *Hydrangea macrophylla* (Büyük yapraklı Ortanca)
40. *Ilex aquifolium* (Çoban Püskülü)
41. *Ilex aquifolium* '*Aurea Marginata*' (Sarı alacalı yapraklı Çoban Püskülü)
42. *Juglans nigra* (Ceviz)
43. *Laburnum anagyroides* (Sarı Salkım)
44. *Lagerstroemia indica* (Oya Ağacı)
45. *Laurocerasus officinalis* (Karayemiş)
46. *Laurus nobilis* (Defne)
47. *Ligustrum lucidum* (Kurtbağrı)
48. *Ligustrum sinense* '*Pendulum*'

49. *Magnolia grandiflora* (Büyük çiçekli herdem yeşil Manolya)
50. *Malus floribunda* (Elma)
51. *Morus alba* '*Pendula*' (Sarkık Akdut)
52. *Nerium oleander* (Zakkum)
53. *Olea europaea* (Zeytin)
54. *Paulownia tomentosa* (Pavlonya)
55. *Philadelphus coronarius* (Filbahri)
56. *Phillyrea latifolia* (Akçakesme)
57. *Picea abies* (Ladin)
58. *Picea orientalis* (Doğu ladini)
59. *Pinus brutia* (Kızılçam)
60. *Pinus nigra* (Karaçam)
61. *Pinus pinaster* (Sahil Çamı)
62. *Pinus pinea* (Fıstık Çamı)
63. *Pittosporum tobira* '*Nana*' (Bodur Pitosporum)
64. *Platanus x acerifolia* (Çınar)
65. *Populus alba* (Akkavak)
66. *Populus nigra* (Kara Kavak)
67. *Prunus avium* (Vişne)
68. *Prunus persica* (Şeftali)
69. *Prunus serrulata* (Süs Kirazı)
70. *Pterocarya fraxinifolia*
71. *Punica granatum* (Süs Narı)
72. *Pyracantha coccinea* (Ateş diken)
73. *Quercus ilex* (Pırnal Meşesi)
74. *Rhamnus alaternus* (Cehri)
75. *Robinia pseudoacacia* (Yalancı Akasya)
76. *Robinia pseudoacacia* '*Umbraculifera*' (Top akasya)
77. *Salix babylonica* (Salkım Söğüt)
78. *Sambucus nigra* (Mürver)
79. *Sequoia sempervirens* (Sahil Sekoyası)
80. *Sophora japonica* (Japon Soforası)
81. *Sophora japonica* '*Pendula*' (Sarkık Sofora)
82. *Spiraea x vanhouttei* (İspirya)
83. *Syringa vulgaris* (Leylak)
84. *Taxodium distichum* (Bataklık Servisi)
85. *Taxus baccata* (Porsuk)
86. *Tilia argentea* (Gümüşi yapraklı İhlamur)
87. *Ulmus minor* (Karaağaç)
88. *Viburnum opulus* (Kışın yaprak döken Kartopu)
89. *Viburnum tinus* (Herdem yeşil Kartopu)
90. *Yucca filamentosa* (Avize Ağacı)

Şekil G.3: Gülhane Parkı içinde çeşitli devirlerde birbirini takip etmiş olan yapı grupları vaziyet planı (IMP Arşivi)

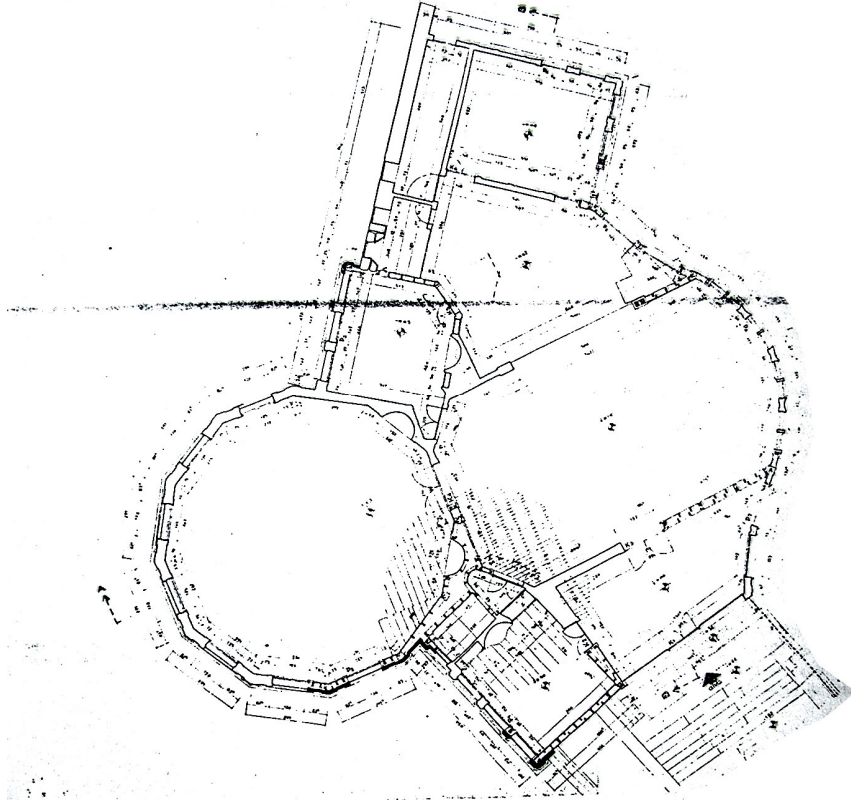

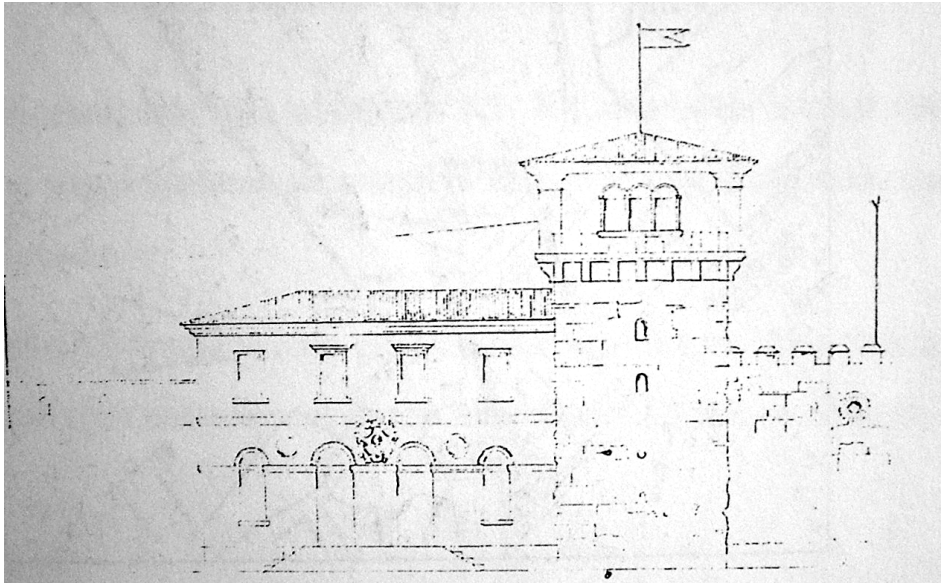
Şekil G.5: Alay Köşkü 2008

Şekil G.6: Alay Köşkü'ne çıkan rampa 2008

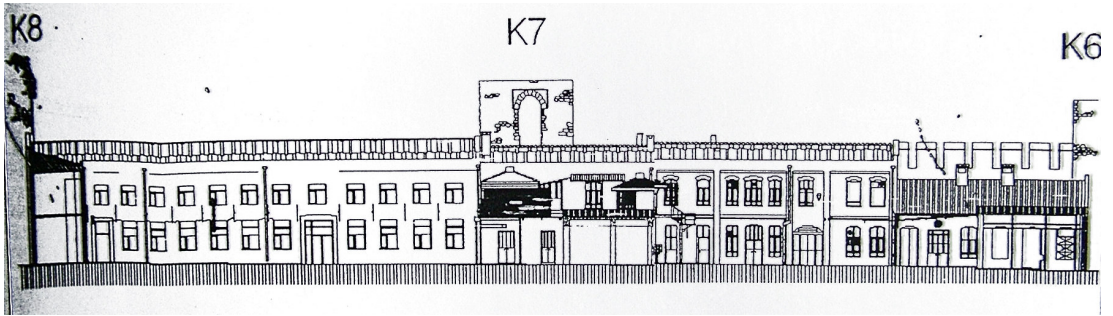
     G.7: Alay K     r  levesi planı (Orgun, 1962)

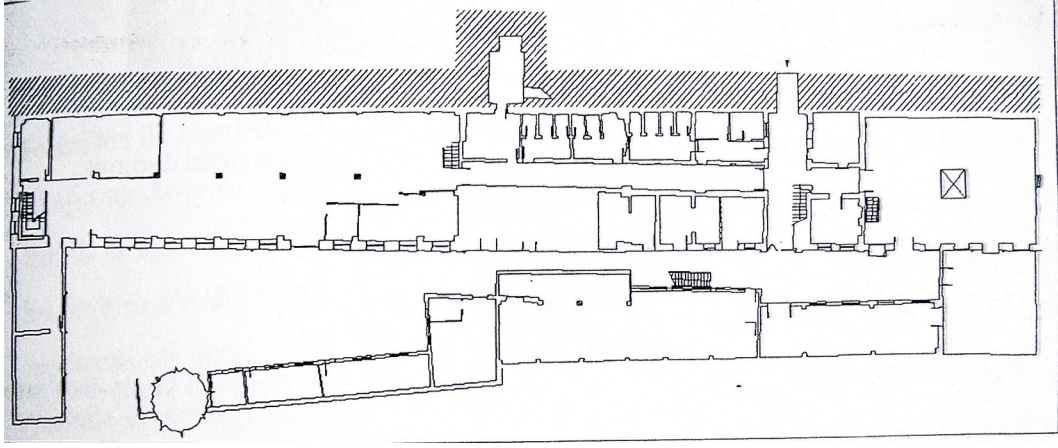
     G.8: Telgrafhane Binası, Fossatiler tarafından     len proje (G    n, 2005)

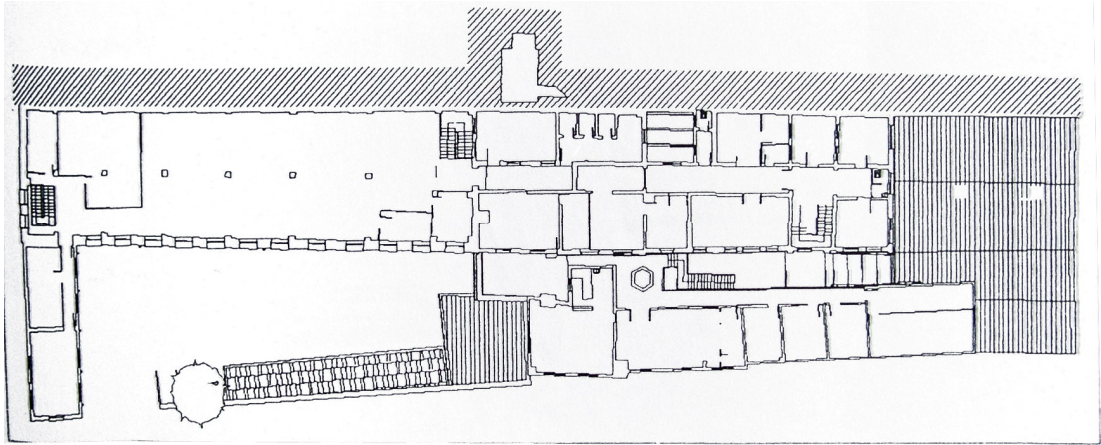
Şekil G.9: Telgrafhane Binası, avludan görünüş (Gürkan, 2005)

Şekil G.10: Telgrafhane Binası, ön görünüş (Gürkan, 2005)

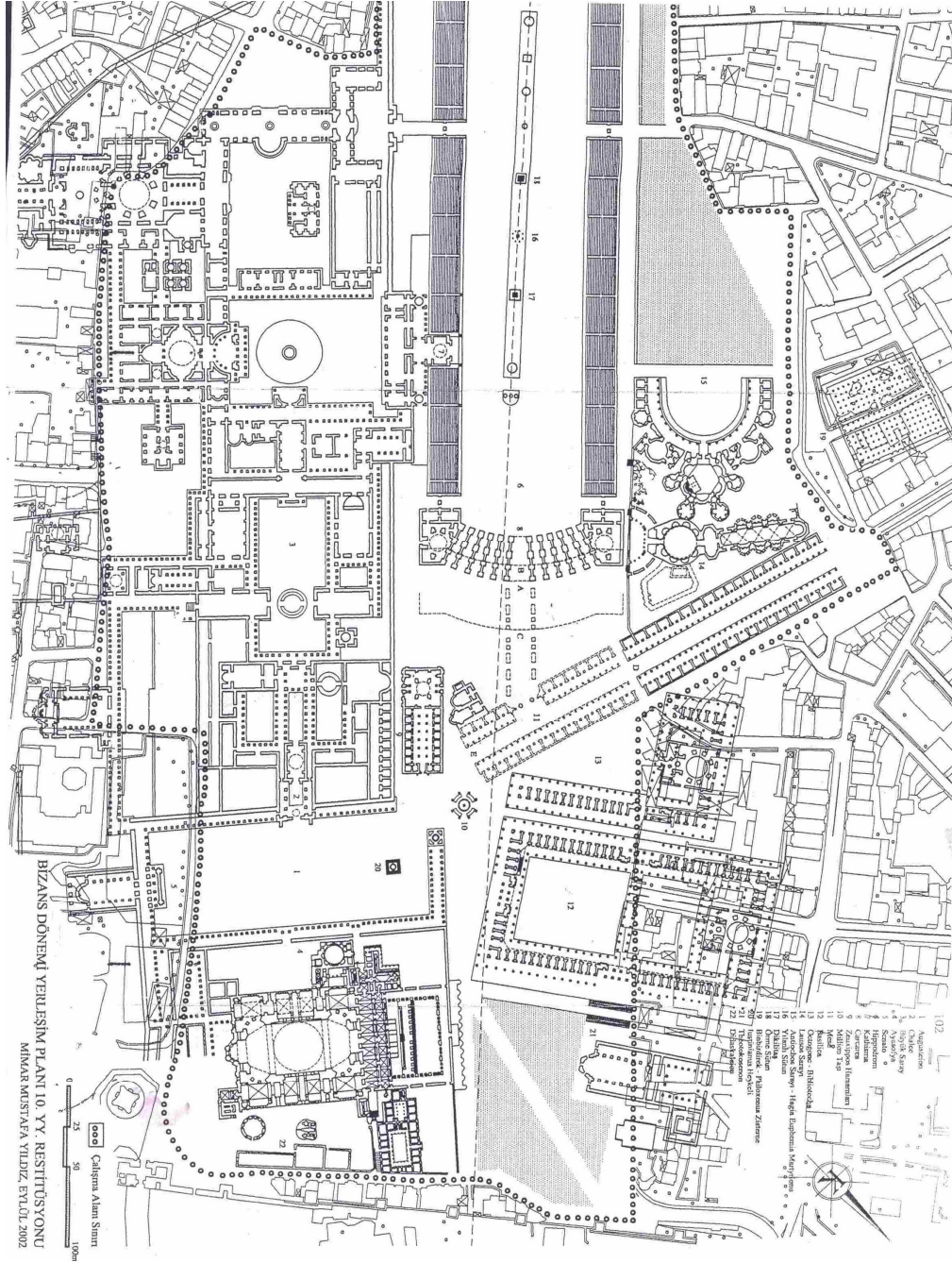

Şekil G.11: Telgrafhane Binası, zemin kat planı (Gürkan, 2005)

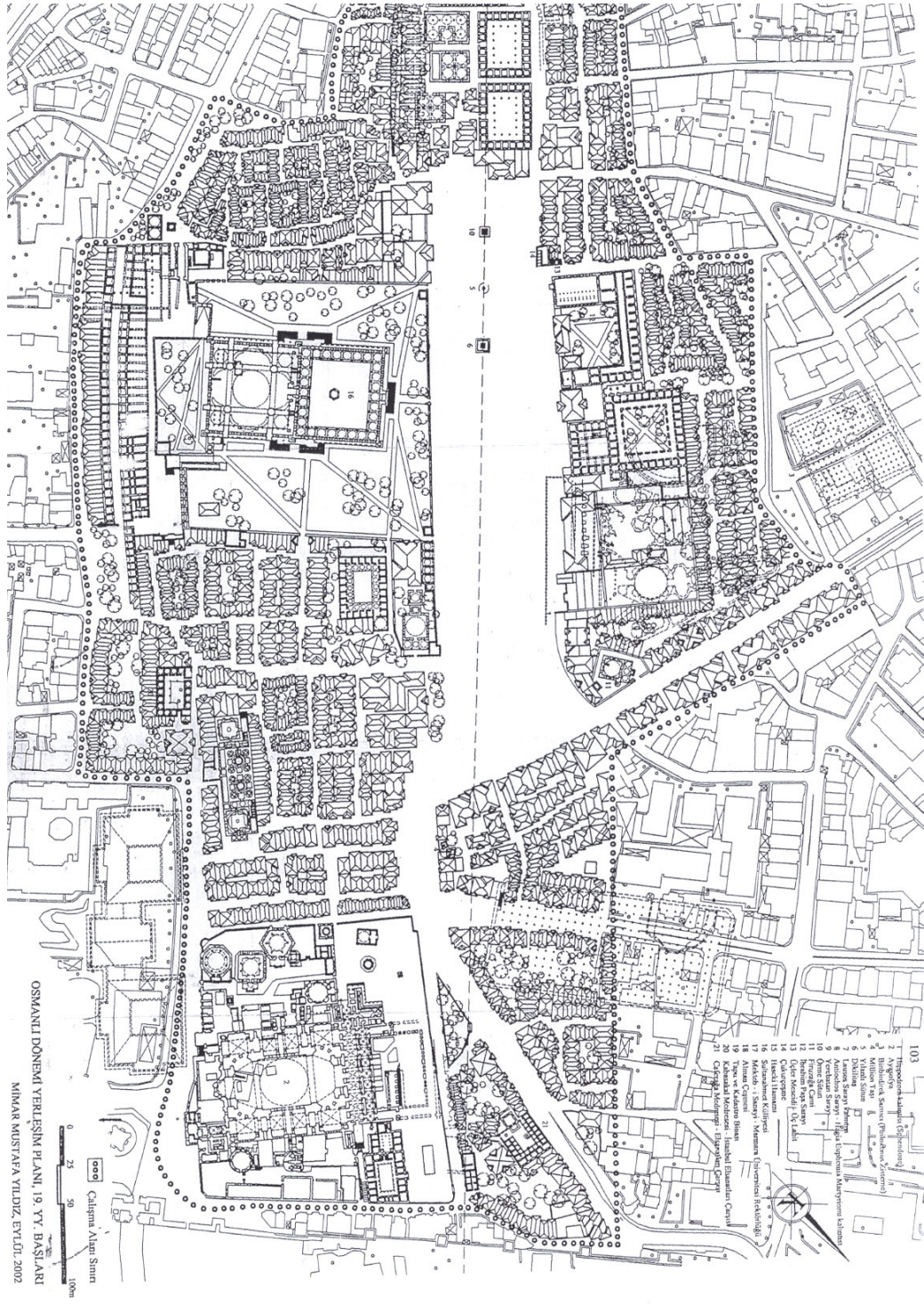

Şekil G.12: Telgrafhane Binası, üst kat planı (Gürkan, 2005)

EK H

Şekil H.1: Bizans Dönemi yerleşim planı 10 yy restitüsyon (Yıldız, 2002)

Şekil H.2: Osmanlı Dönemi yerleşim planı 19 yy restitüsyon (Yıldız, 2002)

ÖZGEÇMİŞ

Birge Yıldırım, 1983 yılında Ankara’da doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi’nden 2005 yılında mezun oldu. Öğrenciliğinden beri çeşitli proje yarışmalarında ödüller aldı. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölüm’ünde yüksek lisans eğitimini sürdürmekte ve 2005 yılından beri İTÜ Peyzaj Mimarlığı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.